

İSMAYIL UMUDLU

KİTAB NƏŞRİ BU GÜN

(Azərbaycanda kitab nəşrinin monitorinqi)

BAKI - 2004

KBT 76.11
U 11

461
+441

Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondunun
maliyyə dəstəyi ilə nəşr olunur

Redaktoru Fikrət SÜLEYMANOĞLU

Umudlu İ.B. Kitab nəşri bu gün (*Azərbaycanda kitab nəşrinin moni-
torinqi*). Bakı: "Əbilov, Zeynalov və oğulları" nəşriyyatı, 2004.-322 səh.

Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondunun maliyyə dəstəyi ilə hə-
yata keçirilmiş monitorinqin nəticəsində işıq üzü görən bu araşdırmada
Azərbaycanda kitab nəşrinin bu gündü vəziyyəti təhlil olunur. Onun
nəşriyyat-poliqrafiya və kitab ticarəti sahəsində çalışan iş adamları,
müəlliflər, sahə ilə bağlılığı olan ictimai qurumlar, nəşriyyat-poliqrafiya
işini öyrənən universitet tələbələri, eləcə də bu strateji sahəyə dair dövlət
siyasətinin müəyyənləşməsində iştirak edən dövlət orqanları üçün
faydalı olacağına inanırıq.

U 4502040000 Sifarişlə
AB022016-2004

İSBN 9952-8038-0-X

952416

Müəllifin koordinatları:

Bakı - 370138. A.Şərifzadə küç.1. (İsmayıl Umudlu).

Tel.: (994-12) 97 71 24, 97 50 31.

Mobil: (994-50) 329 16 95.

*Faks: (994-12), 97 71 23 *** E-mail: umudlu@zerkalo.az*

© Umudlu İ.B., 2004

© "Əbilov, Zeynalov və oğulları", 2004

MÜNDƏRİCAT

Ön söz əvəzi _____	5
1. Nəşriyyat işinin hüquqi bazası praktikada _____	7
2. Elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşri _____	31
3. Dərslilər və dərslər vəsaitləri nəşri _____	75
4. Lüğətlər və ensiklopediyalar nəşri _____	139
5. Bədii ədəbiyyat nəşri _____	193
6. Publisistik ədəbiyyat nəşri _____	221
7. Uşaqlar üçün ədəbiyyat nəşri _____	229
8. Dini ədəbiyyat nəşri _____	237
9. Çap məhsullarının arxivləşdirilmə problemi _____	247
10. Nəşriyyat işi media vasitələrində _____	259
11. Nəşriyyatlar və mətbəələr _____	269

ÖN SÖZ ƏVƏZİ

[Kitab işi özlüyündə rəssamlıq, heykəltəraşlıq, kino, teatr kimi millətin mədəni yaradıcılığının mühüm bir sahəsidir. Əslində hər şeyin başlanğıcı kitabdır - hər şey kitabdan başlanır, hər şey kitabdadır. Bir vaxt deyirdilər ki, İnternet əsrində kitab öz əhəmiyyətini itirəcək, amma indi bəlli olur ki, İnternet kitabı əvəz edə bilmir. Artıq belə bir fikrə gəlinmişdir ki, intellekti kino və ya İnternetlə formalaşdırmaq olmur. İnsan zəruri bilikləri, akademik və sistemli sava-dı sakit bir şəraitdə kitabla baş-başa qalanda daha yaxşı mənimsəyir. Demək bəşəriyyət hələ bundan sonra da kitabsız keçinə bilməyəcək.]

Elm və mədəniyyətin bu və digər sahələri kimi kitab işi də vaxtaşırı olaraq, özü də cəmiyyətin dialektik inkişafı məcrasında öyrənilmə tələb edir. Fikir verdik ki, 1990-cı ildən sonra mədəniyyətimizin bu sahəsi, bir-iki məhdud çərçivəli cəhdi istisna etsək, diqqətdən kənar qalıb. Halbuki kitab işi ölkənin inkişafında strateji bir sahə olduğundan ciddi yanaşma, fasiləsiz diqqət, müntəzəm və dərin təhlillər aparılmasını tələb edir.

Bizim ölkədə kitab işində hansı tendensiyalar yaşanır, nə kimi proseslər gedir? Hansı nailiyyətlərimiz var, haralarda axsayırıq? "İndi hamı özünü ağıllı hesab edir və heç kəs heç kəsin kitabını oxumur" - bunu etiraf etmək nə qədər çətin olsa da, bu gün Azərbaycanda belə bir düşüncə hakimdir. Bu niyə belədir? Təqdim etdiyimiz araşdırma bax bu qarşılaşdığımız suallara cavablar axtarışından doğdu.

Araşdırma işində Azərbaycan istiqlalının bərpasından sonrakı dövrü əsas götürülsə də, diqqətimizi əsasən son bir neçə ilin üzərində cəmləşdirdik. Etiraf edək ki, başlanğıcda bizə bu iş asan görünmə də, onun gedişində nə qədər ağır bir yükün altına girdiyimizi fərq etdik. Son dərəcə qarışıq bir vəziyyətə salınmış bu sferada nələr baş verdiyini təfəsilatı ilə araşdırmaq imkan xaricindədir: nəşriyyat və mətbəələrin çoxu yarımqanun fəaliyyət göstərir, bir çox hallarda bəlli bir ünvanda ofisləri, koordinatları yoxdur, və ya öz fəaliyyətləri barədə açıq danışmaq istəmirlər. Bəziləri isə, əksinə, öz fəaliyyətləri haqqında görünüşü yaratmağa çalışmaq, qəsdən şişirdilmiş məlumatlar sırımağa cəhd edirdilər. Bu sahədə nə qədər natəmiz adamların fəaliyyətə girişdiklərinin də şahidi olduq. Bizcə, dünyanın heç yerində kitab işi kimi ciddi və məsuliyyət tələb edən sahədə belə acınacaqlı vəziyyət yoxdur.

İşimizi rəşional qurmaq üçün kitab nəşri sahəsində aktual saydığımız mövzuları müəyyənləşdirdik, bir mövzunun araşdırılmasını bitmiş saydıqda, o birisinə keçdik. İşin gedişində nəşirlər, mətbəə işçiləri, yerli və xarici iş adamları, müəlliflər, pedaqoqlar, dövlət məmurları ilə çoxlu sayda söhbətlərimiz oldu. Aldığımız bilgiləri digər qaynaqlardan əldə etdiklərimizlə tutuşdurduq. Və yekun nəticələri çıxardıq.

Düşünürük ki, üzərimizə götürdüyümüz işin öhdəsindən ümumən gəlməyi, kitab işimizin bu gününə işıq salmağı bacardıq. Məhdud imkanlar çərçivəsində yalnız bu qədər mümkün oldu. Bizim qənaətimizcə, bu araşdırmanın praktik əhəmiyyəti ondan ibarət olacaq ki, kitab işi ilə məşğul olan iş adamları bu sahədə heç olmasa nələr baş verdiyindən xəbərdar olacaq, öz fəaliyyətləri üzərində ciddiyyətlə fikirləşəcək, gələcəkdə işlərini nə cür qurmaqla bağlı müəyyən bilgilər əldə edəcəklər. Bizi çoxdan düşündürən bu layihənin uğurla gerçəkləşməsində göstərdiyi maddi və mənəvi dəstəyə görə Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fonduna təşəkkürümüzü bildiririk.

§1. NƏŞRİYYAT İŞİNİN HÜQUQİ BAZASI PRAKTİKADA

- 1. Nəşriyyat işində "onillik qanunsuzluq dövrü"**
- 2. "Nəşriyyat işi haqqında" Qanun özünü doğrultmur**
- 3. Bu sahəyə dair digər hüquqi sənədlərə münasibət**
- 4. "Müəllif hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" qanuna iki münasibət**
- 5. Plagiathq faktları geniş şəkil alıb**
- 6. Kitab nəşrində müəllif qonorarı məsələsi açıq qalır**
- 7. Nəşriyyat işinə vahid nəzarət sistemi necə təsəvvür edilir?**
- 8. Monitorinqin "Nəşriyyat işinin hüquqi bazası praktikada" bölməsi üzrə yekun nəticələri**

1. Nəşriyyat işində "onillik qanunsuzluq dövrü"

1990-cı ildən 2000-ci ilədək olan dövrü bu gün nəşirlər nəşriyyat işində "onillik qanunsuzluq dövrü" deyər səciyyələndirirlər. Yəni, strateji sahə hesab olunan nəşriyyat işi bu müddət ərzində müvafiq qanun olmadan getmişdir. Bu iş ayrıca bir qanunla deyil, "Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında", "Kiçik müəssisələr haqqında" və s. qanunların ayrı-ayrı müddəaları ilə tənzimlənirdi. Halbuki bu qanunlarda konkret olaraq nəşriyyatlar xatırlanmır, ümumilikdə kiçik müəssisələrdən danışılırdı. Ona görə də bu dövrdə fəaliyyətə başlamış nəşriyyatların bir qismi istisna olunmaqla, qalanları qeydiyyatdan "nəşriyyat" kimi deyil, "kiçik müəssisə" adı ilə keçmişlər. Sadəcə, onlar öz nizamnamələrinin bir maddəsində nəşriyyat işi ilə də məşğul olacaqlarını qeyd edir və dövrün tələbinə müvafiq olaraq lisenziyasını alıb bu işlə məşğul olurdular.

1990-2000-ci illər arasında "Nəşriyyat işi haqqında" müvafiq qanunun qəbuluna təşəbbüslər olduğu bəlli deyil. Halbuki nəşriyyat işi xüsusi fəaliyyət sahəsi olduğundan bu fəaliyyət ayrıca bir qanunla tənzimlənməli idi. Üstəlik də kiçik ölkələrdə bu iş mütləq belə tənzimlənməlidir, çünki ona dövlət qayğısı da lazımdır. Böyük ölkələrdə oxucu auditoriyası milyonlarla olduğundan kitab nəşri böyük faydalar verir. Rus, ingilis, fransız, Çin, yapon, türkdilli kitablar geniş oxucu auditoriyasına malik olduqlarına və böyük gəlir gətirdiklərinə görə onların nəşirləri dövlət qayğısına ehtiyac duymurlar. Amma Azərbaycan kimi kiçik, oxucu auditoriyası az olan ölkələrdə nəşriyyat işi strateji məna kəsb edir. Yəni, tutaq ki ingilis dilində milli ensiklopediya buraxılırsa, o yalnız ölkə daxilində deyil, həm də xaricdə satılacaq. Amma Azərbaycan üçün bu ensiklopediya himayəyə alınmalıdır, çünki bizim ölkənin kitab bazarında 1000 nüsxədən yuxarı kitab satmaq mümkün deyil. Əfsuslar olsun ki, ölkəmizdə hələ də bir çoxlarına çatmır ki, bu gün azərbaycanlı nəşir öz işindən böyük gəlir bir yana, orta gəlir götürmək və biznesini inkişaf etdirmək imkanından belə məh-

rumdur. Odur ki, bu sahənin faktik olaraq dövlət himayəsindən kənarında saxlanması, nəşriyyat işinə "hüquqi etinasızlıq" kimi anlaşılmaz davranış ölkəyə baha başa gəldi. Maraqlıdır ki, belə bir qanunun qəbuluna ehtiyac duyulduğunu 2000-ci ildə Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin bir struktur kimi artıq sonunun gəldiyi barədə açıq söhbətlər gedəndə hiss etdilər.

Heç kəsə sirr deyildi ki, Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin rəhbərliyi bu təşkilatı hər hansı bir formada saxlamaq xatirinə qanunun qəbulunu sürətlə həyata keçirdi. 2000-ci ildə bu qanun onlar istəyən formada qəbul olundu, amma yaddan çıxarıldı ki, "Dövlət özəlləşdirmə proqramı" da var və təsadüfi deyil ki, çox keçmədən məhz bu proqrama uyğun olaraq sistem bütünlüklə ləğv olundu.

Burada bir maraqlı məqam diqqəti çəkirdi ki, Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi sistemi ləğv olunsa da, onun tabeliyində olmuş nəşriyyatların heç biri özəlləşdirilmədi: "İşıq" sadəcə, bir nəşriyyat kimi "gözdən qeyb oldu". "Yazıcı" nəşriyyatının binası özəlləşdirildi, özü hiss olunmadan "yoxa çıxdı". Amma "Gənclik", "Maarif" və "Azərneşr" Mədəniyyət Nazirliyinin, "Azərbaycan" nəşriyyatı Prezident Aparatının, "Təhsil" nəşriyyatı Təhsil Nazirliyinin, "Elm" Milli Elmlər Akademiyasının tabeliyində qalmalı və yenə də bu əsasda fəaliyyət göstərməli oldu. Belə olduğu təqdirdə bu sistemin dağıdılmasının mənası və məqsədi ümumiyyətlə anlaşılmaz qaldı. "İslahat" faktik olaraq buna gətirib çıxardı ki, əvvəllər onlar dövlətin bir təşkilatı tərəfindən idarə olunurdusa, indi hərəsi bir təşkilat tərəfindən idarə olunur - fərq budur.

"Nəşriyyat işi haqqında" Qanun onillik gecikmə ilə qüvvəyə mindirilərkən onun icrası ilə bağlı fərmanda bir gərəkli məqam yenə də "gözdən qaçırıldı". Yəni, nəşriyyatlara münasibət baxımından o vaxta qədərki hüquqi proses dayandırılmalı və nəşriyyat işi ilə məşğul olan bütün müəssisələrin nəşriyyat kimi yenidən qeydiyyatdan keçmələrinin zəruriliyi göstərilməli idi. Çünki onların işinə nəzarət etmək, onların təsnifatını aparmaq yalnız bu halda mümkün ola biləcəkdə. Beləliklə, məmurların səhvi ucbatın-

dan fürsət qaçırıldı.

Bu gün bazarda nə qədər nəşriyyat var? Ədliyyə Nazirliyi bu halda yalnız nə qədər nəşriyyatın qeydiyyatda olduğunu deyə bilər. Lakin nəşriyyat kimi fəaliyyət göstərən başqa-başqa kiçik müəssisələr də az deyil. Onların dürüst sayını göstərmək isə müşkül məsələdir.

Beləliklə, bu "onillik qanunsuzluq" dövrü və ardınca nümayiş etdirilmiş aşkar hüquqi sərəştəsizlik ölkənin nəşriyyat işinə olduqca mənfi təsir göstərdi və bu günkü acınacaqlı vəziyyəti doğurdu.

2. "Nəşriyyat işi haqqında" Qanun özünü doğrultmur

"Nəşriyyat işi haqqında" 2000-ci ildə qəbul olunmuş və hazırda qüvvədə olan qanuna münasibətin birmənalı mənfi olaraq qaldığı onu göstərir ki, bu qanun praktikada özünü doğrultmadı. Bunun səbəbləri sırasında ilk öncə onu qeyd etmək olar ki, qanunun qüvvəyə minməsi ilə ölkənin nəşriyyat, poliqrafiya və kitab ticarətində hərc-mərcliyin aradan qaldırılacağına bəslənən ümidlər özünü doğrultmamışdır. Yenə də bu sahədə xaos davam edir, fəaliyyət göstərən nəşriyyatlar, poliqrafiya müəssisələri və kitab ticarəti obyektlərinin sayı, gördükləri işlərin məzmunu və həcmi barədə heç kəs konkret bir söz deyə bilmir. Ölkənin kitab bazasında yerli nəşrlər cüzi yer tutur, ümumiyyətlə, nə qədər kitab nəşr edilib satıldığından heç şeytan özü də baş açə bilməz.

Naşirlərin dəfələrlə mətbuatda çıxış edərək verdikləri "Azərbaycan parlamentinin qanun yaradıcılığı tarixində ən bəsit qanunlardan biri", "ölü doğulan sənəd" kimi qiymətləri zaman təsdiq etdi.

Mətbuat və İnformasiya Nazirliyini bu və ya digər formada saxlamağa yönəlmiş bu qanun qarşıya qoyulan "missiyanı" yerinə yetirməkdə aciz qaldı - dövlət strukturlarında aparılan islahatların gedişində sözügedən nazirlik ləğv edildi.

Qərribə burasıdır ki, bu "ölü" qanunun qüvvədə olduğu üç illik müddət ərzində təkə "Elm" nəşriyyatını təmsil edən Fikrət Süleymanoğlunun bir təhlili yazısını (bax: AYNA qəzeti, 17 (613), 8

iyun 2001-ci il) və Açıq Cəmiyyət İnstitutunun bu sahənin problemlərinə dair ötən dövrdə vaxtaşırı təşkil etdiyi "dəyirmi masalarda" səslənmiş ayrı-ayrı iradları nəzərə almasaq, onun konsepsiyasındakı anormallıqları, ayrı-ayrı maddələrindəki ziddiyyətləri, hətta nəşriyyat işi subyektlərinin hüquq və azadlıqlarına məhdudiyət gətirməklə ölkə konstitusiyasına tərs düşən müddəalarını təhlil edən bir hüquqşünas yazısına belə rast gəlinmədi. AR Konstitusiya Məhkəməsi də bu qanundakı qəribəlikləri "görməzliyə" vurmaqda davam edir. Avropa Şurasının qanunla maraqlanacağına nəşirlər tərəfindən bəslənən ümidlər də gerçəkləşmədi.

Peşəkar nəşir Fikrət Süleymanoğlunun şərhində Konstitusiyanın 15-ci maddəsi ilə Qanunun 3-cü maddəsi tutuşdurulur. Birincisində deyilir: *"Azərbaycan dövləti bazar münasibətləri əsasında iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır, azad sahibkarlığa təminat verir, iqtisadi münasibətlərdə inhisarçılığa və haqsız rəqabətə yol vermir"*. Qanunun 3-cü maddəsində "nəşriyyat işi sahəsində dövlətin əsas vəzifələri" sırasında isə oxuyuruq: *"İxtisaslaşdırılmış nəşriyyatlar arasında qapalı tender keçirməklə dövlət sifarişli dərsliklərin nəşrini"* təmin edir. Nəşir bunu əslində inhisarçılıq, haqsız rəqabət kimi görür.

O, diqqəti belə bir məqama cəlb edir ki, bu gün müasir tələblərə cavab verən peşəkar mütəxəssis və avadanlıqlara malik yeni yaranan nəşriyyatların heç biri "sən hələ ixtisaslaşmayıbsan" adı ilə qapalı (!) tenderə buraxılmayacaqsız, həmin nəşrlərin hazırlanmasında iştirak etməyəcəksə, bəs nə vaxt ixtisaslaşacaqsız? Belə çıxır ki, qanun Azərbaycanda dərslik nəşrini ancaq əvvəldən bu işlə bu və digər formada məşğul olmuş bir neçə nəşriyyatın inhisarına verir. Bu maddə həm də "Tender haqqında" qanunun 10, 11 və 12-ci maddələrinin tətbiqinə qarışıqlıq salır. Həmin qanunda tender iddiaçıları "ixtisaslaşmış" və "ixtisaslaşmamış" kateqoriyalarına bölünür.

Ardınca Qanunun 26-cı maddəsindəki *"Azərbaycan Milli Ensiklopediyası ölkədə universal və sahə ensiklopediyalarının, ensiklopedik məlumat ədəbiyyatının nəşrini koordinasiya edir"* - müddəa-

sının Konstitusiyanın göstərilən maddəsinə zidd olduğunu göstərən F.Süleymanoğlu bunu iqtisadi inkişafın təməl prinsiplərinə tərs hesab edir. Onun fikrincə, Qanunun bazar subyektlərindən birini əvvəlcədən nəinki "milli sərvət", həm də "koordinator" elan etməsi düzgün deyil. Əgər ölkənin bütün nəşirlərinin ensiklopedik ədəbiyyat nəşrinə dair planları onların bazardakı rəqiblərindən biri tərəfindən koordinasiya olunacaqsə, daha bunun nəyi bazar iqtisadiyyatı oldu? "Koordinasiya etmək" sadə dildə həm də rəqibin kommersiya sirlərindən hali olmaq deyilmi? - deyər o sual edir. Rəyini soruşduğumuz nəşirlər qanunun belə bir müddəasından narazıdırlar ki, nəşir guya Milli Kitabxana, Prezident Aparatının kitabxanası, Milli Məclisin kitabxanası, Kitab Palatası və s. qurumlar üçün hər bir nəşrin tirajından 32 nüsxə ayıraraq dövlətə təhvil verməlidir.

F.Süleymanoğlu bu maddəni də Konstitusiya ilə tutuşdurur və ziddiyyət tapır. Yəni, Konstitusiya "mülkiyyət toxunulmazlığının dövlət tərəfindən qorunduğunu" elan edir və deyir: *"Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətdən məhrum edilə bilməz... Dövlət ehtiyacları və ya ictimai ehtiyaclar üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətlə ödəmək şərtilə yol verilə bilər"* (maddə 29).

Qanunun 22-ci maddəsi isə sovetşayağı "pulsuz məcburi nüsxə" anlayışını tətbiq etməklə, hüquqi və fiziki şəxsləri öz halal mülkiyyətinin bir hissəsindən məhkəməsiz-filansız məhrum edir. Haqlı sual olunur: Görəsən, qosqoca Milli Kitabxananın, Kitab Palatasının, Prezident Aparatı və Milli Məclis kitabxanalarının, eləcə də bir sıra başqa təşkilatların kitab fondları nəyə görə özünün və balasının boğazından kəsib güc-bəla ilə əsərini 200 - 300 nüsxə çap etdirən ac-yalavac müəlliflərin hesabına formalaşdırılmalıdır? Yaxşı olmazmı ki, həmin fondlar dövlət vəsaiti hesabına formalaşsın ki, müəlliflərin kitablarının bir hissəsi də satılsın?..

Diqqət bu məqama yönəldilir ki, sovet dönəmində bütün kitablar dövlət müəssisələri olan nəşriyyatlarda dövlət vəsaiti hesabına çap olunduğuna görə dövlət mülkiyyəti hesab olunurdu.

Müəlliflərə isə qanuna görə yalnız qonorar və 10 nüsxə (müəllif nüsxələri) kitab verilir. Ona görə də dövlətin öz mülkiyyəti olan kitablarının bir hissəsini "məcburi nüsxə" adı ilə öz mülkiyyətində olan kitabxanalara, fondlara verməsi qanuni və məntiqli idi. Hazırda isə mülkiyyətçi daha dövlət deyil axı!

F.Süleymanoğlu hələ iki il əvvəl bunda israr edirdi ki, 25-ci maddənin ("Dövlət Kitab Palatası"), 26-cı maddənin ("Azərbaycan Milli Ensiklopediyası") və 27-ci maddənin ("Kitabxana Kollektoru") bu qanuna daxil edilməsi, ümumiyyətlə, sivil qanun yaradıcılığı sahəsində analoqu olmayan "yenilik"dir. Belə çıxır ki, təhsil haqqında qanunda bir neçə orta və ali məktəbə, sahibkarlıq haqqında qanunda bir neçə sahibkara da ayrıca maddə həsr etmək olar. Onun "Dövlət Kitab Palatası" ilə bağlı iradə təsdiqini tapdı - artıq bu qurum ləğv edilmiş, funksiyası Milli Kitabxanaya verilmişdir, amma Qanunda adı hallanır...

Hələ o vaxt hesab olunurdu ki, Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, Respublika Kitabxana Kollektoru və s. bu kimi təşkilatlar haqqında təcili olaraq ayrıca fərmanın qəbul edilməsi və onların sözdə yox, həqiqətən dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi məqsədəuyğundur. "Nəşriyyat işi haqqında" qanun isə universal məzmun daşımalıdır.

F.Süleymanoğlunun bir iradəsi də "Əsas anlayışlar" maddəsinin məzmununu barədədir. Qeyd edir ki, izahlı lüğətlərdə "naşir" sözünün bir izahı var: "Kitab və sair nəşr edən şəxs". Bu izahı müasir dövrə uyğun genişləndirmək də olar. Amma "Nəşriyyat işi haqqında" qanunda nəinki nəşriyyata, hətta "əsas fəaliyyəti bu sahə ilə əlaqədar olmayan fiziki və hüquqi şəxslər"ə də "naşir" demək olar, təki həmin işi maliyyələşdirsinslər. Bu məntiqlə **bp** şirkətinin səhmlərini almış ingiltərəli evdar qadınları da "Xəzər neftçiləri" adlandırmaq olar...

Qanunun elə həmin maddəsində nəşriyyat anlayışına verilən izah əsas fəaliyyət sahəsi... məhsullarının hazırlanması, istehsalı və yayımından ibarət olan... "müəssisə" 11-ci və 16-cı maddələrdə nəşriyyat məhsulunu hazırlayan və istehsal edən qismində göstə-

rilən "poliqrifiya müəssisəsi" anlayışına tərs düşür. Çünki "nəşriyyat" məhsulu yalnız çapa və buraxılışa hazırlayır. İstehsal etmir. Əgər həm də istehsal edirsə, artıq o, nəşriyyat yox, "nəşriyyat-poliqrifiya" müəssisəsinə çevrilir. Bu isə tamam başqa anlayışdır.

"Nəşriyyat işi haqqında" qanuna daha bir irad ondan ibarətdir ki, sivil ölkələrin heç birində qanunlar nəşirdən kitabın tirajını göstərməyi tələb etmir. Bunun sadə izahı odur ki, əmtənin sayı bazar iqtisadiyyatı şəraitində sirdir. Bizim qanunun 18-ci maddəsi isə istehsalçıdan bunu açıqlamağı tələb edir. Qanun parlamentdə müzakirə edilərkən etirazlara belə cavab alınmışdı ki, tələb vergi orqanlarına görə nəzərdə tutulur. F.Süleymanoğlu haqlı sual verir: Qəribədir, görəsən, ABŞ, Almaniya, Türkiyə və başqa sivil dövlətlərin vergi orqanlarının ağına niyə belə fikir gəlmir? Dünyanın harasında nəşirdən və beş-on mütəxəssisdən savayı heç kəsin başı çıxmayan şrift qarniturunun göstərilməsi tələb olunur? Bu məsələdə, yeri gəlmişkən, rəyini soruşduğumuz bütün nəşirlər yekdildir.

Qanun əsas problemlərdən birinə - nəşriyyatların qeydiyyatı məsələsi ilə bağlı vəziyyətə də aydınlıq gətirmədi. Belə çıxır ki, Ədliyyə Nazirliyində "nəşriyyat" adı ilə qeydiyyattan keçmiş müəssisə çox şeylə məşğul ola bilər. Təkcə nəşriyyat işindən başqa. Bu işlə məşğul olmaq üçün ona həm də "xüsusi icazə" - lisenziya lazımdır.

Bizim qanunvericiliyə görə, qeydiyyattan keçən istənilən təşkilat və müəssisə, lap kanalizasiya idarəsi belə nizamnaməsində fəaliyyət göstərəcəyi sahələr sırasında "nəşriyyat işi"ni də qeyd edibsə, heç bir çətinlik çəkmədən lisenziya alıb öz qrifli ilə istədiyi kitabı buraxa bilər! F.Süleymanoğlu kitab işi sferasında yaranmış xaosun bir səbəbinin də bunda görür. "Belə çıxır ki, kitab buraxmaq üçün nə "Nəşriyyat" adlı hüquqi şəxs yaratmaq, nə də bu ixtisası öyrənib nəşir olmaq lazım... Ona görə də əldəqayıрма nəşirlərin məzmun, tərtibat və poliqrifik icra nöqtəyi-nəzərindən heç bir tələbə cavab verməyən, milləti cəhalətə və rəzalətə doğru aparən kitabaoxşar "məhsullar"ı bazarı başına götürüb..." - onun bu haqlı mülahizəsi ilə razılaşmamaq mümkün deyil.

"Təhsil" nəşriyyatının direktoru, bu qanunun yaradılmasında iştirak etmiş Bəhrüz Abdullayev də qanunun praktikada işlək olmadığını, ona əməl edilmədiyini, eləcə də onun digər qanunlara zidd maddələrini etiraf edir. B.Abdullayev habelə "Dövlət satınalmaları haqqında" qanuna da əməl edilmədiyini vurğulayır və misal qismində bir sıra bahalı dövlət nəşrlərinin tenderə qoyulmadan, sifarişlərin hansısa nəşriyyatlara birbaşa ünvanlandığını göstərir.

"Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPB direktoru, sözügedən qanunun yaradılmasında yaxından iştirak etmiş İsmayıl Vəliyev daha çox qanunun rəhbərlik etdiyi təşkilata aid hissəsinə əməl edilmədiyindən narazıdır. Ensiklopedik nəşrlər buraxarkən nəşriyyatlar bu qurumla hesablaşmırlar... Bu gerçəklik həmin müvafiq maddənin də praktikada özünü doğrultmadığına və gələcəkdə də doğrulda bilməyəcəyinə bir misaldır. Lakin Respublika Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri, prof. Kamran İmanov hesab edir ki, sözügedən qanunun müəlliflik hüququ ilə bağlı müddəaları mükəmməldir, beynəlxalq standartların tələblərinə uyğundur və onların dəyişdirilməsinə ehtiyac yoxdur.

3. Bu sahəyə dair digər hüquqi sənədlərə münasibət

Azərbaycan nəşriyyatları mövcud vergi qanunvericiliyinin onlara münasibətindən birmənalı şəkildə narazıdırlar. Naşir F.Süleymanoğlu "**Oxumaq vergisi**" adlı yazısında (bax: AYNA, 24 (620), 27 iyul 2001-ci il.) fikrini bu şəkildə bildirir: "Ölkəmizin qeyri-dövri mətbuata yönəlik vergi qanunvericiliyi nəinki ədalətli deyil, hətta bəzi hallarda bu fəaliyyət sahəsini boğmaq dərəcəsində məntiqsizdir. Qanun yaradıcılığında Avropa və Rusiya qanunvericiliyindən "bəhrələnen" başbilənlərimiz, görünür, belə məqamlarda məkan və gerçəklik anlayışlarını unudurlar".

AR Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 22 aprel tarixli 91 sayılı qərarına əlavəyə görə (qrup 49) "çap olunmuş kitab, qəzet və jurnallar, uşaqlar üçün kitab-şəkillər, rəsm və ya rəngləmək üçün kitab dəftərlər, notlar, xəritələr və atlaslar" idxal zamanı gömrük rüsu-

mundan azad olunur. Sual olunur: bu "yaşıl işiq"dan sonra hansı imkanlı nəşir ağılsızlıq edib bu məhsulları ölkənin poliqrafiya müəssisələrində çap edər? Yəni, məntiq belədir ki, əgər sən kitabı ölkə daxilində çap etmək istəyirsənsə, bütün vergiləri ödəməlisən. Ancaq onu xaricdə çap etdirib hazır gətirirsənsə, vergilərdən azadsan. Qərarın hansı kitablara və hansı nəşirlərə görə qəbul edildiyi də məlumdur.

F.Süleymanoğlunun izahına görə, Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 16 aprel tarixli 85 sayılı qərarını hazırlayanlar eyni məhsulun istehsalına görə həm nəşriyyatdan, həm də hər bir poliqrafiya müəssisəsindən ayrı-ayrılıqda lisenziya adı ilə on milyon manat tələb edəndə (indi bu rəqəm azaldılıb), görünür, fikirləşməyiblər ki, nəticədə bu rəqəmlər toplanır. Dövlət hələ çap olunmamış çoxvərəqlik kitabın hər nüsxəsi üçün bəribaşdan iki yüz manatı cibləyir. Amma əhalisi bizimki kimi azsaylı olan ölkələrdə (məsələn Pribaltikada, qonşu Gürcüstanda və Ermənistanda) bu "metoddan" adi bir məntiqə əsaslanıb imtina edirlər. Çünki onlar yaxşı bilirlər ki, oxucu kontingenti az olan və poliqrafik xammalı idxal edən ölkələrin nəşriyyatlarına belə vergilərin tətbiqi millətin savadsızlaşmasına aparır.

AR Prezidentinin 20 iyul 2001-ci il tarixli fərmanına qeyri-dövri mətbuatı təmsil edən kitab nəşirlərinin salınmadığı onları məyus etmişdi. Onlar haqlı olaraq deyirlər ki, sistemli savadın mənbəyi qəzetlər deyil, kitabdır və buna görə də qeyri-dövri mətbuat yaddan çıxarılmamalı idi. Vergi Məcəlləsi (164.1.10) yalnız orta məktəb dərsləklərini, uşaq ədəbiyyatını və büdcədən maliyyələşən dövlət əhəmiyyətli nəşrlərin istehsalı ilə bağlı redaksiya, nəşriyyat və poliqrafiya fəaliyyətini ƏDV-dən azad edir. "Elm" nəşriyyatı sual edir: bəs onda, görəsən, birbaşa olmasa da, MEA-da dolayısı ilə büdcə pulları hesabına nəşr olunan elmi ədəbiyyat niyə ƏDV-dən azad olunmur?

Fərmanda yer alan "uşaq ədəbiyyatı" termini də yaygın ifadə kimi gözdən keçirilir. Yəni, sadə dillə desək, terminin bugünkü "anlamına" görə, əgər "Sirlər xəzinəsi", "Mehman", "Araz", "Na-

Б Д У-нун
Елми
КИТАБХАНАСЫ

danlıq" və s. kimi əsərlərin nəşri zamanı kitabın tituluna "Uşaq ədəbiyyatı" yazırsansa, ƏDV-dən azadsan, yazmırsansa, yox!

Naşirlər istəyirlər ki, hökumət "oxumaq vergisini" - kitab məhsullarına ƏDV-ni ləğv etsin, bu bir yana, kitab işinin faizsiz kreditləşdirilməsinin mənbələrini arayıb tapsın.

Azərbaycanın intellektual inkişafını sürətləndirmək üçün nəşriyyat işi dirçəldilməlidir - bu aksiomadır. Bəs nədən başlamalı? - sualına isə rəyini soruşduğumuz naşirlər: Nəşriyyat işi haqqında yeni bir mükəmməl qanun yazılmalıdır! Bu sferaya aidiyyəti olan bütün normativ-hüquqi sənədlərə yeni baxış tələb olunur! Qanunun işlək mexanizmləri tapılmalıdır! - deyə cavab verirlər.

4. "Müəllif hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" qanuna iki münasibət

Nəşriyyat işi sahəsində müəllif hüquqlarının pozulmasına dair münacişələr vaxtaşırı olaraq mətbuata da sızır. Bütün bu epizodlar 1996-cı ilin oktyabrından qüvvədə olan "**Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında**" AR Qanununun özünü necə göstərdiyinə dair suallar doğurmaya bilmir. Nəticədə rəyini soruşduğumuz naşirlər və hüquqşünaslarda bu qanunun praktikada özünü necə doğrultduğuna münasibətin birmənalı olmadığı müəyyən edildi. Onu həm mükəmməl, həm də naqis sayanlar var.

Naşirlər belə bir fikirdə həmrəydirlər ki, oxşar Rusiya qanunundan köçürülmüş və 1996-cı ilin oktyabrından qüvvədə olan "**Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında**" AR Qanunu az effektivdir, çünki kitab nəşrinin bütün vacib problemlərini əhatə etmir. Qanunu qəbul edərkən bizim qanunvericilər son dərəcə vacib müddəaları "gözdən qaçıırıblar", - deyə naşirlər bildirirlər. Naşirlərin yekdil rəyincə, bizim qanunun hüquqi əsası düzəlişlər tələb edən sırf bürokratik bir sənəddir.

Birincisi, bu qanun yalnız Azərbaycan vətəndaşlarına şamil olunur, halbuki ortada **Bern Konvensiyası** (1986) var və sənəd "müəllifin vətəndaşı olmadığı ölkədə əsər yaratmaq" hüququnu təsbit edir. Naşirlər belə hesab edirlər ki, bu müddəanın bizim qa-

nuna daxil edilməsinin zamanı gəlmişdir.

Nəşriyyat işinin müxtəlif aspektlərinə dair vaxtaşırı keçirilən seminarlarda və "dəyirmi masalarda" da səsləndiyi kimi, digər ölkələrlə müqayisədə kitab piratçılığı Azərbaycanda çox dərinlərə işləmişdir və bu təzahürlə mübarizədə hüquq-mühafizə orqanlarının seyrçi mövqe tutmasını anlaya bilmirlər. Naşirlərin fikrincə, qanun bu planda kitab piratçılığına qarşı effektiv mübarizə aparmağa imkan verən daha sərt müddəaları ehtiva etməlidir. Məsələn, bir çox ölkələrin praktikasında qaçaqmalçı nəşr satışdan müsadirə edilir və yandırılır.

Respublika Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri, prof. Kamran İmanov isə, əksinə, hesab edir ki, sözügedən qanun beynəlxalq standartlara müvafiqdir: "Məsələn, Avropa Birliyi ekspertlərinin rəyinə görə, bizim müəlliflik hüququ qanunumuz bütün beynəlxalq standartlara uyğundur, hüquqların qorunmasında hətta bir neçə hallarda Bern Konvensiyasının müddəalarından da üstündür". Eyni zamanda o bildirir ki, müəlliflik hüququ dinamikadadır. Yeni obyektlər əmələ gəlir və müəlliflik hüququ inkişaf etməlidir. Tutaq ki, rəqəm texnologiyası var, kontrafaksiya faktları var, onları sadəcə köçürmək olur. Bütün bunlarla bağlı gələcəkdə AB və digər beynəlxalq strukturlar hansısa yeni konvensiyalar üzərində düşünülür. Bunların qəbulu və planda nəzərdə tutulduğu kimi Azərbaycanın onlara qoşulması ilə, şübhəsiz, gəlişmələr olacaq.

Kamran İmanovun bildirdiyinə görə, başçılıq etdiyi qurum bizim qanunun Avropa Birliyinin 2002-ci il direktivlərinə nə dərəcədə uyğun gəlir-gəlmədiyini müəyyənləşdirmək üçün müvafiq araşdırma aparmış, hansı dəyişiklikləri aparmağın mümkün olduğunu özləri üçün müəyyənləşdirməyə çalışmışlar: "Məsələn, Avropa Birliyi direktivlərində bir sıra yeni stimullar nəzərdə tutulur, deyək ki, audiovizual prodüserlərə bir sıra əlaqəli hüquqlar verilir, qorunmalar sarıdan Bern standartına görə "müəllifin ömrü boyu + 50 il" davam edir. Avropa Birliyi indi təklif edir ki, bu "müəllifin ömrü boyu + 70 il" olsun və sair. Bax bunları nəzərdən keçirmək olar. Bunlar asan məsələ deyil, bunların üzərində işlə-

mək lazımdır. Biz bunları hazırlamışıq, amma hər şey zamana bağlıdır", - deyə K.İmanov bu sahədə gələcəkdə baş verə biləcək mümkün dəyişikliklərə münasibətini bildirdi.

5. Plagiatlıq faktları geniş şəkil alıb

Bir jurnalist araşdırmamızda plagiatlığın anatomiyasını açıb göstərməyə çalışmışdıq (bax: "**Müəllifin vəfatı hələ o demək deyil ki, onun əsərindən plagiatlıq olar**", AYNA, 30 (672) 2 avqust 2002-ci il). Əldə etdiyimiz iki kitabın tutuşdurulması aşkar plagiatlıqdan xəbər verirdi. Kitablardan birincisi 1948-ci ildə nəşr edilib, müəllifi pedaqoji elmlər namizədli Muxtar Abbasovdur. Valideynlərə və müəllimlərə kömək üçün nəzərdə tutulmuş bu vəsaitin adı "Təlim-tərbiyə işində nitq nöqsanlarının islahı" adlanır. İkinci kitab isə 1998-ci ildə nəşr edilib. Müəllifləri Ağababa İbrahimov və Hüseyn Xəlilovdur. MEA "Elm" nəşriyyatında buraxılmış bu kitabın adı "Uşaq tərbiyəsinin bəzi aktual problemləri"dir. Özü də bu ikinci kitab ölkə prezidentinin 75 illiyinə həsr olunmuşdur.

Baxmayaraq ki, kitabın çıxmasından üç il keçir, ikincinin bir çox yerlərinin birincidən köçürmə olduğu qalmaqalı və bunun Təhsil Nazirliyindən kənara sızması məqalənin yazıldığı ərafədə baş vermişdi. Söylənənə görə, birincinin müəllifi, Pedaqoji Universitetin psixologiya kafedrasının dosenti M.Abbasov hardasa 30 il olar dünyadan köçüb. Peşəkar həkim-loqoped imiş, yəni bu son dərəcə spesifik sahənin mütəxəssisi sayılmış. İkincinin müəllifləri bu spesifik sahənin mütəxəssisləri deyildilər - onlardan birincisi riyaziyyatçı (!), ikinci isə mədəniyyətşünasdır (!), hazırda təhsil sistemində vəzifə sahibləridir.

Ötəri müqayisələr və abzasların tutuşdurulması göstərirdi ki, doğrudan da kitabda ayrı-ayrı fəsillərdə bütöv abzaslar kiçik kosmetik dəyişikliklərlə birincini təkrar edir. Araşdırmanı pedaqoqlara müraciətlə davam etdirdik. Bəlli oldu ki, pedaqoji mühit bu əhvalatdan xəbərdardır. Adının çəkilməsini istəməyən pedaqoq-professor sözügedən vəsaiti plagiatlıq nümunəsi saydı və yarıdan çoxunun köçürmə olduğunu təsdiqlədi. Onu da əlavə etdi

ki, riyaziyyatçı belə bir spesifik mövzuda orijinal kitab yazma bil-məz, yəni bu mövzuda əsəri həkim-loqoped və pedaqoq ixtisasla-rını özündə birləşdirən mütəxəssis yazma bilər.

Diqqətimizi çəkən bir də o oldu ki, kitabın titul vərəqində onun AR Təhsil Nazirliyinin razılığı ilə nəşr olunduğu göstərilir-di. Belə bir "kitabın" nəşrinə icazə verildiyi bizim təəccübümü-zə səbəb oldu, odur ki, izahat üçün TN nəzdində ibtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə elmi-metodik şurasının rəhbəri professor Yəhya Kərimova müraciət etdik. Professor bildirdi ki, bu "kita-bın" köçürmə olduğunu bildiyindən rəhbəri olduğu elmi-metodik şurada müzakirəsinə yol verməyib. Hansı strukturda müzakirə-dən keçdiyindən və Nazirlikdə konkret kimin onun nəşrinə "razi-lıq verdiyindən" isə məlumatı yoxdur. Hörmətli professor da bu barədə təfsilata varmaq istəmədiyini əlavə etdi...

MEA "Elm" nəşriyyatının direktor müavini Fikrət Süleyma-noğlu belə bir kitabın onların nəşriyyatında işıq üzü görməsinin təfsilatını belə izah etdi:

- Fakt bizə də məlumdur. Təəssüflər olsun ki, son illər elmimi-zə, təhsilimizə üz qaralığı gətirən belə halların sayı günü-gündən artmaqdadır. Onların bir çoxunu tutmaq, üzə çıxarmaq, qarşısı-nı almaq mümkün olmur. Bəlkə bunun bir səbəbi də hüquqi ba-zanın zəifliyidir. Şəxsən mənim fikrimcə, zehni mülkiyyət oğurlu-ğu dana-buzov oğurluğundan daha betərdir. Konkret bu halda ən acınacaqlısı odur ki, bizim "müəlliflər" hər gün şagirdlərin, tə-ləbələrin qarşısına çıxırlar...

"Əlbəttə, nəşriyyat olaraq "kitab"ın üzə çıxmasının qarşısını vaxtında ala bilmədiyimizə görə məsuliyyətdən də qaçmırıq. Hət-ta onun bizə "güclə sınıdığı" göz qabağında olsa belə! Adama ağır gələn odur ki, "müəlliflər" doğrudan da akademiyanın sabiq prezidentini, redaktorları və nəşriyyatı da aldatmağa müvəffəq olublar", - deyər o sorğumuza cavabında bildirirdi. Təhsil Nazirli-yinin öz kadrlarının əməlinə necə qiymət verdiyini isə bilə bilmə-dik.

Hər iki kitabı Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri Kamran

İmanova da göstərdik. O, kitab plagiatlığının hüquqi tərəfini belə izah etdi: "Müəlliflik hüquqlarının pozulması çərçivəsində iki növ pozuntu mövcuddur. Birinci növ, müəllifin icazəsi olmadan onun əsərindən istifadədir, buna kontrafaksiya da deyilir. Yəni, mənim tutaq ki, bir əsərim var, hansısa nəşriyyat onu mənim icazəm olmadan nəşr edirsə, bu kontrafaksiyadır. İkinci növ pozuntu isə plagiatlıq, yəni mənimsəmə adlanır. Bu halda əsərdən müəyyən parçalar, hissələr müəllifə istinad olunmadan faktiki olaraq köçürülür. Bu hal müəlliflik hüququ sahəsində ən mürəkkəb məsələdir. Bunu araşdıranda bir neçə nüansı nəzərə almaq gərəkdir. İlk növbədə müəllif hüququ bilavasitə mahiyyəti deyil, formanı qoruyur.

Bildiyiniz kimi, daxili və xarici forma olur. Daxili forma daha çox süjetlərlə, obrazlarla bağlıdırsa, xarici forma sırf dillə bağlıdır. Xarici formanın pozulması o deməkdir ki, müəyyən parçalar sözbəsöz uyğun gəlirlər. Bu halda plagiat asanlıqla isbat olunur. Ekspertiza isə müqayisəli analiz yolu ilə aparılır".

K.İmanov daha sonra bildirdi ki, plagiatlıq hüququn pozulması deməkdir. Əgər hüquq pozulubsa, o bərpa olunmalıdır. Lakin bütün hallarda son söz məhkəməndir. Məhkəməyə isə sənədlər müəyyən xidməti araşdırmalar nəticəsində hazırlana bilər. Bu halda ekspertizanı müəyyən bir səlahiyyətli orqan aparmalıdır. İddiaçı kimi bu halda şəxsin varisləri, ya da bir ictimai təşkilat çıxış edə bilər. Ona görə ki, burada onun əmlak hüquqları itib, qeyri-əmlak, yəni şəxsi hüquqları qalıb. Şəxsi hüquqlar isə sonsuzadək qorunurlar.

K.İmanovdan həmmüəlliflərin kitabın arxasında verdikləri istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısının onları plagiatlıq ittihamından xilas edib-etmədiyini də soruşduq. O, dedi: "Elmi ədəbiyyatdan istifadə olunubsa, ümumi qaydalara görə mənbənin adı və səhifəsi mütləq mətndə göstərməlidir. Burada isə ilkin baxış göstərir ki, bu prinsipə əməl edilməyib. Belə hallar birmənalı şəkildə plagiatlıq kimi tövsif olunur".

Son iki ildə digər qəzetlərdə də plagiatlıq faktları barədə jurna-

list araşdırmasının məhsulu olan yazılar dərc edilmişdir. Bunlara misal olaraq jurnalist Flora Xəlilzadənin iki yazısını misal gətirə bilərik. "Ədəbi oğurluq" məqaləsində ("Azərbaycan" qəzeti, 252 (3264), 1 noyabr 2002-ci il) Tahirə Zeynalova adlı müəllifin "Ana haqqı Tanrı haqqı" kitabında (2002) "ədəbiyyatdan istifadə ilə ədəbiyyatı qarışıq saldığı" göstərilir. Bu "kitabında" o, 1991-ci ildə çap olunmuş "100 böyük türk" kitabından "Leyla Saz" məqaləsini köçürüb. Bundan başqa şairə Məhsəti haqqında yazısında Rəfael Hüseynovun 1989-cu ildə çapdan çıxmış "Məhsəti necə varsa" kitabından, Zeynəb Xanlarova haqqında yazısında Fazil Rəhmanzadənin "Nəgmə dolu könül" kitabından abzasları olduğu kimi köçürdüyü aşkarlanmışdır. Flora Xəlilzadənin qəzetin "Replika" rubrikasında verilmiş "Piratçılığın axırı yoxdur" yazısında ("Azərbaycan" qəzeti, 256 (3569), 5 noyabr 2003-cü il) yenə eyni təzahürə münasibət bildirilir. Burada Ərəstun Baxşəliyev adlı müəllifin 13 aprel 2001-ci ildə bu qəzətdə dərc edilmiş məqaləsini MEA nəşri olan "Ekologiya, fəlsəfə, mədəniyyət" məcmuəsində Tohid Məmmədov adlı bir nəfər "Bərdə türbəsi" adlı yazısında orijinalın nöqtəsinə, vergülünə toxunmadan dərc etdirmişdir. Bu seriyadan mətbuat yazılarını xeyli sadalamaq olar. Amma mətbuata çıxmayan faktlar da az deyil.

Respublika Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri Kamran İmanovun açıqladığına görə, plagiat faktları həddən artıq çoxdur. Hazırda bu zəmində hüquqi münaqişələrə dair elə işlər var ki, işlənilib, elələri var üzərində iş gedir, elə işlər də var ki, artıq məhkəmə araşdırması mərhələsindədir. Sədrin bildirdiyinə görə, bir sıra hallarda münaqişə tərəfləri qeyri-yuridik yolla - Agentliyin vasitəçiliyi ilə kompromisə gəlirlər. "Çoxlu maraqlı vəziyyətlər yaranır. Kuryez hallar da var: iki nəfərin mübahisəsini araşdırmalı olduq. Məlum oldu ki, şikayətçi özü də özündən əvvəlki bir başqa müəllifdən köçürübmüş...", - deyər İmanov məlumat verdi.

Amma biz hüquqi dövlət quruculuğu yolunda olduğumuzdan, K.İmanov bütün məsələlərin məhkəmədə həll olunmasının tərəfdarıdır. Müəllif Hüquqları Agentliyi isə məhkəmələrdə üçüncü tə-

rəf kimi çıxış edir, ekspert rəyi ilə kömək göstərir. "Biz də iddia qaldıra bilirik, amma hüququ pozulmuş müəlliflər bir çox hallarda işi məhkəmə səviyyəsinə qaldırmaq istəmirlər. Təəssüf ki, müəllif hüquqlarının pozulmasının mülki proses səviyyəsində həlli ölkəmizdə ənənəyə çevrilməyib. Ona görə də əksər hallarda elə bizim agentlikdəcə barışırlar. Ədəbi oğru deyir mən öz hüququmdan imtina edirəm, məni bağışla, müəllif də bağışlayır və barışırlar", - deyər İmanov gündəlik iş praktikalarından açıqlama verdi.

Kamran İmanov müəllif hüquqlarının qorunmasının effektiv yolunu göstərir: "Azərbaycanda müəlliflik hüququnu həyata keçirmək üçün heç bir formal hüquq lazım deyil. Qanun imkan verir ki, hüquq sahibləri, müəlliflər öz əsərlərini bizim Agentlikdə qeydiyyatdan keçirsinlər. Qeydiyyatdan keçirdikdən sonra onlar dövlət adından verilən şəhadətnamə alırlar. Şəhadətnamənin böyük gücü var. Məhkəmədə bu şəhadətnamə müəllif hüquq prezumpsiyası kimi çıxış edir. Bu isə o deməkdir ki, pozan tərəf nə üçün pozduğunu izah etməlidir, yəni artıq müəllifin əlində əsərin onunku olduğunu göstərən sənəd var. Çoxları belə edir, gəlib şəhadətnamə alırlar və bu məlumat Agentliyin elektron bazasına daxil edilir".

Bəlli olduğu kimi, müəllif hüquqlarının pozulmasına dair Mülki Məcəllədə, İnzibati Xətalar Məcəlləsində və Cinayət Məcəlləsində üç növ məsuliyyət var: mülki məsuliyyət, inzibati məsuliyyət, cinayət məsuliyyəti. Hətta cinayət məsuliyyəti üç ilədək həbs də nəzərdə tutur. Müəllif Hüquqları Agentliyi müəllif hüquqlarının pozulmasına görə cinayət məsuliyyətini bir az da ciddiləşdirmək təklifi ilə çıxış etməyə hazırlaşır. K.İmanov bunu belə əsaslandırır: "Elə ölkələr var bunun üstündə 6 il həbs cəzası verilir.

Lakin dünya praktikasında cinayət məsuliyyəti 99 faiz işləmir və bu tip münaqişələr əksərən mülki proses səviyyəsində həll olunur. Lakin CM-də böyük cəza nəzərdə tutulanda bu - profilaktik baryer kimi işləyir". Maddi xarakterli başqa bir işlək baryer də var: zərərin ödənilməsi, zərərin əvəzində qeyri-qanuni gəlirin əlindən alınması, bu çətin olanda (şikayətçi çox zaman qeyri-qa-

nuni istifadəçinin nə qədər gəlir əldə etdiyini müəyyənləşdirmək-də çətinlik çəkir), qanunun daha bir bəndi tətbiq oluna bilir: hüququ pozulmuş müəllifə 100 şərti maliyyə vahidindən (5500 manatdır) 50 min şərti maliyyə vahidinə qədər (50 min dollardan çox edir) maddi kompensasiya verilməlidir...

6. Kitab nəşrində müəllif qonorarı məsələsi açıq qalır

Kitab nəşri sahəsində müəllif hüquqları aspektində açıq qalan məsələlərdən biri də müəllif qonorarları ilə bağlıdır. 1996-cı ilin oktyabrından qüvvədə olan "Müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqlar haqqında" AR Qanunu onun yaradıcıları tərəfindən qüsursuz sayılsa da, problemin qalması bunun belə olmadığından xəbər verir.

Bəlli olduğu kimi, sovet dönəmində müəllif qonorarları hökumət qərarları ilə tənzimlənirdi və bunun incəlikləri vardı. Bu qaydalar və mexanizm bir məqsədə xidmət edirdi - dövlət müəllif əsərlərindən sərbəst istifadə edə bilsin. Babat qorunan kitab nəşri idi, lakin burada da müəyyən nöqsanlar vardı, başqa sözlə, qonorarın minimum və maksimum hədləri müəyyən olunurdu. Burada bir çox əlahiddə hallar nəzərdə tutulmaqla, hesablanması baxımından çox mürəkkəb bir sistemə əsaslanırdı. Digər sahələrə gəldikdə isə, onlar daha bərbad vəziyyətdə idi. Sovetlər dönəmində ədəbiyyat və incəsənət əsərləri, kitab nəşri ilə bağlı müəllif qonorarlarının tarif dərəcələri haqqında Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sonuncu qərarı 18 fevral 1989-cu ildə çıxdı (94 sayılı qərar). Bundan sonra bu səpkidə başqa qərar olmadı.

Azərbaycan öz müstəqilliyinə qovuşduqdan sonra qüvvədə olan 1989-cu qərarı heç cür işləyə bilməzdi, heç olmasa ona görə ki, burada məbləğlər rublla yazılmışdı, ölkənin isə artıq öz pul vahidi (manat) vardı. Odur ki, Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin kollegiyası qonorarların tərəflərin razılığı ilə müəyyən olunması ideyasını yürüdən bir qərar qəbul etmişdi. Bu da yeni qanunumuza tamamilə uyğun idi, üstəlik də göstərilirdi ki, istifadəçi müqavilə bağlamaqla əldə etdiyi gəlirin 30 faizə qədərini müəllifə verə

bilər. Bu qanunauyğun idi - müəllif qonorarını faizlə gəlirdən almalıdır, əgər bu mümkün deyilsə, onda "ayrı yollarla hesablanmalıdır" (məsələn, indi TN praktikasında olduğu kimi).

Tamamilə düzgün olaraq 1996-cı ildə qəbul edilən qanunun doktrinası və paradiqması kökündən dəyişdirildi, yəni bu məsələdə hüquqlar bütünlüklə müəllifə verildi, məsələnin həlli müəllifin öz ixtiyarına buraxıldı.

Müəllif əsərini çapa verəndə eyni zamanda qonorar məsələsini də danışıb həll edir. Bu qanundan çıxış etməklə müəllif qonorarları hökumətin 1997-ci il tarixli 38 sayılı qərarı ilə tənzimlənməyə başladı və hazırda bu qərar mətninin həcmi getdikcə böyüyür. Belə ki əvvəlcə burada müəllif qonorarının tarifləri tənzimləndirdi. Kütləvi ifadədə, radioda efirə verildəndə, kütləvi nümayişdə istifadə olunan materialların öz qonorar tarifləri müəyyən olunurdu. Sonra Teleradio Komitəsi TV üçün tariflər hazırladı və bu qərarın xüsusi "televiziya bloku" əmələ gəlmiş oldu. Hazırda Mədəniyyət Nazirliyi kino ilə bağlı müəllif qonorarları qərarı layihəsi hazırlayır. Kitab nəşri ilə bağlı müəllif qonorarlarının verilməsini tənzimləyən belə bir qərarın hazırlanması qarşıda bir məqsəd kimi durur. Əslində belə bir qərar qaralama variantında var, amma bunu kimse təqdim etməlidir.

"Kitab nəşri ilə bağlı qonorar məsələsinin həlli ona görə açıq qalır ki, bunda bir incəlik var, - deyər Kamran İmanov izah edir. - Əslində hökumətin bütün qonorar qərarlarının yaranması üçün müəyyən bir əsası olmalı, hətta qanundan irəli gəlməlidir. Müəlliflik hüququnun 200 illik tarixi belədir ki, bu iki yüz ildə müəlliflik hüququ bir tarazlıq axtarışında olub.

Bir tərəfdə müəlliflərin maraqları (hansısa bir qonorar almalı, hökumət, dövlət tərəfindən həvəsləndirilməlidir), o biri tərəfdə isə əsərlərdən, biliklərdən sərbəst, yəni para vermədən istifadə etmək istəyən cəmiyyətin maraqları dayanır. Müəlliflik hüququ bu tarazlığın, balansın nəticəsidir və müəllif hüququ deyəndə bu aspekti unutmaq olmaz və bu prinsip pozulmamalıdır".

Kamran İmanov məsələnin hüquqi tərəfinin izahını davam et-

dirir: "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" qanunun 30-cu və 31-ci maddələri hüquqların verilməsi ilə bağlıdır və hüquqlar müqavilə vasitəsi ilə keçir. Deməli, hər hansı nəşriyyatdan söhbət gedirsə, müəllif öz hüquqlarını nəşirə və ya nəşriyyata ya tam şəkildə, ya da qismən verə bilər. Həmin 31-ci maddədə xüsusi olaraq göstərilir ki, qonorar tərəflərin iradəsi əsasında verilir. Bu qanunla və onun icrasına dair prezident fərmanı ilə bağlı olaraq Nazirlər Kabineti 1997-ci ildə 38 sayılı qərar çıxardı. Bu, əsasən "qonorar qərarı" idi.

NK öz qərarında sözügedən Qanunun 40-cı maddəsinə əsaslanırdı. Burada qonorarın aşağı sərhədini müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təsdiqləyə biləcəyi yazılmışdır. "Hökumət tərəfindən verilən qonorar qərarları yalnız MDB məkanında mövcuddur. Dünya praktikasında isə belədir ki, qonorar haqqında qərar yalnız hüquq sahibi tərəfindən və istifadəçi tərəfindən verilir. Əgər hüquq sahibi öz hüquqlarını kiməsə tapşırırsa, o zaman hüquq sahibi qonorar barədə öz təkliflərini irəli sürür, istifadəçi isə onun iradəsini həyata keçirir. Lakin postsovet ölkələri üçün bir xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, müəllif mübahisədə iqtisadi cəhətdən zəif tərəf kimi çıxış edir və zəif tərəf olduğuna görə qanun aşağı sərhədi müəyyən edir, yuxarı sərhəd isə açıq qalır. Bu halda bir yandan tərəflərin iradəsi pozulmur, digər yandan zəif tərəf olan müəllif üçün müəyyən aşağı sərhəd qoyulur ki, daha güclü olan istifadəçi ona bundan aşağı qonorar verə bilməsin. Əslində bu bir keçid normasıdır", - deyər K. İmanov məsələni şərh etdi.

"Qonorar məsələsi" özünü bütün kəskinliyi ilə dərslik nəşri sahəsində göstərir. Bu işlə bu və digər dərəcədə məşğul olanlar hesab edirlər ki, əgər dərslik dövlət tərəfindən sifariş verilsə, dövlət öz sifarişləri üçün qonorarın tarif dərəcələrini də müəyyən etməlidir, çünki nəşriyyat bunu özbaşına edə bilməz. Təhsil Nazirliyinin qərarına əsasən, nəşriyyat müəllifə bir çap vərəqinin müqabilində 400 min manatdan aşağı qonorar verə bilməz. Nəşriyyat da məhz 400 min manat verir, amma bu məbləğ müəllifin heç yazı pulu eləmir. Halbuki bu məbləğin yuxarı həddi də ola bilər,

amma bu yuxarı hədd bəlli deyil. "Deməli, müəllifin hüququ tapdalanır", - fikrinin yaranmasına əsas var.

Respublika Müəllif Hüquqları Agentliyi isə məsələyə başqa bucaq altından baxır: nəşirlər və nəşriyyatlara gələndə burada bir xüsusiyyət unudulmamalıdır ki, hər şey müəllifin icazəsi ilə həll olunur. Qanun bunu tələb edir. Əgər müəllif bu məbləğə razıdırsa, heç kəs buna qarışa bilməz, ona görə ki, müəlliflik hüququ müəllifə məxsusdur. Lakin bununla yanaşı Kamran İmanov qonorar məsələsində vəziyyətin hazırda kifayət qədər mürəkkəb olduğunu etiraf edir.

7. Nəşriyyat işinə vahid nəzarət sistemi necə təsəvvür edilir?

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu gün kitablar necə gəldi nizam-sız bir halda nəşr edilir və heç kəs bilmir ki, onları kim nəşr edir və hansı tirajla nəşr edir. Kitab nəşri fəaliyyətinə nəzarət etməli olan Azərbaycan Kitab Palatasının funksiyalarının verilmiş olduğu M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasında müvafiq şöbənin bu işi qüsursuz şəkildə həyata keçirməsi üçün ortada işlək mexanizm yoxdur.

Bu halda nəşriyyat, poliqrafiya və kitab ticarəti işinə vahid nəzarət sistemi necə təsəvvür edilir? Rəyini soruşduğumuz nəşirlər nəşriyyat işinə nəsə bir vahid nəzarət sisteminin olmasını vacib sayırlar. Onların fikrincə, məhz belə bir qurumun yoxluğu bu sahədə kaos və ədalətsiz rəqabətin yaranmasına rəvac verməkdədir. Hazırda hakimiyyət strukturlarında möhkəm dayaqları olan bir neçə nəşriyyat dövlət sifarişləri (dərslilər, yubiley nəşrləri və s.) üçün ayrılan külli miqdarda vəsaitləri heç bir çətinlik çəkmədən ələ keçirməklə, öz bazalarını sürətlə möhkəmləndirməkdədir. Həmin inhisarçı nəşriyyatlar bir sıra hallarda artıq nəşriyyat işi sahəsində dövlət siyasətini yönləndirmək dərəcəsinə gücə sahibdirlər. Ona görə də dövlətin strateji hədəflərinə qulluq edən bu fəaliyyət sahəsində nizam-intizamı, şəffaflığı təmin etmək üçün döv-

lätin özünün dəstəyi ilə xüsusi ictimai qurum yaradılmalıdır. Bu, geniş funksiyalı "nəşriyyat şurası" da ola bilər...

8. Monitoringin "Nəşriyyat işinin hüquqi bazası praktikada" bölməsi üzrə yekun nəticələr

1. 1990-cı ildən 2000-ci ilədək ölkədə nəşriyyat işi bu sahəyə dair müvafiq qanunla tənzimlənmədən cərəyan etmişdir. Proseslər "Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında", "Kiçik müəssisələr haqqında" qanunlarla tənzimlənmiş və bu strateji sahənin faktik olaraq hüquq məkanından kənar qalması hər cür mərclik yaratmışdır. 2000-ci ildə qəbul edilən "Nəşriyyat işi haqqında" qanun qüvvəyə mindirilərkən isə qərarla nəşriyyatların yenidən qeydiyyatdan keçmə zərurəti göstərilməmişdir. Bundan başqa, Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi ləğv olunsada, onun tabeliyindəki nəşriyyatların özəlləşdirilməsi həyata keçirilməmiş, onlardan üçü bütün problemləri ilə birlikdə Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyinə verilmişdir.

2. 2000-ci ildən qüvvədə olan "Nəşriyyat işi haqqında" qanun praktikada özünü doğrultmadığından və bu sferada hökm sürən hər cür mərclik aradan qaldırılmadığından ona birmənalı mənfi münasibət formalaşmışdır. Naşirlər ona "parlamentin qanun yaradıcılığı tarixində ən bəsit qanunlardan biri", "ölü doğulan sənəd" kimi qiymət verirlər.

Başlıca arqumentlər qismində isə ölkədə fəaliyyət göstərən nəşriyyatlar, poliqrafiya müəssisələri və kitab ticarəti obyektlərinin sayı, gördüklərin işlərin məzmunu və həcmi, kitab satışının həcmi barədə heç kəsin konkret bir söz deyə bilmədiyi göstərilir. Naşirlər sözügedən qanunun yenidən yazılmasını, onun işlək mexanizminin tapılmasını zəruri hesab edirlər.

3. Azərbaycan nəşriyyatları mövcud vergi qanunvericiliyinin onlara münasibətindən narazıdırlar. Onlardan bəzilərinin fikrincə, qeyri-dövri mətbuata yönəlmiş vergi qanunvericiliyi nəinki ədalətli deyil, hətta bəzi hallarda bu fəaliyyət sahəsini boğmaq dərəcəsinə

məntiqsizdir.

4. *Nəşirlər belə bir fikirdə həmrəydirlər ki, 1996-cı ildən qüvvədə olan "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" AR Qanunu surf bürokratik bir sənəddir, kitab nəşrinin bütün vacib problemlərini əhatə etmədiyindən az effektivdir və bu səbəbdən onun hüquqi əsasına ciddi düzəlişlər edilməlidir. Respublika Müəllif Hüquqları Agentliyinin rəsmi mövqeyinə görə isə, sözügedən qanun beynəlxalq standartlara tam müvafiqdir, hüquqların qorunmasında hətta bir neçə hallarda Bern Konvensiyasından da üstündür. Eyni zamanda, müəlliflik hüququ dinamikada olduğundan gələcəkdə ona hansısa düzəlişlər ediləcəyi istisna olunmur.*

5. *Kitab nəşrində plagiatlıq faktları geniş şəkil alıb və ayrı-ayrı epizodlar mətbuat səhifəsinə çıxmaqda davam edir. Lakin müəllif hüquqlarının pozulmasının mülki proses səviyyəsində həlli ölkəmizdə bir ənənə şəklini almamışdır. Bu sahədə bir hüquqi savadsızlıq müşahidə olunur və müəlliflər bir çox hallarda öz hüquqlarını bilmirlər. Müəlliflərin öz yeni əsərlərini Müəllif Hüquqları Agentliyində qeydiyyatdan keçirərək ona müvafiq şəhadətnamə almaq praktikası genişlənməkdədir.*

6. *Kitab nəşrində müəllif qonorarı məsələsi açıq qalır. Dövlət sifarişləri ilə çap olunan dərsliklərə görə müəllif qonorarının məbləği ilə bağlı mübahisələr tez-tez baş verir, müəlliflərin qonorar hüququ bu sahədə daha çox pozulur.*

7. *Dövlətin strateji hədəflərinə qulluq edən bu fəaliyyət sahəsinə nizam-intizamı, şəffaflığı təmin etmək üçün dövlətin özünün dəstəyi ilə xüsusi ictimai qurum yaradılması vacib sayılır. Bu, geniş funksiyalı "nəşriyyat şurası" da ola bilər*

§2. ELMİ VƏ ELMİ-KÜTLƏVİ ƏDƏBİYYAT NƏŞRİ

- 1. Yeni şəraitdə elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşrində tendensiyalar**
- 2. Tarix kitablarına böyük maraq**
- 3. Politoloji ədəbiyyat sarıdan "böyük boşluq"**
- 4. Yeni məzmunlu iqtisadi ədəbiyyat qıtlığı**
- 5. Hüquq ədəbiyyatı nəşrində ciddi rəqabət. Fəlsəfə yaddan çıxmayıb.**
- 6. Ədəbiyyatşünaslıq və dilçilik nəşrləri müəliflərin öz hesabına çıxır**
- 7. İncəsənət və mədəniyyət nəşrlərində rəngarənglik**
- 8. Digər elm sahələri üzrə ədəbiyyat nəşri**
- 9. Elm adamlarımız kitablarda**
- 10. Xarici elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyatın tərcüməsi və nəşri problemləri**
- 11. Rus və Avropa dillərində elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşr edilir. Lakin onlar Biləcəriyə o yana gedirmi?**
- 12. Monitorinqin "Elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşri" üzrə yekun nəticələri**

1. Yeni şəraitdə elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşrində tendensiyalar

Yeni şəraitdə, yeni ölkə müstəqilliyə qovuşduqdan sonra yaranan münasibətlər nəşriyyat işinin bütün sahələrində olduğu kimi, elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşrində də yeni tendensiyalar doğurdu ("elmi-kütləvi" dedikdə, elmi bilikləri anlaşıqlı dildə populyarlaşdıran ədəbiyyat nəzərdə tutulur).

Sovetlər dönəmində hər nəşriyyatın ayrıca profili olsa da, öz fəaliyyətində elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşrinə də yer ayırırdı. Məsələn, "Maarif" nəşriyyatı dərsləklərlə yanaşı pedaqoji ədəbiyyat, elmi monoqrafiyalar da buraxırdı. Bundan başqa, Azərbaycan ədəbiyyatı, siyasi ədəbiyyat, kənd təsərrüfatı, tibbi ədəbiyyat şöbələrinə malik olmaqla, çoxlu sayda və böyük tirajla elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat da nəşr edirdi. "İşıq" nəşriyyatının tematik planında incəsənətə aid elmi əsərlər az yer tutmurdu. "Yazıçı" nəşriyyatı isə ədəbiyyatşünaslıq şöbəsinə malik olmaqla elmin bu sahəsinə dair sanballı kitablar nəşr edirdi. Lakin, təkrar edirik, bu sadalanan nəşriyyatların əsas işləri bunlardan ibarət deyildi. Azərbaycanın elm potensialının çox böyük qismi Milli Elmlər Akademiyasında cəmləşdiyindən elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyatın, sahə ədəbiyyatının nəşri burada maliyyələşdirilir və qurumun tərkibindəki "Elm" nəşriyyatında işıq üzü görürdü.

Rusiyanın bu sahədə prestijli "Nauka" nəşriyyatının analoqu olmaqla, Azərbaycanda bu sahədə aparıcı nəşriyyat sayılan "Elm"-in göstəriciləri ölkəmiz müstəqilliyinə qovuşandan sonra çox təəssüf ki, ildən-ilə inkişaf etmək və genişlənmək əvəzinə zəifləməyə doğru getdi. Lakin hər halda 1997-ci ilədək böyük həcmdə nəşr işini icra etməkdə idi. Məsələn, 1997-ci ildə 77 adda (ümumilikdə 853 çap vərəqi həcmində və 57 min tirajla) elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat buraxmışdı.

1997-ci ildə nəşriyyat yenidən təşkil olunaraq MEA "Elm" Redaksiya - Nəşriyyat və Poliqrafiya Mərkəzi" adlanmağa başladı,

lakin bu addəyişmə vəziyyətdən çıxış yolu olmadı. İş həcmnin azalma tendensiyası sonrakı illərdə də özünü qabarıq tərzdə göstərməkdə idi. Bu gün akademiya nəşirlərinin hazırlayıb çap etdikləri kitabların sayı 50-dən yuxarı keçmir. Tirajlar da kəskin şəkildə azalmışdır (kitablar bəzən hətta 50-100 nüsxə ilə buraxılır). Bu gün "Elm" nəşriyyatı MEA əməkdaşlarının hazırladıqları kitabların hardasa 30-35 faizini əhatə edir, qalanlar öz əsərlərini bu qurum daxilində son illər meydana çıxmış digər nəşriyyatlar və eyni zamanda MEA sistemindən kənarada olan özəl nəşriyyatlarda çap etdirirlər.

"Elm" nəşriyyatı və MEA sistemində fəaliyyət göstərən digər nəşriyyatlar bu gün öz qınlarına çəkilməklə, ətraf dünyadan təcrid vəziyyətində işləyirlər. Yəni keçmişdə xarici nəşriyyatlarla qurulmuş əlaqələr son illərdə itmiş, kitab mübadiləsi kəsilməmişdir. Hətta xaricdən alınan məktublara cavab verməyə belə pul tapılmır, - deyər şikayətlər eşidilir.

"Elm" MEA tərkibində olmaqla, dövlət tərəfindən birbaşa deyil, əslində dolayısı ilə maliyyələşdirilir - MEA institutlarının bir hissəsi öz elmi işlərinin nəşrinə görə ona vəsait ödəyirlər. Son illərdə elmi-tədqiqat institutlarının öz MEAdaxili sifarişlərini "Elm"ə deyil, bu sistemdə yeni doğulan digər nəşriyyatlara, o cümlədən MEA-dan kənar nəşriyyatlara ünvanlamalarının qarşısını almaq üçün "Elm" nəşriyyatının rəhbərliyi hesab edir ki, nəşriyyat işlərinə nəzərdə tutulan vəsait birbaşa "Elm" nəşriyyatına ayrılmalıdır. Bu halda əvvəllər olduğu kimi ən vacib kitabların nəşri ilə bağlı illik plan MEA Rəyasət Heyəti tərəfindən təsdiq olunmalı, nəşr işləri üçün ayrılan pul dolayısı ilə deyil, mərkəzləşdirilmiş qaydada nəşriyyata köçürülməli və kitablar çap olunmalıdır.

Müstəqillikdən sonrakı ilk illərin sərbəstlik atmosferində bir çox müəlliflər öz növbə gözləyən əsərlərini tələm-tələsik nəşr etməyə çalışırdılar. O vaxtlar "Elm" nəşriyyatı bu məsələyə ciddi yanaşaraq prestijini saxlamaq xatirinə hər kitabı yaxına buraxmaq istəmirdi. Nəticəsi o oldu ki, ciddi nəşriyyatdan geri qayta-

rılan kitabları yeni yaranan nəşriyyatlar qəbul edərək ağına-bozuna baxmadan daha ucuz qiymətə nəşr etməyə başladılar. Lakin elmi ədəbiyyat müəlliflərinin bu tip nəşriyyatlara "dağılmaları" çox çəkmədi. Müəyyən bir vaxt keçəndən sonra ciddi alimlər özləri də hiss etməyə başladılar ki, bu tip nəşriyyatlarda çap edilən kitablar elmi çevrələr tərəfindən o qədər də hörmətlə qəbul olunmur. Son vaxtlar elmi əsərlərini çap etdirmək üçün MEA-dan kənar nəşriyyatlara müraciət edənlərin sayının azalması, bunun əksinə olaraq "Elm" nəşriyyatına müraciət edənlərin sayartımı bu meylədən xəbər verir. Şübhəsiz, öz keçmiş ad-sanı və mənsubiyyətdən irəli gələn prestijinə görə "Elm" bir sıra parametrləri ilə başqa nəşriyyatları üstələyir. Amma çox təəssüf ki, elm adamlarının çoxu bu nəşriyyata ancaq qrif almaq üçün gəlirlər.

Lakin bütün bu meyllərlə bərabər MEA daxilində və ya MEA-ya bağlı bir sıra nəşriyyatlar "Elm" üçün rəqib sifətində fəaliyyətlərini davam etdirməkdə və uğurlar qazanmaqdadır. Bunlardan biri - MEA Geologiya İnstitutunun təsis etdiyi "Nafta-Press" nəşriyyatı xüsusilə fəaldır və bu nəşriyyat yaxın gələcəkdə "Elm" üçün MEA daxilində ciddi bir rəqibə çevrilə bilər. Hər halda, MEA sistemində ciddi nəşriyyat kimi qəbul edilən "Nafta-Press" son zamanlar çap etdiyi məhsulların sayına görə "Elm" nəşriyyatının göstəricilərinə yaxınlaşmışdır.

Bilavasitə çap məhsullarının özünə gəldikdə isə, aparılan monitorinq göstərdi ki, son illər ölkədə elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşri durğunluq atmosferini dəf edərək ümumilikdə say və həcm hesabı ilə artmaqdadır. Mütəxəssis rəylərinə isnad etsək, say və həcm artımının qarşılığında keyfiyyət aşağıdır. Söhbət heç də redaktə və korrektə olunmamış kitablardan, kitabın özünün primitiv dizaynı və daxili quruluşunun bəsitliyindən, poliqrafik səviyyədən getmir - elmi kitab anlayışına münasibət özü dəyişmişdir. Yəni, bir sıra müəlliflərin elmi kitab adı ilə buraxdırdıqları kitablar adi elmi tələblərə cavab vermir, bu baxımdan onların çoxu "elmi əsər" adlandırıla bilməz. Məsəl üçün, bir çox müəlliflər monoqrafiyanın tələblərini bilməyərək buraxdıqları kitabın üstünə

monoqrafiya yazdırırlar...

Sırf elmi ədəbiyyatdan bir az fərqli anlam daşıyan elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşrinə gəldikdə isə, ilk öncə onu demək lazımdır ki, hələ sovet dönəmində Azərbaycanda elmi-kütləvi ədəbiyyatın o qədər də geniş çap olunmadığı bəllidir. Bu ondan irəli gəlirdi ki, bu iş müəllifdən xüsusi peşəkarlıq tələb etdiyindən heç də hər görkəmli alim elmi-kütləvi əsər yazmağı bacarmırdı. Yeri gəlmişkən, elmi-kütləvi ədəbiyyat kimi uşaq ədəbiyyatı yaratmaq da asan sayılmırdı. Odur ki, dövlət bu kateqoriyadan olan ədəbiyyata xüsusi önəm verir, müəllifləri həvəsləndirmək üçün hər il prestijli mükafatlar təsis edirdi. Müstəqil Azərbaycanda isə belə kitablar üçün qonorar və mükafatlandırma sistemi olmadığından, stimullaşdırma, acınacaqlı bir situasiya yaranmışdır.

Gözdən keçirdiyimiz elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyatın keyfiyyət problemi, ayrı-ayrı nümunələr istisna sayılmaqla, mənfi qiymətləndirilir. Rəyini soruşduğumuz mütəxəssislər bunun səbəblərini belə izah edirlər ki, əgər sovet dönəmində bir alimin ömrü boyu iki-üç kitabı çıxırdısa, indi elə alim var ildə bir və ya iki-üç kitab buraxdıra bilər. Müvafiq prosedur olmadığından, yazılan əsərlər asanlıqla işıq üzünə görə bilər. Əvvəllər mövcud olmuş seçmə texnologiyası indi bütün əsərlərə münasibətdə təsirli deyil. Məsələn, əvvəllər yeni əsər əvvəlcə institutun şöbəsində, sonra institutun elmi şurasında müzakirə olunur, daha sonra kitabın çapı barədə qərar qəbul olunur, oradan EA redaksiya-nəşriyyat şurasına göndərilirdi və EA prezidentinin rəhbərliyi altında redaksiya-nəşriyyat şurası bu alınan məlumatları özünün bir neçə iclasında müzakirə edir, yalnız bundan sonra kitabın çapı barədə son qərarı verirdi. Sonra kitablar tematik plana düşür və annotasiyaları Moskvaya göndərilərək orada nəzarətdən keçirdi. Hazırda isə ortada ciddi kitab çıxmasını şərtləndirən belə bir faydalı prosedur yoxdur. İndi alim öz kitabını nəşriyyata təqdim edir, bu nəşriyyat rədd cavabı versə, gedib başqasında çap etdirir. Artıq bütün məsuliyyət alimin öz üzərinə düşür, tənqidlərin qarşılığında şəxsən özü məsuliyyət daşıyır. Elmi əsərlərin nəşrinə keçmişin ciddi yanaşma tər-

zi bu gün yalnız MEA-nın öz vəsaiti ilə çap olunan kitablara tətbiq olunur, yəni əvvəllərdəki kimi olmasa da, hər halda MEA sistemində kitabların səviyyəsinə müəyyən bir nəzarət var. Lakin "Elm" nəşriyyatında keçmişdə olduğu kimi, illik tematik plan tutulmur, yalnız MEA xətti ilə nəşr olunası kitabların siyahısı tutulur və bu siyahı MEA Rəyasət Heyətində təsdiqlənməklə iş bitmiş sayılır.

Bu sahədə başqa bir tendensiya ondan ibarətdir ki, hazırda heç bir nəşriyyat bazara işləmədiyindən nəşriyyatlar arasında elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşri sahəsində rəqabət öz mənasını itirmiş kimidir. Bazar yoxdursa, nəşr olunan kitabların 1 faizi belə bazarda satılmırsa, rəqabət nəyin üstündə gedə bilər? Günümüzün paradokslarından biri də budur ki, şeir kitabları kimi elmi ədəbiyyat da çap olunub müəllifin özünə verilir və müəllif bu əsərini yaxın çevrəsi arasında yaymaq və ya iri kitabxanaların kataloqlarına saldırmaq (əgər lazım bilsə), işini bitmiş sanır. Hazırda nəşriyyatlar arasında kimə daha çox sifariş verilməsi üstündə rəqabətdən söhbət gedə bilər.

"Elm" nəşriyyatından başqa, bu sahədə fərqlənən qurumlardan birincisi olaraq "Azərbaycan" nəşriyyatını ayrıca qeyd etməliyik. Onun çap məhsulları sırasında elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşri ümumi həcmi təxminən 20 faizi qəddərdir. Ölkənin qalan nəşriyyatlarının demək olar hamısında ümumilikdə buraxılan çap məhsullarının sırasında müəyyən faizi elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat təşkil edir.

2. Tarix kitablarına böyük maraq

1980-ci illərin ikinci yarısından demokratiya və istiqlaliyyət uğrunda mübarizənin güclü bir təkənla start götürməsi ilə milli tariximizə qarşılıqlı maraq da gücləndi. Azərbaycan tarixinə dair yeni təfəkkür əsasında yazılan əsərlərlə yanaşı, tarixi məxəzlərin başqa dillərdən azərbaycancaya çevrilərək nəşri işi də genişlənməyə başladı.

Bu sahədə mühüm nəşrlərdən biri - çapına neçə il öncə başlanılmış və bu qədər mübahisələr doğurmuş **"Azərbaycan tarixi"** çoxcildliyinin sonuncu VII cildi 2003-cü ilin noyabrında işıq üzü gördü. Ümumilikdə 265 çap vərəqi həcmində olan bu nəşr 1997-ci ildən bu yana 108 müəllifin iştirakı ilə ərsəyə gətirilmişdir. "Elm" nəşriyyatının son illərdəki çap məhsulları sırasında xüsusi yer tutan bu nəşr heyf ki bu işin təşkilatçılarının anlaşılmaz mühafizəkarlığı ucbatından son cild də, əvvəlki 6 cildin kirillə buraxıldığı əsas götürülməklə, kirillə çap edildi və kitab ortaya çıxarçılmaz aktuallığını itirdi, çünki latın qrafikasının qəti tətbiqi ilə bağlı kiril "keçmişin əlifbasına" çevrilmişdir. Odur ki, indi bu mühüm çoxcildliyin latın qrafikası ilə təkrar nəşrinə zərurət yaranır. Amma bu çoxcildlik başlanğıcdan latın qrafikasında buraxılmış olsaydı (və buraxıla bilərdi, çünki belə nəşrlər adətən bir neçə ilə hesablanır), "Elm" nəşriyyatı kollektivinin öz kasıb büdcəsindən ayırdığı on milyonlarla vəsait hədəf getməzdi.

Nəzərdən keçirilən dövrdə tarixə dair nəşr edilmiş əsərlərin böyük qismi də, çox təəssüf ki, kirillə çap olundu. Latın qrafikası ilə nəşrlər 2000-ci ildən sonraya aiddir. Amma hansı qrafikada çapından asılı olmayaraq müstəqillikdən sonrakı dövrün nəşriyyat məhsulları sırasında tarix kitablarının sayına və tirajına görə dərsliklərdən sonra ikinci yeri tutduğu mübahisəsizdir.

Son zamanlar qədim tarixi mənbələrin çağdaş azərbaycancada nəşr tempinin zəiflədiyi hiss olunur, halbuki hələ çoxlu qaynaqlar toxunulmamış qalır. Bəlli olduğu kimi, orta əsrlər tarixinə dair mənbələrin orijinaldan çağdaş azərbaycancaya və ya ruscaya tərcümə olunaraq çapına 80-ci ilin sonlarından akademik Ziya Bünyadovun təşəbbüsü ilə böyük təkan verilmiş və ilk illər xeyli sayda ədəbiyyat nəşr edilmişdi. Bunlardan "Elm" nəşriyyatında İbrahim əfəndi Peçevinin **"Tarix"** (rusca, 1988), Yesai Həsən Cəlalyanın rusca və azərbaycanca **"Alban ölkəsinin qısa tarixi (1702-1722)"** (1989), Mehmed Solakzadənin **"Tarix"** (1992), Əsirəddin Əbu Həyyan əl-Əndalusinin **"Kitab əl-idrak li-lisan əl-ətrak"**, Moisey Kalankatuklunun **"Albaniya tarixi"**, Mxitar Qoşun **"Al-**

ban Salmaməsi" (1993), "**Ərəb mənbələri ilk orta əsr türkləri haqqında**" (rusca, 1993) Tacəddin əs-Salmanın "**Tarixnamə**" (1997), anonim müəllifin "**Tarixi-qızılbaşan**" ("Azərbaycan" nəşriyyatı, 1993), "**Car salnaməsi**" ("Səda", 1997, 146 səh.) və s. adını çəkmək olar.

Lakin mənbələrin nəşri davam edir. Bu sıradan işıq üzü görən yeni nəşrlərdən bəzi nümunələri qeyd edə bilərik. Əbülqazi Bahadır xanın "**Şəcəreyi-Tərakimə**" (Türkmənlərin soy kitabı) kimi qiymətli qaynağın nəşrini ilk olaraq qeyd etmək istərdik ("Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPB, Bakı, 2002, 146 səh.). Lakin bu qiymətli mənbə, çox təəssüf ki, orijinaldan deyil, rus dilindən tərcümə edilib (tərcümə edəni, ön söz və göstəricilərin müəllifi və bibliografiyanın tərtibçisi, çapı maliyyələşdirən İsmixan Osmanlıdır). Türk etnik tarixinin qiymətli qaynaqlarından daha biri - Fəzlullah Rəşidəddinin "**Oğuznamə**"si azərbaycanca nəşr edilmişdir (AME, 2003). Yeri gəlmişkən, bunun rusca nəşrini 1987-ci ildə "Elm" nəşriyyatı buraxmışdı.

Bu sıradan habelə millət vəkili, professor Zahid Qaralovun təşəbbüsü ilə "Pedaqogika" nəşriyyatı tərəfindən işıq üzünə çıxarılmış XVIII əsr Azərbaycan tarixinə dair qiymətli qaynaqlardan biri hesab olunan "**Tiflis əyalətinin müfəssəl dəftəri**"nin (**Borçalı və Qazax**) nəşri də göstərilə bilər (2001, 256 səh.). Tarixdən bəlli olduğu kimi, Sultan III Əhmədin zamanında (1703-1730) Arazdan şimaldakı Azərbaycan torpaqları beşillik bir zaman kəsimində (1723-1728) Osmanlı İmperatorluğuna qatılmış və yeni fəth olunmuş bu ərazilər üzrə Osmanlı məmurları tərəfindən vergi dəftərləri tərtib edilmişdir. İndi böyük dəyər daşıyan və müasir tarixçilərimizin tez-tez müraciət etdikləri Qarabağ, İrəvan, Naxçıvan, Tiflis vilayətlərinə dair "dəftərlər" bu şəraitdə hazırlanmışdır.

Qeyd edək ki, bu qaynaqların varlığı elmə hələ 60-cı illərdə bəlli olmuşdu. Lakin sovet tarixçiləri bəlli səbəblər üzündən bu qaynaqlara laqeyd qalmışdılar. İstanbulda Başbakanlıq Arxivində saxlanılan bu əlyazma qaynaqları Azərbaycana gətirib onları sistemli şəkildə araşdırmağın əsasını qoymaqla mərhum akade-

mik Ziya Bünyadov millətimiz və tariximiz qarşısında daha böyük bir xidmət göstərmiş oldu. İrəvan, Naxçıvan və Qarabağ dəftərlərinin nəşrində Ziya bəylə yanaşı, tarixçi alim Hüsəməddin Məmmədov (Qaramanlı) da böyük əmək sərf etmişdir. Müəyyən səbəblər üzündən bu sıradan tək cə "Tiflis dəftəri"nin nəşri ləngimişdi, indi onunla da tanış olmaq imkanı qazandıq. Bu sıradan növbəti ağır, lakin olduqca vacib işin zəhmətini isə MEA Şərqsünəslıq İnstitutunun əməkdaşı, tarix elmləri namizədi Şahin Mustafayev öz üzərinə götürmüşdür. Hazırda bu nəşriyyatda mətnin əslinin surəti ilə birlikdə "Müfəssəl dəftər"in latın qrafikası ilə akademik nəşri planlaşdırılır.

Ən yeni tariximizə dair nəşrlərin say çoxluğu bu sahəyə daha böyük maraqdan irəli gəlir. Nəzərdən keçirilən dövrdə 1918-20-ci illər demokratik Azərbaycan Cümhuriyyəti dövrü, siyasi mühacirət, milli hərəb tariximiz, repressiya dövrü, azərbaycanlıların Ermənistandan deportasiyası, Azərbaycanda alman icmasının faciəli taleyi, Sovet Azərbaycanında 1920-60-cı illərin siyasi həyatı, ermənilərin Azərbaycan türklərinə qarşı törətdikləri soyqırım, Qarabağ münaqişəsinin tarixi, 20 Yanvar hadisələri, Güney Azərbaycanın tarixi, Güney Azərbaycanda demokratik hərəkət, Naxçıvan diyarının tarixi keçmişi, genealogiya (artıq bir neçə kitab nəşr edilib) və s. bağılı çoxlu dəyərli kitablar - bir çox hallarda bu sahədə ilk araşdırma məhsulları işıq üzü görmüşdür.

Xaləddin İbrahimlinin "**Azərbaycan siyasi mühacirəti**" ("Elm" nəşriyyatı, 1996, 308 səh.) mühacirət tariximizin öyrənilməsində ilk ciddi iş kimi ortaya çıxdı və bu mövzuda sonrakı nəşrlərə körpü saldı.

Professor Cəmil Həsənli Güney Azərbaycan mövzusunun öyrənilməsində yeni bir mərhələnin əsasını qoydu. Onun "**Güney Azərbaycan: Bakı-Tehran- Moskva arasında (1939-1945)**" ("Diplomat" nəşriyyatı, 1998) və bu əsərin davamı olan "**Soyuq müharibənin başlandığı yer - Güney Azərbaycan. 1945-1946**" (Ayna Mətbu Evi, 1999, 356 səh.) monoqrafiyaları yüksək elmi qiymət aldılar. Müəllifin ikinci kitabı sonra rusca da nəşr olundu.

Arxivlərdən istifadə əsasında buraxılan kitablar arasında Dövlət Baş Arxiv İdarəsi, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi əməkdaşlarının zəhməti sayəsində son illər bir sıra qiymətli kitablar hazırlanıb nəşr edilmişdir.

NK yanında Baş Arxiv İdarəsinin dəyərli çap işləri sırasında AR Prezidentinin 30 yanvar 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə yaradılmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyinin keçirilməsi üzrə Dövlət komissiyası ilə birlikdə nəşr edilmiş **"Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti. 1918-1920"** yeddicildliyi göstərilə bilər ("Azərbaycan" nəşriyyatı, 1998). Bu çoxcildliyə parlamentin hesabatları (rusca və azərbaycanca üç cildə), qanunvericilik aktları, xarici siyasət, ordu və rusca hazırlanmış **"Fətəli xan Xoyski (həyatı və fəaliyyəti)"** topluları daxildir.

Bundan başqa, dövlət arxivlərimizin materialları əsasında ayrı-ayrı müəlliflərin "açılmamış səhifələr" seriyasından nəşr etdikləri bir neçə dəyərli kitab ayrıca misal göstərməlidir. Bunlar Şəmiş Nəzirinin **"Arxivlər sirri açır"** ("Elm", 1999, 414 səh.), Ataxan Paşayevin **"Açılmamış səhifələrin izi ilə"** ("Azərbaycan", 2001, 536 səh.) və Həsən Həsənovun **"Rəşid bəy Axundov"** ("Nurlan", 2003, 462 səh.) kitablarıdır.

Son illər Azərbaycan almanlarının tarixçəsi ilə bağlı bizim arxivlərin materialları əsasında rusca və azərbaycanca nəşrlərin çoxluğu diqqəti cəlb edir. Nazim İbrahimovun rusca **"Azərbaycan tarixinin alman səhifələri"** ("Azərbaycan", 1995, 200 səh.) kitabı ilə başlanan bu seriya son vaxtlar yeni nəşrlərlə davam etdirilmişdir. Bunlardan Məmməd Cəfərlinin rusca **"Siyasi terror və Azərbaycan almanlarının taleyi"** (1998, 316 səh.), Südəbə Zeynalovanın rusca **"Azərbaycanda alman koloniyaları. 1819-1940-cı illər"** ("Araz", 2002, 222 səh.) göstərilə bilər. Eyni zamanda, AR Dövlət Tarix Arxivi, AR Dövlət Arxivi, Almaniya və Şərqi Avropa Araşdırmalar İnstitutu (Gettingen, Almaniya) birlikdə bizim ölkənin arxiv sənədləri əsasında **"Yelenendorf"** və **"Konkordiya"** adlı iki sanballı nəşri çap etdirmişlər. Hər iki irihəcmli kitab Odessanın "Astroprint" nəşriyyatında 2001-ci ildə işıq üzü gör-

müşdür.

Yeri gəlmişkən, Türkiyə alimləri bizim arxivlərdə ermənilərin Azərbaycan türklərinə qarşı törətdikləri soyqırırma dair materiallardan ibarət "**Azərbaycan belgələrində erməni sorunu**" adlı qiymətli bir toplu nəşr etdirmişlər (Ankara, 2001, 682 səh.).

Dövlət Baş Arxiv İdarəsinin tərkibində olan Dövlət Arxivi, Dövlət Tarix Arxivi və Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivinin materialları əsasında buraxılmış xeyli digər nəşrlər də var. "**Soyqırım analardan başlanır**" ("Vətən", 2003, 224 səh.) stalinizm dövründə repressiya olunmuş 3022 Azərbaycan qadını haqqında məlumat kitabı Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin əməkdaşları tərəfindən hazırlanmışdır. Burada 20-50-ci illərdə sovet cəza orqanlarının Azərbaycanda törətdikləri kütləvi repressiyaların qurbanları olmuş qadınların əlifba üzrə siyahısı verilmişdir. Hamısı ziyalı qadınlar - alimlər, sadə xalq müəllimləri, həkimlər, incəsənət işçiləri, dövlət idarələrinin qulluqçularıdır. Adi evdar qadınlar da az deyil bu uzun siyahıda. Çoxu üç-dörd uşaq anasıdır. Yaşlar da müxtəlifdir - 60-ı haqlayan ağbirçək qadınlar da var, gənc qızlar da. Güllələnən, sürgün edilən bu acı taleli qadınların milliyyətinə gəldikdə isə, tərtibçi düzgün hərəkət edərək "ögey-doğmalıq" salmayıb: onların sırasında türk-azərbaycanlılarla yanaşı, soyadlarından da görüldüyü kimi ruslar, ukraynalılar, gürcülər, yəhudilər, ermənilər, almanlar və başqa milliyyətlərdən olanlar da az deyil. "**Soyqırım analardan başlanır**" kitabı milli təhlükəsizlik naziri Namiq Abbasovun məsləhəti ilə hazırlanmışdır. Tərtibçisi MTN əməkdaşı Şəfiqə Məmmədovadır.

Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin idarə rəisi, tarix elmləri namizədi Məmməd Cəfərli Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra nazirlikdə elmi-tədqiqat fəaliyyətinə böyük diqqət yetirildiyini bildirərək, nazirliyin arxiv sənədləri əsasında 25-dən çox kitabın nəşr edildiyini bildirir. Akademik Ziya Bünyadovun məşhur "**Qırmızı terror**" kitabı ilə başlanan bu seriya indi də davam edir. 1990-cı ildən sonra buraxılan kitablardan Məmməd Cəfərli-nin rusca "**Siyasi terror və Azərbaycan almanlarının taleyi**" (1998,

316 səh.) xüsusi qeyd olunmalıdır. Yeri gəlmişkən, bu kitab ciddi bir araşdırma kimi qəbul olunmaqla, Almaniyada da yayılmışdır.

"Açılmamış səhifələr" üslubunda MTN əməkdaşlarından Elşad Qocanın "**Cəllad etirafı**" ("Şuşa" və "Azərbaycan", 1998, 232 səh.), "**Sibir dərsi**" (2000, "Şuşa" nəşriyyatı, 320 səh.), "**Azərbaycanın təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları (1918-1920)**" ("Şuşa", 2000, 144 səh.), "**Tariximiz, taleyimiz**" ("Şuşa", 2001, 176 səh.) kitabları haqında mətbuatda müsbət resenziyalar dərc olundu. Yeri gəlmişkən, müəllif bu kitablarını tək MTN arxivi deyil, digər dövlət arxivlərinin materiallarından da istifadə etməklə çapa hazırlamışdır.

Bu sıradan MTN əməkdaşları Cəlal Qasimovun "**Repressiyadan deportasiyaya doğru**" (1998), "**Əksinqilabla mübarizə təşkilatı və siyasi repressiya**" (1998), "**Yaddaşın bərpası**" (1999), Lətif Şüküroğlunun "**Cümhuriyyət hökuməti repressiya məngənəsində**" (2000) və s. kitablarını da qeyd edə bilərik.

Daxili İşlər Nazirliyinə gəldikdə, istifadə olan polis polkovniki Georgi Zapletin arxiv materiallarına əsaslanmaqla "**Azərbaycan polisinin tarixi**" adlı ikicildliyi (AME nəşriyyatı, 1999), T.Behbudov rusca "**Azərbaycan polisi XIX əsrin ikinci yarısı - XX əsrin əvvəllərində**" ("Nafta-Press", 1999, 103 səh.) kimi sanballı araşdırma kitablarını nəşr etdirmişlər.

Keçmiş daxili işlər naziri, istefaya çıxdıqdan sonra vaxtını 30-40-cı illərdə xalqımıza qarşı törədilmiş cinayətlərin araşdırılmasına həsr etmiş tədqiqatçı, polis polkovniki Sadıq Zeynalovun "**Tarixin qan yaddaşı**" (Xatirə Kitabı Nəşriyyatı, 2002) kitabını qeyd edə bilərik. Stalinizmin Azərbaycan kəndinin başına gətirdiyi dəhşətlərdən geniş söz açan müəllif Daxili İşlər Nazirliyinin arxiv sənədlərinə söykənir. Kitab eyni tərtibatda, rus və Azərbaycan dillərində işıq üzü görmüşdür. Sadıq Zeynalovun bu növbəti kitabında 1930-1942-ci illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Keçili, Milax, Ərəfsə, Qazançı və digər kəndlərində, eləcə də Xızı rayonunun Ağdərə kəndində törədilmiş faciələrdən təfsilatlar verilir.

Kitabın ilk fəslı bolşevik xüsusi xidmətləri sıralarına soxulmuş Orbelyan adlı qanıçenin Naxçıvanın Milax və Keçili kəndlərinin dinc əhalisini nə cür "xalq düşmənləri"nə, kəndləri isə "bandit yuvaları"na çevirdiyindən, güllələnən insanlardan, sürgünlərdən söz açır. Və bütün bu acı əhvalatlar arxiv materiallarına, bolşevik başkəsənlərin saxtalaşdırdıqları cinayət işlərinə söykənir. Bu günkü nəsilləri ayıq-sayıq olmağa çağırən müəllif tarixi paralellər apararaq, o vaxtın qanlı hadisələrini artıq bizim günlərdə erməni neofaşistlərinin Azərbaycan xalqına qarşı törətmiş olduqları daha ağır, daha qanlı cinayətlərlə bağlayır. Göstərir ki, Qarabağ faciəsinin təməli elə o vaxtlardan qoyulmuşdu.

Sənədlər, qruplar halında güllələnmiş kəndlilərin edamdan sonra çəkilmiş toplu fotosəkilləri, repressiyaya məruz qoyulmuş insanların uzun-uzadı siyahıları, acı kədər hopmuş səhifələr...Və hamısının altında bütün bu faciələrin ssenari müəllifi olmuş hansısa bir erməni cəlladın imzası... Stalinizm vəhşəti, üstəgəl ermənilərin siyasi mənsubiyyətlərindən asılı olmayaraq qəlbələrində gəzdirdikləri türk düşmənçiliyi xətti aydın görünür. S.Zeynalöğlunun neçə ilin gərgin əmək nəticəsində ərsəyə gətirdiyi "Tarixin qan yaddaşı" kitabı milli tariximiz qarşısında əvəzsiz xidmət sayıla bilər. 20-50-ci illərdə Azərbaycan kəndinin başına açılan oyunların araşdırılmasında dəyərli qaynaq adlandırıla biləcəyimiz bu kitabı yalnız mərhum akademik Ziya Bünyadovun "Qırmızı terror" kitabı ilə müqayisə etmək olar.

3. Politoloji ədəbiyyat sarıdan "böyük boşluq"

Politologiya ayrıca bir fənn olaraq sovet dönəmində Azərbaycanın ali məktəblərində tədris edilmədiyindən bu ixtisas üzrə proqramlar, dərsliklər, dərs vəsaitləri, metodik vəsaitlər olmayıb. Bu termin bizim leksikona Azərbaycan müstəqilliyə qovuşduqdan sonra daxil olmuş, ölkənin bir sıra ali məktəblərində uyğun ixtisaslar, fakültələr, kafedralar yaradılmışdır. Bəs həmin sahəyə aid müvafiq ədəbiyyat nəşrini necə, adekvat saymaq olarmı?

Bəlli olur ki, politoloji ədəbiyyat nəşri sahəsində böyük bir boşluq yaşanır. Hazırda tədris vəsaiti qismində Həsən Şirəliyev və Əli Əhmədovun hazırladıkları yalnız bir "**Politologiya**" dərsliyini və ayrı-ayrı mövzulara aid bir sıra xırda köməkçi ədəbiyyatdan başqa ortada heç nə yoxdur.

O cümlədən, müasir tələblərə cavab verən dərsliklər, politoloji ədəbiyyat, politologiyaya aid proqramlar da yoxdur. Bu tək politologiyanın deyil, Azərbaycan dövlət müstəqilliyinə nail olduqdan sonra yeni tədris olunan fənlərin - geopolitikanın, beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsinin, tətbiqi politologiyanın, qlobalistikanın və s. problemidir. Bütün bu sahələr faktik olaraq kəskin bir "ədəbiyyat aclığı" keçirməkdədirlər.

Bu fənlərin tədris olunduğu ali məktəblərdə istifadə olunan ədəbiyyatın keyfiyyətinə gəldikdə, paradoksal vəziyyət yaranmışdır. Ölkənin yeganə siyasi elmlər professoru Xaləddin İbrahimli durumu izah edir:

- Üç geopolitika nəzəriyyəsi var: avrasiyaçılıq, mondializm və avroatlantizm. Avrasiyaçılığı ruslar daha çox müdafiə edir, son zamanlar Fransa və Almaniya da bu cərəyana dəstək verirlər. Mondializmi Çin müdafiə edir. Avroatlantizm tərəfdarları kimi Amerika və Britaniya çıxış edirlər. Bu üç nəzəriyyəyə baxdıqda Azərbaycan Avroatlantika məkanına inteqrasiya yolunu tutub, onun xarici siyasətinin əsasında avroatlantizm durur və ölkəmiz tədricən Qərbə, Avroatlantika məkanına inteqrasiya olunur. Amma paradoksal olan budur ki, Azərbaycanın ali məktəblərində tədris olunan dərsliklər avrasiyaçılığı təbliğ edən Rusiya dərslikləri, Rusiya proqramlarıdır. Mən təkliflə çıxış etdim ki, yardım edin, avroatlantizmə aid dərslik yazım. Kalka yolu istifadə olunan Rusiya dərslikləri böyük problemlər yaradır. Çünki Rusiya, ABŞ-Britaniya, Avropa geopolitikalarının arasında ciddi mahiyyət fərqləri var. Bu baxımdan yanaşdıqda Şirəliyevin "Politologiya"sı Rusiya dərslikləri əsasında tərtib olunmaqla, həddən artıq köhnəlmiş və dövlətimizin rəsmi mövqeyinə uyğun olmayan dərslikdir.

Prof.X.İbrahimlidən aldığımız bilgiyə görə, geopolitikaya dair köməkçi vəsaitlər istisna olmaqla, ümumiyyətlə, dərslik yoxdur. Bu sahədə daha çox Moskva Dövlət Universitetinin müəllimi Hacıyevanın dərsliyindən istifadə edilir. Beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsinə dair ortada ümumiyyətlə heç nə olmadığından yenə də Rusiya dərsliyindən istifadə olunur. Onlar isə aydın məsələdir ki, problemlərə öz prizmalarından yanaşırlar - demokratiyaya, terrorizmə, konfliktlərə, qlobalistikaya münasibətlər rus anlamında Qərb anlamından bir qədər fərqlidir. Geopolitikada isə xeyli dərəcədə ciddi mahiyyətli fərqlər mövcuddur. Makkinder və Duqin məsələyə fərqli yanaşırlar, Duqin nəzəriyyəsi əslində - neoimperializmdir.

Prof. X.İbrahimli hesab edir ki, politologiyaya aid mükəmməl milli dərsliklərin yaranması üçün hansısa bir dövlət strukturu - deyək ki Təhsil Nazirliyi, Prezident yanında İdarəçilik Akademiyası, BDU və s. təşəbbüs göstərməlidir, lakin göstərmir, Rusiya mənşəli köhnəlmiş ədəbiyyatdan istifadəyə davam edirlər. İngilis dilindəki ədəbiyyatdan isə çox az miqdarda ingilisdilli müəllim və tədrisin ingiliscə aparıldığı ali məktəblərin tələbələri istifadə edirlər və onlar mahiyyəti başa düşürlər. "Əgər sifariş verilsə, tutaq ki bir tender elan olunsaydı, biz hazır materiallarımız əsasında bu dərsliyi oturub yazsa bilərik", - deyərək o vəziyyətdən çıxış yolunu göstərir.

Azərbaycan müəlliflərinin sözügedən sahələrin ayrı-ayrı aspektlərinə dair araşdırma nəşrlərinə gəldikdə isə, bu sahədə hələlik Nəsim Nəsimlinin "**Azərbaycan geopolitikası və neft**", Xaləddin İbrahimlinin isə "**Yeni Avrasiya Qafqazı**" kitabları qeyd oluna bilər. Digər Azərbaycan müəlliflərinin politoloji araşdırmalarının səviyyəsi yüksək deyil. Məsələn, Hikmət Hacızadə müasir düşüncə üçün yararlı olan, indinin tələblərinə cavab verən "**Demokratiya: gediləsi uzun yol**" adlı bir antologiya hazırlamışdır ("Əbilov, Zeynalov və oğulları", 2001, 446 səh.). Politologiya üçün zəruri olan materialların bir xeylisi burada yer alır, lakin bu dərslik deyil, yalnız köməkçi vəsait kimi istifadə oluna bilər. Yəni, tutaq ki,

kimsə Maks Veberin "Protestant etikası və kapitalizm ruhu" əsərini tapıb oxuya bilmirsə, burada onun icmalı ilə tanış ola bilər.

Politoloq Rasim Musabəyov "**Siyasi biliklərin əsasları**" adlı, elitlər haqqında, liderlər haqqında iqtibas xarakterli kitabçalar hazırlamışdı. X.İbrahimli bunları da yararlı sayır, lakin politologiyaya dair ciddi ədəbiyyat kimi qəbul etmir. Onun bildirdiyinə görə, beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi ilə bağlı demək olar orijinal heç nə yazılmayıb. Prof.Cəmil Həsənlinin "**Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində. 1918-1920-ci illər**" əsəri gənc Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq münasibətlər sistemində daxil olmaq üçün apardığı mübarizəsindən bəhs edir. Geopolitika ilə bağlı Fransa müəllifinin bir "**Geopolitika**" kitabı son zamanlar dilimizə tərcümə olunub və tələbələr bundan istifadə edə bilərlər. "Başqa hansısa nəşr barədə eşitməmişəm", - deyə bildirir.

Professor Nəsim Nəsimlinin "Azərbaycan geopolitikası və neft" (Xəzər Universiteti nəşriyyatı, 2000) kitabında, Azərbaycan Araşdırmalar Vakfının ön sözündə də qeyd olunduğu kimi, müəllifin xaricdə çıxmış məqalələri və beynəlxalq konfranslarda etdiyi çıxışları verilir. Azərbaycanın strateji və geopolitik problemlərini işıqlandırmaq baxımından bu nəşr öz əhəmiyyətinə görə tanınmış azərbaycanlı siyasi mühacir Mir Yaqub Mehdiyevin 20-ci illərdə Avropada nəşr edilmiş "**Beynəlxalq siyasətdə neft**" əsərindən sonra ikincisi sayıla bilər. Konkret faktlara və statistikaya müraciət edən iranşünas alim öz kitabında problemin indiki və perspektiv mənzərəsini cıza bilmiş, gənc, təcrübəsiz və zəif Azərbaycanın ölüm-qalım mübarizəsi, onun diplomatik uğurları və siyasi burulğanlarda yol verdiyi səhvləri təhlil etmişdir.

Xəzər Universiteti nəşriyyatının həmin il politologiya sahəsində başqa bir diqqəti çəkən nəşri prof.Xaləddin İbrahimlinin "**Yeni Avrasiya Qafqazı**" əsəridir (2000). Müəllif belə bir suala cavab arayır:

Qafqazın perspektivi necə olacaq? Kitab Azərbaycanın politoloji fikrində "Qafqaz boşluğunu" doldurmaq baxımından yaxşı qarşılandı. Müəllif Qafqazda milli maraqların, dövlətlərin yaran-

ması, inkişaf dinamikası və hadisələrə təsiri; Qafqaz dövlətlərindəki daxili ideoloji, siyasi proseslərin məzmunu və xarakteri; bölgədəki münaqişələrin genotipi, perspektiv mənzərəsi; böyük dövlətlərin Qafqazda toqquşan maraqları, Qafqaz və Orta Asiya arasındakı geosiyasi, strateji, tarixi, kultural bağlar, münasibətlər - bu sadalanan amillərdən doğan sualları təhlil etmiş və mütəxəssisləri qane edəcək səviyyədə cavablandırmışdır. Kitabda bir dəyərli yenilik də ondan ibarətdir ki, XX yüzilin əvvəllərində doğulmuş "Azad Qafqaz" ideyası xronoloji ardıcılıqla şərh olunmuşdur. Bu məkanda konkret bizim ölkə üçün müəllifin gəldiyi nəticələr də maraqlıdır: bütöv Azərbaycan Qafqaz dövlətidir. Azərbaycan Qafqazın ən böyük dövləti və burada məskun olan Azərbaycan türkü isə onun ən çoxsaylı etnosudur. "Yeni Avrasiya Qafqazı" kitabı bir müstəqil elm sahəsi olaraq varlığına ciddi ehtiyac duyulan və çağdaş tələblərə cavab verən Azərbaycan qafqazşünaslıq elminə layiqli töhfədir.

Lakin bu iki orijinal araşdırma böyük bir boşluğu doldurmaq üçün çox azdır.

4. Yeni məzmunlu iqtisadi ədəbiyyat qıtlığı

Sovet iqtisadi sistemi alt-üst olduqdan sonra bu sistemə əsaslanaraq yazılmış iqtisad ədəbiyyatı da (siyasi iqtisad) aktuallığını itirmiş oldu və yeni dövrün tələbindən, yeni iqtisadi münasibətlərdən irəli gələn, özünü artıq təsdiq etmiş bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanan ədəbiyyata ehtiyac yarandı. Lakin Azərbaycan iqtisad elminin aparıcı simaları aktuallığını itirmiş sovet siyasi iqtisad elminin yetirmələri olduğundan dərhal yeni münasibətlərə uyğunlaşa və bu münasibətlərdən çıxış edə bilmədilər. Qərb iqtisad məktəblərinin yetirmələrinin isə heç də hamısı yaranmış ədəbiyyat boşluğunu doldurmağa can atmadılar. Odur ki, yeni dövrün tələblərinə cavab verən ədəbiyyat qıtlığı qalmaqdadır.

Qərb təşkilatlarının dəstəyi ilə tərcümə olunaraq Azərbaycanada yayılan iqtisad ədəbiyyatı isə daha çox Amerika iqtisad elmi-

nə əsaslanan məhsullardır. Bu seriyadan ölkəmizdə işıq üzü görün kitabların arasında Avropa iqtisad elminin məhsullarına demək olar rast gəlinmir.

Qərb iqtisad elmində yaxşı tanınan Bencamin C.Kohenin (Benjamin J.Kohen) "**Pulun coğrafiyası**" və Ronen Palanın (Ronen Palan) redaktorluğu ilə nəşr olunmuş "**Qlobal siyasi iqtisad**" kitablarının azərbaycanca işıq üzü görməsi Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondu və "Məmmədli RH" şirkətinin birgə işi kimi təqdirə qarşılıdır. İqtisadiyyatın indi dövlət sərhədlərinə sığmayaraq "qloballaşdığı", deməli, bu elm sahəsi belə bir rakursdan yeni baxış tələb etdiyi bir zamanda bu iki kitab ənənəvi valyuta məkanlarında baş verən inqilabi dəyişikliklərin mahiyyətinə işıq salır. "Bir millət=bir pul" formulunun köhnəlməyə üz qoyduğu və bu halda qarşıya çoxlu sualların çıxdığı bir zamanda Bencamin Kohenin bu əsəri beynəlxalq iqtisadın bir qolu olan pul siyasətini öyrənən tələbələrımız üçün mövcud ədəbiyyat qıtlığı şəraitində göydəndüşmə bir vəsait sayıla bilər.

Dünya şöhrətli iqtisadçı, Sasseks Universitetində beynəlxalq münasibətlər üzrə baş mühazirəçi Ronen Palanın redaktorluğu ilə çıxmış "Qlobal siyasi iqtisad" əsəri, adından da görüldüyü kimi, geniş və müxtəlif aspektli elm sahələrindən birinə aiddir və 16 müəllifin işlədiyi konkret mövzuları bu zəmində bir-birinə bağlayır.

Qlobal siyasi iqtisadla standart (klassik) siyasi iqtisadın fərqi, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərlə qlobal siyasi iqtisadın fərqi, alians kapitalizmi və beynəlxalq siyasi iqtisad, beynəlxalq nəzəriyyə olaraq güc-hakimiyyət məsələsi, müasir dövrün kapital yığıcı, klassik marksizmə qlobal siyasi iqtisad baxımından yanaşma, qloballaşma nədir, oyun nəzəriyyəsi, yeni institusionalizm, inkişaf nəzəriyyəsinin müasir cərəyanları - kitabda bu məsələlər şərh olunur.

5. Hüquq ədəbiyyatı nəsrində ciddi rəqabət. **Fəlsəfə yaddan çıxmayıb**

Yeni dövrün tələblərinə uyğun hüquq ədəbiyyatı nəşri sarıdan isə vəziyyət nisbətən yaxşıdır. Kitab bazarında bu sahəyə dair ən yeni ədəbiyyat geniş çeşiddə təklif olunur.

Dərslilər üçün ali və orta məktəblərin şagird, tələbə və müəlim kontingentindən ibarət geniş və konkret alıcı auditoriyası olduğu kimi, hüquq ədəbiyyatının da çoxşaxəli hüquq-mühafizə orqanları, ali məktəblərin hüquq fakültələri tələbələrini təmsilində konkret alıcı bazası var. Bədii ədəbiyyatdan fərqli olaraq, hüquq ədəbiyyatı bazara ünvanlanır.

Bu gün bütün kitab mağazalarında hüquq ədəbiyyatının ayrıca bölmədə satışa qoyulmasını bununla izah etmək olar.

Hüquq ədəbiyyatı nəşri sahəsində özünü göstərən tendensiyalara gəldikdə isə, ilk öncə onu qeyd etmək lazım gəlir ki, bu son onillik dövrdə, yəni dil haqqında 2000-ci ilin prezident fərmanınadək hüquq ədəbiyyatı nadir hallarda latın qrafikası ilə buraxılmışdır. Hüquq ədəbiyyatının latın qrafikası ilə buraxılış praktikasını məlum prezident fərmanından sonra start götürdü. Təbii ki, cari işlərlə yanaşı 2000-ci ilədək kirillə buraxılmış hüquq ədəbiyyatının latın qrafikası ilə təkrar nəşri bu gün bir zərurətdir və bu hal bazarda bir gərginlik yaratmamış deyil.

Hüquq ədəbiyyatı nəşri sahəsində birinci olaraq fəaliyyətə girişmiş "Qanun" Nəşrlər Evinin direktoru Şahbaz Xuduoğlunun bildirdiyinə görə, son zamanlar hüquq ədəbiyyatı nəsrində bir artım gözə çarpsa da, işlərin gedişini qənaətbəxş saymaq olmaz. Çünki çoxlu qanunlar, sərəncamlar, əsasnamələr, fərmanlar qəbul edilib və edilir, onlar hamısı nəşr edilməli, onlara şərhlər yazılmalıdır, bunun üçünsə zamana ehtiyac var.

Hazırda bu sahədə daha çox beş nəşriyyat: "Qanun", "Hüquq ədəbiyyatı" (rusca nəşrlərdə adı bəzən nədənsə tərcümə olunaraq "Yuridiçeskaya literatura" kimi də yazılır), "Digesta", "Patronat-S", "Biznesmenin Bülleteni" nəşriyyatları və Milli Məclis Aparat-

tının mətbəəsi fəallıq göstərirlər. Onların aralarında hətta bir rəqabət münasibəti də yaranmışdır. Məsələn, bizdə olan məlumata görə, ölkənin prokurorluq sistemini hüquq ədəbiyyatı ilə əsasən "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı təmin etməkdədir ki, bu hal digər nəşriyyatlar tərəfindən qısqançlıqla qarşılır. Bir sıra başqa nəşriyyatların çap məhsulları arasında hüquq ədəbiyyatına rast gəlinmə də, bu onların fəaliyyətində epizodik xarakter daşıyır.

Ölkənin hüquq sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, ötən dövrdə beynəlxalq hüququn bu və digər aspektlərinə dair xeyli sayda kitab işıq üzü görmüşdür. Beynəlxalq hüquq müdafiə mərkəzlərinin, nüfuzlu beynəlxalq qurumların Azərbaycan təmsilçiliklərinin, Soros Fondu - Yardım Proqramının, bir sıra Qərb ölkələri Bakı səfirliklərinin dəstəyi ilə son illərdə habelə insan haqlarına dair xeyli adda yeni kitabların nəşr olunaraq pulsuz qayda-da ölkəmizdə yayıldığını da qeyd etməliyik. Məsələn, "Qanun" nəşriyyatı 2002-ci ildə ABŞ səfirliyinin maliyyə yardımı ilə F.A. Hayekin "**Hüquq, qanunvericilik və azadlıq**" fundamental üçcildliyini (I cild - Qaydalar və nizam, II cild - Sosial ədalət ilqımı, III cild - Azad insanların siyasi qaydaları) tərcümə və nəşr etmişdir. Yeri gəlmişkən, bu səpkidə ABŞ səfirliyinin maliyyə dəstəyi ilə buraxılan "**Jurnalistika və hüquq**" dərs vəsaiti də ("Yeni nəsil", 2002, 248 səh.) qeyd olunmalıdır. "Qanun" nəşriyyatının xarici qrantlardan kənar - ictimai əhəmiyyəti nəzərə alınaraq öz təşəbbüsü ilə buraxdığı tərcümə hüquq ədəbiyyatı da az deyil.

"Qanun" Nəşrlər Evi kimi "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı hüquq dair kitabların nəşrinə üstün yer versə də, ara-sıra bədii və s. ədəbiyyat da nəşr edir. Lakin bu tip ədəbiyyatların nəşri onların fəaliyyətinin cüzi bir qismini təşkil edir.

1991-ci ildən sonra eyni zamanda, fəlsəfənin problemlərinə yeni baxış əsasında yazılmış və işıq üzü görmüş əsərlərin sayı da ildən-ilə çoxalmağa başladı. Gözdən keçirilən dövrün çap məhsulları sırasında fəlsəfi xarakterli nəşrlərə az rast gəlinmir. Bunlardan ən mühüm nəşrlərdən biri kimi ilk öncə "**Fəlsəfə**" ensiklopedik lüğəti"ni (AME, 1998) qeyd etmək olar. Əldə olan bilgilərə

görə, müəlliflər qrupunun hazırladığı "Azərbaycan fəlsəfə tarixi" kimi fundamental üçcildlik "Elm" nəşriyyatında çapa hazırlanmışdır.

MEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun hazırladığı "Qədim yunan fəlsəfəsi antologiyası" ("Yeni nəsil" NE, 2002, 180 səh.), Q.Quliyevin rusca "Arxetipik azəri: mentalitetin cizgiləri" ("Yeni Nəsil" NE, 2002, 248 səh.), Nigar Cərulla qızının "Fəlsəfi-bədii fikir tarixində şəxsiyyət konsepsiyası" ("Günəş", Bakı, 2000, 384 səh.) bu qism nəşrlər sırasında qeyd olunmalıdır. Kitabda şəxsiyyət konsepsiyasının ümumtarixi inkişafı araşdırılmış, problemin dünya fəlsəfi-bədii fikir tarixində necə qoyulduğu bir küll halında və monoqrafik tədqiqat səviyyəsində şərh olunmuşdur.

Fəlsəfə elmləri doktoru, son illər fəlsəfi mövzuda yazıları ilə tez-tez mətbuat səhifələrində görünən professor Niyazi Mehdi bu yaxınlarda "Azərbaycan bilinmələrindən sezilən nəsələr. Nəsnələr-lə nəsələr arasında" (Bakı, 2003) adlı orijinal bir fəlsəfi əsərlə çıxış etdi.

Yazıçı-filosof Firuz Mustafa azərbaycandilli oxucu auditoriyasında fəlsəfi təmayüllü bədii əsərləri ilə yaxşı tanışdır. Təkcə 1999-cu ildə o, "Çəhrayı tunel", "Qum saati", "Nuhun ölümü", "Teatr meydanı", "Ölüm darvazası" kimi romanları ilə yanaşı "Məhəbbət" (fəlsəfi aspektdə), "Avestanın izi ilə" və "Sınırsız dünya" elmi-fəlsəfi əsərlərini nəşr etdirdi. Qlobalistika mövqeyindən yazılmış "Sınırsız dünya" ("Diplomat", 1999, 94 səh.) traktatı bir kitab daxilində iki dildə - rusca və azərbaycanca nəşr edilmişdir.

Kitaba önsözdə deyilir ki, "Sınırsız dünya" gələcək dünyanın ilkin, müəyyən mənada yarımçıq və natamam eskizidir. Firuz Mustafa heç də qarşısına oxucularını mühakimələr yolu ilə nəşə bir utopik cəmiyyətə, xəyallar və illüziyalar səltənətinə aparmağı qoymur. O, bəşəriyyətin yaxın gələcək üçün inkişafının başlıca təmayüllərinin elmi-fəlsəfi analizini verməyə çalışır. "Sınırsız dünya" traktatı başa çatmaqda olan minilliyin bir növ epiloqudur. Burada söhbət bu günkü dəyərlərin gələcək nəsələ nə yolla ötürül-

cəyindən, bəşər nəsli hansı perspektivin gözlədiyindən gedir. Müəllif şübhə etmir ki, XXI yüzil ixtilaflar və parçalanmalar yüzili deyil, birləşmə, inteqrasiya və həmrəylik yüzili olacaq. Rəngindən, irqindən, dinindən, dilindən asılı olmayaraq adamlar öz planetlərində azad, bəxtəvər və rifah içində yaşayacaqlar...

6. Ədəbiyyatşünaslıq və dilçilik nəşrləri müəlliflərin öz hesabına çıxır

Ədəbiyyatşünaslıq və dilçilik nəşrləri sahəsində durum da toxunduğumuz elm sahələrindən fərqlənə bilməzdi. Lakin hər halda bu sahəyə də göz gəzdirməli olduq, çünki son illərdə mövzu dairəsinə daxil olan xeyli adda kitablar barədə məlumatımız vardı. Əgər belə demək mümkünsə, bu mövzuda nəşrlər sahəsində də müəyyən bir canlanma özünü hiss etdirir.

Ədəbiyyatşünas alim, MEA Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşı Bədirxan Əhmədov situasiyanı belə izah etdi:

- MEA Ədəbiyyat İnstitutu əməkdaşlarının, eləcə də universitetlərdə çalışan filoloq alimlərin elmi plan işi də var və onlar işlənməlidir. Əvvəlcədən müəyyən edilmiş plana əsasən bu monoqrafiyalar yazılsa da, onlar şəxsi arxivlərdə yatıb qalır, cüzi vəsait ayrıldığından müəlliflər onların çapını illərlə gözləməyə məcbur olurlar. Odur ki, imkanı olan müəlliflər öz monoqrafiyalarını özəri çap etdirməli olurlar. Məsələn, mən birinci monoqrafiyama 1998-də, ikincini 2000-də çap etdirdim. Amma Əmin Abidin "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyat tarixi" əsərini neçə ildir çapa hazırlamış olsam da, çap etdirə bilmirəm. Plan işim olmaqla, Əmin Abid haqqında monoqrafiya da yazmışam, amma onun çap işi də namələumdür. Əmin Abidin bütün külliyyatını toplayıb çapa hazırlamışam, o da həmçinin. Eləcə də o biri alimlərimiz, hamısı plan üzrə tədqiqatlarını davam etdirir, kitablarını yazır, lakin nəşr işi...

Bədirxan Əhmədov məsələnin başqa bir tərəfinə də toxunur:

- İşiq üzünə çıxan elmi kitabların prezentasiyası vəsait yoxluğu

üzündən keçirilə, ədəbi ictimaiyyətə layiqincə təqdim oluna bilmir. Bir xoşagəlməz hal da odur ki, dövlət bu kitablardan müəyyən nüsxə alıb ölkənin kitabxana şəbəkəsinə paylamır. Müəlliflər isə öz hesablarına az tirajla çap etdirə bildikləri bu kitabları dost-tanışlarına bağışlamağı üstün tutur, kitabxanaları isə "yaddan çıxarırlar". Mən hesab edirəm ki, dövlətin bu kitablara sağlam münasibəti formalaşana qədər müəlliflər minbir zəhmətlə nəşr etdikləri bu kitablarının ölkənin heç olmasa iri kitabxanalarının kataloqlarına düşməsi, tarix üçün itib-batmaması qayğısına qalmalıdır. Bundan başqa, müəllif hazırladığı işin sonrakı taleyini bildiyindən ona başdansa yavaşır, amma onun çap ediləcəyinə əmin olsa, işinə məsuliyyətlə yanaşar. Beynəlxalq fondlar hər sahəyə vəsait ayırsalar da, ədəbiyyatımızın taleyi ilə bağlı işlərə vəsait ayırmırlar. Məsələn, onlar Azərbaycan ədəbiyyatının beynəlxalq əlaqələrinə dair araşdırmaları müəyyən dərəcədə maliyyələşdirə bilərdilər...

Ədəbiyyat elmi üzrə nəşrlərdən danışarkən ilk öncə onu qeyd etmək istərdik ki, müəlliflər qrupunun hazırladığı "**Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi**" üçcildliyinin nəşr prosesinə, nəhayət, başlanılmışdır. Onun birinci cildi "Elm" nəşriyyatında bu günlərdə çapdan çıxacaq.

Monoqrafiyalara gəldikdə, bu sıradan ilk olaraq Yaqub İsmayılovun "**İsmayıl Şıxlı. Həyatı, mühiti, sənəti**" (Ayna Mətbu Evi, 1999, 223 səh.) əsərini qeyd edirik. Böyük yazıçı barədə ilk monoqrafiya olmaqla, bu qeyri-adi insanın - sadə kənd müəllimindən respublika miqyasında tanınıb etiraf olunan pedaqoqadək, filologiya fakültəsinin tələbəsindən tanınmış filoloq alimədək, İkinci Cahan savaşı cəbhələrində yazılmış sırası əskər gündəliyi müəllifindən gözəl romançı-yazıçıya və nüfuzlu publisist-jurnalistədək, sovet dövrünün yetişdirdiyi əqidəli kommunistdən Azərbaycan istiqlalının bərpası uğrunda fəal mübariz və demokratik hərəkət liderlərindən birinədək gedən zəngin həyat və yaradıcılıq yolu izlənilir.

Samil Vəliyev (Körpülü) "**Füyuzat ədəbi məktəbi**" ("Elm",

1999, 444 səh.) monoqrfiyasında füyuzatçılığın ideya-estetik konsepsiyası, onların 1918-ci ildə doğulan Azərbaycan Cümhuriyyətinin ideoloji kursunu müəyyənləşdirmələri ilk dəfə belə əhatəli şəkildə təhlil və tədqiq olunur.

Bədirxan Əhmədov özü isə **"Azərbaycan satirasının inkişaf problemləri (1920-1980-ci illər)"** ("Elm", 2000, 296 səh.) adlı sanballı bir monoqrafiya ilə çıxış edir.

Görkəmli filoloq-alim Xalid Əlimirzəyevin **"Nizami Gəncəvinin insan konsepsiyası"** (2001) monoqrafiyasında, adından da göründüyü kimi, konkret olaraq Nizaminin insan və onun missiyası barədə düşüncələri hərtərəfli təhlil edilmişdir. Müəllif mütəfəkkir şairimizin 800 il öncəki humanist düşüncələrinə bu günün gözü ilə baxarkən nizamişünashıqda yeni sayıla biləcək elmi nəticələrə gəlmişdir.

Ədəbi tənqid üzrə kitabların nəşrində isə bir azalma müşahidə olunur. Bu sahədə "fəallıq" göstərən tənqidçilərdən Vaqif Yusifli xüsusi qeyd olunmalıdır. Mətbuatda tez-tez ədəbi-tənqidi yazılarla çıxış edən bu müəllif son illərdə **"Karvanbaşı, yolun hayanadır"**, **"Ürəyimi sərdim günəşə"** və s. kimi bir neçə kitab da nəşr etdirmişdir.

Dilçilik üzrə nəşrlərə gəldikdə, bu sıradan kitabların nəşrində say artımı gözə çarpsa da, bir pərakəndəlik də var. Hazırda dilçiliyə dair kitabları MEA "Elm" nəşriyyatı ilə yanaşı, dilçiliyin müvafiq sahələrinə aid kafedraların mövcud olduğu BDU, ADPU, BSU, Dillər Universiteti nəşriyyatları da buraxır. Məsələn, ADPU-da Afat Qurbanovun **"Azərbaycan ədəbi dili tarixi"**, **"Azərbaycan dilçilik nəzəriyyəsi"** kimi fundamental kitabları nəşr olunmuşdur. BDU-da dilçi alim Əbülfəz Rəcəbovun son illərdə dilçiliyə aid bir neçə kitabı çapdan çıxmışdır.

Əgər sözügedən universitet nəşriyyatları dilçiliyə dair əsərlər arasında dərslik və dərs vəsaitləri nəşrinə daha çox yer verirlərsə, MEA Dilçilik İnstitutu fundamental kitabların nəşrinə daha çox yer verir. İnstitut **"Müasir Azərbaycan dili"** (üç cilddə) və **"Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi"** (üç cilddə) hazırlayıb çap olunmaq

üçün "Elm" nəşriyyatına təqdim etmişdir. Bu institutun xətti ilə son zamanlar çapdan çıxmış dəyərli əsərlərdən bunları göstərmək olar: A.Axundov **"Dil və ədəbiyyat"** (iki cildde, "Gənclik", 2003), E.Allahverdiyeva **"Bədii tərcümə və mətn dilçiliyi"** ("Boz Oğuz", 2003, 104 səh.), **"Azərbaycan dilinin Meğri şivələri"** ("Elm", 2003, 540 səh.), Q.Kazımov **"Azərbaycan dilinin tarixi"** ("Təhsil", 2003, 584 səh.), **"Azərbaycan ədəbi dili normalarının formalaşmasında dialektlərin rolu"** ("Təhsil", 2003, 146 səh.), S.Mehdiyeva **"Folklor abidələrinin linqvopoetik tədqiqi"** ("Elm", 2003, 220 səh.), S.Əliyeva, T.Qurbanova **"Orxon-Yenisey abidələrində toponimlər"** ("Elm", 2003, 152 səh.) və s.

MEA Dilçilik İnstitutu direktorunun müavini Məsud Mahmudovun bildirdiyinə görə, latın qrafikasının tətbiqi ilə bağlı klassik dilçiliyə dair çoxlu fundamental əsərlərin təkrar çapına ehtiyac duyulur. Məsələn, Ə.Dəmirçizadənin əsərləri, "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti", **"Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"** birinci növbədə çap edilməlidir.

Türk Dil Qurumu ilə müqavilə əsasında Türkiyədə çap olunmuş **"Azərbaycan dialektoloji lüğəti"**nin 24 çap vərəqi həcmində olan ikinci cildi də bu yaxınlarda çap olunmuşdur. İnstitut tərəfindən 2004-cü ildə çap olunacaq əsərlərdən **"Azərbaycan dilinin tarixi lüğəti"**, **"Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"**nin təkmilləşdirilmiş, artırılmış 4-cü nəşri (80 min söz), **"Azərbaycan dilinin yeni sözlər lüğəti"** (40 çap vərəqi), **"Azərbaycan dilinin orfoqrafiya sözlüyü"** (110 min söz), **"Məhkəmə sənədlərinin dili"** və s. göstərilə bilər.

Məsud Mahmudovun bildirdiyinə görə, Dilçilik İnstitutundan rəy alınmadan çap olunan əsərlərdə çoxlu qüsurlara, elmi baxımdan sübut olunmamış hökmlərə sıx-sıx rast gəlinir. Yazılmış əsərin qüsurları aşkarlandıqda və müəllif bu qüsurları təshih etməyə razılıq vermədikdə, o gedib kitabını hansısa bir mətbəədə çap etdirə bilər. Lakin bu halda kitabın titullarına Dilçilik İnstitutunun adı yazıla bilməz və qüsurlara görə müəllif özü məsuliyyət daşıyır.

7. İncəsənət və mədəniyyət nəşrlərində rəngarənglik

Son illər incəsənət və memarlıq, habelə milli mədəniyyətimizin digər sahələrinə dair kitabların nəşri işində bir artım, rəngarənglik müşahidə olunur. Bəlli olduğu kimi, incəsənət və memarlığın bu və digər sahəsi elmi müstəvidə MEA İncəsənət və Memarlıq İnstitutunda araşdırılır, artıq nəşr olunmuş və planda nəzərdə tutulan kitablar qeydə alınır.

İnstitutun direktoru, akademik Rasim Əfəndinin bildirdiyinə görə, onların məşğul olduqları sahələrə dair əməkdaşların hazırladıqları kitablar dövlət maliyyəsi ilə deyil, daha çox müəlliflərin özlərinin hesabına və ya kənar sponsorların yardımı ilə işıq üzü görür. Monitoring göstərdi ki, son illərin iqtisadi çətinliklərinə baxmayaraq, müəlliflərimizin incəsənətin müxtəlif sahələrinə maraqları zəifləməmiş, onlar elmi araşdırmalarını davam etdirmiş və milli incəsənətimizin ən müxtəlif sahələrinə dair çoxlu sayda kitablar nəşr etdirmişlər. Kitabların bir hissəsinin rus və ingiliscə işıq üzü görməsini isə xalqın yaradıcı zövqünün dünya çapında tanınıb etiraf olunması işində təqdirəlayiq hal kimi qeyd etmək olar. Milli incəsənətimizin ayrı-ayrı sahələri üzrə işıq üzü görmüş bəzi nəşrlər barədə qısaca məlumat verməyi lazım bilirik.

a) incəsənət

Rasim Əfəndinin "**Azərbaycan incəsənəti**" ("Çaşıoğlu", 2001, 312 səh.) əsəri 1977-ci il nəşrinin daha təkmil variantıdır. Bəllidir ki, bu ötən müddət ərzində ölkənin həyatında mühüm dəyişikliklər baş vermiş və bu kitabın yeni materiallarla zənginləşdirilərək müasir təfəkkürə uyğun bir şəkildə təqdimatını şərtləndirmişdir. Rasim Əfəndi və Toğrul Əfəndinin "**Azərbaycan bəzək sənəti**" (Bakı, 2002, 80 səh.) rus və ingilis dillərində **bp** şirkətinin sponsorluğu ilə çıxmışdır.

Nərminə Tağıyevanın rusca nəşr etdirdiyi "**Azərbaycanın xalça sənəti Amerika sənətsünashlığında**" ("Elm", 2003, 260 səh.) kita-

bında, adından da göründüyü kimi, milli xalça sənətimizə Qərbdə nə cür qiymət verildiyi araşdırılır. Tanınmış sənətsünas Babək Qurbanovun "**Azərbaycan incəsənəti, təriflər, təhriflər**" ("Araz", 2001, 192 səh.) kitabı öz təhlil dərinliyi ilə seçilir. Bu siyahını bir az da uzatmaq olardı.

b) teatr və kino

Teatr sahəsində bir neçə cildə nəzərdə tutulmuş "**Teatr tarixi**"nin 1-ci cildinin çıxması bu sferada mühüm hadisə kimi qiymətləndirilir.

Tanınmış sənətsünas İlham Rəhimli bu sahədə son iki ildə QAPP-Poliqrafda altı kitab nəşr etdirmişdir. Bunlardan iki cildə "**Azərbaycan Milli Dram Teatrı**" (2002), "**Azərbaycan teatrı**" seriyasından "**Xalq oyun tamaşaları**" (240 səh.) və "**Azərbaycan milli teatrının poetikası**", "**Səhnəmizin fədailəri**", "**Sumqayıt Dövlət Musiqili Dram Teatrı**" kimi nəşrləri qeyd edirik.

Xalq artisti Amaliya Pənahova "**Yaratdığım obrazların ikinci planı**" ("Tural-Ə", 236 səh.) kitabını teatrsevərlərin mühakiməsinə vermişdir. İncilab Kərimov "**Azərbaycan-Türkiyə teatr əlaqələri**" ("Nağıl evi", 2000, 200 səh.) və "**Azərbaycan teatrı - 125**" (QAPP-Poliqraf, 2002, 112 səh.) kimi iki qiymətli araşdırmasını nəşr etdirmişdir. Minaxanım Əsədlinin "**Abdulla Şaiq və teatr. 1910-1958**" ("Nurlan", 2003, 154 səh.) kitabını da teatr tariximizin araşdırılmasına mühüm töhfə saymaq olar.

Zərifə Hüseynova və Maarif Teymurun "**Yandı ki, yaşasın**" kitabı ("Araz", 2001, 112 səh.) rejissor Vaqif Abbasovun yaradıcılıq yolunu işıqlandırır.

Milli kinomuzla bağlı işə T.Əfəndiyev və başqalarından ibarət müəlliflər qrupunun hazırladığı "**Azərbaycan kino tarixi oçerkləri**" ("Tural-Ə", 2001, 280 səh.) kitabını misal çəkə bilərik.

c) memarlıq

Memarlıq tariximizin öyrənilməsi üzrə indiyədək institut əməkdaşlarının apardıqları araşdırmaların cəm halda təqdimatı

baxımından faydalı bir iş sayıla biləcək üçcildlik "**Azərbaycan memarlıq tarixi**" çapa hazırlanır. Son olaraq Ş.Fətullayevin "**Abşeron memarlığı**" (OKA-ofset, 2003, 580 səh.) monoqrafiyası çapdan çıxmışdır. Yeri gəlmişkən, bu müəllifin bundan əvvəl 1998-ci ildə Moskvada "Mejdunarodnaya akademiya" nəşriyyatında "**Bakının memarlıq ensiklopediyası**" kimi sanballı bir əsəri işıq üzü görmüşdü. Memarlıq sahəsində çıxan kitablardan "**Müasir memarlıq və dizayn**" ("Çaşıoğlu", 2003, 80 səh.) da qeyd olunmalıdır.

d) rəssamlıq

Fəaliyyətini faktik olaraq dayandırmış "İşıq" nəşriyyatının ənənələrini davam etdirməklə, yeni yaranan nəşriyyatlar ara-sıra rəssamların rəsmlər toplusunu nəşr etmək praktikasını da mənimləmişlər. Məsələn, "Şur" nəşriyyatı tanınmış rəssam Qafar Sarıvəllinin yüksək poliqrafik səviyyədə hazırlanmış ikinci rəsmlər toplusu (2001) ilə çıxış etmişdir. Məhsuldar və çalışqan bir rəssam kimi etiraf olunan, 1985-ci ildən öz əsərləri ilə 30-dan çox sərgidə iştirak etmiş müəllif bu topluda öz insan qalereyasını, mənzərə rəsmləri, natürmort, plakat, kitab qrafikasını sənətsevərlərə təqdim edir.

Cəmilə Həsənzadə rusca "**Təbriz miniatür rəngkarlığı (XIV - XVI əsrin I yarısı)**" ("Oskar", 2000, 502 səh.) kimi qiymətli bir araşdırma nəşr etdirmişdir. Əgər Təbriz miniatür məktəbinin Rusiyada və Qərb ölkələrində hələ də İran mədəniyyətinə aid edildiyini nəzərə alsaq, kitabın rusca işıq üzü görməsinin nə kimi əhəmiyyət daşıdığı aydınlaşar. Kitabın ingiliscə nəşr olunaraq Qərbdə yayılması bu nöqtəyi-nəzərdən daha məqsədəuyğun olardı.

e) musiqi

Milli musiqi mədəniyyətimiz, onun ayrı-ayrı sahələri, aparıcı simaları haqqında son illər xeyli kitab nəşr olunmuşdur və bu mövzuda kitablara ölkədə fəaliyyət göstərən demək olar bütün nəşriyyatların çap məhsulları siyahısında rast gəlmək olur.

Son 2003-cü il Azərbaycan xalq musiqisi antologiyasının (10 cildə) birinci və ikinci cildlərinin işıq üzü görməsi ilə əlamətdar oldu. Başqa bir əlamətdar hadisə "Koroğlu" operası ilə bağlıdır. Bəlli olduğu kimi bu möhtəşəm operamızın partiturası 1989-cu ildə Moskvada çıxmış və sonrakı siyasi hadisələr üzündən bu işin davamı yarımçıq qalmışdı. İndi operanın Zemfira Səfərova tərəfindən çapa hazırlanmış librettosu Bakıda çapdan çıxmaq üzrədir. Ümumiyyətlə, son illərdə musiqi nəşrləri sahəsində ən məhsuldar çalışan müəlliflərdən biri kimi diqqəti çəkən Zemfira Səfərova musiqiyə dair kitabların nəşri sahəsində birinciliyi müəyyən mənada əldə saxlayır. Onun musiqiyə dair dərc etdirdiyi əsərlərdən bunları göstərə bilərik: "**Əbdülqədir Maraği**" ("Təbriz", 1997), "**Qədim Azərbaycan musiqi terminləri lüğəti**" ("Təbriz", 1997, 56 səh.), "**Həmişəyaşar ənənələr**" məqalələr və müsahibələr toplusu ("Elm", 2000, 320 səh.), "**Ardı yaşanılır**" ("Nurlan", 2000, 152 səh.), "**Azərbaycan musiqi elmi**" ("Elm", 1998, 584 səh.), "**Qara Qarayevi anarkən**" ("Elm", 2002, 160 səh.).

Sənətsünas Elxan Babayev "**Azərbaycan muğam dəsgahlarında ritmintonasiya problemləri**" ("Ergün", 1996, 124 səh.) və "**Ənənəvi musiqimiz**" ("Elm", 2000, 114 səh.) kitabları ilə, digər bir tanınmış sənətsünas Rəna Məmmədova isə son iki ildə muğamlarımıza dair "**Azərbaycan muğamları**" ("Elm", 2002, 280 səh.), "**Musiqi türkologiyası**" ("Elm", 2003, 84 səh.) kimi sanballı nəşrlərlə çıxış etmişdir. Şübhəsiz, milli musiqimiz barədə nəşr olunan kitablar arasında tanınmış sənətsünas Məcnun Kərimovun bu yaxınlarda "**Yeni Nəsil**" Nəşrlər Eviəndə işıq üzü görmüş azərbaycanca-rusca-İngiliscə üçdillli "**Azərbaycan musiqi alətləri**" əsəri milli kitab mədəniyyətimizdə unikal hadisə olmaqla diqqəti xüsusilə cəlb etmişdir. Zövqlə işlənmiş bu kitab xüsusi qapaqdadır, disklə müşayiət olunur. Disklər musiqinin necə səslənməsi, ifa tərzini barədə əyani təsəvvür yaratmaq üçündür. Kitabda 28 musiqi aləti və onların növləri barədə söhbət gedir. Xarici neft şirkətlərinin vəsaiti hesabına buraxılmış bu nadir kitab dünyanın bütün məşhur muzeylərinə, kitabxanalarına, Bakıda fəaliyyət göstərən xarici səfir-

liklərə hədiyyə edilmişdir.

Kitabda müəllif tərəfindən son otuz ildə bərpa edilmiş musiqi alətləri yer alır. Əgər Yaponiyada çıxmış "Dünya musiqi alətləri ensiklopediyası"nda tar və kamançamızın erməni musiqi alətləri kimi təqdim olunmasını nəzərə alsaq, bu nəşrin əhəmiyyətini təsəvvür etmək olar. Yeri gəlmişkən, "Yeni nəsil" bu vacib ənənəni davam etdirərək, Ü.Hacıbəyov haqqında bu səpkidə daha bir kitab buraxmaq istəyir. Bundan başqa, dünya oxucusuna ünvanlanmaqla Azərbaycanın muğam sənəti və aşiq musiqimiz haqqında da bu şəkildə kitablar buraxmaq niyyətindədirlər.

Musiqi sənətinə dair rusca da xeyli kitab nəşr olunmuşdur. O cümlədən, fundamental əsərlərdən biri kimi ilk öncə Sədət Abdullayevanın 2000-ci ildə nəşr etdirdiyi "**Azərbaycanın xalq musiqi alətləri**" ("Elm", 486 səh.) kitabını göstərə bilərik. Səltənət Tağıyeva "**Azərbaycan və Türkiyə aşiq musiqisinin qarşılıqlı bağlılıq tarixi**" ("Elm", 2003, 196 səh.), Ş.Məlikova "**Niyazi yaradıcılığında milliliyin morfologiyası**" ("Adiloğlu", 2002, 268 səh.), İmruz Əfəndiyeva "**Vasif Adıgözəlov**" ("Şur" nəşriyyatı, 1999, 326 səh.), İrzabəyova "**İdiş musiqisi**" ("Yeni nəsil", 2002, 172 səh.) kitablarını nəşr etdirmişlər.

Son illər şou-biznes aləminin təmsilçiləri haqqında və ya onlardan bəzi ünlü simaların özlərinin yazdıqları xeyli adda kitab nəşr edilmiş və bu kitablar barədə mətbuatda müsbət resenziyalar çıxmışdır.

8. Digər elm sahələri üzrə ədəbiyyat nəşri

Ölkədə bu gün pedaqoji ədəbiyyat nəşri daha çox dərsləklərin nəşri sahəsində ixtisaslaşmış "Maarif", "Təhsil", "Çaşıoğlu", "Pedaqogika" və pedaqoji təmayüllü universitetlərin nəşriyyatlarının öhdəsinə düşür.

Bu sahədə diqqəti cəlb edən nəşrlər sırasında Zahid Qaralovun "**Tərbiyə**" (prinsiplər, məzmun, metodika) trilogiyası ("Pedaqogika", 2003, 268, 304, 320 səh.) xüsusi qeyd olunmalıdır. Trilogi-

yaya ön sözdə də qeyd olunduğu kimi, pedaqogika sahəsində bir sıra əsərləri ilə yaxşı tanınan professor Z.Qaralovun bu problemə indinin gözü ilə özəl baxışları yer almışdır. Qeyd edək ki, ölkədə son on ildə pedaqoji fikrin inkişafında özünəməxsus yeri olan, pedaqoji ictimaiyyət tərəfindən etiraf edilən Z.Qaralov bu sahədə bir sıra problematik məsələlərə orijinal baxışları isə həmişə diqqətli cəlb etmişdir.

Üçcildlikdə müəllif tərbiyəni ateizm və sovet ideologiyası qalıqlarından tamamilə təmizləmək, onu sözün gerçək anlamında milli və bəşəri dəyərlər üzərinə oturtmaq yollarını göstərir.

Trilogiyanın ikinci cildində müəllif Qurani-Kərimdə əxlaq təliminin məzmunu və metodikasına, Nizami, Nəsirəddin Tusi, Füzuli və Əssar Təbrizi kimi mütəfəkkirlərin irsində tərbiyə məsələlərinə diqqət yetirir. Burada habelə Şərqin məşhur ədəbi abidələri olan "Bərika", "Siyasətnamə", "Qabusnamə" və sairədən çağdaş tərbiyənin məzmununu təşkil edə biləcək seçmələrə müraciət edilir. Son cildə isə Şərqin İbn-Sina, Sədi, Əmir Teymur kimi parlaq simalarının tərbiyə problemlərinə baxışlarına bu günün gözü ilə baxılır. Qloballaşma əsrində tərbiyənin bir millətin çərçivəsindən çıxaraq ümumbəşəri əhəmiyyət kəsb etdiyi, lakin bizim ölkədə bu məsələyə elmi diqqətin pərakəndə xarakter daşdığı bir zamanda, bu mövzuda qəfildən belə bir trilogiyanın ortaya çıxması ilə, əlbəttə, boşluğun müəyyən dərəcədə doldurulacağını düşünürük. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, tərbiyənin prinsipləri, məzmunu və metodikasını təhlil edən müəllif mövzuya təkcə böyük pedaqoji təcrübəsi olan müəllim kimi deyil, eyni zamanda mövcud pedaqoji nəzəriyyələri və tarixi təcrübələri süzgəcdən məharətlə keçirib onlara yeni bucaq altından baxmağı bacaran bir nəzəriyyəçi alim kimi də yanaşmağı bacarmışdır - ümumi fikir belədir.

Dəqiq elmlər sahəsinə müraciət etdikdə isə görürük ki, burada dar çərçivəli ixtisaslaşma getdiyindən, bəzən müəyyən bir sahənin mütəxəssisləri barmaqla sayıldığından sözügedən elm sahələri üzrə buraxılan kitablar da məhdud tirajla çap edilir və bu sə-

bəbdən müəyyən bir çevrədən nadir hallarda kənara çıxaraq diqqəti cəlb edir. Bəzən bu kitabların heç iri kitabxanalara belə gəlib çıxmadığını da hesaba alsaq, vəziyyəti təsəvvürə gətirmək olar. Kitab Palatasının funksiyasını itirməsi, M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasının isə bu funksiyamı dəqiqliklə yerinə yetirə bilməməsi vəziyyəti daha da tündləşdirir. Nəticədə bir çox elm sahələri, xüsusən də dəqiq elmlər üzrə kitab nəşrində yaranmış durum barədə söz demək çətinləşir. Lakin hər halda, aparılan müşahidələr göstərdi ki, başda "Elm", "Nafta-Press", "Azərbaycan", "Çaşıoğlu" nəşriyyatları olmaqla, ölkənin demək olar bütün nəşriyyatlarının çap məhsulları sırasında kimya, biologiya, riyaziyyat, geologiya, tibb elmlərinə dair kitablar müəyyən yer tutur.

Hər nəşriyyatın edilən sifarişlərə öz yanaşması olur. Məsələn, "Nafta-Press" nəşriyyatının direktoru Hafiz Abıyevin sözlərinə, onlar müvafiq institutun elmi şurasından keçməyən elmi ədəbiyyatı çap üçün qəbul etmirlər. Lakin bu prinsipə riayət etməyən nəşriyyatlar da var, təki nəşrin pulu ödənilsin. Bir fikri qeyd etmək lazım gəlir ki, bu gün Azərbaycanda fəaliyyət göstərən nəşriyyatlardan heç biri dəqiq elmlərin bu və digər sahəsinə aid ədəbiyyat nəşrində ixtisaslaşmış deyildir.

Hər halda, əgər "Elm" nəşriyyatı elmin bütün sahələrində kitablar buraxan universal nəşriyyat kimi çıxış edərsə, müəyyən bir sahəyə daha çox üstünlük verən nəşriyyatlar da var. Məsələn, sırf geologiya üzrə bütün kitabları bu gün yalnız "Nafta-press" nəşr edir. Geologiya İnstitutunun nəşriyyatı olduğundan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, MEA Geofizika İnstitutu, MEA Coğrafiya İnstitutu və çoxsaylı neft institutlarından çap üçün adətən bu nəşriyyata müraciət edirlər. Keçən il "Nafta-Press" təkcə Geologiya İnstitutundan 4 adda monoqrafiya nəşr etmişdir.

"Nafta-Press" nəşriyyatında "**Azərbaycan geologiyası**" adlı 7 cildlik kitabın çapı nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycanda ilk dəfədir buraxılan bu kitabın 1996-cı ildən bəri artıq 5 cildi çap edilib, qalan iki cildin isə 2004-cü ildə çap olunacağı planlaşdırılır. Habelə müəlliflər qrupunun hazırladığı "**Azərbaycan Respublikası**

nın konstruktiv coğrafiyası" adlı üçcildlik bu illərdə "Elm" nəşriyyatında işıq üzü görmüşdür. Ə.S.Quliyev "Azərbaycan astronomiyası 20-ci əsrdə" ("Elm, Bakı, 2002, 110 səh.) adlı maraqlı bir kitab nəşr etdirmişdir.

Neft və qaz üzrə kitablar son illərin çap məhsulları sırasında, heç şübhəsiz, birinciliyi əldə saxlamaqdadır. "Əsrin müqaviləsi"ndən sonra Azərbaycanda sürətlə inkişaf edən bu sahəyə aid azərbaycanca, ingiliscə və rusca ən müxtəlif səpkilərdə çoxsaylı kitabların nəşr edildiyi də diqqəti çəkir.

9. Elm adamlarımız kitablarda

Görkəmli elm adamları seriyasından MEA-nın buraxdığı kitablarla yanaşı bizim müasirlərimiz olan bir sıra şöhrətli elm adamlarımız haqqında portret-kitabların da işıq üzü görməsi və bu səpkili kitabların artımı diqqəti çəkir. Onlardan bəziləri üzərində qısaca dayanaq.

Məhərrəm Qasımlının tərtib etdiyi "**Doktor Cavad Heyət**" portret-kitabında ("Azərbaycan", 1995, 215 səh.) İran və Azərbaycan elminin inkişafında müstəsna xidmətləri olan dünya şöhrətli alim doktor Cavad Heyətin ömür və yaradıcılıq yolu təqdim olunur.

Fuad Tarıverdiyevin tərtib etdiyi "**Hamlet İ saxanlı**" kitabında (Xəzər Universiteti nəşriyyatı, 1997, 132 səh.) Xəzər Universitetinin rektoru, Yusif Məmmədəliyev mükafatı laureatı, professor Hamlet İ saxanlının alim və qurucu ömrünə işıq salınır. Kitab "Bilik" Maarifçilik Cəmiyyətinin qərarı ilə çap edilmişdir.

Ələvsət Osmanlı və Rəşid Faxralının tərtib etdikləri "**Zahid Qaralov dünyası**" kitabında ("Çaşıoğlu", 1999, 272 səh.) görkəmli alim, pedaqoq, siyasi xadim, millət vəkili Zahid Qaralovun elmi, pedaqoji və ictimai-siyasi fəaliyyətindən bəhs olunur.

Möhbəddin Səmədin "**Dünya dahilərsiz yaşaya bilmir**" (AME, 2000, 250 səh.) kitabı dünya şöhrətli azərbaycanlı Lütfi Zadənin elmin zirvələrinə gedən yoluna işıq salır. M.Səmədin növbəti

"**Yaddaşımızın yaşidləri**" kitabında (AME, 2003, 472 səh.) elm və incəsənətimizin bir sıra parlaq simaları haqqında portret yazılar yer alır. Kitabın elm bölməsi dünya elminə öz böyük kəşfləri ilə daxil olmuş Lütfi Zadə, Əli Cəvan, Elyaz Babayev, Rafiq Əliyev, Tofiq İsmayılov kimi şəxsiyyətlərlə təmsil olunmuşdur.

Tibb elmləri doktoru Ədil Eyvazov öz böyük qardaşı - tibb elmləri doktoru, əməkdar elm xadimi, professor Bahadur Eyvazov (1907-1987) haqqında kitab yazmışdır. Kitab "**Əfsanəvi rektor**" adlanır ("Elm və həyat", Bakı, 2001). O, öz kitabına ona görə belə bir ad seçib ki, xatirələrdə Bahadur Eyvazov indiyədək "əfsanəvi rektor" kimi yaşamaqdadır. Mühəribədən dərhal sonra - 1946-cı ildə Tibb İnstitutuna başçılıq etmiş bu qeyri-adi adamın taleyinə çoxlu dramatik hadisələr yazılmışdır. Həmişə prestijli sayılmış bu tədris müəssisəsinə 18 il ərzində başçılıq edərkən özünü parlaq təşkilatçı kimi göstərmiş, tibb elminə layiqli töhfələr vermişdir.

Ədil Eyvazov yazır ki, onun qardaşı Elmi-Tədqiqat Dəri-Zöhrəvi Xəstəliklər İnstitutunun direktoru işlərkən o vaxtlar geniş yayılmış qoturluq, göbələk xəstəliklərinə, dəmrova qarşı fəal mübarizəyə başçılıq etmiş, Şuşanın ümumittifaq əhəmiyyətli kurort şəhərinə çevrilməsinin təşəbbüskarı olmuşdur. O, hələ 1948-ci ildə Mircəfər Bağırovun qəbulunda olarkən Azərbaycanın bu dilbər guşəsini inkişaf etdirməyin zəruriliyi barədə danışmışdı. O, habelə bütün Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılmasını, buranın çiçəklənən bağa çevrilməsini arzu edirdi.

Səməd Vurgun, Mirzə İbrahimov, Mirzəəğa Əliyev və xalqımızın digər parlaq şəxsiyyətləri ilə dostluq edirdi. Elə onun özü də belə bir parlaq şəxsiyyət imiş - ölkəmizin tanınmış adamlarından, əməkdar elm xadimləri, professorlar Ə. Abbasquliyev və Q. Qəhrəmanov, mərhum yazıçı Qulu Xəlilovun xatirələri bunu təsdiq edir. Bahadur Eyvazov ömrünün son gününədək öz həyat prinsiplərinə sadıq qalmış - namuslu və prinsipiial adam kimi ona etibar edilmiş vəzifədə xalqına fayda verməyə çalışmışdır, - deyər qardaşı Ədil Eyvazov yazır.

Dünya şöhrətli alim, akademik Ziya Bünyadov haqqında son zamanlar iki kitab işıq üzü gördü. Mərhum akademikın xanımı Tahirə Bünyadova, Aqşin Babayev, Zəmfira Qurbanova və Fikrət Süleymanoğlunun müştərək zəhməti bahasına ərsəyə gəlmiş və MEA "Elm" nəşriyyatında işıq üzü görmüş "**Ölümdən güclü**" kitabını (2002) daha çox Ziya Bünyadov haqqında xatirələr toplusu adlandırmaq mümkün olsa da, gerçəkdə onların hamısı bir xətt boyunca və bir məntiqi ardıcılıqda birləşməklə, bitkin sənədli roman təsiri bağışlayır. Kitabda Azərbaycan, Rusiya, Türkiyə və Özbəkistanın Ziya Bünyadovu bir qəhrəman döyüşçü, dünya miqyaslı tarixçi alim, bir publisist, yazıçı, tərcüməçi, şair və misilsiz parodist, eyni zamanda nüfuzlu ictimai-siyasi xadim kimi şəxsən tanımış görkəmli adamların xatirələri sıralanır. Materiallar təqdim olunduğu dildə - azərbaycanca, rusca və Türkiyə türkcəsində verilir. Yalnız özbək müəlliflərin yazıları azərbaycancaya çevrilmişdir.

Tahirə Bünyadovanın rusca qələmə aldığı və 2003-cü ildə "Pedaqogika" nəşriyyatında işıq üzü görən "**Ziya - mənim taleyim**" kitabını dilimizə Fikrət Süleymanoğlu çevirmişdir. Tahirə xanım ömür-gün yoldaşını məhz xatirələrin işığında təsvir etməklə onun bitkin portretini yaratmağa müvəffəq olmuş, ortaya bu böyük insanın adına layiq son dərəcə maraqlı və dəyərli bir kitab çıxara bilmişdir. Nəşriyyat 2004-cü ildə kitabı rusca da nəşr etdi.

Çerkəz Cəfərovun "**Professor Nurəddin Rza - 70**" kitabı ("Günəş", 1999, 136 səh. + 36 şəkil) böyük alim və cərrah, yazıçı-publisist Nurəddin Rzanın ömür yolundan bəhs edir.

"**Bu sevdə öluncədi**" kitabı ("Oskar", 2001, 376 səh.) görkəmli folklorçu alim, tərcüməçi, publisist Qəzənfər Paşayevin milli filologiya elmi sahəsində uğurlarına həsr olunub.

Bizdə olan məlumata görə, Milli Aerokosmik Agentlik tanınmış alim-konstruktor, kosmik uçuşların təşkilatçısı general-polkovnik Kərim Kərimov haqqında böyük bir kitabı çapa hazırlayır.

10. Xarici elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyatın tərcüməsi və nəşri problemləri

Qərb müəlliflərinin ali məktəblərin dar ixtisasları üçün universal dərslərlərinin dilimizə çevrilməsinə dair ilk təcrübələr olsa da, bu ölkələrin fundamental elmi ədəbiyyatlarının ölkənin elmi ictimaiyyəti bir yana dursun, heç olmasa ali məktəb tələbələri üçün tərcüməsi və nəşri işi ilə çox təəssüflər olsun ki, maraqlanan yoxdur. Bundan başqa bir sıra Qərb müəlliflərinin - Tadeuş Svyatoçovski, Devid Misman, Pol Qobl və b. bilavasitə Azərbaycan və onun ətrafında cərəyan edən proseslər barədə mötəbər əsərləri var və nəinki Azərbaycanın geniş oxucu auditoriyası, heç elmi ictimaiyyəti belə bu əsərlərlə lazımınca tanış deyillər.

Düzdür, bu kitabları piratçılıq yolu ilə ölkəmizdə nəşr etmək mümkünsüzdür, bunun üçün müvafiq icazə alınmalı, müəllif hüquqları gözlənilməlidir, lakin nəşriyyatlar təşəbbüsdə bulunsalar, bu tip nəşrlərdən pul qazana bilərdilər. Yeri gəlmişkən, artıq ilk təcrübələr var. Tadeuş Svyatoçovskinin "Rusiya və Azərbaycan. Sərhədanı bölgə keçid dövründə" adlı əsərini Xəzər Universiteti nəşriyyatı 2000-ci ildə müvafiq qaydada icazə alınmaqla tərcümə və nəşr etmişdir.

11. Rus və Avropa dillərində elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşr edilir. Lakin onlar Biləcəridən o yana gedirmi?

Azərbaycan elminin nailiyyətlərinin dünyada tanıtılmasında, dolayısı ilə ölkənin və millətin təbliğində vacib sayılan elmi və elmi-kütləvi kitabların rus və Avropa dillərində nəşrinin böyük əhəmiyyət daşıdığını vurğulamağa ehtiyac yoxdur. Azərbaycan kiçik bir ölkədir və əgər diqqəti özümüzlə cəlb etmək, dünya ictimaiyyətinə özümüzü layiqincə təqdim etmək istəyiriksə, bu işin qayğısına biz özümüz qalmalıyıq.

Bu işi şərtləndirən başqa bir amil isə, Ermənistan-Azərbaycan konfliktini, tarixçəsi artıq iki əsrə yaxınlaşan erməni-türk rəqabəti,

ermənilərin bütün dünya çapını əhatə edən antitürkiyə, antiəzərbaycan təbliğat şəbəkəsi quraraq və bu işə hər il milyonlarca dollar vəsait sərf edib, bizə qarşı planlı şəkildə düşmənçilik siyasəti yürütmələridir. Bizim müvafiq qurumlarımız və nəşriyyatlarımız nə işlə məşğuldurlar və bu zərurətin qarşılığında nə kimi işlər görülür?

Nəşriyyatların çap məhsullarının siyahısını gözdən keçirdikdə, rus və Avropa dillərində nəşr edilmiş elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat sırasında tarixi mövzuda kitabların üstünlük təşkil etdiyini görmək olar.

Rus dilində nəşr edilmiş sanballı nəşrlər sırasında görkəmli şərqşünas Ziya Bünyadovun 1999-cu ildə (ölümündən sonra) yüksək poliqrafik səviyyədə işıq üzü görmüş üçcildliyini xüsusi qeyd etməliyik. Həmin il dekabr ayının 17-də təqdimat mərasimi ilə elmi ictimaiyyət qarşısına çıxarılan bu üçcildlik mərhum akademiknin bütün elmi yaradıcılığını əhatə etməsə də, nəşrdə alimin Azərbaycan, Mərkəzi Asiya, Yaxın və Orta Şərq tarixi və tarixçiliyinə dair ən məşhur əsərləri, eləcə də onun elmi əsərlərinin qısa bibliografiyası verilmişdir. Üçcildlik EA "Elm" nəşriyyatı tərəfindən dönəmin baş prokuroru Eldar Həsənovun yardımı ilə buraxılmışdır. Yeri gəlmişkən, Ziya Bünyadov tərəfindən Türkiyə türkcəsindən ruscaya tərcümə edilmiş və "Elm" nəşriyyatında 1997-ci ildə işıq üzü görmüş Tacəddin Salmaninin "**Tarixnamə**"si də Eldar Həsənovun himayəsi ilə nəşr edilmişdir.

Rusca nəşr edilmiş tarixi mövzuda elmi ədəbiyyat sırasında eləcə də İradə Bağirovanın "**XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan siyasi partiyaları və təşkilatları (1900-1917)**" ("Elm", Bakı, 1997, 336 səh.), Cəmil Həsənlinin "**Güney Azərbaycan: soyuq müharibənin başladığı yer**" ("Adiloğlu", 2003, 456 səh.) kitablarını, Nuhulla Əliyevin "**Azərbaycanın hərbi-dəniz tarixi**" ("Elm", 2002, 344 səh.) də qeyd oluna bilər.

Xəzər Universiteti nəşriyyatı gürcü alimi B.Arveladzenin "**Armenian or Georgian Shurches in Georgia?**" kitabını ingiliscə nəşr etmişdir (2002).

Son dövrdə rusca elmi-populyar dildə yazılmış ən yaxşı əsərlərdən biri kimi Azad Mirzəcanzadənin "**XXI əsrə aparan yol**" ("Oskar" nəşriyyatı, 2001, 570 səh.) kitabını göstərmək olar. Elm və incəsənətin qovuşuğunda yazılmış bu kitabda müxtəlif sahələrdə çalışan mütəxəssislərin təhsilinin humanitarlaşdırılması üçün zəruri olan minimum müddəalar anlaşıqlı bir dildə şərh olunur. Çapay Sultanovun rusca nəşr etdirdiyi ikicildlik "**Naşestvie**" ("Nafta-Press", 2003, 464 səh.) əsərində isə xalqımızın başına gətirilən açıq və gizli oyunlar yenə də anlaşıqlı elmi-populyar janrda oxucuya çatdırılır. Bu nümunələrin sayını xeyli uzatmaq da olardı. Yəni, Azərbaycan alimlərinin deməyə sözləri var, üstəlik də onlardan bir çoxu rusdillidir, bu kitabların ingilis və digər Avropa dillərində nəşri də indiki zamanədə problem deyil. Problem ondadır ki, bu qiymətli kitabların əksəri çox təəssüflər olsun ki, pərakəndə şəkildə çıxdığından diqqətdən kənar qalır.

Digər bir problem ondadır ki, bu qiymətli kitabların əksəri aşağı poliqrafik səviyyədə, primitiv dizaynla, lazımi standartlara riayət edilmədən (ISBN-siz, ştrix-kodsuz) nəşr edildiyindən Biləcəridən o yana gedə bilmədiyi bir yana dursun, heç yerli azərbaycanlı oxucu belə alıb evdə kitab rəfinə qoymağı özünə rəva görməz.

Bir diqqəti çəkən məqam kimi onu da qeyd etməyi lazım bilirəm ki, son illərdə Azərbaycanın bəzi elm adamlarının Türkiyə, Rusiya, ABŞ və Qərbin digər ölkələrinin nüfuzlu nəşriyyatlarında milli tariximizə, incəsənətimizə, musiqimizə dair dəyərli kitablar nəşr etdirməsi və bu kitabların həmin ölkələrdə yayılması kimi müsbət hallar da var, lakin azdır. Bu sıradan ən uğurlu işlərdən Zaur Həsənovun ABŞ-da rusca nəşr olunmuş və etnik tariximizin qədim qatlarına işıq salan "**Çar skiflər**" kitabını xatırlatmaya bilmirik (Liberty Publishing House, 2002, New York).

12. Monitorinqin "Elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşri" üzrə yekun nəticələri:

1. *Elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat nəşri sahəsində inhisar yoxa çıxmaqda, nəşriyyatlar arasında tədricən bir rəqabət mühiti formalaşmaqda olsa da, "Elm" bu sahədə aparıcı nəşriyyat olaraq qalır. Rəqəmlərin və məlumatların təhlili bu kateqoriyadan olan kitab nəşrinin say artımı barədə danışmağa imkan verir. Lakin kitab nəşrinin mərkəzləşdirilmiş uçot işi bərbad vəziyyətdə olduğundan çıxan kitabların bir qismi "naməlum" qalır, eyni zamanda kitab nəşrində yaşanan sərbəstlik üzündən müəlliflərin elmi əsərləri qüsurlar və yanlışlıqlardan xali deyildir.*

2. *Tarixi nəşrlərə güclü maraq özünü hələ də hiss etdirir. Son zamanlar qədim tarixi mənbələrin çağdaş azərbaycancada nəşr tempi zəifləmiş olsa da, bu vacib iş davam etdirilir və yeni nəşrlərin işıq üzünə çıxacağı gözlənilir.*

Nəzərdən keçirilən dövrdə 1918-20-ci illər demokratik Azərbaycan Cümhuriyyəti dövrü, siyasi mühacirət, milli hərbi tariximiz, repressiya dövrü, azərbaycanlıların Ermənistandan deportasiyası, Azərbaycanda alman icmasının faciəli taleyi, sovet Azərbaycanında 1920-60-cı illərin siyasi həyatı, ermənilərin Azərbaycan türklərinə qarşı törətdikləri soyqırım, Qarabağ münaqişəsinin tarixi, 20 Yanvar hadisələri, Güney Azərbaycanın tarixi, Güney Azərbaycanda demokratik hərəkatın tarixi, Naxçıvan diyarının tarixi keçmişi, genealogiya, diyarşünaslıq və s. bağlı çoxlu dəyərli kitablar - bir çox hallarda bu sahədə ilk araşdırma məhsulları işıq üzünə görmüşdür.

Elmi müəssisələrin əməkdaşları ilə yanaşı son illər Dövlət Baş Arxiv İdarəsi, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi əməkdaşlarının zəhməti sayəsində arxivlərdən səmərəli istifadə əsasında bir sıra qiymətli kitablar hazırlanıb nəşr edilmişdir və bu iş davam etdirilir.

3. *Politoloji ədəbiyyat nəşri sarıdan bir boşluq yaşanır. Çağdaş tələblərə cavab verən dərsləklər, köməkçi ədəbiyyat, orijinal araşdırmalar, bir neçə nümunə istisna olunmaqla, yox dərəcəsidir. Rusiya mənşəli ədəbiyyat isə ölkənin siyasi kursuna adekvat deyildir. Bu səbəbdən, ölkə politoloji ədəbiyyat nəşri sahəsində faktik olaraq kəskin bir "ədəbiyyat açığı" keçirməkdədir. Bu fənlərin tədris olunduğu ali məktəblərin rəhbərlikləri isə məsələyə barmaqarası baxmaqda davam edirlər.*

4. *Sovet iqtisadi sisteminin süqutu ilə o dövrdə yazılmış iqtisadi ədəbiyyat da öz aktuallığını itirmiş oldu və yeni iqtisadi prinsiplərə əsaslanan ədəbiyyata ehtiyac yarandı. Aradan kifayət qədər vaxt ötməsinə baxmayaraq yeni tipli iqtisadi ədəbiyyat boşluğu qalmaqdadır. Qərb təşkilatlarının dəstəyi ilə tərcümə olunaraq Azərbaycanda yayılan iqtisad ədəbiyyatı isə daha çox Amerika iqtisad elminin məhsullarıdır. Bu yeni nəşrlərin arasında Avropa iqtisad elminin məhsullarına demək olar rast gəlinmir.*

5. *Yeni hüquq ədəbiyyatı nəşri sarıdan isə vəziyyət nisbətən yaxşıdır. Kitab mağazalarında bu sahəyə dair ən yeni ədəbiyyatın geniş çeşiddə və ayrıca bölmədə təklif olunması bunun əyani göstəricisidir. Dil haqqında 2000-ci ilin prezident fərmanınadək hüquq ədəbiyyatı əsasən kiril qrafikası ilə buraxılmış, latın qrafikası ilə çap praktikası məlum fərmandan sonra start götürmüşdür.*

Hüquq ədəbiyyatının nəşri ilə məşğul olan və bu sahədə ixtisaslaşmış sayılan nəşriyyatlar arasında hazırda bazar rəqabəti münasibətlərinin yaranması müsbət tendensiya sayıla bilər.

Son illər beynəlxalq hüququn bu və digər aspektlərinə, habelə insan haqlarına dair beynəlxalq qurumların dəstəyi ilə xeyli adda yeni kitablar nəşr olunaraq pulsuz qaydada ölkəmizdə yayılmışdır. Bunlardan başqa, nəşriyyatların öz təşəbbüsləri ilə buraxdıqları tərcümə hüquq ədəbiyyatı da az deyil.

Gözdən keçirilən dövrün çap məhsulları sırasında ara-sıra fəlsəfi xarakterli nəşrlərə də rast gəlinir. Bunlardan ən mühüm nəşrlər-

dən biri kimi ilk öncə "Fəlsəfə" ensiklopedik lüğəti"ni (AME, 1998) qeyd etmək olar. Müəlliflər qrupunun hazırladığı "Azərbaycan fəlsəfə tarixi" kimi fundamental üçcildlik "Elm" nəşriyyatında çapa hazırlanmışdır.

6. Ədəbiyyatşünaslıq və dilçilik nəşrləri sahəsində durum eynilə başqa elm sahələrinə dair nəşrlərdə olduğu kimidir. MEA Ədəbiyyat İnstitutu əməkdaşları məhsuldar çalışsalar da, onların əsərlərinin nəşr problemi qalır. Bu problem eynilə universitetlərin filoloji kafedralarının əməkdaşlarının elmi yaradıcılıq məhsullarına da aiddir. Yalnız imkanı olan müəlliflər əsərlərini çap etdirə bilirlər. Ədəbi tənqidin səsi zəif çıxdığından bu mövzuda kitabların çapında bir azalma müşahidə edilir.

Başqa bir problem çap edilən kitabların ədəbi ictimaiyyətə layiqincə təqdim edilmədiyi, onların naməlum qalmalarıdır. Dövlət bu kitablara sahib durmadığından yeni çıxan kitabların çoxuna ölkənin iri kitabxanalarının kataloqlarında rast gəlinmir.

Dilçilik üzrə nəşrlərdə sayartımı gözə çarpsa da, bir pərakəndəlik özünü göstərir. Latın qrafikasının tətbiqi ilə bağlı klassik dilçiliyə dair çoxlu fundamental əsərlərin təkrar çapına ehtiyac duyulur. MEA Dilçilik İnstitutundan rəy alınmadan çap olunan əsərlərdə çoxlu qüsurlara, elmi baxımdan sübut olunmamış hökmlərə sıx-sıx rast gəlinir.

7. İncəsənət və mədəniyyətin ayrı-ayrı sahələrinə dair kitab nəşrində bir sayartımı müşahidə olunur. Bu sahədə çıxan kitabların çoxu müəlliflərin öz hesablarına və ya kənar sponsorların yardımı ilə işıq üzü görür. Monitoring göstərir ki, son illərin iqtisadi çətinliklərinə baxmayaraq, sənətşünaslar öz elmi araşdırmalarını davam etdirir, milli incəsənətimizin kitablar vasitəsi ilə populyarlaşdırılmasına öz töhfələrini verirlər. Ən məhsuldar müəlliflər sırasında Rəsim Əfəndi, Zəmfira Səfərova, İlham Rəhimli, Kübra Əliyeva, Babək Qurbanov, Nərmənə Tağıyeva, Cəmilə Həsənzadə, Elxan Babayev, İncilab Kərimov, Səadət Abdullayeva və b. göstərilə bilər.

Kitabların bir hissəsinin rusca və ingiliscə işıq üzü görməsini isə mədəniyyət və incəsənətimizin dünya çapında tanınıb etiraf olunması işində təqdirəlayiq hal kimi qeyd etmək olar.

8. *Digər elmlər sahəsində dar çərçivəli ixtisaslaşma getdiyindən buraxılan kitablar məhdud tirajla çap edilmək bir yana, çox dar çevrədən nadir hallarda kənara çıxır. Bəzən bu kitablar heç iri kitabxanalara belə gedib çıxmadığından dəqiq elmlər üzrə kitab nəşrində yaranmış durum barədə söz demək çətinləşir. Lakin aparılan müşahidələr göstərdi ki, elmi profilli təcrübəli nəşriyyatlarla yanaşı, ölkənin yeni yaranmış digər nəşriyyatlarının da çap məhsullarının sırasında kimya, biologiya, riyaziyyat, geologiya, tibb elmlərinə dair kitablar müəyyən yer tutur. Müşahidələr göstərir ki, hazırda neft-qaz sənayesinə dair kitablar bu sahəmizə dünyanın böyük marağı nəzərə alınmaqla, son illərin çap məhsulları sırasında heç şübhəsiz birinciliyi əldə saxlamaqdadır. "Əsrin müqaviləsi"ndən sonra Azərbaycanda sürətlə inkişaf edən bu sahəyə aid azərbaycanca, ingiliscə və rusca ən müxtəlif səpkilərdə çoxsaylı kitablar nəşr edilmiş və edilməkdədir. Lakin indilik dəqiq elmlər sahəsində ixtisaslaşmış nəşriyyatlar yox dərəcəsindədir.*

9. *Son illərdə Azərbaycanın görkəmli elm adamları, onların ibarətəmiz yaradıcı ömür yollarından bəhs edən kitablar da ara-sıra işıq üzü görür. Lütfi Zadə, Ziya Bünyadov, Bahadır Eyvazov, Zəhid Qaralov, Nurəddin Rza, Hamlet İsxanlı və başqaları haqqında kitablar bu kateqoriyadan olan şəxsiyyətlərə müəllif maraqlarının güclü olduğundan xəbər verir.*

10. *Qərb müəlliflərinin ali məktəblərin dar ixtisasları üçün universal dərsləklərinin dilimizə tərcümə edilməsinə dair ilk təcrübələr olsa da, bu iş nizamlı şəkil almayıb. Qərb müəlliflərinin - Tadeuş Svyatoçovski, Devid Misman, Pol Qobl və b. bilavasitə Azərbaycan və onun ətrafında cərəyan edən proseslər barədə mötəbər əsərləri hələ də Azərbaycan ictimaiyyəti üçün naməlumdur və onların tərcü-*

mə və nəşri ilə maraqlanan yoxdur. Hərçənd artıq ilk uğurlu təcrübələr qeydə alınmışdır.

11. *Azərbaycan nəşriyyatlarının çap məhsullarının siyahısında rus dilində nəşr edilmiş elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat müəyyən yer tutur. Avropa dillərindən ingiliscə ədəbiyyata isə seyrək rast gəlinir. Lakin Azərbaycan elminin nailiyyətlərinin dünyada tanıtılmasında, dolayısı ilə ölkənin və millətin təbliğində vacib sayılan bu iş sistemli deyil, epizodik xarakter daşıyır. Erməni mərkəzlərinin dünya miqyasında sistemli antitürkiyə, antiəzərbaycan təbliğatının qarşılığında bizdə bu iş hələ də nizama salınmayıb və görülən işlər, özəlliklə də lazımi mövzularda xarici dillərdə kitab nəşri hələ də epizodik xarakter daşımaqdadır və çıxan kitablar da Biləcəridən o yana gedə bilmir.*

§3. DƏRSLİKLƏR VƏ DƏRS VƏSAİTLƏRİ NƏŞRİ

- 1. Sovet praktikasından keyfiyyətə yeni qaydalara keçid, yaxud köhnəliklə yeniliyin mübarizəsi. Modern dərsliklər ətrafında diskussiyalar**
- 2. İbtidai sinif dərslikləri və dərs vəsaitlərinin nəşri ilə bağlı situasiya. Nəşriyyatların tenderlərdə iştirakı. Rusdilli məktəblərə - milli dərsliklər. İbtidai sinif dərsliklərinin keyfiyyət problemi**
- 3. Orta ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı sinif dərslikləri və dərs vəsaitlərinin nəşri sahəsində durum**
- 4. Ali məktəb dərslikləri və dərs vəsaitlərinin nəşri sahəsində durum**
- 5. Dərslik bazarı bu gün. Dərslik nəşri sahəsində ixtisaslaşan nəşriyyatların fəaliyyətinə baxış**
- 6. Monitorinqin “Dərsliklər və dərs vəsaitləri” nəşri üzrə yekun nəticələri**

1. Sovet praktikasından keyfiyyətə yeni qaydalara keçid, yaxud köhnəliklə yeniliyin mübarizəsi.
Modern dərsliklər ətrafında diskussiyalar

Ölkənin gələcəyi barədə proqnozlar qurarkən nəyi desən nəzərə alırıq: neftin qiymətlərini, geostrateji maraqları, siyasi qüvvələr düzümünü və s. və i.a. Hər dəfə də bir şeyi yaddan çıxarıyıq - indi məktəbdə oxuyan və həmin o sözügedən gələcəkdə yaşayacaq olanları. Həm də o gələcəyin necəliyi çox böyük dərəcədə "gələcəyin adamlarına" bu saat nəyi və necə öyrətməkdən asılıdır - yeni söhbət otuz ildən qalma partalardan və yaxud hansısa məktəbdə pəncərələrin qırıq şüşələrindən deyil, ən başlıca məsələdən - dərslərləndən gedir.

[SSRİ-nin dağılması ilə keçmiş müttəfiq respublikalar ən müxtəlif sahələrdə olduğu kimi, o cümlədən milli təhsil quruculuğu sahəsində də ciddi problemlərlə üzləşdilər. Əlbəttə, başlıca çətinlik milli tədris proqramları və dərslərlərin yoxluğundan doğurdu. Düzdür, bəzi respublikaların artıq müəyyən təcrübələri vardı: məsələn, Pribaltika məktəblərində 1965-ci ildən, Gürcüstanda - 1974-cü ildən, Moldovada - 1977-ci ildən, Ukraynada - 1980-ci ildən artıq "mərkəzdən tərcümə olunmuş"lardan deyil, orijinal dərslərləndən, o cümlədən təbiət fənlərinə aid milli - özlərinin hazırlayıb nəşr etdirdikləri dərslərləndən istifadə olunurdu. Azərbaycan o vaxt alimlik dərəcəsinə malik adamların sayına görə keçmiş İttifaqda lider respublikalardan biri olsa da, hərəkətə gəlmək istəmir, öz orta məktəbləri üçün ümumittifaq dərslərlərini tərcümə etməyə üstünlük verirdi.)

[1991-cı ildə vəziyyət dəyişdi - Azərbaycan istiqlalını bərpa etdi, deməli, təhsil siyasəti də müstəqil olmalı idi. Öz dərslərlərimiz gərək oldu. Və ardınca yavaş-yavaş "öz" dərslərlərimiz işıq üzünə çıxmağa başladı.) Onların məzmunu, poliqrəfik səviyyəsi, nə dərəcədə "özümüzün" - "milli" olduğunu təsəvvürə gətirmək üçün ilk illərdə bu "dərslərləndən" hansı birinə götürüb vərəqləmək kifayət idi. Nəşirlər, pedaqoqlar, ictimaiyyətin nümayəndələri, təhsil

sahəsində yüksək vəzifə tutan məmurlar arasında dərslik mövzusunda debatlar o vaxtdan qızıışmağa başladı və məsələ mətbuata çıxaraq geniş ictimai fikri məşğul etməyə başladı.

Başqa sözlə, 1992-ci ildə Qarabağ uğrunda savaşı qızgın çağında "kiflənmiş" məktəb dərsliklərinə qarşı başlanan hücum təşəbbüsü dəyişkən intensivliklə bu gün də davam edir.

a) mübahisələrin mahiyyəti

Bu müddətdə Təhsil Nazirliyi və Açıq Cəmiyyət İnstitutunun təşəbbüsü ilə mövzunun bu və digər aspektlərinə dair çoxlu sayda müzakirələr, "dəyirmi masalar", mətbuat konfransları, seminarlar, marağı olan tərəflər arasında fikir mübadiləsi, görüşlər və s. keçirilmişdir. Neçə ildən bəri bilavasitə müşahidəçisi olduğumuz bu qızgın mübahisələrin mahiyyətində nə dayanırdı və tərəflər kimlər idi?

Qeyd edək ki, 1998-ci ilədək Təhsil Nazirliyi dərslik nəşrinin bütün mərhələlərinə: tədris proqramlarının, dərsliklərin hazırlanmasına, müəlliflərin və sifarişlərin müəyyən edilməsinə, redaktə işinə və yayımın öz himayəsi altında həyata keçirilməsinə görə cavabdeh idi. 1998-ci ildə Təhsil Nazirliyi güzəştə getdi və indi o çap mərhələsindən başqa, nəşrin bütün mərhələlərinə məsuliyyət daşıyırdı. Poliqrafiya xidmətləri tenderinin keçirilmə proseduru da işlənilib hazırlanmış və elə burada da dayanılmışdı.

O vaxt bir alternativ sxem də irəli sürülmüşdü: *a)* Təhsil Nazirliyi dərsliklərin, tədris proqramlarının, sənədlərin qəbulunun və təsdiqlənməsinin obyektiv və şəffaf prosedurunun hazırlanmasına məsuliyyət daşıyır; *b)* nəşirlər qrupu müəlliflərin, sifarişlərin müəyyənləşdirilməsinə, maketlərin hazırlanmasına, çap və yayım işinə məsuliyyət daşıyır.

Alternativ sxemin üstün tərəfləri: müəllifliyin inhisardan azad edilməsi, rəqabətlə bağlı olaraq dərsliklərin poliqrafik keyfiyyətinin və məzmununun yaxşılaşdırılması, tədris-metodika məhsullarına tələblərin artıb-çoxalması.

Lakin bu sxem risk faktoru ilə müşayiət olunurdu: dərslik və

dərslik ədəbiyyatı nəşri sahəsində ölkədə hələlik təcrübəli nəşirlər yox idi. Sənədlərin qəbulu üzrə müsabiqələrin keçirilmə metodikasını da yox idi.

Bu sxemə cavadehlik daşıyacaq müvafiq strukturlar da müəyyənləşməmişdi. Habelə Azərbaycan ictimai fikri alternativ sxemləri qəbul etmək üçün hazır deyildi, buna üstəlik pedaqoji təsisatlar özləri də yeniliklərə hazır deyildilər. Və nəhayət, ən başlıcası, müvafiq qanunvericilik bazası yox idi.

O vaxt Azərbaycan Açıq Cəmiyyət İnstitutu bu problemin həllinə qoşularaq, institut əməkdaşlarının səyi ilə dərslik və təhsil ədəbiyyatı sahəsində nəşriyyat işini inkişaf etdirmək üzrə layihə işləyib hazırladılar. Bunda məqsəd - təhsil ədəbiyyatı nəşri siyasətini işləyib hazırlamaq idi. İnstitut qarşısına bu vəzifələri qoymuşdu: nəşriyyat sektorunu tədris ədəbiyyatının nəşri və yayımının işlənilib hazırlanmasına cəlb etmək, dərsliklərin qiymətləndirilməsinə dair sənədlərin işlənilib hazırlanması, dərsliklərin qəbulu üzrə dövlət komissiyası strukturunun işlənilib hazırlanması, dərsliklərin qiymətləndirilməsi üzrə milli mütəxəssislərin hazırlanması. Onlar bir az da irəli gedərək dərslik müəllifləri, tədris ədəbiyyatı dizaynerləri, təhsil ədəbiyyatının nəşrində ixtisaslaşan nəşirlər üçün öyrədici seminarlar və tanışlıq turları keçirdilər.

Mahiyyət aydın idi - dərsliklərin yaradılması, təsdiqi və nəşri işində köhnəlmiş sovet praktikasından əl çəkərək yeni sivil dünya praktikasına keçmək, ölkənin şagird kontingentinə zamanın tələbinə uyğun, hər baxımdan modern, ildən-ilə təkmilləşmə mexanizminə malik dərsliklər vermək!

Tərəfləri şərti olaraq iki qrupa bölmək olar, biri - bunu ürəkdən istəyənlər, imkanları daxilində buna çalışanlar (pozitivistlər), o biri tərəf isə - öz şəxsi maddi maraqlarından çıxış edərək bütün mümkün vasitələrlə özlərinə sərf edən qaydaları qoruyub saxlamağa çalışan mühafizəkarlardır.

Birinci tərəf 1992-c ildən bu yana məktəb dərslikləri ətrafında gedən çirkin oyunlara son qoyulmasını, təhsil islahatlarının sürətləndirilməsini, elmə qayğının artırılmasını istəyir, latın əlifbasına

keçiddə özünü göstərən tərəddüdün ölkənin mədəni inkişafını buxovladığını, fitrətən istedadlı bir millətin dünya çapında gedən intellekt yarışında geri qaldığını göstərərək həyəcan təbili çalırdılar. Deyilirdi ki, dövlətin intellekt yarışında geri qalmamağının ilkin şərti - keyfiyyətli təhsildir. Keyfiyyətli təhsilin yolu isə keyfiyyətli təhsil standartları, tədris proqramları və dərsliklərdən, nizamlı və səviyyəli kitab nəşri mexanizmindən keçir. Amma bədbəxtlikdən Azərbaycan bu sahədə axsayırdı, hələ də axsamaqda davam edir, baxmayaraq ki, dörd yanımızda nə qədər uğurlu nümunələr var.

Dərslük nəşri sahəsində dövlət siyasəti də əslində şərti olaraq pozitivist adlandırdığımız tərəfin dediyini deyir, lakin əməldə tam əks münasibətlər özünü göstərirdi. İlk təşəbbüslər bu sahəni sovet vaxtından öz maddi inhisarında saxlayan başabəla "pe-daqoqların", yeniliklərə ifrat dərəcədə ehtiyatla yanaşan bürokrat məmurların, əlini prezidentin məmləkət övladlarını pulsuz dərsliklərlə təmin etmək üçün ayırdığı vəsaitlərdə "qızdıran" natəmiz işbazların açıq və gizli müqaviməti, intriqaqları ilə qarşılaşırdı.

Bu fikir mübahisələri, çəkişmələr, debatlar nəyə gətirib çıxardı və ən son durum nə yerdədir? Bu son tədris ilinin başlanma ər-fəsində də müzakirə olunan başlıca mövzulardan birinin dərsliklər olması belə nəticə çıxarmağa imkan verir ki, dərsliklərlə bağlı çoxsaylı problemlərin əksəri olduğu kimi qalır, şagirdlərin çantalarına qoyduqları dərsliklərin heç də hamısı günün tələblərinə cavab vermir. Son 12 ildə sözügedən mövzuda bu qədər müzakirələrin getməsinə, bu qədər qanunların və təhsil işinin təşkilinə dair dövlətin sanballı qərarlar qəbul etməsinə baxmayaraq, ayrı-ayrı nisbi uğurlar istisna olmaqla, Azərbaycan məktəblilərinə keyfiyyətli dərslük təqdim etmək mexanizmi qurulmayıb - müşahidəçisi olduğumuz son müzakirələr bu acı həqiqəti bir daha təsdiq edir.

"Bu halı yaradan dərslük siyasətinin yanlış qurulmasıdır. Qüvvədə olan mexanizm belədir: dərslük müəllifi əlyazmasını Təhsil Nazirliyinə təqdim edir, müvafiq bölmə onu qiymətləndirir, bəyə-

nir, bundan sonra dərslük təsdiq olunur və nəşr üçün "nazirliyin məsləhət bildiyi nəşriyyata" göndərilir. Söhbət ilk növbədə 6-11-ci siniflər üçün dərslüklərdən gedir. İbtidai siniflər üçün başqa modeldir. Əlbəttə, müəllif mətni bir çox tələblərə cavab verməli, onun metodikası işlənilib hazırlanmalıdır. Dərslük psixoloji baxımdan düzgün qurulmalı, dizayn uşağın zövqünü oxşamalı, mətnin daha yaxşı qavranılmasına kömək etməlidir. Kağızı müəyyən sanitar-gigiyenik qaydalara cavab verməlidir. Elə cildlənməlidir ki, uzun müddət üçün davamlı olsun və sair, - deyə "Yeni Nəsil" Nəşrlər Evinin direktoru **Rafiq İsmayılov** izah edirdi. - Bəs bizim ölkə praktikasında dərslük təsdiq olunarkən nəyə fikir verilir? Yalnız müəllifə, onun mövqeyinə! Hələ ki belədir. İkinci məqam: nazirlik dərslüyü "məsləhət bildiyi" nəşriyyata göndərir. Qərb ölkələri praktikasında belədir ki, əgər gəlir gətirən bir şey dövlət strukturunda məmurun öhdəsinə, onun "məsləhətinə" buraxılırsa, burada korrupsiya ehtimalı ortaya çıxır. Bu yanaşmadan çıxış edilərsə, məntiqi olaraq bizdəki mövcud mexanizm də korrupsiyaya imkan yaradır".

Dərslük nəşri ilə məşğul olan peşəkarlar arasında tez-tez təkrarlanan diskussiya mövzusu mövcud qiymətləndirmə mexanizmidir. "Pedaqogika" nəşriyyatının direktoru **Ələvsət Osmanlı** deyir:

- Bizdə indiyə qədər dərslükləri qiymətləndirib təsdiq edən TN Elmi-Metodik Şurasının üzvləri və sədrləri özləri dərslük yazan müəlliflər olmuşlar. Başqaları dərslük təqdim edəndə onlar sözü bir yerə qoyub qəbul etməirlər. Harda görünüb ki, müsabiqənin sədri özü müsabiqədə iştirak edir və özünü qalib elan edir? Bunun nəticəsidir ki, dərslüklər yanlışlıqlarla doludur. Müəllif özü yazıb, özü də bəyəyəndə başqa cür ola bilməz. Ona görə də bu mexanizmdən əl çəkmək lazımdır. Əgər kimsə dərslük yazmaq istəyirsə, Şurada təmsil oluna, Şurada təmsil olunursa, dərslük təqdim edə bilməz.

"Əl əli yuyar" prinsipi ilə nəşr olunan dərslüklərdə qüsurlar axtarmaq üçün uzağa getmək lazım deyil. Müəllim **Aydın Allahverdiyev**

bildirir ki, "Orta əsrlər tarixi - 8"də kəskin daxili ziddiyyətlər və bunun əksinə - son dərəcə zəngin faktlar var. Müəllimin bu faktların hamısını əzbər bilməsi fiziki cəhətdən mümkün deyil. Dolaşmış qalan müəllim isə şagirdin gözündə nüfuzdan düşmüş sayılır. Ən çox tənqid olunanlar sırasında "Əlifba", "Oxu - 1", "Riyaziyyat-5", "Riyaziyyat - 6" və s. dərsliklərin adı çəkilirdi.

Diskussiyaları bitmiş hesab etmək olarmı? Belə görünür bu hələ heç əməlli-başlı sürət götürməyib - bəzi nəşirlərin fikri belədir. Çünki bu prosesin bir çox xüsusiyyətləri hələ də nizamlanmayıb, həllini tapmayan çoxlu məsələlər qalır. Dünya Bankı ekspertlərinin, Açıq Cəmiyyət İnstitutunun arabir dərslik mövzusunda təşkil etdikləri bu və digər diskussiya xarakterli tədbirləri istisna etsək, pedaqoji ictimaiyyət bu həyati əhəmiyyətli məsələyə anlaşılmaz passivliklə baxır. Əgər neçə illərdir bir dərslikdə "Araz çayının Astaranı iki yerə böldüyü" barədə səhv gedirsə və heç bir astaralı müəllim məktub yazıb bunun belə olmadığını demirsə, onda nədən danışmaq olar?

b) modern dərsliklər yaradılmasında beynəlxalq təcrübə

* Qərb pedaqoji fikrinə görə, müasir dərsliyin vəzifəsi şagirdə sadəcə qaydaları, anlayışları, tərifləri və sairəni əzbərlətdirmək deyil. Dərslik şagirdləri düşünməyə sövq etməli, onlarda müstəqil tədqiqatçılıq, yaradıcılıq vərdişləri aşılamalı, tənqidi təfəkkürü inkişaf etdirməlidir. Yəni, dərsliklər tətbiqi xarakter daşmalı, inteqrativ özəlliyə malik olmalıdır. Bu yolla şəxsiyyətin inkişafı təmin edilmiş olur. Bizdə isə, əksinə, köhnə sovet stereotiplərinin daşıyıcısı olan "stajlı müəlliflərin" əzbərciliyə əsaslanan dərslikləri sayı 1,7 milyona çatan Azərbaycan məktəblisinin təfəkkürünü buxovlamaqdadır. Halbuki maneələrdən xilas olsaydıq, dərsliklərin Qərb analoqları çox qısa bir müddətdə bizim ölkədə də yaradıla bilərdi.

2001-ci ildə "Avropa" otelində yerli mütəxəssislərin iştirakı ilə keçirilən elmi-metodik seminarlarda dərsliklərin hazırlanması və qiymətləndirilməsi üzrə beynəlxalq ekspert, böyük britaniyalı

Tim Hant toplaşanları dərsləklərin seçilməsinin Qərb praktikasında rəhbər tutulan başlıca prinsiplər ilə tanış etdi. Bunlar aşağıdakılar idi:

- şəffaflıq (hər kəs dərsləklərin hazırlanması və seçilməsi prosesində iştirak edə bilər);
- dərsləklər yalnız müsabiqə yolu ilə seçilə bilər;
- dərsləyi seçən qurum müstəqil olmalıdır;
- dərslək müəllifi dərsləyi seçən qurumun üzvü ola bilməz.

Bəs bizdə vəziyyət necə idi? Bəlli olurdu ki, bizim Təhsil Nazirliyində müxtəlif fənlər üzrə dərsləklər 11 elmi-metodik şuradan keçir və Avropa standartlarının tərsinə olaraq, bu şuraların tərkibində olanlar əsasən dərslək müəllifləri özləridir... Onların işi isə bundan ibarətdir ki, bir-birlərinin dərsləklərini "dəymə mənə, dəyməyim sənə" prinsipi ilə təsdiq etsinlər. Kənar müəllifin bu dairəyə girə bilməsi, əslində mümkün deyil. Odu ki, dərslək yazmaq iqtidarında və arzusunda olan mütəxəssislər "nəticəni" bəri başdan bildiklərindən bu ümumdövlət işinə qoşulmaq istəyirlər. Burası da açıqlandı ki, bu şuraların bəzilərində "iş" belə qurulub ki, müəllif özü proqram yazır və özü də proqramı təsdiq edir. Ən maraqlısı budur ki, həmin proqrama bəzən özünü elmi redaktor "təyin edir". Bu azmış kimi, ona "ön söz" də yazır. Halbuki proqram dövlət sənədidir və ön sözü bu sənədi icra etməli olan dövlət strukturunun birinci şəxsi - nazir yazmalıdır.

Dərslək inhisarına ondan xeyli əvvəl başlanmış hücum həmin vaxtlardan intensiv xarakter aldı. Aydın olmuşdu ki, postsovet ölkələri arasında Azərbaycan yeganə dövlətdir ki, dərsləklərin hazırlanması, müsabiqəsi və çapı hələ də dövlət inhisarında qalır və bu sahədə sivil mexanizm yaratmaq işi, daş qayaya rast gəlibmiş kimi, irəliləmək bilmir. Açıq Cəmiyyət İnstitutunun "Azərbaycanda dərsləklərin hazırlanmasına dəstək" proqramı çərçivəsində "İrşad" otelində 2001-ci ilin iyununda keçirdiyi seminar bu sahədə vəziyyəti bütün çılpalığı ilə bir daha sərgilədi.

Qüvvədə olan qaydaya görə, Təhsil Nazirliyində fəaliyyət göstərən Elmi-Metodiki Şuranın vəzifəsi dərsləklərin əlyazmalarını

alıb qiymətləndirmək və çapını nazirə tövsiyə etməkdir. Qərb ölkələri praktikasında bu şurada dərslik yazan müəlliflər hər hansı formada təmsil olunmur, şura formal baxımdan təhsil nazirinə tabe olsa da, daha çox ictimai xarakter daşıyır və öz qərarlarında və tərkibinin formalaşdırılmasında tam sərbəstdir.

Azərbaycanın Təhsil Nazirliyində kimlərsə bu praktikaya şəkəkliliklə baxsalar da, nazir Misir Mərdanovun yanaşması müsbət idi və bunu açıq bildirmişdi. Bu qaydanın ləğvi deyəsən zaman məsələsi idi, lakin iş uzandı. Ardınca Açıq Cəmiyyət İnstitutunun sözdən işə keçərək artıq belə bir layihə hazırladığı bəlli oldu.

Soros Fondu təhsil proqramının direktoru **Elmina Kazımzadə** bildirdi ki, ilk mərhələdə 5 dərsləyin hazırlanması, qiymətləndirilməsi, müsabiqəsi və çapı nəzərdə tutulur. Məqsəd açıqdır - başqa dövlətlərdəki müvafiq mexanizmi Azərbaycanda tətbiq etmək və bu yolla dövlət inhisarını (əslində isə məmur inhisarını) addım-addım zəiflədib aradan çıxarmaq!

Lakin bu ilk təşəbbüs böyük çətinliklərlə qarşılaşmışdı: "Yaradılması nəzərdə tutulan Dərslik Şurası üzvlərinin sayı tam müəyyən edilməyib. İlk mərhələdə 7-9 nəfər barədə söhbət gedir. Saydan çox tərkib məsələsi önə çıxıb. İndi qüvvədə olan Şurada çox vaxt poliqrafçı, naşir, psixoloq deyil, bir qayda olaraq alimlər və metodistlər təmsil olunurlar. Ancaq indi belə qərara gəlinib ki, Dərslik Şurasının tərkibində bu sahələri təmsil edən ekspertlər mütləq yer almalıdır. Habelə şəffaflığın təmin edilməsi xatirinə onun işi media mənsubları üçün açıq olmalıdır", - deyə Naşir Birliyinin sədri Rafiq İsmayilov məlumat verərək onu da əlavə etmişdi ki, bu şuranın işi ictimai əsaslarla qurulacaq, ola bilsin, indiki halda Soros Fondu dərsləkləri qiymətləndirən ekspertlər üçün hansısa bir qonorar müəyyənləşdirsin.

R.İsmayilov onu da bildirirdi ki, Azərbaycanda dərsləklərin qiymətləndirilməsi işindən başı çıxan adamların sayı çox azdır. Ekspertlərin çoxu ya naşir, ya da müəllif kimi dərslək işi ilə bilavasitə məşğuldur. Odur ki, şərtə görə Dərslik Şurasının tərkibində onların hər birinin əvəzləyicisi olmalıdır.

Soros Fondunun dəvəti üzrə Azərbaycanda bu layihənin gerçəkləşdirilməsi ilə məşğul olan britaniyalı mütəxəssis Tim Hant bizimlə söhbətində başqa postsosialist ölkələri ilə paralellər aparmışdı. Onun dediyinə görə, Azərbaycanla müqayisədə başqa ölkələr çox irəli gediblər. Məsələn, **Rumıniyada** bütün dərslilər məhz ictimai mexanizm vasitəsi ilə yeniləşdirilib. Bu ölkədə hər fənn üzrə azı 3 alternativ dərslilik yaradılıb. Hər dərslili ərəfəsində heç bir inzibati təsir olmadan müəllimlər bu dərslilərə baxır, birini seçir və tədrisi onunla aparırlar.

Türkiyədə Dərsliləri İncələmə Qurumu öz qərarında tamamilə müstəqildir. Qurum nazirlikdən aldığı proqram və tədris planı əsasında təqdim olunan dərsliliyin bu proqrama və tədris planına uyğun gəlib-gəlmədiyini müəyyənləşdirir və bəlli bir müddətə dərslilik kimi təsdiq edir. Yaxşı dərslilik bu qayda ilə sintez olunur.

Polşada - liberal qayda qoyulub: təhsil proqramı var, hər nəşriyyat həmin proqram əsasında dərslilik hazırlayır, qərar çıxarmaqda müstəqil olan qiymətləndirmə şurasına təqdim edir. Şura dərsliliyin proqrama uyğunluğunu, onda konstitusiyaya, qanunvericiliyə zidd məqamların olub-olmadığını yoxlayır. Yoxdursa, onu asanlıqla təsdiq edir. Sonrası məktəbdən, şagirddən və valideyndən asılıdır.

Bizim ölkədə uşaqların təhsili müəllimə etibar edilir, uşağa dərslilik seçmək isə yox. Başqa ölkələrdə əksinədir. Məsələn, **Birləşmiş Ştatlarda** dövlət bütün dərslilərin pulunu verir məktəbə. Dərsliləri məktəb və valideyn təşkilatları seçib alır.

Nəşriyyat dərsliliyi çap edib məktəblərə göndərir, xahiş edir baxın, qiymətləndirin və soruşur: nə qədər almaq istəyirsiniz? Öz şagird kontingentinə bələd olan müəllimlər müəyyən dərslilər üzərində dayanır və onları sifariş verirlər. Lakin bu qaydanın Azərbaycanda tətbiq mexanizmi yoxdur. Üstəlik "Bu halda kitabların satışında tanışlıq rol oynayacaq", - deyə şübhə edənlər var.

Sivil ölkələrin praktikasında dərslilər alternativsiz təsəvvür edilmir. Məsələn, bizim ölkədə olduğu kimi, son zamanlaradək **Ukraynada** 5-ci siniflər üçün 1 tarix dərsliliyi varmış. İndi onlarda

5 variantda kamil tarix dərsləkləri nəşr olunub və müəllimlər tədrisdə onlardan birini seçməyə ixtiyarlıdırlar. Dərsləyi şagird üçün müəllim seçməlidir - qayda belə qoyulub. **Macarıstanda** (dərsləklə pulsuzdur) "Riyaziyyat - 2" dərsləyi 70 variantda nəşr edilir.

ACİ təhsil proqramının rəhbəri **Elmina Kazımzadə** hesab edir ki, Azərbaycanda bir sinifdə bir fənn üzrə bir neçə dərsləklə hazırlana və bu dərsləklərin hər biri tam hüquqla məktəblərə daxil ola bilər. Artıq buna presedent də var - Təhsil Nazirliyi ilə əməkdaşlıqda ACİ bir "Ümumi biologiya" dərsləyi hazırlamış, rəy üçün məktəblərə göndərmiş, dərsləklə müəllimlər tərəfindən bəyənilmiş və çapına icazə verilmişdir. O biri dərsləklə də yaxşı hesab olunur, indi müəllimlər onlardan birini seçməkdə sərbəstdirlər. Bir nüansı da qeyd edək ki, dərsləyin titul səhifəsinə "alternativ dərsləklə" sözü müəllimləri və valideynləri hürkütdüyü, buna görə də onların bu dərsləkləri "ikinci dərəcəli" hesab edərək biganəliklə yanaşdıqları aşkar olduqda, nazirin şəxsi göstərişi ilə yeni nəşrlərdə bu sözün yazılışından vaz keçilmişdir.

Lakin "alternativlik" mövzusunda bu bir neçə faktı istisna etsək, ölkədə istifadə olunan 263 adda dərsləyin (147 - azərbaycan dilli bölmədə, 116 - rusdilli bölmədə) hamısı öz alternativlərini gözləyir. Alternativ dərsləklərə yol açan bir təklif də var: müsabiqədə 1-ci yeri tutan dərsləklə əgər 100 ballıq sistemdə deyək ki, 90 bal qazanıbsa, tələb olunan ümumi həcmnin 60 faizi, ikinci yer tutan 30 faizi, üçüncü yer tutan 10 faizi qədər çap olunsun.

T.Hant hesab edirdi ki, Azərbaycan bütün bu məsələlərə aydınlıq gətirməkdə xeyli gecikir. Əksinə, tələssə özünün maliyyə imkanı olmadığından dərsləklərin hazırlanması üçün kredit ala bilər. Amma bunun üçün əvvəlcə dərsləklərin hazırlanması işində dövlət inhisarı hökmən ləğv olunmalıdır. Birinci mərhələdə həmin bu cəlb olunmuş sərmayələr dərsləklərin satışı ilə tez bir zamanda qaytarılacaq və sonrakı mərhələdə daha ona ehtiyac qalmayacaqdır.

Nəşirlər və pedaqoqlar, təhsilin təşkilatçıları hesab edirlər ki, məsələ ilə bağlı kompleks tədbirlər görülməli, qanunvericilikdə

dəyişikliklər edilməli, çoxlu sayda təlimatlar, Nazirlər Kabinetinin qərarları təzələnməlidir. Ən başlıcası isə iki ildən bəri Milli Məclisdə öz növbəsini gözləyən "Təhsil haqqında" qanun təcili olaraq müzakirəyə çıxarılmalıdır. Lakin bunlar hələlik bir söz olaraq qalır.

Soros Fondu isə bu sahədə təkidli təşəbbüslərini, qabaqcıl ölkələrin keyfiyyətli dərslik sintezi və nəşri sahəsində təcrübələrinin Azərbaycanda tətbiqi yönündə işlərini davam etdirməkdədir. Soros Fondu ilə bizim Təhsil Nazirliyi arasında faydalı əməkdaşlığın artıq müəyyən bir səviyyəyə yüksəldiyi və hökmən müsbət nəticələncəyini də düşünmək olur. Bu fondun təklif etdiyi mexanizmə görə, dərslik TN-ə müəllif tərəfindən deyil, bilavasitə nəşriyyat tərəfindən təqdim olunur, orada müsabiqə qaydasında dərslik 8 meyar əsasında qiymətləndirilir və ən yaxşı dərslik təsdiq olunur. İdeya TN tərəfindən yüksək qiymətləndirilsə də, "əsas mexanizm" kimi tətbiq olunmur.

Bütün bu müddət ərzində bəlli olur ki, cüzi dəyişilmələr istisna olmaqla hər şey əvvəlki şəkildə qalır. Hər halda keçən yay Bakı Mətbuat Klubunda TN Dərslik İdarəsinin rəisi **Nəcəf Nəcəfovun** iştirakı ilə keçirilən "dəyirmi masada" söhbət yenə də bu məsələnin ətrafında gedirdi. Sözügedən qaydanın tətbiqi üzrə müzakirələrin Təhsil Nazirliyində 2003-cü ilin dekabrında başa çatacağı gözlənilirdi.

Əlbəttə, indiyə qədərki debatların, diskussiyaların az da olsa faydası olmuşdur. Dərsliklərin uğursuzluq zolağından tam çıxdığını söyləmək hələlik mümkün olmasa da, nailiyyətlər də az deyil: hər halda piratçılığa son qoyulub, ibtidai sinif dərsliklərinin nəşrinə dair tender mexanizmi işləyir, dərsliklərin poliqrafik səviyyələri yüksəlib, rusdilli məktəblər milli dərsliklərlə təmin olunub, alternativ dərslik praktikasının əsası qoyulub, dərslər vəsaitləri ilə bağlı situasiya yaxşılaşıb, nəşriyyatların təcrübəsi artıb və s.

Bir sözlə, bürokratik maneələrə baxmayaraq dərslik nəşri sahəsində vəziyyət yaxşılaşmağa doğru dəyişilməyə üz qoyur. Avropa ailəsinə daxil olmaq, Avropa qitəsinin sakinləri sayılmaq - sivil

dünyanın hər sahədə müsbət təcrübələrinin təsiri altında yaxşılığa doğru dəyişilməyə sadəcə məhkum olmaq deməkdir. Bu kontekstdə milli məktəb dərsliklərinin addım-addım Qərb standartlarına yaxınlaşması prosesi təbiidir. Vəzifə - əldə olunmuş nailiyyətləri möhkəmləndirmək və işi bu nöqtədən daha da irəli aparmaqdır. Axı, heç də hər şey asanlıqla başa gəlmir.

2. İbtidai sinif dərslikləri və dərs vəsaitlərinin nəşri ilə bağlı situasiya. Nəşriyyatların tenderlərdə iştirakı. Rusdilli məktəblərə - milli dərsliklər. İbtidai sinif dərsliklərinin keyfiyyət problemi

İbtidai sinif dərslikləri və dərs vəsaitləri ilə bağlı situasiya barədə nə demək olar? Qoyulan suala cavab ararkən təhsilin "ana kitabından" - "Əlifba"dan başlayaq. Dünyanın hər hansı ölkəsinin tədris təcrübəsinə müraciət etsək, bu dərsliyə "xüsusi" bir yanaşma var. Məsələn, dünya və rus ədəbiyyatı klassiklərindən Lev Tolstoy uzun illər çalışdıqdan sonra, nəhayət, bir "Əlifba" kitabı ərsəyə gətirir. Bu balaca kitabda rus ruhunu bütün dolğunluğu ilə verə bildiyinə əmin olduqda, böyük ədib rahat nəfəs alır: "İndi rahat ölə bilərəm". Onun bir arzusu da bu olub ki, qoy məni "Hərb və sülh" müəllifi kimi yox, bu "Əlifba"nın müəllifi kimi xatırlasınlar. Bu, ana dərslik sayılan "Əlifba"ya dünya xalqlarında fəvqəladə ciddi yanaşmaya bir misaldır.

Bizim balaca ölkəmizdə bu dərsliyi 1961-ci ildən bu yana (nə az, nə çox - 43 il!) eyni müəllif - **prof.Yəhya Kərimov** yazır. Özlüyündə Ginnesin Rekordlar Kitabına düşməli faktdır. Doğrudanmı başqa cəhd olmamışdır, olmayıbsa səbəb nədir? - hər halda düşündürücü sualdır.

Yeri gəlmişkən, son illərdə bu "nüansın" ətrafında mətbuatda xeyli mübahisələr oldu. Arqumentlər və kontrarqumentlər gətirildi, hətta alternativ əlifba dərsliyi nəşr etmək kimi uğursuz bir cəhdə baş vuruldu, lakin yenə də Yəhya Kərimovun dərsliyi qüvvədə qaldı, hər halda son tədris ili də bu dərsliyin kölgəsi altında

keçdi.

Onun opponentlərinin bu dərsliyə qarşı hələ 1999-cu ildə irəli sürdükləri iradlardan biri bu idi ki, o - Yəhya Kərimov - özü tərtib edir, ardınca Nazirliyin müvafiq metodik şurasının sədri kimi özü də öz dərsliyini təsdiq edir, nəticədə isə qüsurlar bu ildən o biri ilə keçir. Məsələn, riyaziyyatçılar deyirdilər ki, uşaqları "ç" hərfi ilə sonda deyil, erkən dərslərin birində tanış etmək gərəkdir. Çünki bunun nəticəsində uşaqların paralel olaraq keçdikləri "Riyaziyyat - 1" dərsliyində dərslər mətnlərsiz gedir - yalnız rəsmlər və rəqəmli əməliyyatlar olur. Səbəb: riyazi mətnlərdə tez-tez təkrar olunan "neçə" sözünün tərkibində uşaqların hələ öyrənmədikləri "ç" hərfi var. Dərsliyin başqa qüsurları da göstərilirdi, düzdür, müəllif sonrakı nəşrlərdə bunlardan bəzilərini təshih etdi.

"Əlifba" kimi sadə bir dərsliyi ərsəyə gətirməyin nə qədər çətin olduğu barədə Tolstoy təcrübəsi - Azərbaycanda **Rəfael Hüseynovun** müvafiq cəhdində özünü bir daha təsdiq etdi. MM deputatı, filoloq alim, prof. R.Hüseynovun 2001-ci ildə alternativ qaydada yaratdığı və Türkiyədə çap etdirib gətirdiyi "Əlifba" dərsliyi onun dostları tərəfindən "bəh-bəhlə" ictimaiyyətə təqdim olunsa da, az keçmədən məktəblərdən "qovuldu". Bu səbəbdən onun hansı standartlar əsasında yazıldığı, bu dərsləkdə dövlətin "Əlifba" kitabına qoyduğu tələblərə əməl olunub-olunmadığı və s. nəse üstüörtülü qaldı...

a) Naqis ənənənin stereotipləri

Digər dərsləklər, məsələn, ibtidai siniflər üçün riyaziyyat dərsləkləri ilə bağlı situasiya müstəqillikdən sonrakı ilk illərdə gerçək detektiv təsiri bağışlayırdı. Plagiathlıq adi hal almışdı. Bir misal - Azərbaycan məktəbləri üçün "Riyaziyyat - 1" dərsliyində (müəlliflər Z.Sadiqov, Z.Osmanov, Bakı, 1992-1998) materialların 80 %-dən çoxu (mətnlər də, şəkillər də) tamamilə rusiyalı müəlliflər M.İ.Moro və S.V.Stepanovanın "Matematika-1" dərsliyindən ("Prosveşeniye", Moskva, 1989) götürülmüşdü ki, bunu gözdən ötericə keçirməklə müəyyənləşdirmək olurdu. Düzdür, bu "yara-

dıcılıq prosesinə" "müəlliflər" özləri də əl gəzdirmişdilər: məsələn, əgər rus mətnində dovşan fleyta çalırsa, "azərbaycanca dərslikdə" tütək, ya saz çalırdı. Bu dərsliklərin "ekiz qardaşlar" olduğuna yəqinlik hasil etməkdən ötrü, hər ikisini götürüb, səhifəni səhifə dalınca tutuşdurmaq kifayət edirdi.

Digər dərsliklər üzrə də plagiata və yamsılamalara çoxlu belə misallar gətirmək mümkün idi. Adama ağır gələn o idi ki, ibtidai məktəblər üçün bu köçürülmə dərsliklər - həyasız intellektual oğurluq məhsulları bizim uşaqlara "hədiyyə" qismində təqdim olunurdu: ibtidai siniflər üçün dərsliklərin əvvəlində yazılırdı: "Məktəbli dost! Bu kitab sənə Azərbaycan dövlətinin hədiyyəsidir".

Məsələn müəllimlərdən biri də o idi ki, şagird kontingentinə dərsliklər çatışmadığından bu proses total piratçılıqla müşayiət olunurdu. Ara-sıra mətbuat səhifələrində hansısa bir mətbəənin saxta dərsliklər buraxmaqda ifşa olunduğu barədə xəbərlər çıxsada, sonra bu xəbər ört-basdır edilir, işin sonuna varılmırdı. Hər yeni tədris ili ərəfəsində eyni şey təkrarlanırdı: oğurluq "hədiyyələr" də daxil olmaqla dərsliklər bazarlarda, "tolkuçka"larda, küçələrdə ikiqat bahasına satılır, hüquq-mühafizə orqanları isə hər dəfə qayda yaradacaqlarını vəd etsələr də, bu bir söz olaraq qalırdı.

Belə bir şəraitdə dərslik nəşrinin maliyyə tərəfləri ilə bağlı müəmmal faktların tez-tez mətbuat səhifələrinə çıxması təbii idi. Milli Məclisin deputatı, **prof. Zahid Qaralov** rəsmi qəzetlərin birində son dərəcə diqqəti çəkən faktları açıqlamışdı. O, sual edirdi:

1. Necə olur ki, 1998-ci ildə ibtidai məktəblər üçün 24 adda dərslinin nəşrinə dövlətin ayırdığı vəsaitin 40 faizi cəmi 3 dərslinin ("Riyaziyyat-1", "Əlifba" və "Oxu-3"), qalanı isə 21 adda dərslinin nəşrinə sərf olunmuşdur?

2. Nə üçün sözügedən 3 dərslin işçilərin aylarla maaş ala bilmədikləri ölkə mətbəələrində yox, xaricdə çap edilir?

3. Əgər "English - 10" Azərbaycanda çap edilirsə, nə üçün

onun adı kağız üz qabığı xaricdə hazırlanır (özü də üz qabığı kitabın özündən dəfələrlə baha çıxıb!)?

4. Necə olur ki, bərk üz qabığı olan 128 səhifəlik "Riyaziyyat-1" (tirajı 60 000) dərsliyi dövlətə 3 517 manata, 144 səhifəlik "Əlifba" isə - 8 912 manata (daşınma haqqı nəzərə alınmadan) başa gəlir?

Özü də bu o halda olur ki, hər iki dərsliyin formatı, rəngi, kağızının sortu, buraxan nəşriyyat - eynidir. Və sair.

Millət vəkili, prof.Z.Qaralov və onun həmkarı Əlövsət Osmanlı mətbuat səhifələrində yer alan tənqidi polemikaları ilə kifayətlənməyərək 1999-cu ildə birlikdə **"Kiçik riyaziyyatın böyük bəlaları"** kitabı ilə çıxış etdilər. Pedaqoji mühitdə bomba partlayışı effekti yaradan bu kitabın müəllifləri məqsədlərini belə izah edirdilər: məktəb dərslikləri - dövlət üçün strateji baxımdan ən mühüm məsələlərdən biridir və ictimaiyyət bu sahədə işlərin vəziyyəti barədə acı həqiqəti bilməlidir. Z.Qaralov və Ə.Osmanlı bu günün dərsliklərini təhlil və müqayisə edərək bu nəticəyə gəlirdilər ki, onları məktəblərdən yığışdırmaq gərəkdir. Onların məntiqi belə idi: əgər ən dəqiq elm sahəsində dərsliklər bu gündədirsə, o birilər görün nə haldadır?

Kitab gerçəkdən acınacaqlı bir mənzərə sərgiləyirdi: dərsliklərin elmi-pedaqoji qüsurları, onların systemsizliyi və proqramlara uyğunsuzluğu, poliqrafik icranın aşağı səviyyəsi, vəzifəli şəxslərin sui-istifadələri və s. Müəlliflər hətta vəd edirdilər ki, bu birincidən sonra ikinci kitab da olacaq...

1998-ci ilin əvvəlində müəlliflər ilk dəfə məktəb dərsliklərində islahatlar və yeniləşdirmə barədə danışımağa başlayanda qarşılarında üç məqsəd vardı - onların tənqidi məqalələri bu vəziyyəti yaradan səbəbləri üzə çıxarmaq üçün Təhsil Nazirliyi səviyyəsində müzakirə olunsun; ikincisi - dərsliklərin hazırlanmasının müsabiqə prinsipi tətbiq olunsun; üçüncüsü - dərsliklərin çapı tender əsasında olsun.

Z.Qaralov və Ə.Osmanlı daha bir problemi göstərirdilər: Azərbaycanın rus məktəblərində indiyədək başqa bir ölkədə işlə-

nib hazırlanmış dərsliklərdən istifadə olunur. Özünə hörmət edən ölkələrdə belə bir şey yolverilməzdir.

Lakin bu müəlliflərin alternativ dərsliklər və onların müsabiqə əsasında qəbulu ideyası özünün xoş niyyətli olması ilə anlayış və dəstək görmək əvəzinə, "marağı olan" vəzifəli şəxslər tərəfindən amansız bir müqavimətlə qarşılaşmışdı. Təkcə çoxsaylı bürokratik əngəlləri dəf etmək deyil, senzuradankənar söyüşlər də daxil olmaqla, çoxlu xoşagəlməz sözləri dinləmək lazım gəlmişdi...

Tunelin sonunda işıq vəzifəli şəxslərlə əzabverici və yorucu çəkişmələrdən sonra Təhsil Nazirliyinin 9 nəfərlik xüsusi ekspert komissiyası yaratması ilə göründü. Bu komissiya öz qəti sözünü dedi: 1-4-cü siniflər üçün riyaziyyat dərslikləri tədrisə yaramırlar!

Komissiya 1999/2000-ci tədris ilinə müəlliflərdən **Z.Qaralov**, **Ə.Osmanlı** və **V.Məmmədovun** ibtidai siniflər üçün hazırladıqları orijinal riyaziyyat dərsliklərini qəbul etdi. Habelə onların işləyib hazırladıqları "İbtidai siniflərdə riyaziyyat proqramı", iki hissədən ibarət "Riyaziyyat dəftəri", müəllimlər və valideynlər üçün eynilə iki hissədən ibarət və hərəsi 140 səhifəlik "1-ci sinifdə riyaziyyat" vəsaiti də təsdiq olundu (bunlar hamısı bizim pedaqogika tariximizdə ilk dəfə idi işıq üzü görürdülər). Beləliklə, yeni tipli tədris komplektinin yaradılmasında ölkə üzrə bənzəri olmayan yeni bir tendensiya start götürdü. Bu gün yeni tipli dərsliklərin ortaya gəlməsinin qarşısındakı maneələrin qaldırılması haqlı olaraq təhsil naziri prof.M.Mərdanovun xidməti hesab edilir.

b) Tender praktikasının başlanması. 2000-ci ilin "dərslik sindromu"

İstər "Tender haqqında" qanun, istərsə də onun əsasında qəbul edilən "Dövlət satınalmaları haqqında" qanun qiyməti 250 milyon manatdan yuxarı dövlət sifarişlərinin tender yolu ilə icrasını nəzərdə tutduğundan və ibtidai sinif dərsliklərinin nəşrinə dövlət bu məbləğdən xeyli çox vəsait ayırdığından həmin dərsliklərin nəşri bu qanunun təsir dairəsinə düşdü və bu sahədə tender praktikasının əsası qoyuldu. TN sistemində tender ilk dəfə 1997-ci il-

də keçirildi.

Müşahidə etdiyimiz 1999-cu il tenderində gənc "Çaşıoğlu" nəşriyyatı qalib gəldi. Amma yenicə tədrisinə başlanan riyaziyyat dərsləkləri 25-30 faiz tirajla buraxılacaqdı, halbuki hesablamalara görə həmin il birinci sinfə 170 minə yaxın uşaq gedəcəkdə. Belə çıxırdı ki, üç nəfərə bir dərslək düşür. Halbuki AR Nazirlər Kabinetinin 1993-cü il tarixli 318 sayılı qərarına uyğun olaraq, ölkə ibtidai siniflərinin hər bir şagirdi hər fənn üzrə bir pulsuz dərslək almaq hüququna malik idi.

Müəlliflərin təqdim etdikləri bu yeni dərsləklər doğrudan da xoş təəssürat oyadırdı - onların şəkilləri parlaq, mətnləri aydın və oxunaqlı, üz qabığı cəlbedici idi, keyfiyyətli kağızda çap olunmuşdular. Onları hələ 1998-ci ildə təsdiq etmək olardı, lakin dərsləklər TN metodik şurasının seyflərində düz bir il yatıb qalmış, uşaqlar isə bu müddət ərzində yuxarıda sözügedən oğurluq "hədiyyələrdən" istifadə etməli olmuşdular. 2000-ci ildə tender prosesi bir az başqa, lakin oxşar şəkildə cərəyan etdi. TN məsul işçiləri jurnalistləri ibtidai siniflər üçün 13 dərsləyin nəşri üzrə tenderin nəticələri ilə tanış etdilər. Meyarlardan biri nəşrin dəyərinin aşağı olduğu bu tenderin qalibləri "7 gün" nəşriyyat evi (3 adda), "Çaşıoğlu" (5 adda), "Parni iz Baku" (2 adda), "Azərbaycan" nəşriyyatı (3 adda) oldular. Nəşriyyatlardan biri - "Pedaqogika" yalnız 4 adda dərsləyin nəşrini təklif etdiyinə görə, bu, tenderin şərtlərinin pozulması kimi qiymətləndirildi və onun işin icrasından kənar qalmasına səbəb oldu.

Tender komissiyasının sədri **Həmid Zeynalovun** məlumatına görə, dövlət ibtidai siniflər dərsləklərinin çapı üçün 4 mlrd. manata yaxın vəsait ayırmışdı. Tenderin nəticələri isə büdcənin bu işdə 1 mlrd. manatdan çox vəsaitə qənaət etdiyini göstərdi. Bu vəsaitin hesabına məktəblərin dərsləklərə olan tələbatını tamamilə ödəmək mümkün olacaqdı.

Lakin nəşriyyatların və dərsləklərin nəşri üzrə məsul şəxslərin təqsiri üzündən həm 1999, həm də 2000-ci ildə orta ümumtəhsil məktəbləri dərsləklərin gecikməsi ilə bağlı "1 sentyabr sindromu"-

nu yaşadılar: uşaqlar yenə də məktəbə dərslərsiz getdilər. Tender prosesini müşahidə edərkən adama elə gəlirdi ki, hər şey başqa ölkələrdəki kimi olacaq. Axı, tender şərtlərində bu işlərin görülmə müddətləri göstərilmişdi. Lakin bu müddət bitmiş, aydın olmuşdu ki, tenderin qalibləri üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri yerinə yetirmək iqtidarında deyillər. Sentyabrın 1-də dərslər ortada yox idi. Azərbaycan ibtidai məktəblərinin yüz minlərcə şagirdi məktəbə dərsləri olmadan yollandılar.

Avqustun 31-də vəziyyətin ciddiliyini görən təhsil naziri Misir Mərdanov ANS telekanalının "Nəzər nöqtəsi" proqramında çıxış edərək vəd verdi ki, Azərbaycanın bütün ibtidai sinifləri sentyabrın 10-dək dərslərlə təmin ediləcəklər. Amma qəzetlər həyəcan təbili çalmaqda davam edirdilər ki, 10 sentyabr yox, heç ayın sonunadək də dərslər olmayacaq. Bu sözlər düz çıxmağa başladı - 10 sentyabr keçdi, dərslər isə yox idi.

Mətbuatda çıxan yazılar öz rolunu oynamışdı - sentyabrın 9-da TN mətbuat xidməti bəyanat yaydı. Onda artıq bəlli olan faktlar təkrarlanırdı: "Bu tədris ilinə 1-4-cü siniflər üçün 13 adda, 1.390.000 nüsxə (rəqəmlər anlaşılmırdı, çünki tenderin şərtlərində 1 milyon 020 min nüsxədən söhbət gedirdi) dərslik nəşri nəzərdə tutulmuşdur, bunun üçün nəzərdə tutulmuş ümumi vəsaitin 10 faizi nəşriyyatların hesablarına iyunun 7-də, 30 faizi - iyulun 7-də, 50 faizi isə - avqustun ortalarında köçürülmüşdür".

Bütün bunlar yaxşı, bəs nəticə? Mətbuat xidməti bildirirdi ki, ibtidai siniflər üçün 13 adda dərslikdən yalnız 7 adda dərslik tam tirajla nəşr edilib, 4 adda dərsliyin tirajı "hələ başa çatdırılmayıb", qalan 2 adda dərslik isə "nəşr prosesindədir".

Bunun nəticəsi isə o oldu ki, ölkə prezidenti 1 sentyabr günü Nərimanov rayonundakı 82 saylı məktəbə baş çəkəndə partaların üstündə köhnə və cındır dərslikləri görüb təhsil naziri **Misir Mərdanovun**, öz aparatının humanitar siyasət şöbəsinin müdiri **F. Abdullazadənin** işini açıq şəkildə "qeyri-qənaətbəxş" qiymətləndirdi. Telekamera qarşısında adətən yığcam olan **Heydər Əliyevin** bu qiyməti son dərəcə diqqəti çəkdi. Prezidenti anlamaq olardı: bu

qədər söz-söhbətlərdən, vədlərdən sonra yenə də ənənəvi nəticə alınmışdı - dərslilər yox idi...

H.Əliyev bir ayın içində dərslilərin nəşrinin tamamilə təmin edilməsini tapşırırdı. Təhsil naziri sentyabrın 2-də nəşriyyatların və müvafiq strukturların rəhbərlərini toplayıb məsələni müzakirə etdi. Nazirliyin bu sahəyə məsul olan işçisi - dərslilər, çap və nəşriyyat şöbəsinin müdiri **Əskər Quliyev** işi qeyri-qənaətbəxş sayıldı və şöbənin bütün işçiləri inzibati qaydada cəzalandırıldı. Sentyabrın 6-da məsələ yenidən müzakirə olundu və nəşriyyatlara xəbərdarlıq edildi ki, onlar tender üzrə öhdəlikləri sentyabrın 15-dək yerinə yetirməlidirlər.

Başlıca sual: "Bu nədən baş verir?" kontekstində 1-4-cü siniflər üçün riyaziyyat dərslilərinin nəşr işinin ləngiməsi ətrafında "Çaşıoğlu" mətbəəsi və müəlliflərin mətbuat səhifələrinə çıxan məşhur münəqişəsi bu zaman baş verdi. Yəni, TN mətbuat xidməti bəyanatında göstərirdi ki, "dərslilərin mətnlərinin orijinalı nəşriyyata gecikmə ilə təhvil verilib". Amma bu arqumentin tənqiddə davamı yox idi. Çünki hazır olmayan orijinalları tenderə çıxarmanın özünün günahı da Nazirliyin üzərinə düşürdü. "Biz öz dərslilərimizi vaxtında təhvil vermişik" - deyər müəlliflərdən biri - Ələvsət Osmanlı etirazla mətbuata çıxdı. "Biz müəlliflər üç dərsliyin sadəcə ƏLYAZMALARINI deyil, KOMPAKT-DİSKLƏRİNİ bədii tərtibatı ilə və səhifələnmiş şəkildə təhvil vermişik. Bu o deməkdir ki, bu üç dərslik təhvil verildiyi anda çapa yüz faiz hazır idi. Və onlar "gecikmə ilə" deyil, vaxtından bir neçə gün əvvəl təhvil verilənlər". Ardınca nazir müavini **İ.İskəndərov** özü bu işə qarışdı.

"Riyaziyyat - 2" dərsliyinə gəldikdə isə, "Çaşıoğlu"ya doğrudan da əlyazma hüququnda təhvil verilmişdi. Müəlliflərin yeganə tələbi isə o idi ki, bədii tərtibat müəlliflərin niyyətlərinə uyğun olaraq dəyişdirilə bilər. Lakin bu tələbə əməl olunmamışdı və Ə.Osmanlının sözlərinə görə, dərslik çapdan bərbad vəziyyətdə çıxmışdır. O bildirirdi ki, əgər 1999-cu il tenderinin nəticələri müzakirə edilseydi, onda "Çaşıoğlu" bu il tenderin qalibi olmazdı:

"Bu minimum belə olardı, çünki aydın olardı ki, keçən ilki tendərin qalibi "Çaşıoğlu" riyaziyyat dərsləklərinin tirajının çox hissəsini şərtlərdə nəzərdə tutulduğu kimi dörd rəngdə deyil (və bunun haqqı ödənilib), iki rəngdə çap etmişdir. Poliqrافیyadan az-çox başı çıxan hər kəs təsəvvür edə bilərdi ki, bu işdə nə qədər pula "qənaət" edilir.

Başqa bir məsələ. Dövlətin ayırdığı vəsaitə ibtidai məktəb şagirdlərinin 40-50 faizini dərsləklərlə təmin etmək olurdu. Bəs qalanları? Odur ki, bazar pıratçılıqla nəşr edilən dərsləklərlə dolurdu.

Onlar necə çap edilib, hansı kağızlarda çap edilib, hansı rənglərdən istifadə olunub - heç danışmağa dəyməzdi. Mətbuatın verdiyi məlumatlara görə, Binə hava limanı yaxınlığındakı yarmarkada belə kitabları satan bir satıcının əlləri üç ayın içində yara ilə örtülmüşdü.

Əgər dövlətin bütün şagirdləri pulsuz dərsləklərlə təmin etməkdən ötrü pulu çatmırdısa, nə üçün onda qanuni yolla nəşr edilmiş, gigiyenik və estetik tələblərə cavab verən dərsləklər hesabına, pıratçılıqla çap edilmiş zərərli dərsləkləri bazardan sıxışdırıb çıxarmasın? Üstəlik də, bəzi iddiaların əksinə olaraq, Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı buna imkan verirdi.

Belə bir şəraitdə nazir M.Mərdanov özəl nəşriyyatlara heç olmasa riyaziyyat üzrə çatışmayan dərsləklərin bir hissəsinin çapına icazə verməyə cəhd göstərdi. Yeni yaradılmış "Pedaqogika" nəşriyyatı Ayna Mətbu Evinin yardımı və Təhsil Nazirliyinin icazəsi ilə ibtidai siniflər üçün riyaziyyat dərsləklərini hazırlayaraq xaricdə nəşr etdirdi. Beləliklə, ilk dəfə olaraq Azərbaycan bazarında Avropa standartlarına cavab verən, gigiyenik baxımdan təmiz dərsləklər göründü. Özü də tədris ilinin lap əvvəlində - avqust ayında!

Lakin bu tərifləyici təşəbbüsü də "dərslək məmurları" süngü ilə qarşılamişdılar. Nə üçün? - bu sualı dərslək müəlliflərindən biri olan Ələvsət Osmanlı belə cavablandırmışdı: "Bəlkə ona görə ki, biz bu dərsləkləri gizli nəşriyyatların məhsullarının dəyərindən

2-2,5 dəfə ucuz qiymətə satmağa hazırıq (onların qiyməti 8-10 min manata çatır)"...

Nəşriyyatlar məsələni ləngitməkdə davam edirdilər. İş o yerə çatdı ki, TN tenderdə qalib gəlmiş, lakin işlərin həcmi sentyabrın 15-dək yerinə yetirməyən nəşriyyatları İqtisad Məhkəməsinə verəcəyi ilə hədələdi.

c) Tender-2001 tərəfləri razı saldı, lakin iki nəşriyyat qeyri-etik davrandı. Tender-2002 bu sahədə köklü irəliləyiş idi

2001-ci il tenderində əvvəlkindən fərqli olaraq az iştirakçı toplaşmışdı. Bunun səbəbi tenderin qapalı keçirilməsi idi. Cəmi beş nəşriyyat: "Maarif", "Təhsil", "Pedaqogika", "Çaşıoğlu" və "QAPP-Poliqraf" vardı. Bu nəşriyyatlar ibtidai siniflər üçün 16 adda dərsləyin çapına iddiaçı idilər. Nəticə belə oldu: "Maarif" - 4 adda, "Təhsil" - 2 adda, "Pedaqogika" - 4 adda və "Çaşıoğlu" - 6 adda dərsləyin çapına hüquq əldə etdilər.

Nəşriyyatların bütün bu işləri görmələri üçün 1,6 mlrd. manat vəsait gerek olacaqdı. Beləliklə, dövlətin bu məqsəd üçün ayırdığı 2,5 mlrd. manat məbləğin 900 milyon manatı xəzinədə qalmalı oldu. Əgər bundan əvvəlki tenderin nəticələri və görülmüş işlərin səviyyəsi nəşirlərdə narazılıq doğurmuşdusa, indiki - qapalı tender haqqında rəy müsbət idi. Məsələn, "Maarif" nəşriyyatının direktoru, keçən il tenderin təşkilinə dair kəskin etirazlarla çıxış etmiş Sevda Əliyeva qapalı keçirilmiş bu yeni tenderin müsbət nüanslarını etiraf etdi. Onu anlamaq olardı, "Maarif" keçən il bir nominasiya belə uda bilməmişdi, indi isə nə az, nə çox 4 dərsləyin çapına hüquq əldə edirdi!

Məktəb dərsləkləri və dərs vəsaitlərinin buraxılışı üzrə ixtisaslaşan "Pedaqogika" nəşriyyatının direktoru Əlövsət Osmanlı da nəticələrdən razı idi: "Mən hesab edirəm ki, son üç ildə bu ən düzgün keçirilmiş tender idi. Hətta bir dərslək belə uda bilməyən "QAPP-Poliqraf" da bunu etiraf etdi. Biz, misal üçün, tenderdə 1-4-cü siniflər üçün riyaziyyat dərsləklərinin nəşrini udduq. Buna çox şadıq, ona görə ki, öz dərsləklərimizi çap edəcəyik, özü də ən

yüksək səviyyədə".

Tenderin şərtlərinə görə, 1-4-cü siniflər üçün 1 milyon 170 min nüsxə dərsliyin çapı nəzərdə tutulurdu ki, bu da ibtidai sinif şagirdlərinin tələbatının təqribən yarısını təmin edəcəkdi. Onların digər yarısı isə dərsliklərin titul səhifəsində yazıldığı kimi, "Azərbaycan dövlətinin hədiyyəsi"ni ala bilməyəcək, keçən ilki dərsliklərlə kifayətlənməli olacaqdılar (yuxarı sinif şagirdləri onları aşağı siniflərə ötürəcəkdilər). Tenderdə qənaət olunmuş dövlət vəsaitləri köməyə gələ bilməzdi - Maliyyə Nazirliyi bu vəsaitləri təhsil sahəsində hansısa digər problemlərin həllinə yönəltməyə izin vermir, belə ki, bu, artıq başqa tenderin mövzudur.

Nəşriyyatların bu tenderin nəticələrindən hədsiz razı qalan təmsilçiləri keçən ilki tenderlə bağlı "rahatsızlıqlarını" da unutmurdular. "Pedaqogika" və "Maarif" keçən il tenderin şərtlərini yerinə yetirməyən nəşriyyatların tenderə buraxılmaları sarıdan təəccüblərini bildirdilər. S.Əliyeva keçən ilki tenderin nəticələrinin müzakirə edilmədiyindən narazı idi. Onun fikrincə, diskussiyalar "Çaşıoğlu" nəşriyyatının buraxdığı pozuntu faktlarını aşkarlaya bilərdi.

O vaxt bizdə olan təkzibedilməz faktlara görə, əvvəlki il "Riayiziyat-2" dərsliyini nəşr edən "Çaşıoğlu" aşkar zay məhsul buraxmağı bir yana, müəllif hüquqlarının pozulmasına da yol vermişdi. Məsələn, sözügedən dərsliyin müəllifi olan Ə.Osmanlı qonardan və hətta müəlliflikdən imtina edərək (!), mətbuatda "Çaşıoğlu"nun ünvanına ifşaedici təfəsilatlarla çıxış etmişdi. Pedaqoji Universitetin kafedra müdiri "Təbiətşünaslıq-3" və "Təbiətşünaslıq-4" dərsliklərinin müəllifi **professor Əli Hüseynovun** ona çatması qonorarin ödənilməsi tələbi ilə həmin nəşriyyatın ünvanına açıq məktubla çıxış etdiyi də məlum fakt idi.

Bu tenderin özəlliklərindən biri də bu idi ki, əvvəlki illərdən fərqli olaraq onu may ayında - tədris ilinin başlanmasına üç-dörd ay qalmış deyil, fevralın əvvəlində keçirdilər. Görünür, TN rəhbərliyi keçən illərin acı təcrübəsindən nəticə çıxarmışdı. Ə.Osmanlı o vaxt bunu təhsil nazirinin müavini, tender komissiyasının

sədri İskəndər İskəndərovun dərindən düşünülmüş təşkilatçılıq işi ilə bağlayırdı.

Beləliklə, irəlidə 7 ay vardı və qalib nəşriyyatların vaxt sarıdan problemi olmamalı idi. "Maarif" bütün bu işləri dörd aya, "Pedaqogika" 5 aya başa çatdıracağını vəd edirdi. "Təhsil" və "Çaşıoğlu" da təqribən eyni sözləri deyirdilər. Lakin vəd vermək başqa, vədi yerinə yetirmək başqadır - nəşriyyatların əvvəllər işlərin yerinə yetirilmə müddətini az qala yanvar ayınadək süründürdükləri bir fakt idi. "Parni iz Baku" nəşriyyatı ilə bağlı əhvalat ictimaiyyətə bəlli olmuşdu. Əvvəlki il onlar tenderdə ibtidai siniflər üçün iki dərsliyin nəşrini udmuşdular, lakin tədris ilinin birinci yarısının sonunadək kitablar hələ hazır deyildilər.

Özü də baxmayaraq ki, nəşriyyat TN-dən dərsliklərin nəşri üçün ona çatması pulları son qəpiyinədək almışdı! "Parni iz Baku" öz vədlərini yerinə yetirməyərək dərslikləri vaxtında təhvil vermədilər - onlar bunu 2000-ci il sentyabrın 1-dək etməli idilər. Uzun çək-çevirdən sonra bu talesiz dərslikləri aşağı sortlu kağızda çap edərək üstlərindən atdılar. "Parni iz Baku" nəşriyyatı Azərbaycan uşaqları ilə beləcə "zarafat" etdi.

Elə həmin vaxt, yəni 2001-ci ilin noyabrında TN və "7 gün" KM arasında üstüörtülü qalmaqla davam etməkdə idi. İşdən həttə məhkəmə qoxusu gəlirdi. Səbəb - dövlətin ödəmiş olduğu və dərslik müəlliflərinə çatmalı qonorarı nəşriyyatın bir ildən çox gecikdirməsi idi. Bu ondan irəli gəlirdi ki, sovet vaxtı "qonorar məsələsi" Nazirlər Sovetinin ayrıca qərarı ilə həll olunur, müstəqillikdən sonra isə tənzimlənmirdi və bu da münafişəli vəziyyətlər yaradırdı. Dövlət sifarişləri ilə iş görən nəşriyyatlardan bəziləri bu boşluqdan məharətlə istifadə edərək dərslik müəlliflərinə qəpik-quruş verir, bəziləri isə bunu da onlara çox görürdü. Ona görə də dövlət xətti ilə dərsliklərin çapını nəşriyyatlara sifariş verən TN üçün hər il ciddi problemlər yaradırdılar.

Bir azdan o da məlum oldu ki, TN artıq 14 aydan bəri dərslik müəlliflərinin 26 milyon manat qonorarını gecikdirmiş "7 Gün" kiçik müəssisəsini məhkəməyə verib. Çünki əvvəlki il "Riyaziyyat

- 1" və "Riyaziyyat - 3" dərsliklərinin çapını tenderdə udmuş bu nəşriyyat müqavilə əsasında həmin dərsliklərin müəlliflərinə (Z.Qaralov, Ə.Osmanlı və V.Məmmədov) ödəməli olduğu qonorarı verməkdən müxtəlif bəhanələrlə boyun qaçırdı.

Maraqlı burası idi ki, nəşirlər dövlətin nəşriyyata ödədiyi bu qonorarı müəlliflərə çatdırma bilmədiklərini öz maliyyə çətinlikləri ilə bağlayırdılar. Belə çıxırdı ki, dövlətin amanat pulunu müəssisə özəl məqsədlərinə yönəlmişdir. Bu məsələdə müəlliflərdən çox, Təhsil Nazirliyinin narahatlıq keçirməsinə səbəbsə bu idi ki, bir təşkilatçı olaraq TN müəlliflərə çatmalı qonorarın qarantı idi və bu hal müqavilədə aydınca təsbit olunmuşdu. Əgər "7 Gün" KM müəlliflərə çatması 26 milyon ödəməsə, onda TN müəlliflərə müqavilə şərtlərinə görə bu məbləğdən əlavə üstəlik böyük miqdarda cərimə də ödəməli olacaqdı. Bu məsələnin sonu görünmürdü...

Tender praktikası isə ildən-ilə təkmilləşir, daha səviyyəli nəticələr alınır. O cümlədən 2002-ci ilin tenderini əvvəlkilərdən bir az daha nizamlı saymaq olardı. Çap edilmiş dərsliklərin poliqrifik səviyyələri Təhsil Nazirliyini də, pedaqoji ictimaiyyəti də razı saldı. 2002-ci ildə azərbaycandilli bölmə üzrə 12 dərslik tenderə çıxarılmış, 3-cü və 4-cü siniflər üçün "Təbiətşünaslıq" dərsliklərinin çapına isə bir il fasilə verilməklə növbəti ilə saxlanmışdı. Tender iştirakçıları olan "Pedaqogika" nəşriyyatı öhdəliyi vaxtından xeyli əvvəl, "Azərbaycan", "Maarif", "Çaşıoğlu" və "XXI YNE" isə demək olar vaxtında yerinə yetirmiş, dərsliklər sentyabra qədər məktəblərə çatdırılmışdı. Dərsliklər yenidən nəşrə hazırlanarkən müəlliflər, redaktorlar və nəşriyyatlar tərəfindən bəzi tənqidi qeydlər nəzərə alınmış, düzəlişlər edilmişdi.

d) Tender - 2003

2003-cü ildə ibtidai siniflər üçün 31 adda, o cümlədən azərbaycandilli bölmə üzrə 14, rusdilli bölmə üzrə 17 adda dərslik çap edilmişdir (bunlara əlavə olaraq, növbəti - 2004-cü ildə 1-ci sinfin rus bölməsi üçün "Azbuka" dərsliyinin, azərbaycandilli bölmənin 2-ci və 3-cü sinifləri üçün "Musiqi" dərsliyinin hazırlanması gözlə-

nilir). 2003-cü ilin tenderində aşağıdakı nəşriyyatlar iştirak etmiş və müvafiq olaraq müxtəlif dərsləklərin qalibi olmuşlar:

- "Pedaqogika" (8 dərslək - azərbaycandilli və rusdilli bölmələrin 1-4-cü sinifləri üçün "Riyaziyyat" və "Matematika");
- "Azərbaycan" (3 dərslək - 2-3-4-cü siniflər üçün "Azərbaycan dili");
- "Çaşıoğlu" (3 dərslək - 2-3-4-cü siniflər üçün "Oxu");
- "Maarif" (3 dərslək-"Əlifba", "Oxu"-1, "Təbiətşünaslıq"-3);
- "Nurlar" (1 dərslək - "Təbiətşünaslıq"-4);
- XXI YNE (9 dərslək - 2-3-4-cü siniflər üçün "Russkiy yazık" və "Kniqa dlya çteniya", 3-4-cü siniflər üçün "Prirodovedeniye", 4-cü sinif üçün "Muzika").

TN Dərslək, mətbuat və nəşriyyat idarəsinin rəisi Nəcəf Nəcəfovdan yazılı şəkildə aldığımız məlumata görə, tenderin nəticələrinə görə bağlanmış müqavilələrin yerinə yetirilməsinə indi daha ciddi nəzarət edilir. Bu ümumdövlət əhəmiyyətli işin görülməsində artıq ənənəvi lider də yaranıb. Məsələn, həm ötən il, həm də bu il tenderin şərtlərini "Pedaqogika" nəşriyyatı birinci yerinə yetirmişdir. Sözügedən nəşriyyat vaxtından 20 gün əvvəl bütün dərsləklərin çapını başa çatdırıb təhvil vermişdir. "Pedaqogika"nın bu işi Təhsil Nazirliyi tərəfindən təqdir edilmişdir.

2003-cü ildən 5-ci sinif dərsləkləri də pulsuz oldu. Lakin bu dərsləklərin tender predmeti olmadığı müəyyən söz-söhbət doğurdu, hər halda bu iş üçün nə az, nə çox - 15 mlrd. manat vəsait ayrılmışdı. Nəcəf Nəcəfov bu məqama belə aydınlıq gətirdi: *"Nazirlər Kabinetinin 20 avqust 2003-cü il tarixli 168s nömrəli Sərəncamı ilə dövlət məktəblərinin bütün 5-ci sinifləri və məcburi köçkün rayonlarındakı müstəqil məktəblərin 6-11-ci sinif şagirdləri üçün dərsləklərin pulsuz verilməsi qərara alınmışdır. Dərs ilinin başlanmasına lap az vaxt qaldığı üçün dərsləklərin çapı tenderlə deyil, bir-başa müqavilələrlə həyata keçirilmişdir. Məlumdur ki, tender üçün ən azı 45 gün vaxt tələbi gözlənilməlidir. Buna da vaxt çatmırdı. Sərəncamdan sonra dərsin başlanmasına 10 gün qalmışdı. Vəziyyət direktiv orqanlarla razılaşıdırılaraq dərsləklərin çapı üçün tender*

keçirilməmişdir. Sərəncamda aydın yazılmışdır ki, "Dövlət satınalmaları haqqında" AR Qanununun 21-ci maddəsinin 21.1.1 və 21.1.2 bəndlərinə uyğun olaraq təsdiq olunmuş siyahı üzrə dərsliklərin çap edilməsini nəşriyyatlarla bağlanmış müqavilələr əsasında təmin etsin.

2003-cü ilin sentyabrında 5-ci siniflərdə 172 min şagird təhsilə başlamışdır. Azərbaycandilli bölmə üçün "Azərbaycan dili", "Ədəbiyyat", "Riyaziyyat", "Ata yurdu", "Təbiətşünaslıq", "İngilis dili", "Fransız dili" dərslikləri çap olunmuşdur. Rus bölməsində təhsil alan 12 min şagird üçün "Azərbaycan dili", "Ata yurdu", "Ədəbiyyat" (1-ci və 2-ci hissələr), "İngilis dili", "Təbiətşünaslıq", "Musiqi" dərslikləri istifadəyə verilmişdir. Aydındır ki, bu qədər dərsliyi hər biri 160 min tirajla az vaxtda çapa hazırlamaq və çap etmək asan məsələ deyildir. Sərəncama müvafiq olaraq 5-ci sinif şagirdləri və məcburi köçkün rayonlarının şagirdləri üçün 1.527.640 nüsxə dərsliyin çapı qərara alınmışdı. Bütün bu dərsliklər sentyabr ayı ərzində, oktyabrın ilk on günlüyündə TN Maddi-Texniki Təchizat İdarəsi tərəfindən yerlərə yola salınmışdır. Biz bunu hökumətiin təhsil sisteminə böyük töhfəsi kimi qaymatləndiririk".

"Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı"na müvafiq olaraq 2004-cü ildə 1-7-ci sinif şagirdləri, məcburi köçkün rayonlarındakı müstəqil məktəblərin 8-11-ci sinif şagirdləri, 2005-ci ildə isə bütün 1-11-ci sinif şagirdləri dərsliklərlə pulsuz təmin olunmalıdırlar. Bu məqsədlə 2004-cü ildə daha böyük həcmdə vəsait ayrılacağı gözlənilir. Tenderə isə büdcə təsdiq olunduqdan sonra başlanılacaq, bu baxımdan tender predmeti yalnız bundan sonra müəyyənləşdiriləcəkdir.

Beləliklə, bu qədər əzablı bir yol keçildikdən sonra artıq TN sistemində tender praktikasının nizamla işləməyə başladığı qənaətinə gəlmək olar.

e) Rusdilli orta məktəblərin milli dərsliklərlə təminatı

Ölkənin təhsil sistemi qarşısında duran mühüm vəzifə: rusdilli orta məktəblərin milli dərsliklərlə təminatı problemi artıq həll

olunub. Ölkənin təxminən 1,7 milyon həddindəki şagird kontingentinin 100 min nəfərinin təhsil aldığı rusdilli orta məktəblərə milli dərsliklərin təqdimi 2001-ci ildə - ibtidai siniflər üçün riyaziyyat dərslikləri ilə başlandı və həmin vaxtdan o biri dərsliklər də bir-birinin ardınca "milliləşdirildi". "Azərbaycanın ümumtəhsil sistemində bu əsl inqilabdır. Bizim ölkənin maarif tarixində ilk dəfə olaraq rusdilli məktəblərimizdə tədris bizdə rus dilində hazırlanmış və nəşr edilmiş dərsliklərlə aparılacaq, - deyə təhsil naziri M.Mərdanov 2001-ci il mayın 24-də ibtidai siniflərin 1-4-cü sinifləri üçün riyaziyyat dərsliklərinin təqdimat mərasimində bildirmişdi. - Halbuki indiyədək biz Azərbaycanın rusdilli məktəbləri üçün dərslikləri Rusiyadan alırdıq". Beləliklə, 2001/2002-ci tədris ilində ilk dəfə olaraq Azərbaycanın rusdilli məktəbləri milli dərsliklərin ilk nümunələrinə malik oldular.

Professor Zahid Qaralov, Əlövsət Osmanlı və Vüqar Məmmədov tərəfindən hazırlanmış bu ilk rusdilli dərsliklər 12 min nüsxə tirajla çap edilmişdi və Azərbaycanın rusdilli məktəblərinin ehtiyacını tamamilə ödəyirdi. Həmin vaxt bu fənnin ibtidai məktəblərdə tədrisi üçün köməkçi vəsaitlər də nəşr edilmişdi.

Bu dərsliklərin işıq üzünə çıxması ilə Rusiyadan dərslik gətirib rusdilli məktəblərin şagirdlərinə satmaqla insafsızcasına möhtəklik edənlərin ticarətinə ciddi ziyan vurulmuş oldu. Bəlli olduğu kimi, həmin vaxtadək onlar bu dərsliklərin birini azı 20 000 manata satırdılar. İndi isə ibtidai sinif dərslikləri şagirdlərə pulsuz paylanacaqdı. Həmin vaxt nazir Misir Mərdanov rusdilli orta məktəblər üçün digər fənlər üzrə dərsliklərin hazırlanması üzərində işlərin də uğurla davam etdirildiyini bildirdi. Nazirin sözlərinə, ölkə prezidenti Azərbaycanın rusdilli məktəblərinin milli dərsliklərlə təmin olunması üzrə götürülmüş kursa xüsusi diqqət verir. Bu doğrudan da belə oldu, lakin yuxarı siniflər üçün rusdilli milli dərsliklərin keyfiyyəti barədə iradlar bitmək bilmir - bu barədə irəlidə ayrıca söhbət açılacaq.

f) ibtidai siniflər üçün metodiki vəsaitlərin nəşri

2000/2001-ci tədris ilinin başlanğıcı ibtidai siniflər üçün həm də yeni dərs vəsaitlərinin hazırlanması sahəsində daha bir yeniliklə əlamətdar oldu: Azərbaycanın ibtidai sinif müəllimləri ilk dəfə tədris prosesi üçün çox vacib olan "stolüstü kitab" əldə etdilər. Sentyabrın 20-də Təhsil Nazirliyində "Pedaqogika" nəşriyyatının həmin ərəfədə kütləvi tirajla çapdan buraxdığı "İbtidai sinif müəlliminin stolüstü kitabı"nın təqdimat mərasimini açan təhsil naziri prof. Misir Mərdanov bu hadisəni tədris proqramlarında və dərslərdə əsaslı dəyişikliklər aparılması və onların yeniləşdirilməsi kontekstində son üç ildə görülən işlərin tərkib hissəsi kimi izah etdi. Onun bildirdiyinə görə, bu vəsait ibtidai sinif müəllimlərinin tədris prosesində işini əhəmiyyətli dərəcədə yüngülləşdirməklə yanaşı, uzun illər davam edən pərakəndəliyi aradan qaldırmağa da öz təsirini göstərəcəkdir. Deyildi ki, Azərbaycanda hələ də orta məktəblər var ki, onlarda 70-ci illərin tədris proqramlarından və metodik vəsaitlərindən istifadə edilir...

Bu vacib layihənin təşəbbüsçüsü olan "Pedaqogika" nəşriyyatı bunu nazirliyin Təhsil Problemləri İnstitutu ilə əməkdaşlıqda gerçəkləşdirmişdi. Təhsil mütəxəssisləri tərəfindən dərhal yüksək qiymətləndirilən vəsait millət vəkili, prof.Zahid Qaralov və prof. Abdulla Mehrabovun elmi məsləhətçiliyi ilə pedaqoq-alimlərdən professor Yəhya Kərimov, Nəcəf Nəcəfov və Əlövsət Osmanlı tərəfindən işlənilib hazırlanmışdı.

Təhsil Nazirliyinin bu hadisəyə lazımi reaksiya verdiyini təqdir edən prof.Z.Qaralov qeyd etdi ki, sovet vaxtı belə bir vəsaitin ortaya çıxması üçün bir neçə il növbənöv maneələri dəf etməli idin. Onun izahına görə, bu vəsait müəllimi bir çox zəhmətlərdən xilas edirdi.

Z.Qaralov onu da qeyd etdi ki, təhsil islahatları yönündə deyilən hər söz və təklif söz olaraq qalmamalı, beləcə maddiləşməlidir. Professor onu da vacib hesab etdi ki, tədrisin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün "Müəllimin kitabxanası" seriyasından çoxcildli metodik vəsaitlər nəşr edilməlidir.

g) İbtidai sinif dərsləklərinin keyfiyyət problemi

Avropa ölkələrində 1-ci sinif şagirdlərinin artıq bilgisayar, kalkulyator, internet, maqnitofon, diktofon və s. haqqında zəngin təsəvvürləri olur. Bəs bizdə necədir? Deyə bilərik ki, bizim şəhərli ailələrdə azyaşlı uşaqların çoxu üçün də bu belədir. Bəs bunun müqabilində ibtidai sinif dərsləklərində vəziyyət necə idi və indi necədir? Hələ iki il əvvələdək irad tutulurdu ki, bir dərsləkdə Lenin dövründən qalma telefonun şəkli neçə il gedə bilər? Niyə axı dərsləkdə cib telefonunun şəkli olmasın, uşağa Avropa ölkələrində olduğu kimi internetlə işləmək öyrədilməsin, bir halda ki bunlar artıq məişətimizdə öz yerini tutub? Başqa bir irad bu idi ki, üçyaşlı uşaqların belə əzbər bildiyi "Keçi", "Uşaq və buz" və s. kimi mətnləri dərsliyə salmağa nə ehtiyac var?

Mütəxəssis-pedaqoqlar o vaxtdan həyəcan təbili çalmağa başladılar ki, dərsləkləri "ala-bula boz keçi" təfəkküründən xilas etməyin zamanı gəlmişdir. Artıq mətbuat səhifələrinə çıxmış bu ağırılı məsələ qızgın polemika, daha doğrusu, lağlağı mövzusunə çevrildi. Deyilirdi ki, uşağı "ala-bula boz keçi" təfəkküründən o yana aparmaqdan ötrü yeni, çağdaş dövrə uyğun mətnlər düşünməlidir. Bu belə əsaslandırılırdı ki, qondarma "nağıllarla" uşağın təfəkkürünü lazımi səviyyədə formalaşdırmaq mümkün deyil.

Daha bir vacib məsələ: etnik tərkibin son dərəcə rəngarəng olduğu bir ölkədə ümummillə dərsləklər bu baxımdan son dərəcə diqqətli yanaşma tələb edir. Dünyada etnik baxımdan yekcins tərkibli ölkə və millət yoxdur. Bir unitar dövlət olaraq Azərbaycan da belədir. Başqa dövlətlərin təcrübəsinə müraciət etsək görərik ki, ibtidai sinif dərsləklərinə ölkədəki əzsaylı xalqlar barədə mətnlər salmaz, bu barədə məlumatı "sonraya" saxlarlar. Pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən hesab edilir ki, ibtidai siniflərdə beyni ağ kağız kimi təmiz uşaqlara etnik mənsubiyyətlər barədə məlumat vermək zərərli toxum səpməkdir. Uşaq niyə bilməlidir ki, onun parta yoldaşı hansısa başqa bir əzsaylı xalqın nümayəndəsidir?

"Sosialist beynəlmiləçiliyi" dönməindən qalma bu zərərli stereotip azyaşlı uşaqlar mühitində adətən mənfi nəticələr verir, psi-

xoloji diskomfort və təhlükəli kompleks yaradır. Maraqlanıb başqa ölkələrin ibtidai sinif dərslərini vərəqlədik, lakin belə şeyə rast gəlmədik. Məsələn, türk və ya gürcü əlifbalarında məmləkətlərində digər etnik qrupların yaşadıklarını yazmırlar. Bu işdə "dövlət - vətəndaş" xətti əsas götürülür. (Yaxşı ki, bu qüsurlər aradan qaldırıldı).

Validəyn İsmət baba redaksiyaya yazdığı məktubunda azərbaycandilli məktəblərdə dərslərin həm məzmun, həm də poliqrafik baxımdan bərhad vəziyyətdə olduğundan gileylənir, bildirdirdi ki, belə davam edərsə, nəvəsini rus məktəbinə qoymalı olacaq. İş adamı Namiq Əhmədov bunu qızı 1-ci sinfi bitirdikdə başa düşüb və o biri il uşağı rus məktəbinin 1-ci sinfinə qoymalı olub. İndi uşağın dərslərindən razıdır. Tanış-biliş ailələrdən belə misalları çox gətirmək olardı.

Digər MDB ölkələri ilə müqayisədə bizdə rusdilli məktəblərdə təhsil alanların sayının ildən-ilə artdığını mütəxəssis-pedaqoqlar məhz milli dərslərin məzmunlarının bərhad vəziyyəti ilə izah edirlər.

TN rəsmiləri 90 faiz yeniləşdirmə barədə bəyanatlar versələr də, hələ də belə gileyləri eşidirik. Narahatlıq doğuran həm də odur ki, Qərbə inteqrasiya yolu tutmuş Azərbaycanın bu yolunun Avropa standartlarına cavab verən təhsildən keçdiyini anlayanlar hələ kifayət qədər deyil. Lakin neçə ildən bəridir dərslərin məzmununu barədə formalaşmış mənfi fikir dəyişmək bilmir.

Əhali arasında rus məktəblərinə artan meyli mütəxəssislər həm də belə izah edirdilər ki, dərslərin çoxunun məzmun bazası sovet dövründən - 60-cı illərdən qalmadır. Kosmetik dəyişikliklər və ya nələinsə əlavə edilməsi, yaxud poliqrafik səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə mahiyyət dəyişmir. Dərslər prinsiplial surətdə təzədən yazılmalıdır - çıxış yolunu bunda görüdürlər.

Ümumiyyətlə, keyfiyyətə yeni dərslər necə olmalıdır, onları kim və necə yaratmalıdır, işi kim təşkil etməli, kim maliyyələş-

dirməlidir? Bəlkə dövlət belə işlərə qrant ayırmalıdır? Bir dərslük olmalıdır, yoxsa alternativ dərslüklərdən istifadə edilməlidir? Kim qərar verməlidir? Bu işi nəşriyyatlar görməli, yoxsa Təhsil Nazirliyi bilavasitə özü bu işlə məşğul olmalıdır? Suallar bununla bitmir.

Dərslüklər ətrafında 2001-ci ildən mətbuat səhifələrinə çıxmış mübahisələr göstərirdi ki, onları yeniləşdirmək məsələsi o qədər də sadə iş deyil. Söhbət yalnız elmi-metodiki qüsurlardan getmirdi. Məsələn, Ə.Osmanlı prof. Y.Kərimovun dərslük yaradıcılığında təlimin nağıl və əfsanələr yolu ilə aparılması metoduna hücum edir, Yəhya müəllim isə müdafiə olunurdu. Ə.Osmanlının argumenti bu idi ki, XXI yüzildə "uçan xalça", "sehrli güzgü" və s. təfəkkürü ilə, real tarixi faktları əfsanələrə və nağıllara çevirmək yolu ilə təhsilin ana məqsədi - zəmanə ilə ayaqlaşan insan yetişdirmək mümkün deyil.

Bu, bir aksiomdur ki, hər ölkənin dövlət prinsipləri dərslüklərdə mütləq öz əksini tapmalı və həmin prinsiplərdən bir addım belə kənara atılmamalıdır. Özü də bu prinsipin təməli elə "Əlifba"-dan və digər ibtidai sinif dərslüklərindən qoyulmalıdır. Fəciə orasında idi ki, Azərbaycan dövlətinin dərslüklərə yönəlik prinsipinin nədən ibarət olduğunu heç kəs əməlli-başlı izah edə bilmirdi. Ən təcəbbülüsü də bu strateji məsələdə qərribə bir "özfəaliyyət" in meydana sulamağı idi. Dərslükləri vərəqləyən ən diqqətli pedaqoq belə onların hansı prinsiplər əsasında hazırlandığını müəyyən edə bilmirdi. İş o yerə çatmışdı ki, ibtidai sinif dərslükləri ilə bağlı məsələ o vaxt dəfələrlə Təhsil Nazirliyində kəskin müzakirə mövzusu olmuşdu.

Nəcəf Nəcəfov son bir neçə ildə görülmüş işlərə yekun vuraraq deyir: "Görülən tədbirlər nəticəsində ibtidai sinif dərslüklərinin hamısı keyfiyyətcə yaxşılaşdırılmış, onların poliqrafik səviyyələri yüksəldilmişdir. İrəliləyiş ildən-ilə daha çox hiss olunur".

3. Orta ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı sinif dərsləkləri və dərş vəsəitlərinin nəşri sahəsində durum

Müstəqillikdən sonrakı ilk illərdə yuxarı sinif dərsləkləri və dərş vəsəitləri ilə bağılı durum da eynilə ibtidai sinif dərsləklərinə dair yuxarıda təsvir etdiyimiz vəziyyəti kimi idi. Məsələn, "Riyaziyyat - 6"da (1997-ci il) yazılırdı ki, kitab ofset kağızında çap olunub, gerçəkdə isə qəzet kağızı idi. Bu sözü 11-ci siniflər üçün "Ədəbiyyat" dərsləyi (1997) barəsində də söyləmək olardı. İşin mahiyyətində duran bu idi ki, 1 ton ofset kağızının qiyməti o vaxt hardasa 700-900 dollar, qəzet kağızının qiyməti isə - 500-600 dollar idi.

a) dərsləklərin keyfiyyət problemi qalır

LDN Keyfiyyət dedikdə texniki parametrlərdən öncə dərsləyin məzmunu, materialların həcmi, ifadə, üslub və sair, son nəticədə isə mənimsəmənin səviyyəsi nəzərdə tutulur. Rəyini soruşduğumuz mütəxəssislərin bildirdiyinə görə, orta məktəb dərsləklərində ifadə, üslub, məzmun qüsurları qalmaqdadır. İddia olunur ki, 50-60-cı illərin ərəb-fars sözlərinin işləndiyi mətnlərə belə rast gəlmək olur. Narazılıq daha çox yuxarı siniflərin ədəbiyyat dərsləklərinin günün tələblərinə cavab vermədiyi, dərsləklərdə milli ideyanın zəif görsənişi, tarix dərsləklərində addımbaşı subyektivizmə yol verildiyi, Azərbaycana məhdud bir ölkə kimi baxıldığı ətrafındadır. Bütün bu iradlardan çıxış etməklə, orta ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı sinif dərsləklərində keyfiyyət probleminin hələ də bütün kəskinliyi ilə qaldığı barədə fikir söyləmək olar. Qeyd edək ki, bəzən konkret dərsləklərin konkret qüsurları mətbuat səhifələrinə də çıxır.

Millət vəkili, tarixçi professor **Cəmil Həsənli** deyir: "Mən bizim dərsləkləri Avropa ölkələrinin orta məktəb dərsləkləri ilə müqayisə etmişəm. Bizdə şagirdi lazım olduğundan 2-3 dəfə artıq yükləyirlər, biliklərin mənimsənilmə səviyyəsi isə əksinədir". Belə anormal vəziyyətin səbəbi təhsil standartının indiyədək ortada olma-

ması ilə izah edilir. Deyilənə görə, Azərbaycan dünyada təhsil standartı olmayan yeganə ölkədir ki, bu da dərslərlərin keyfiyyət parametrlərinə öz mənfi təsirini göstərir. Bu, o deməkdir ki, birincisi, müəllim hansı sinifdə, hansı fəndən nəyi, nə qədər həcmdə və hansı müddətdə öyrətməyi dəqiq bilmir. Digər bir məsələ: təhsil standartının yoxluğu dərslə yazan və ya yazmaq istəyən müəllifləri bir qeyri-müəyyənlik qarşısında qoyur.

1999-cu ildə riyaziyyatçı alim Əlövsət Osmanlı öz həmkarları ilə birlikdə ibtidai siniflər üçün riyaziyyatdan təhsil standartı hazırlayaraq layihəsini mətbuatda dərc etdirmişdi, lakin bu layihə bir sıra pedaqoqlar tərəfindən bəyənilsə də, TN onu bir kənara qoymuşdu. O biri fənlər üzrə standartlar da onun kimi. Odur ki, o vaxt belə fikirlər səslənirdi ki, bəlkə təhsil standartları MM-də müzakirə olunub təsdiqlənsin? Bu məsələ indiyədək açıq qalır.

↳Pedaqoqlar səviyyəsiz dərslərlərin sonralar ağır fəsadlar doğurduğunu deyirlər. Onlar bunu "dərslə sindromu" da adlandırırlar. Hətta belə fikirlər səslənir ki, bu məsələ insanlarımız üçün "müharibə sindromu"ndan daha ciddidir.

Yerevan məktəblərindən birində müəllim sinifə bir "eybəcər kukla" gətirir və üzünü şagirdlərə tutub soruşur: "Uşaqlar bu kimdir?". Hər şagird bir cavab verir, lakin cavablar müəllimi qane etmir. Sonda məcbur olub "eybəcər kukla"nın kimliyini açır: "Uşaqlar, bu, türkdür!". Yenə başqa bir sual verir: "Bu türkü neyləmək lazımdır?" və əlavə edir: "Ən orijinal cavab verən yüksək qiymət alacaq". Yenə müxtəlif cavablar: biri deyir öldürmək, biri deyir güllələmək, asmaq, kəsmək, suda boğmaq lazımdır və s. Müəllim yenə qane olmur. Nəhayət, uşaqlardan biri: "Müəllim, türkü diri-diri qazanda qaynatmaq lazımdır!" - deyir. Müəllimin üzü gülür. Vəd olunan yüksək qiymət həmin uşağa düşür...

İki il öncə Bakının Nəsimi, Səbayil və Yasamal rayonlarının orta məktəblərində, Atatürk və Slavyan litseylərində 200 şagird arasında sorğu aparılarkən "Qarabağ məsələsinin həllini hər b, yoxsa sülh yolunda görürsünüz?" sualına oğlanların çoxu "sülh yolunda", qızların çox böyük əksəriyyəti isə "hər b yolunda" gör-

düklərini bildirmişdilər (?!). Əlbəttə, Ermənistan pedaqoqlarından "nümünə götürərək" uşaqlarımızın insana nifrət ruhunda böyüdülməsinə getmək düzgün olmazdı. Lakin torpaqlarımızın 20 faizinin yad tapdağında olduğu, qonşuluqda yeni yetişən nəslə bizə qarşı "yam-yamlıq" tərbiyəsi verildiyinin müqabilində bizim oğlanların və qızların belə "tərs mütənasib" cavabları düşündürməyə bilmir. 2001-ci ilin aprelində MM deputatlarının, alimlərin, pedaqoqların, nəşirlər və jurnalistlərin iştirakı ilə məktəblərimizdə tədrisin vəziyyətinə həsr olunmuş "dəyirmi masa"da bütün bu anormallıqların günahı yekdilliklə dərsləklərin üzərinə qoyuldu. "Dərsləklər yaratmağın təməli düzgün qoyulmayıb" - bu fikir də həmin "dəyirmi masa"da səslənmişdi. O da deyilmişdi ki, hər dərslək yazan müəllif elə bilir ki, məktəbdə tədris olunan bir onun fənidir.

Prof. C. Həsənli hesab edir ki, tarix və ədəbiyyat dərsləklərində köklü yeniləşməyə ehtiyac var. Tarix dərsləklərində dövrəşmə, orta əsrlərdə din və dil məsələləri, yeni dövrdə xanlıqların müstəqil dövlət qurumları olma məsələsi, Rusiya tərəfindən işğallar, bunun taleyimizə gətirdiyi məsələlər, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda baş vermiş intibah dövrü dərsləkdə pafoslu dillə öz əksini tapmalıdır. Onun fikrincə, hələ yaxşı alim olmaq yaxşı dərslək müəllifi olmaq demək deyil. "Dərsləkdə elmə tələbat olduğu qədər də dilə tələbat var. Bu gün əhalimizin tarixi bilgilərinin az olmasının əsas səbəbi odur ki, tarix adamların başa düşdükləri dildə yazılmır və ən dərin alimin belə araşdırmalarını oxuduqda bir-iki səhifədən sonra yorulur və kitabdan uzaqlaşır", - deyərək o, fikrini bildirir. Professor bu halı bizdə tarixi publisistikanın qarlaşmadığı ilə bağlayır.

[Prof. C. Həsənli vəziyyətdən çıxış yolunu dərsləklərə Avropa yanaşmasının tətbiqində görür - yəni dərslək yazan müəllif dərsləyi ayrı-ayrı siyasi cərəyanların təsirindən kənarda tutmalı, dərsləklər hər il təzədən çap olunmalı, hər il yeniləşməli və təkrarnəşr köhnə nəşrdəki səhvləri aradan qaldırmalıdır. Dərsləklərin yaradılmasında "millilik, yoxsa intellekt?" dilemması da mübahisə

mövzularından biridir. Bu mövzuda ən son diskussiya bu yaxınlarda "Fransız dili - 7" dərsliyi ("Yeni nəsil", 2003, Azelma Həsənovanın ümumi redaktorluğu ilə) ətrafında qopdu.)

Bəlli oldu ki, millilik anlayışına yanaşmanın özü mübahisəlidir.

"Yeni nəsil" nəşriyyatının direktoru Rafiq İsmayılovun bildirdiyinə görə, xarici dilin təlimi ilə bağlı Avropa Şurasının Təhsil və Mədəniyyət Komissiyası "Dillərin öyrənilməsinin Avropa normaları: təhsil, tədris, qiymətləndirmə" adlı sənəd hazırlamışdır. "Bu sənəd Avropa Şurasına üzv ölkələr üçün bu sahədə proqram sənəd sayılır. Dünya Bankı, Açıq Cəmiyyət İnstitutu kimi beynəlxalq qurumların cəlb etdikləri ekspertlər həmin sənəddən çıxış edərək xarici dil dərsliklərinin tərtibi üzrə standartlar işləyib hazırlamışlar.

Bu standartlar əsasında nəşr edilmiş dərsliklər bir çox ölkələrdə uğurla sınaqdan çıxmış və qəbul edilmişdir. Azərbaycanda xarici dillərin tədrisi proqramı bu standartlara müvafiq yazılmışdır.

Bu gün tənqid atəşinə tutulan "Fransız dili" dərslikləri də beynəlxalq ekspertlərin yaxından iştirakı ilə bu standartlara uyğun hazırlanıb və nəşr edilmişdir", - deyə o AYNAda bu məsələ ilə bağlı dərc etdirdiyi yazısında bildirirdi. Lakin əks tərəfin də öz sanballı arqumentləri vardı. Vəziyyətdən çıxış yolu isə, "Dərslikdə millilik nə deməkdir?" - sualına cavab tapılmasıdır. Maraqlı situasiya yaranırdı: beynəlxalq aləmdə dərsliklərin qiymətləndirilməsi üçün dəqiq meyarlar var və son illərdə Azərbaycan TN-in Dünya Bankı və ACİ ilə dirgə keçirdiyi dərslük müsabiqələrində bu meyarlar əsas götürülmüşdür. Onların arasında "millilik" deyilən meyar yoxdur. Mübahisələr, ittihamlar səslənməsin deyə, dərsliklərin qəbulu üçün milli standartların hazırlanması çıxış yolu ola bilərdi.

Rusdilli bölmələrin yuxarı sinif dərslikləri sarıdan da narazılıqlar qalmaqdadır. 153 sayılı orta məktəbin rus bölməsi üzrə ibtidai sinif müəllimi **Mehriban Sadıqova** AYNAYA müsahibəsində rusdilli dərsliklərin qrammatik səhvlərlə dolu olduğundan giley-

lənir. Müəllimənin bildirdiyinə görə, hətta şagirdlər belə bu dərsləklərdəki qrammatik səhvləri asanlıqla tapırlar. Onun fikrinə, bu dərsləklərdə Azərbaycan ədəbiyyatı kasad təqdim olunur, "dərsləklərə daxil edilmiş şeir nümunələrində bədiiliyin səviyyəsi çox aşağıdır. Şagirdlər bəzi şeirləri əzbərləyə bilmirlər".

Qeyd edək ki, dərsləklərin keyfiyyət məsələsi pedaqoji çevrələrdə zəif işıqlandırılır. Bunun səbəbini söhbət etdiyimiz, lakin adlarının çəkilməsini istəməyən müəllimlər pedaqoji fikrin inhisarda olması ilə izah edirlər. [Mədəni ölkələrdə isə məktəb və təhsil dövlətin qayğısı altında olsa da, pedaqoji fikri inhisara almaq heç kəsin ağına gəlmir. Nazirliyin nəzarətində olan pedaqoji yönlü jurnal və qəzetlər çox təəssüf ki, məktəb dərsləklərinin keyfiyyətinə diqqət yetirməkdə hədsiz passivlik nümayiş etdirirlər. Halbuki təhsil strateji məsələ olduğundan dövlət dərsləyin uşağa məhz hansı ruhu, təfəkkürü və dünyagörüşü aşılayacağına qayğısına qalmalıdır. Burada söhbət, əlbəttə, şagirdin hərf öyrənməsindən getmir, gələcək nəslin hansı ruhda yetişməsindən gedir. Dərsləklə şagirdin təfəkküründən geri qalmamalı, əksinə, ondan öndə getməli, onu irəli dartmalıdır. Bizim indiki bəzi dərsləklər barədə daha çox səslənən fikirlərdən isə belə anlaşılır ki, onların bu funksiyasını tamam-kamal yerinə yetirdikləri barədə danışmaq hələ tezdir.]

b) dərsləkləri yeniləşdirmə prosesinin gedişi

İlk yeni dərsləklərin nümunələrindən - 10-cu və 11-ci siniflər üçün "Azərbaycan tarixi" dərsləyinin təqdimatı millenium ərəfəsində - 2000-ci il dekabrın 28-də Təhsil Nazirliyində çoxlu sayda alimlərin, pedaqoqların və media mənsublarının iştirakı ilə keçirildi və ardınca yeni dərsləklərin təqdimatı bu qurumda bir ənənə halını aldı.

Hər iki dərsləklə ^{##} "Çaşıoğlu" nəşriyyatında yüksək səviyyədə: bərk üz qabığı ilə, yaxşı formatda, keyfiyyətli kağızda və ifadəli şriftlərlə nəşr edilmişdi. Yalnız arzu etmək qalırdı ki, təkcə bu təqdimat nüsxələri deyil, bütün tiraj yuxarı sinif şagirdlərinə elə

bu səviyyədə çatdırılsın və ibtidai siniflər üçün riyaziyyat dərsliklərinin kədərli taleyini təkrarlamasın (yuxarıda deyildiyi kimi, onları həmin il həmin bu mətbəədə yararsız halda nəşr etmişdilər).

Təhsil naziri M.Mərdanovun təbrik çıxışından belə məlum oldu ki, Azərbaycan tarixinə və ümumdünya tarixinə dair yeni dərsliklərin yaradılması üzərində iş bir il əvvəldən - 1999-cu ildən başlanıb. "Bu iki dərslik bizdə dəfələrlə müzakirə edilib, hələ iki ay əvvəl hazır idi, lakin yalnız müxtəlif ekspertizalardan sonra onları ictimaiyyətin mühakiməsinə çıxarmağı lazım bildik", - deyə nazir bildirdi.

10-cu siniflər üçün "Azərbaycan tarixi" ölkəmizi iki yerə parçalayan 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsindən 1917-ci ildə Rusiyada baş vermiş Oktyabr çevrilişinə qədərki dövrü əhatə edirdi. Burada Azərbaycanın həm Quzeyində, həm də Günəyində maarifçilik, milli-azadlıq hərəkatı, mədəniyyət və milli ideologiya barədə fəsillər təqdim olunur. 11-ci siniflər üçün "Azərbaycan tarixi" dərsliyində isə 1918-ci ilin mayında Azərbaycanın istiqlalını elan etməsindən bu günədək olan dövr əhatə edilirdi. Müəlliflər öz çıxışlarında bildirdilər ki, üç respublikanın - Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti (1918-1920), Azərbaycan SSR (1920-1991) və Azərbaycan Respublikasının (1991-ci ildən bizim günlərədək) tarixi yolunu izləməyə çalışmışlar. M.Mərdanov vəd etdi ki, yaxın aylarda orta məktəblərin digər sinifləri üçün də tarix dərsliklərinin nəşri gözlənilir. Sonrasında bu dərsliklərin rus dilinə tərcümə edilərək ölkənin rusdilli məktəbləri üçün də nəşr olunacaqları xəbər verildi (o vaxtadək bu sektorun məktəbliləri Rusiya Federasiyası dərsliklərindən istifadə edirdilər).

Hər iki dərsliyə, xüsusən də ikinciyə ötəri baxış birmənalı şəkildə göstərdi ki, onlar müxalifət düşərgəsində dayanmış tarixçi alimlər tərəfindən süngü ilə qarşılanacaq. Bizim ən yeni tariximizə dair çox məsələlərə onlar "prezidentin istəyincə yazılıb", "tendensiyalıdır" deyərək reaksiya verəcəklər. Müəlliflərin - tanınmış tarixçilərin çıxışlarından isə belə anlaşıldı ki, onlar bunu başa düşürlər

və opponentləri ilə diskussiyaya girməyə hazırdılar. Sonrakı reaksiyalar bu fikrin doğruluğunu təsdiq etdi və indi də ara-sıra bu fikirlər səslənir.

İbtidai siniflərin 1-4-cü sinifləri üçün riyaziyyat dərsliklərinin 24 may 2001-ci ildə təqdimat mərasimində təhsil naziri prof.M.Mərdanovun gətirdiyi rəqəmlərə əsasən, artıq 2000/2001-ci tədris ilinin yekunlarına görə dərsliklərin məzmunlarının yeniləşdirilməsinə dair 8-11-ci siniflərin dərslikləri üzrə yeniləşdirmə səviyyəsi 75 faiz idi. Həmin vaxt, ümumiyyətlə, orta məktəblərin 145 adda dərsliyindən 112-si yeniləşdirilmiş, onlardan 104-ü isə çapdan çıxmışdı. Onun məlumatına görə, 10-cu və 11-ci siniflər üçün rus dilində "Azərbaycan tarixi" dərsliyi çapa hazır idi. O, bütün arzu edənləri yeni dərsliklərin işlənilib hazırlanması işinə qoşulmağa çağırmış, habelə "alternativ dərsliklər" ideyasının tərəfdarı olaraq qaldığını açıqlamışdı.

Həmin vaxt "dərsliklərin hamıya çatması" məsələsində vəziyyət, nazirin gətirdiyi rəqəmlərə görə, belə idi: əgər əvvəlki tədris ilində şagirdlərin 60 faizini dərsliklərlə təmin etmək mümkün olmuşdusa, həmin il sentyabrın 1-dək bu rəqəmi 80 faizə qaldırmaq mümkün ola biləcəkdə, - deyə nazir vəd vermişdi. Hər halda bunun ardınca 5-6-7-8-9-cu siniflərin yeni "Azərbaycan tarixi" dərslikləri təqdim olundu.

⌈Son il - 2003-cü il üçün nazirlik rəsmiləri orta məktəb dərsliklərinin 90 faiz yeniləşdirildiyini bəyan edirlər. Demək 150 dərslikdən (onların sayı ildən-ilə artır) hardasa 135-nin yeniləşdirildiyi bildirilir. Amma yeniləşdirmə prosesindən keçən dərsliklərdən bəzilərinin məzmun keyfiyyəti barədə tənqidi iradlar sözün gərək mənasında şiddətlənməkdədir Məsələn, "Exo" qəzetində çıxmış bir yazıda yuxarı siniflər üçün nəşr edilmiş riyaziyyat dərsliklərində ("Çaşıoğlu") saysız-hesabsız nəşriyyat xətalalarına yol verildiyi qeyd olunur.

Nəcəf Nəcəfovun verdiyi məlumata görə, hazırda "Azərbaycan dili" (5-11-ci siniflər), "Riyaziyyat", "Cəbr", "Cəbr və analizlərin başlanğıcı" (5-11-ci siniflər), "Həndəsə" (7-11-ci siniflər), "Fizika"

(8-ci sinif), "Kimya" (8-11-ci siniflər), "Biologiya" (6-11-ci siniflər), "Coğrafiya" (6-10-cu siniflər), "İngilis dili" və "Fransız dili" (5-7-ci siniflər) dərslikləri azərbaycanlı müəlliflər tərəfindən yeni proqram əsasında yazılmış orijinal dərsliklərdir və bu dərsliklər barədə ilkin təəssüratlar müsbətdir. Eyni zamanda, hazırda "Fizika" (7-ci və 11-ci siniflər), "Coğrafiya" (11-ci sinif), "Ədəbiyyat" (5-11-ci siniflər), "Azərbaycan dili" (10-11-ci siniflər) dərslikləri də işlənir. Bildirilir ki, hazırda prof.P.Xəlilovun başçılığı ilə işçi qrupu "Ədəbiyyat" (5-11-ci siniflər) dərsliklərinin yazılmasına başlamışdır. Buraya təcrübəli mütəxəssislərin, müəllimlərin cəlb olunduğu deyilir.

Ümumiyyətlə, son 4-5 il ərzində 116 orijinal dərslik yaradıldığını qeyd edən N.Nəcəfov 164 dərslik və dərs vəsaitinin çapını ölkə üçün böyük nailiyyət sayır. "Əgər bu gün orijinal milli dərsliklərdə nöqsan və çatışmazlıqlara rast gəlinirsə, bunlar növbəti ildə hökmən düzəldiləcək", - deyə bildirir. Yeniləşdirmə prosesinin 2005-ci ildə tam başa çatdırılacağı vəd olunur.

N.Nəcəfov etiraf edir ki, dərsliklərə əlavə metodik vəsaitlər, iş dəftərlərinin hazırlanması və nəşri işinin gedişi nazirliyi qane etmir. Nazirlik rəsmisi "Pedaqogika" nəşriyyatının bu sahədə gördüyü işləri təqdirəlayiq hesab edir. "Yalnız bu nəşriyyat ilk dəfə olaraq nəşr etdiyi 1-4-cü siniflər üçün "Riyaziyyat" dərsliklərinə aid kompleks vəsaitlər, metodik göstərişlər, testlər hazırlamışdır. Yenə də bu nəşriyyatın hazırladığı "İbtidai sinif müəllimlərinin stolüstü kitabı" müəllimləri tədris prosesində düzgün istiqamətləndirməkdə mühüm rol oynamışdır. Riyaziyyata dair kitablar, testlər ibtidai sinif müəllimlərini razı salmışdır. Belə vəsaitlər 5-11-ci siniflərdə "Riyaziyyat" üzrə də hazırlanır", - deyə o bildirdi. N.Nəcəfov "Həndəsə" dərsliklərinə əlavə kimi "İş dəftərləri", "Fizika"ya dair köməkçi vəsaitlər, "İngilis dili" və "Fransız dili" dərsliklərinə əlavələri böyük işlərin başlanğıcı adlandırır.

Orta məktəblər üçün oxu materiallarına gəldikdə isə, bu iş Dünya Bankı ilə əməkdaşlıqda aparılır. Təhsil Nazirliyindən aldığımız məlumata görə, çap olunacaq materialların siyahısı razılaş-

dırılma və dəqiləşdirilmə prosesindədir.

c) dərsləklərin daha bir dərdi: "apostrof çaşqınlığı"

Bu gün nə orta məktəb şagirdləri, nə müəllimləri, nə də valideynlər bir suala cavab tapa bilər: latın qrafikalı əlifbamızda apostrof var, yoxsa yox? Adamları qınamaq olmaz: niyə də çaşmayasan ki, təzə çapdan çıxmış kitablarda, dövlət sənədlərində, qəzetlərdə bu olmasa da, orta məktəb dərsləklərində sözlər kirildə olduğu kimi apostrofla yazılmaqda davam edir.

Yəni bu gün məmləkətimizdə apostrof kimin üçünsə var, kimin üçünsə yoxdur. Bəzi köhnə ziyalıların ara-sıra mətbuat səhifələrində onu müdafiə etməsi isə bu çaşqınlığı daha da artırır. Bu gün Azərbaycan adlı məmləkətdə apostrofdan yalnız orta məktəb dərsləklərində və Təhsil Nazirliyinin orqanı olan "Azərbaycan müəllimi" qəzetində istifadə edilir, başqa heç yerdə ona rast gəlməzsən...

Əslində isə apostrof işarəsi latın qrafikalı əlifbamızda rəsmən yoxdur. Yadımızdadırsa, köhnə kiril əlifbasında 32 hərf və sonunda bir apostrof işarəsi göstərilirdi.

İndiki əlifbamız bərpa edilərkən aparılan müzakirələrdə aydın oldu ki, son 40 ildə dilimizdə apostroflu sözlər kəskin aşınmaya məruz qalmışdır. Bu hiss olunmadan ötüb keçmiş proses belə sözlərin sayını neçə dəfələrlə azaltmışdır. Deyildi ki, bu ərəb mənşəli sözlər artıq türk məxrəcində tələffüz edildiyindən yazını və tələffüzü ağırlaşdıran bu işarəni saxlamağa artıq lüzum yoxdur. Və bərpa edilən latın qrafikalı əlifbada 32-ci hərfdən sonra apostrof işarəsi öz əksini tapmadı - yəni əlifbadan çıxarılmış oldu.

İlk baxışdan kifayət qədər aydın yanaşma idi və heç nə qaranlıq qalmırdı. Ayrı-ayrı müəlliflərin son illər çapdan çıxmış kitablarında bu işarənin hələ də qalması başa düşüləndir - heç kəs heç kəsin kitabını oxumur. Amma dövlətin nəzarəti altında çıxan orta məktəb dərsləklərində apostrofdan gen-bol istifadə edildiyini görəndə çaşmamaq olmur. Maraqlandıqda eşitdiyimiz ilk arqument bu oldu ki, "qanunda öz əksini tapmayıbsa, demək, qada-

ğan deyil". Apostrofun hərf deyil, diakritik işarə olduğundan da bəzi dərslük müəllifləri öz fikirlərinə haqq qazandırmaq üçün istifadə edirlər. Bu halda ortaya sual çıxır: bəs onda niyə köhnə kiril əlifbasında diakritik işarələrdən yalnız apostrof əlifbada 32-ci hərfdən sonra məxsusi əks etdirilir, digər durğu işarələri isə "yada düşmürdü"? Apostrofu bərk "sevənlər" onu "sevməyənlər"ə deyirlər: istəmirsiniz, qoy onda MM bunu qadağan etsin (!). Bunu belə başa düşmək olar ki, Milli Məclis apostrof işarəsi barədə əlifba haqqında qanuna əlavə qəbul etməli imiş (!).

Maraq bizi Prezident Aparatına müraciət etməyə məcbur etdi. Bəlli oldu ki, orada qanunu düzgün başa düşüblər: aparatda yazışma və sənədləşdirmə praktikasında bu işarə lap başlanğıcdan qoyulmur. PA nəşr və tərcümə şöbəsinin müdiri **Vasif Kərimov** dedi:

- Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusunda - AR prezidentinin aylıq rəsmi nəşridir - MM-in qəbul etdiyi və prezidentin təsdiqləyib qüvvəyə mindirdiyi qanunlar, prezidentin fərman və sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin qərarları, yəni ölkənin ali rəsmi sənədləri ilk gündən Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə dərc edilir. Bu toplu təsis olunan gündən ondakı materiallarda apostrof işarəsindən istifadə olunmur. Başqa cür də ola bilməz, ortada qüvvədə olan qanun var.

Milli Məclis aparatı ilə də əlaqə saxladığımız. Bəlli oldu ki, onlarda da yazışma və sənədləşdirmə praktikasında ilk gündən apostrofdan istifadə edilmir.

Qanun və qərarların mətnlərində bu işarə yoxdur. Hər ehtimalla qarşı məmləkətimizin baş dilçisi - MEA Dilçilik İnstitutunun direktoru, akademiyanın müxbir üzvü **Ağamusa Axundova** müraciət edərək bu anaxronizmə münasibətini bilmək istədik:

- Latın əlifbası bərpa ediləndə apostrofun taleyi Milli Məclisdə müzakirə edildi. Ondən imtina edildi və əlifbaya daxil edilmədi. Ona görə də latın əlifbası ilə yazılarda apostrof olmamalıdır. Orta məktəb dərslüklərində sözlərə apostrof işarəsinin qoyulması səhvdir. Bu, məsələni bilməzlikdən irəli gəlir. Zənnimcə, bunun

səbəbi ondadır ki, imkansızlıq üzündən materiallar kompüterdə kirillə yığılır, sonra onlar latın qrafikasına çevrildə apostrof avtomatik olaraq oraya "köçmüş" olur.

Hörmətli akademik onu da dedi ki, Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə latın qrafikasında çapa hazırlanan "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndə - dilimizin lüğət tərkibinin rəsmi normativ sənədində sözlərdən apostroflar götürülmüşdür.

Hər ehtimala qarşı 25 dekabr 1991-ci il tarixli "Latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasının bərpası haqqında" AR Qanununu bir daha gözdən keçirmək istədik. Apostrof xatırlanmır.

Bizi, əlbəttə, Təhsil Nazirliyinin dövlətlə və qanunla bu qərribə "müxalifətçiliyinə" verəcəyi izahat maraqlandırdı. Odur ki, Təhsil Nazirliyi dərslilər şöbəsinin müdiri - Azərbaycan adlanan bu məmləkətdə nəşr olunan dərslilərə görə I nömrəli məsul şəxs **Nəcəf Nəcəfova** müraciət etdik. O, bu vəziyyəti orfoqrafiya lüğətinin ortada olmadığı ilə bağladı. Belə çıxdı ki, TN üçün bir qanun kifayət etmir, bu quruma orfoqrafiya lüğəti kimi bir-iki "əlavə" tualqalar da gərəkdir.

N.Nəcəfovun sözündən belə çıxdı ki, bu, eyni zamanda nəşriyyatların öz problemidir. Dedi ki, qoy onlar qanundan çıxış etsinlər. Əlavə etdi ki, bu məsələni "rəhbərliklə ətraflı müzakirə etdikdən sonra" daha dəqiq söz deyə bilər. "Maarif" nəşriyyatının direktoru **Sevda Əliyeva** belə dedi:

- 1997-ci ilin sonunda biz müəlliflərlə aramızda yaranmış anlaşılmazlıq səbəbincə bu məsələni qaldırmışdıq. Biz - sifarişlərin icraçısı olaraq dərsliləri apostrofsuz buraxmaq istəyir, bəzi müəlliflər isə apostrofdə təkid edirdilər. Odur ki, Təhsil Nazirliyinə - sifarişçinin bilavasitə özünə müraciət etməli olduq. Məktubumza belə cavab verildi ki, dövlət tərəfindən orfoqrafiya lüğəti hələ çap edilmədiyindən apostrof qüvvədədir (?!), odur ki, biz bunu istəməsək də, sifarişçinin - Təhsil Nazirliyinin tələbinə əməl etməli olduq (S.Əliyeva yaranmış çəşqınlığın kökünü - nazirliyin məktubunu "qiymətli bir tarixi sənəd" kimi saxladığını bildirir).

Beləliklə, normativ sənəd - bu yaxınlarda çapdan çıxmalı olan

"Orfoqrafiya lüğəti"ndə sözlər, A.Axundovun məlumatına görə, apostrofsuz veriləcəkdir. Amma bu lüğət neçə ki ortada yoxdur, şagird öz yazısında apostrof qoymadıqda müəllimi bunu səhv kimi qiymətləndirir.

İnsafən, orfoqrafiya lüğəti barədə N.Nəcəfova haqq qazandıрмаq lazımdır. Hələ 1991-ci ilin dekabrında MM tərəfindən qəbul edilmiş "Latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasının bərpası haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi haqqında" qərarla Nazirlər Kabinetinə Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğətini hazırlayıb nəşr etdirmək tapşırılmışdı. Aradan nə az, nə çox, düz on ikicə il vaxt keçir, hələ də bu lüğət ortada yoxdur. Amma özünə hörmət edən dövlətlərdə orfoqrafiya lüğəti hər il təzələnir. Bizim ölkədə konyunktur kitabların nəşrinə pul tapılırdı, orfoqrafiya lüğətinə isə...

Vasif Kərimov bizə xatırlatdı ki, Azərbaycanda "apostrof məsələsi" 15 il əvvəl - hələ kirilin vaxtında qalxmışdı. Rəhmətlik professor Məmmədəğa Şirəliyev apostrof haqqında məqalə yazıb onun əlifbadan çıxarılmasını təklif etmişdi. Bu məsələ o vaxt yarımqıq qaldı.

V.Kərimov qeyd etdi ki, 80-ci illərdə "apostrof məsələsi" tək Azərbaycan dilçilərini deyil, ingilis və fransız alimlərini, xüsusən də onların qəzetçilərini və nəşirlərini bərk düşündürürdü. Qəzetçilər və nəşirlər bu işarədən "yaxa qurtarmaq" üçün müstəqil cəhdlərə baş vururdular. Bunun nəticəsidir ki, həmin dillərdə ənənəvi olaraq apostrofla yazılan sözlərin sayı son illərdə kəskin sürətdə azalmışdır. Hələ o vaxt bunu belə əsaslandırırdılar ki, apostrof işarəsi mətnlərin yığılması zamanı sürəti azaldır, sətirdə sözlərin düzülüş gözəlliyinə xələl gətirir, hələ dili korladığını demirik.

Hesablamalara görə, əlifba dəyişikliyi ərəfəsində Azərbaycan türkcəsində apostrofla yazılan (kirildə) ərəb mənşəli hardasa 100-ə yaxın söz qalmışdı, halbuki vaxtilə onların sayı bir neçə min olmuşdur. Onları bu gün mollalardan (xaricdə və bizdə təhsil almış) başqa heç kəs boğazında "qaynadıb" çıxarmır.

Vasif Kərimov "apostrof problemi"nə dair topladığı və əlinin altında hazır saxladığı həmin günlərə aid qəzet kəsiklərindən buna dair xəbərləri mənə oxuduqdan sonra onu da dedi ki, Fransada dil və əlifba sahəsində qoyulmuş qaydalardan kənara çıxıb "özfəaliyyət"lə məşğul olmaq cinayət sayılır və belə şeylərə görə bəzən 5 min franka qədər cərimə kəsilir. Bizdə orta məktəb şagirdlərində və onların valideynlərində çaşqınlıq yaratmış pedaqoji rəhbərlərin məsuliyyətini nə ilə ölçək? Konkret olaraq latın əlifbasının bərpası haqqında milli qanunumuza gəldikdə isə, burada yanaşma prinsipi, bircə, "ingilissayağı" olmalıdır: ya qüvvədə olan qanunun hərfinə əməl olunmalı, ya da qanuna dəyişiklik edilməlidir. Bu gün qüvvədə olan qanun isə deyir ki, dilimizdəki köhnə ərəbi apostrof 1991-ci il dekabrın 25-dən YOXDUR. Yəni məktəb dərsliklərində sözləri apostrofla verməyin heç bir əsası da yoxdur.

4. Ali məktəb dərslikləri və dərs vəsaitləri sahəsində vəziyyət nə yerdədir?

Əgər 1991-ci ildən bu yana orta məktəb dərsliklərinin latın qrafikası ilə çap olunma ənənəsi qoyuldusa, ali məktəb dərslikləri ilə bağlı bunu etmədilər. Nəticədə orta məktəbi latınla bitirmiş gənclər ali məktəblərdə kirillə buraxılmış və son zamanlaradək buraxılmaqda olan dərsliklər və dərs vəsaitləri ilə üzləşdilər. Ali məktəblərin professor-müəllim heyətinin "mühafizəkar" qisminin bağışlanmaz şiltaqlığı, yenilik tərəfdarlarının isə aşkar passivliyi vəziyyəti daha da tündləşdirmişdi. Beləliklə, ölkə prezidentinin dil məsələsi ilə bağlı məlum 2001-ci il qərarınadək ali məktəblərdə kiril əlifbası üstün mövqeyə malik idi və bu anlaşılmaz mühafizəkarlığın təsiri altında dərslik müəlliflərinin çox böyük bir hissəsi arxayınca öz əsərlərini, xüsusən də müəyyən bir dövrə hesablanan dərslikləri köhnə əlifba ilə buraxmaqda davam edirdilər. Nəticə acınacaqlı oldu: onillik bir dövrün (!) verdiyi zaman imkanı əldən buraxılmış oldu. Bu müddət ərzində - 2001-ci ilədək hər

il ən müxtəlif nəşriyyatlar tərəfindən kirillə nəşr edilmiş külli miqdarda dərslik bu gün öz aktuallığını itirməklə "ölü dərslik"lərə çevrildi və onların təkrar nəşri bir zərurət kimi ortaya çıxdı. Amma bu kateqoriyadan olan kitablar 1991-ci ildən başlayaraq tədricən latın qrafikası ilə çap edilmiş olsaydı, bu gün ali məktəb dərslikləri ilə bağlı problem hər halda yoluna qoyulmuş olardı.

a) Təhsil Nazirliyi nıkbındır

"Ali məktəb dərslikləri və dərs vəsaitləri sahəsində vəziyyət son illərdə yaxşılaşmışdır", - deyə TN Dərslik, mətbuat və nəşriyyat idarəsinin rəisi Nəcəf Nəcəfov sorğumuza cavabında bildirdi. Nazirlik rəsmisinin bizə təqdim etdiyi rəqəmlərə əsasən, son beş ildə orta ixtisas məktəbləri üzrə 500-dən artıq proqram və dərslik, ali məktəblərin bakalavr və magistr pilləsi üzrə isə 6500-dən çox belə vəsait hazırlanmışdır. Bunların 5000-dən çoxu fənn proqramı, 900-ə qədər dərs vəsaiti və 250-yə qədər dərslik olmuşdur. Onların böyük əksəriyyəti müəlliflərin öz vəsaiti hesabına nəşr edilmişdir.

Ölkənin istiqlalına qovuşması ilə dünya elminə, iqtisadiyyatına inteqrasiya yolunun tutulması ilə bağlı ali məktəblərdə yeni ixtisasların yaradılmasına başlanmış, yeni fənlərin tədrisinə ehtiyac doğmuşdur. Bu da müvafiq yeni proqramların və dərsliklərin işlənilib ortaya çıxarılmasını tələb edir.

Nəcəf Nəcəfovun bildirdiyinə görə, bu sahədə BDU, ADNA, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Azərbaycan Texniki Universiteti, Sumqayıt Dövlət Universiteti, ADPU, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyası, Azərbaycan Texnologiya Universiteti daha çox iş görüblər. Məsələn, "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" 2001-ci il tarixli Prezident fərmanından sonra BDU-dan 50-dək, ADNA və ADİU-nun hər birindən müvafiq olaraq 30-dan çox, AzTU-dan 40-dan çox, ADPU-dan 20-dək dərslik və dərs vəsaiti qrif almış, onların əksəriyyəti nəşr olunaraq istifadəyə verilmişdir. Özəl universitetlər arasında ABU-da, "Odlar Yurdu" Universitetində, Qərb Univer-

sitetində, Bakı Asiya Universitetində yeni dərsləklərin hazırlanması və nəşri işinə daha çox fikir verilmişdir. TN rəsmisi Nəcəf Nəcəfov profil üzrə iqtisadiyyat və texniki sahələrdə, habelə yeni təhsil istiqamətləri üzrə daha çox fəallıq hiss olunduğunu qeyd edir.

Nəcəf Nəcəfovun sözlərini reallıq saymaq olar. Hər halda fərqli universitetlərin kitab köşklərini gözdən keçirdikdə çeşidin zənginləşdiyi, bu sahədə nəse bir canlanma açıq hiss olunur.

Sovet vaxtından qalma dərsləklərin təkmilləşdirilmiş yeni nəşrləri və 1991-2001-ci illər dövründə kirillə buraxılmış dərsləklərin latın əlifbasında təkrar nəşri ilə yanaşı yeni orijinal dərsləklər də yaradılmaqda və nəşr olunmaqdadır.

Bəlli olur ki, əgər orta məktəb dərsləkləri TN tərəfindən təsdiq olunursa və onlar tədris prosesində bu dərsləklərdən kənara çıxma bilməzlərsə, ali məktəblər yaxşı sandıqları bu və digər dərsləyi seçməkdə sərbəstdirlər. TN bu nəşrlərə yalnız qrif verməklə işini bitmiş hesab edir.

Onların nəşri, yazılışı isə tam ali və orta ixtisas müəssisələrinin səlahiyyətindədir. Ona görə də müxtəlif universitetlərin eyni profilli fakültələrində eyni fənn üzrə fərqli dərsləklərdən istifadə olunduğu bundan irəli gəlir.

b) hər universitetin öz nəşriyyatı

Yaxşı haldır ki, son illərdə özəl universitetlər də daxil olmaqla, onların hər birinin özlərinə müvafiq, bu və digər səviyyədə nəşriyyat redaksiyaları və poliqrafik bazaları formalaşmışdır. Ali məktəb dərsləklərinin nəşri ilə bəzi dövlət nəşriyyatları ("Maarif", "Təhsil", "Azərbaycan") da məşğul olurlar, lakin əsas ağırlıq universitet nəşriyyatlarının payına düşür.

Bir məqam: əgər sovet dövründə BDU nəşriyyatının buraxdığı dərsləklərdən Azərbaycanın digər ali məktəblərində də istifadə edilirdisə, bu saat hər universitet öz tələbə və müəllim kontingenti üçün öz dərsləklərini buraxır. Onların əksəriyyəti yalnız konkret bir universitetdə keçərlidir və daxildə öz mağazaları vasitəsi ilə

satılır (bahasına!). Bir qayda olaraq bir universitetin buraxdığı dərslikdən digərində istifadə edilmir. Eyni zamanda tiraj hər bir konkret universitetdə müvafiq tələbə kontingentinin sayına hesablanır. Bu baxımdan ən çox sayda tələbənin təhsil aldığı BDU-nun imkanları daha genişdir (burada 16 mindən çox tələbə təhsil alır).

Universitetlər bu nəşriyyat sərbəstliyindən necə faydalanırlar? "Seçim sərbəstliyindən onlar heç də həmişə optimallıqla istifadə etmir, heç də həmişə çeviklik göstərmir, dərslik kimi fundamental məsələyə primitivcəsinə yanaşma halları çoxdur" - bunu rəyini soruşduğumuz mütəxəssis nəşirlər dedilər.

c) iki universitet nəşriyyatına reytd

Bir dövlət və bir özəl universitetin nəşriyyatlarına reytd bu tədris müəssisələrində dərslik nəşri probleminin mahiyyətinə bir az da dərinədən varmağa imkan yaratdı.

BDU nəşriyyatı: 1919-cu ildə BDU-nun təsis edilməsi ilə onun nəşriyyatı da fəaliyyətə başlayıb. 1937-38-ci illərdə qısa müddətə fəaliyyəti dayansa da, sonra yenidən bərpa edilib. Azərbaycan rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə bu nəşriyyata 1987-ci ildə Moskvadan sahə nəşriyyatı statusu verilmişdir. O vaxtdan bu nəşriyyat Azərbaycanın bütün ali məktəblərindən sifarişlər almağa və onların hamısı üçün dərs vəsaitləri buraxmağa başlamışdır. Həmin dövrdən ali məktəb dərslikləri sahəsində ixtisaslaşmış bu nəşriyyat hazırda öz redaktorlar komandasına malikdir və özünü maliyyələşdirmə prinsipi ilə işləyir.

Əldə etdiyimiz rəqəmlərə görə, burada dərsliklərin latın qrafikası ilə nəşri sahəsində xeyli iş görülüb, BDU rektorunun göstərişi ilə hər kafedra ildə bir dərsliyi latın qrafikası ilə buraxmalıdır. Artıq 16 dekanlıqdan yarısı öz dərs vəsaitlərini öz hesablarına buraxıb qurtarıblar. Elə müəlliflər də var ki, hazırladıqları dərslikləri və dərs vəsaitlərini öz təşəbbüsləri ilə çap etdirirlər. Dərsliklərin və dərs vəsaitlərinin hamısını bir ucdan çap etdirib qurtarmağa isə maliyyə vəsaiti çatmır.

BDU nəşriyyatının direktoru, köhnə poliqrafçı **Balakişi Ağayev**in bildirdiyinə görə, il ərzində 20-30-40 çap vərəqində olmaqla, rizoqraf qaydası ilə, 400-600 tirajla, fakültələrdə tələb olunan həcmdə hardasa 13-14 dərslik və dərs vəsaiti buraxa bilirlər. Dərsliklərin ildən-ilə təkmilləşdirilməsinə universitetin redaksiya-nəşriyyat şurası nəzarət edir.

Hazırda BDU nəşriyyatının avadanlığı tam köhnəliyindən hesabdan silinmə prosesindədir. Universitet binasının zirzəmisində yerləşən mətbəənin yaxşı təmir ediləcəyi və burada bu ilin birinci yarısında Almaniyadan gətirilmə müasir çap avadanlığının quraşdırılacağı planlaşdırılır.

XƏZƏR UNİVERSİTƏSİ nəşriyyatı: 1991-ci ilin martında yaradılmış Xəzər Universiteti həm eyniadlı nəşriyyat redaksiyasına, həm də müasir poliqrafiya bazasına malik olmaqla (buraxdığı kitabların keyfiyyəti bunu deyir), artıq 13 illik nəşr praktikasına malikdir. İlk vaxtlar İngiltərədən alınmış kiçik formatlı sadə çap maşınından istifadə edən nəşriyyat sonra Avropadan alınmış müasir ofset maşını ilə işləməyə keçmişdir. Lakin burada hələlik bərk cildli kitabların icra işi mənimsənilməyib.

Bu universitetdə dərsliyə daha optimal yanaşma özünü hiss etdirir. Rektor **Hamlet İsaخانlı** öz dərslik siyasətlərini belə izah edir ki, əgər bir sahə üzrə dünyanın hansısa bir universiteti bir dərslik hazırlayıbsa və ondan istifadə edirsə, mütləq biz də bu dərsliyə üz tutmalıyıq: "Məsələn, söhbət siyasi elmlərdən gedirsə, bu sahədə Amerika, Qərbi Avropa, Rusiyanın aparıcı universitetləri və onların yazdıqları və istifadə etdikləri dərsliklər var. Bizim siyasətimiz tədris üçün mütləq onları əldə etmək, onlardan istifadəyə çalışmaqdır - yoxsa geri qala bilərik. Onlar da hər bir-iki ildən sonra köhnəliyindən məhz bu gün işlədilən dərslikləri əldə edib gətiririk. Bizi xilas edən universitemizdə tədrisin ingilisdilli olmasıdır, odur ki, kitabxana fondumuzun 80-85 faizi ingilis dilindədir. Onların da çox böyük bir qismi Qərb dərslikləridir", - deyə o bildirir.

Xəzər Universitetinin kitabxanasında biznes və iqtisadiyyatın

mühüm strateji sahələrinin menecmentinə dair 30-40 fundamental kitab gördük. Hərdənbir imkanlarından istifadə edib, onlardan bəzi vaciblərini Azərbaycanın digər ali məktəblərinin də istifadəsi üçün tərcümə və nəşr edirlər. "Xəzər Universiteti nəşriyyəti"nin bu sıradan buraxdığı dərs vəsaitlərindən "JURNALİSTİKAYA GİRİŞ. Müxbirin stolüstü kitabı" (Bakı, 2001, 305 səh.) Ayova Universitetinin (ABŞ) mütəxəssisləri M.L.Steyn və Susan Paternonun eyniadlı əsərinin tərcüməsidir (tərcüməçilər - Xəzər Universiteti Tərcümə Araşdırmaları Mərkəzinin əməkdaşları Xumar Hüseynova və Nərgiz İsmayılova). Jurnalistikanın tədrisi sahəsində mövcud boşluğu dolduran bu kitab barədə mətbuatda müsbət resenziyalar dərc edilmişdir. Kitabın nəşri ABŞ-ın Azərbaycan səfirliyinin İctimaiyyətlə Əlaqə Bölməsi tərəfindən qismən maliyyələşdirilmişdir.

Rektor Hamlet İsaخانlı bizimlə söhbətində bildirdi ki, Qərbdə jurnalistikanın tədrisi sahəsində dərslik qismində çox fundamental kitablardan sayılan "Mass-Media" hazırda tərcümə olunur və onun 2004-cü il üçün nəşri planlaşdırılır. Bu dərslik fənnin "Jurnalistikaya giriş"in sonrakı daha dərin hissəsidir. Xəzər Universiteti alimləri siyasi elmlərə dair daha bir dərsliyin tərcüməsi və nəşri üzərində də işləyirlər.

* * *

Lakin müasir çap maşınlarına malik universitet nəşriyyatlarını barmaqla saymaq olar. Onların çox böyük əksəriyyəti tiraj məhdudluğu və ya bahalı çap maşınlarına malik olmadıqları səbəbincə rizoqrafdan istifadə etdiklərindən buraxdıqları dərsliklərin poliqrifik keyfiyyəti son dərəcə aşağıdır. Bu səbəbdən imkanlı dərslik müəllifləri öz şəxsi vəsaitlərindən çıxış etməklə dərsliklərini müasir avadanlıqları olan iri nəşriyyatlarda çap etdirməyə üstünlük verirlər. Dərslik müəlliflərini bu nəşriyyatlara cəlb edən ali məktəb nəşriyyatlarında olmayan yüksək çap texnologiyasıdır.

Bu gün orta məktəb dərslikləri sahəsində ixtisaslaşmış nəşriyyatların məhsulları sırasında müəyyən bir payı ali məktəblər üçün dərsliklər və dərs vəsaitləri təşkil edir. Bu nəşriyyatlar sırasında

ali məktəb dərsliklərinin nəşri sahəsində liderlik hazırda "Çaşıoğlu"ya məxsusdur.

Dərslik nəşrində digər iri nəşriyyatlardan sayılan "Təhsil" il ərzində 4-5 adda ali məktəb dərsliyi nəşr edir. Məsələn, 2002-ci ildə bu nəşriyyat ali məktəblər üçün 5 adda dərslik nəşr etmişdir. "Maarif" nəşriyyatı il ərzində 3-4 adda ali məktəb dərsliyinin nəşri üzrə sifariş yerinə yetirir. Ölkənin ən böyük poliqrafiya müəssisəsi sayılan "Azərbaycan" nəşriyyatının məhsulları sırasında ali məktəb dərslikləri çox deyil - onlar ildə 3-5 sifarişlə kifayətlənirlər. Onlar əsasən BDU, ATU, Memarlıq və İnşaat Universitetindən gələn sifarişlərdir.

Əlbəttə, yeni dərsliklərin yaradılması böyük maliyyə tələb edən işdir. Elm sahələrinin, ixtisasların sayının sürətlə genişləndiyi bir zamanədə kiçik bir ölkə olan Azərbaycanın bütün sahələr üzrə özünün minlərcə orijinal dərsliklərini yaratması mümkün deyil. Hələ bəzi elm sahələri və ixtisaslar var ki, Azərbaycan aliminin özü tələbə ilə yanaşı bu sahələri indi-indi mənimsəməyə başlayır. Ona görə də vəziyyətdən real çıxış yollarından biri müvafiq modern Qərb dərsliklərinin tərcümə olunaraq tələbəyə çatdırılmasıdır.

5. Dərslik bazarı bu gün

Həm orta, həm də ali məktəblər üzrə dərslik bazarının bu günü barədə belə bir ümumiləşdirici fikir söyləmək olar ki, hazırda bu bazarda müsbət yöndə kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri baş verməkdədir. Bu proseslərin fonunda dərslik bazarında yer tutmaq uğrunda rəqabətin get-gedə kəskinləşməsi müşahidə olunur. Şagirdlər, tələbələr və müəllimlər ordusunun təmsalında konkret alıcı kontingentinə malik olmaqla, nəşirlərə hər il real və sürətli gəlir vəd edən bu bazarda bəzən oyun qaydalarına əməl olunmadığından nələr baş verdiyi sahə ilə az-çox tanışlığı olan hər kəsə bəllidir. Tez-tez mətbuata sızan qalmaqaallar da, geniş ictimaiyyətə bəlli olmuş proteksiya faktları da, qeyri-ədalətli rəqabət üsulla-

rının tətbiqi də, yalnız öz qüvvəsinə arxalanaraq "ölüm-qalım" savaşı aparan nəşriyyatlar da sahənin reallıqlarıdır. Dövlətin dərslik siyasətinin vaxtaşırı olaraq gözlənilməz korreksiyalara məruz qoyulması da müəyyən dərəcəyədək qərarlaşmış qarşılıqlı münasibətlərə bir qeyri-müəyyənlik çaları əlavə edir.

Bu sahədə dövlətin götürdüyü strateji xəttə əsasən bütün orta məktəb dərslikləri tədricən pulsuz olacaq - TN Dərslik, mətbuat və nəşriyyat idarəsinin rəisi Nəcəf Nəcəfovun bildirdiyinə görə, 2005-ci ildə pulsuz dərslik praktikasına keçid başa çatacaq. İndiyədək 1-4-cü sinif dərslikləri pulsuz idisə, artıq bu tədris ilindən 5-ci sinif dərslikləri də dövlət hesabına verildi. Plana əsasən, gələn il 1-7-ci, sonrakı ildə isə 1-11-ci siniflər pulsuz dərsliklə təmin ediləcəklər. 1-11-ci siniflərdə toplam 1 milyon 700 minə yaxın şagird təhsil aldığından və təkcə orta məktəb dərsliklərinin tirajı 10 000 - 170 000 arasında tərəddüd etdiyindən, hesablamalara görə, hər il dövlət və valideynlər dərslik alınmasına müştərək olaraq 25 milyard manatdan artıq vəsait sərf edirlər. Bu ilədək bu məbləğin çox az hissəsini - təxminən 6 mlrd. manatını - dövlət, qalanını isə valideynlər ödəyib. Ali məktəb dərsliklərini də buraya əlavə etsək, daha böyük vəsait alınır - yəni daim inkişafda olan bazarın ümumi dövriyyəsi təxminən 35-40 mlrd. manat həcmindədir.

Bəzi naşirlər dərsliklərin tamamilə dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsini bazar münasibətlərinə zidd görür, qarşı tərəf - yəni TN - isə bunu yoxsulluğun azaldılmasına töhfə sayır. Dərslik biznesi ilə məşğul olan naşirləri ilk baxışdan yaxşı görünən bu siyasətdə narahat edən budur ki, yoxsulluğu aradan qaldırmaq bəhanəsi ilə dərslikləri pulsuz etmək keyfiyyəti aşağı sala, bu işin dövlətin əlində cəmləşməsi isə yeni-yeni inhisarçı "nəşriyyatlar"ın yaranmasına gətirib çıxara bilər.

Bir narahatlıq doğuran məqam da yuxarı sinif şagirdlərinin pulsuz dərsliklə təmin edilməsinin aşağı siniflərin hesabına ediləcəyi ideyası barədə gəzən şayiələrdir ("10 faiz çap" ideyası). Titul səhifəsinə "Dövlətin hədiyyəsidir" yazılmış kitab - hədiyyənin gələn il o biri uşaqlar üçün geri alınacağıının məntiqi də anlaşılır.

Naşirlər bildirirlər ki, bu halda şagirdlər arasında hüquq bərabərliyi pozulacaq, başqa sözlə, hər sinfə ayrılacaq bu üç-beş kitabın bölüşdürülməsi müəllimin öz ixtiyarına buraxıldığından təzə kitab kasıb ailənin uşağına deyil, vəzifəli şəxslərin uşaqlarına veriləcək. TN Dərslük, mətbuat və nəşriyyat idarəsinin rəisi Nəcəf Nəcəfov isə bu məsələni belə izah edir: "Dərslüklərin bir neçə il dalbadal 100 faiz çap edilməsi məktəblərdə ehtiyat dərslük fondunun yaradılmasına imkan vermişdir. Hətta bir qədər "dərslük sıxlığı" yaratmışdır. Bəzi məktəblərdə bir neçə illik dərslük fondu əmələ gəlmişdir. 2003-cü ildə ibtidai siniflər və 5-ci siniflər üçün dərslüklər 100 faiz çap edilmiş və onlar demək olar bütün məktəblərdə dərslük-kitabxana fondunda toplanmışdır. Ona görə də qarşıdakı illərdə dərslükləri 100 faiz çap etmək zərurəti aradan qalxmışdır. Nazirlik bununla bağlı olaraq direktiv orqanlar üçün təkliflər üzərində işləyir. Yerlərə də göstəriş verilmişdir ki, valideynlər və şagirdlərlə ardıcıl iş aparsınlar, dərslükləri qorusunlar. Onun yararlı vəziyyətdə saxlanmasına ciddi diqqət yetirib, bu işi daim nəzarətdə tutsunlar".

Başqa təklif də var: pulsuz təqdim olunan dərslüyin dəyəri qədər pul valideynlərin özünə verilsin. Lakin bunun mexanizmi sonadək aydın deyil: elə valideyn tapılar ki, dərslük əvəzinə gedib bu pula, misal üçün, özünə ayaqqabı alar. Onda necə?

Bütün bunlar hələlik ehtimallar və söz-söhbətlərdən başqa bir şey deyil, yanaşmanın məzmunu bu il konkretləşmiş olacaq. Hər halda qarşıdakı iki ildə bütün məktəb dərslükləri dövlət hesabına olacaq, deməli tenderlərin predmetləri xeyli genişlənəcəkdir.

a) Dərslükləri qiymətləndirmə mexanizmi: yeni sistem yaradılacaq mı?

Dərslüklərin qiymətləndirilməsi və qəbulu prinsipləri elə qurulmalıdır ki, keyfiyyətli dərslüklər sintez olunsun, keyfiyyətsiz dərslüklər məktəblərə gedib çıxmasın - naşirlərin istəyi konkret budur. Və onlar bu qaydanın bərqərar olması üçün yollar aramaqdadırlar. "Ölkədə Soros Fondunun təşəbbüsü ilə formalaşmaqda olan

dərslük bazarında yer tutmaq uğrunda mübarizə gedir. Bu prosesi tənzimləyəcək qanunlar və müvafiq sərəncamların olmasına baxmayaraq, bazar uğrunda mübarizədə bir xaotiklik var.

Bu biznes sahəsində nizamlı və işlək bir mexanizmin qərarlaşması naminə Təhsil Nazirliyi ilə səmərəli əməkdaşlıq etmək istəyirik" - deyə bu yay Bakı Mətbuat Klubunda keçirilmiş bir "dəyirmi masada" nəşirlər bildirdilər. Hətta 4 nəşriyyat bir araya gəlib "Çağdaş Dərslük Yaradıcıları və Nəşirləri Birliyi" adlı qurum yaratmaq fikrinə belə düşmüşdülər. Adından da görüldüyü kimi, bu qurumun tərkibində həm dərslük yaradıcıları, həm də nəşirlərin əməkdaşlığı nəzərdə tutulurdu. Başqa nəşriyyatlardan və müəlliflərdən də bu işə qoşulmaq istəyənlər vardı. Sonra bu fikirdən nədənsə vaz keçdilər.

Onlar hesab edirdilər ki, indiki mexanizm köhnəlib və sahənin inkişafına mane olur. Onun əvəzində "Dərslüklərin qiymətləndirilməsi və təsdiqi şurası" yaradılmalı və bu qurum öz qərarlarında müstəqil olmalıdır.

Onlar bu qurumun TN Dərslük nəşri və nəşriyyat idarəsinin tərkibində və ya onun tabeliyində görmək istəmirdilər. "Biz razılaşa bilərik ki, nazirlik bu şuranı təsdiq etsin, lakin onu müstəqil qurum kimi tanıсын. Biz nəşriyyatlar bu şuranın fəaliyyətini maliyyələşdirə bilərik. Tenderdə udulmuş dərslüyə düşən məbləğin müəyyən bir razılaşdırılmış faizi şuranın hesabına köçürülə bilər", - deyə bəyan edirdi.

Elmina Kazımzadə isə bu fikirdədir ki, "Azərbaycanda dərslüklərin dəyərləndirilməsi və təsdiqi işi müstəqil şura tərəfindən aparılır" müddəası "Təhsil haqqında" Qanunda öz əksini tapmalıdır.

Dərslük bazarını daimi diqqət mərkəzində saxlamaq niyyətində olan nəşirlər başqa ölkələrin təcrübəsinə əsaslanaraq, dərslük problemlərinə dair illik məcmuə nəşr etmək, vaxtaşırı toplantılar keçirmək niyyətlərini bildirirdilər. Nəşirlərə və bu sahənin mütəxəssislərinə kömək üçün bu yaxınlarda Fransua-Mari Jerar və Ksavye Rojyenin "Məktəb dərslüklərinin hazırlanması və təhlili" kitabının rus nəşri əsasında "Dərslük necə olmalıdır?" adlı vəsait

ışıq üzü gördü və onun təqdimatı keçirildi. Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondunun sifarişi ilə təhsilə aid xüsusi ədəbiyyat silsiləsindən bu ikinci kitabın praktik fayda verəcəyinə inanırıq. Bütün bunlar məsələyə prinsipial yanaşmanın davam etdiyini göstərir.

Dərslük yüksək keyfiyyətdə olmalıdır - bu məsələdə TN, Açıq Cəmiyyət İnstitutu, nəşirlər və müəlliflərin istəkləri üst-üstə düşür. Yaxşı dərsliyin ortaya gəlməsi üçün müvafiq şəraitin yaradılmasına gələndə isə fikirlər haçalanır. Lakin belə görünür, TN prinsip etibarı ilə dərsliyi bir adamın yazması, dəyərləndirməsi və təsdiqi kimi anormal qaydadən uzaqlaşmaq istəyir. Bunu N.Nəcəfov da etiraf etdi. Amma nəzərdə tutulan qurumun iş mexanizmi və ən əsas da tabeçilik məsələsi hələ aydın deyil. Nəşirləri qıvcıqlandıran sözügedən qurumun TN Dərslük, mətbuat və nəşriyyat idarəsi tərəfindən yönləndiriləcəyi ehtimaldır.

Yeni qurum artıq Soros Fondunun nəzdində de-facto mövcuddur, ona başçılıq edən professor **Əjdər Ağayevin** gələcək qurumun rəhbərliyinə namizədliyi də yayda tərəfləri qane edirdi. Lakin onun rəhbərlik edəcəyi qurumun üzvlüyünə namizədlər məsələsi, yəni dərslük müəlliflərinin keçmişdə olduğu kimi bu şurada təmsil olunub-olunmayacağı mübahisəyə səbəb olmuşdu.

Bu qurum ümidləri doğruldacaqmı, axı dərslük nəşri ilə sıx bağlı olan çoxlarının maraqlarına toxunmaq lazım gələcək - bu da hələlik qeyri-müəyyən olaraq qalır. Prof. **Ə. Ağayevin** bildirdiyinə görə, bu işi hüquqi baza üzərində qurmaq istərdi, qiymətləndirmə işini obyektiv qurmaq üçün əldə beynəlxalq ekspert Tim Hantın hazırladığı Əsasnamə və təlimatların olduğunu söylədi. "Amma çox təəssüf ki, nəşirlər bu Əsasnaməni, təlimatları, meyarları pis bilirlər. Öz tərəfindən mən köhnə mexanizmdən imtina edilməsinə və dərsliyin hazırlanmasında müəlliflə bərabər nəşriyyatın da iştirakına tərəfdaram. Nazir də bu barədə düşünür", - deyə o bildirmişdi. Nəticə isə yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, hələ də aydınlaşmayıb.

b) Piratlıq indilik yoxdur, lakin baş qaldıra bilər

Daxili bazarda dərslik piratçılığı kimi bir neçə il öncə özünü kəskin şəkildə hiss etdirən təzahürə gəldikdə isə, indilik bu aradan qalxmış kimidir. Hər halda ibtidai sinif dərslikləri üzrə bu gün piratlıq anlayışı yoxdur. Nəşirlərin izahatına görə, piratlıq o zaman olur ki, bazarda dərslik qıtlığı yaranır, yəni dövlət tərəfindən çap olunub şagirdlərə verilən kitabların sayı şagirdlərin sayından az olur. Bunu duyan piratlar tələbatı ödəmək üçün həmin dərslikləri bu və digər qanunsuz üsullarla çap edib bazara çıxarırlar. Hazırda nəşriyyatlar ibtidai siniflər üçün tələb olunan qədər dərslik çap edə bilirlər.

Amma nəşirlər ibtidai sinif dərslikləri ilə əlaqədar piratlığın yenidən özünü göstərəcəyini istisna etmirlər. Öz narahatlıqlarını Təhsil Nazirliyinin bu ildən çıxarmaq niyyətində olduğu belə bir qərarla əsaslandırırırlar ki, 1-4 cü siniflər üçün "Əlifba" dərsliyi istisna olmaqla qalan dərsliklərin hər birindən 10 faiz miqdarında çap edilsin. Yəni, əgər "Oxu" dərsliyi bir sinif üçün 150 min çap olunurdusa, növbəti ildə bunu 15 min nüsxə çap etsinlər. Qalanların isə məktəbin kitabxana fondundan təmin olunacaqları nəzərdə tutulur. Bu fikir qəbul oluna bilər, yəni bir sinifdə bir neçə uşağa təzə dərslik veriləcək, qalanlarına isə kitabxana fondundan istifadə olunmuş kitablar paylanacaq. Amma elə valideyn də ola bilər ki, o öz uşağına təzə dərslik almaq istəsin. Onda necə? Odur ki, nəşriyyatlara onların öz riskinə əlavə kitab partiyası çap etmək hüququ verilib-verilməyəcəyi bəlli deyil. Nəşriyyatlara belə bir hüquq verilməsə, anonim mətbəələrin yaranacaq boşluğu doldurmağa çalışacaqları aksiomadır...

Alternativ dərsliklər qaydasının qoyulması da piratlığın qarşısını kəsən amilə çevrilə bilər. Məsələn, normal ölkələrdə qayda belədir: müəyyən bir riskə gedən nəşriyyatlar müəlliflərə dövlət ümumtəhsil proqramına müvafiq gələn alternativ məktəb dərslikləri hazırlamağı tapşırır və onları təhsil nazirliyinin keçirdiyi müsabiqəyə təqdim edirlər. Bəzi hallarda özəl məktəblər bu dərslikləri eksperiment üçün qəbul edirlər: tədris prosesində özünü doğ-

ruldan dərslilər sonrasında dövlət sifarişləri alırlar.

c) dərslilər bazarında fəal nəşriyyatlar

Ölkədə fəaliyyət göstərən 65-ə yaxın az-çox aktiv nəşriyyatdan yalnız 10-a yaxını dərslilər nəşrində bu və digər dərəcədə iştirak edir, yəni bazarın dövriyyəsi çox az sayda yerli nəşriyyat arasında, özü də yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bir sıra faktorlar ucubətindən qeyri-bərabər şəkildə bölünür. Nəşriyyatların geniş dairəsinin bu işdə iştirakının zəifliyində müəyyən mənada onların özləri təqsirkardır. Çünki keçirilən tenderlər "Təhsil" nəşriyyatından başqa bütün nəşriyyatlar üçün açıqdır, görünür çoxları hələlik özünü bu bazara girməyə hazır saymır, ya da zəiflik göstərirlər.

Bu gün xarici nəşriyyatların gəlib bizim dərslilərin tenderində iştirakı istisna olunmasa da, hələlik belə bir presedent qeydə alınmayıb. Bəzi nəşriyyatlar bu ideyanın özünü yaxına buraxmaq istəməsələr də, Dünya Bankı təhsil islahatları layihəsinin icraçı direktoru **Asif Cahangirov** bunu normal sanır. Onun izahına görə, Avropada bu qayda artıq tətbiq olunur. "Macarıstanda dövlət tenderində Slovakiya nəşriyyatı qalib gəlir. İngiltərədə nəşriyyat evi var ki, mətbəəsi yoxdur, amma bütün dünyada tenderlərdə iştirak edərək qalib gələ bilər və yerli dərsliləri nəşr edir. Belə nəşriyyat tenderdə qalib gəlsə də, dərsliləri özü yazmır, qonorarını verib yerli müəlliflərə yazdırır. Bu - marketdir, o bundan pul qazanır, ölkəyə işə keyfiyyətli, təhsil proqramına və tədris planına uyğun dərslilər təqdim edir. O, dərsliləri deyək ki, özü istədiyi tərzdə yazdırıb təqdim edə bilməz, çünki müstəqil yerli Şura var", - deyər A.Cahangirov məsələyə aydınlıq gətirir.

A.Cahangirov 2002-ci ildə İngiltərədə yerli dərslilərlə tanış olmuşdur: "Müqayisə apardıqda bizim dərslilərin səviyyəsində bir irəliləyiş olduğunu görməmək olmaz. Amma bizimkilər ingilis dərsliləri ilə müqayisədə bəlkə 300-cü yeri tutardı. Gəlin düşünməyə ki, bizim dərsliləri yalnız özümüz buraxmalıyıq. Dünyada qloballaşma gedir, kim pul qazanır qazansın, bu bazardır. Amma yaxşı olar pulu layiqli iş təqdim edən qazanaydı" - deyər o düşüncələrini bizimlə bölüşdü.

TN "Təhsil" nəşriyyatı direktoru **Bəhrüz Axundovun** başçılıq etdiyi nəşriyyatın dövlət tenderində iştirak edə bilmədiyindən narazılığına münasibət bildirən **A.Cahangirovun** sözlərinə, Dünya Bankı müvafiq vəsaiti dövlətə yerli bazarı inkişaf etdirmək üçün verir, ona görə vermir ki, dövlət pulu bir cibindən çıxarıb o biri cibinə qoysun.

Ona görə də, DB-nin təlimatına əsasən dövlət nəşriyyatı tenderdə iştirak edə bilməz. Eyni zamanda "Dövlət satınalmaları haqqında" Qanun da sözügedən nəşriyyatın tabeliyində olduğu qurumun keçirdiyi tenderdə iştirakına yol vermir...

Bazarda fəallıq göstərən nəşriyyatlar barədə onu söyləmək olar ki, dərslik nəşrində son illərdə adları tez-tez çəkilən nəşriyyatlardan bəziləri hazırda bu bazarı tərk etmiş, bəziləri əslində mətbəə funksiyasını yerinə yetirir, eləsi də var ki, bu sahədə öz "komandasını" formalaşdırmaqla tədrici ixtisaslaşma yolunu tutmuşdur. Məsələn, onlardan ən başlıcalarının bu sahədə fəaliyyətinə göz yetirək:

MAARİF nəşriyyatı: dərslik nəşri sahəsində ən stajlı nəşriyyatdır. Əgər 2001/2002-ci tədris ilində ibtidai siniflər üçün 3 adda, yuxarı siniflər üçün 14 adda dərslik nəşr etmişdisə, 2002/2003-cü tədris ilində ibtidai siniflər üçün 2 adda, yuxarı siniflər üçün 17 adda dərslik buraxmışdı. 2003/2004-cü tədris ilində isə ibtidai siniflər üçün 3 adda, yuxarı siniflər üçün 27 adda dərslik nəşr etmişdir. 2001-2003-cü illər ərzində hər il orta hesabla 3-4 adda ali məktəb dərsliyi, xeyli adda dərs vəsaitləri də nəşr edirlər.

Bu nəşriyyatı digər dərslik nəşriyyatlarından fərqləndirən başlıca xüsusiyyət onlarda peşəkar "redaktorlar ordusunun" mövcudluğudur. Öz poliqrafiya bazası olmadığından kitablarının çapını daha çox "Çaşıoğlu", "Qismət", "OKA ofset", "Zəngəzur", "Xəzər-etiket", "Nurlar" mətbəə-poliqrafiya müəssisələrinə sifariş verir.

Çox gəlir gətirən dərsliklərdən payına adətən az düşdüyündən (daha çox rusca dərslikləri nəşr edir ki, onların tirajı azdır) dərs-

lik bazarında "Maarif" in yeri hardasa 20 faizə yaxındır.

TƏHSİL Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi: dərslik nəşri praktikasında dərslikləri müəlliflərin iştirakı ilə sıfırdan tərtib etməyə üstünlük verir. Son üç ildə ibtidai sinif dərsliklərinin nəşri ilə bağlı tenderlərdə iştirak etmir. Nəşriyyatın rəhbərliyi dərslik nəşri sahəsində nəşriyyatların profil üzrə ixtisaslaşmasının tərəfdarıdır və özləri də əməldə buna meyl edirlər. Hazırda 150 adda dərslikdən il ərzində azərbaycanca və rusca ən çox gəlir gətirən 30-35 adda dərsliyi nəşr etməklə bazarın 25 faizdən azca çoxunu təmin etmiş olur. Bu nəşriyyatın hazırladığı "Ata yurdu" dərsliyi müsabiqədə ilin ən yaxşı dərsliyi nominasiyasına layiq görülmüşdür. Bundan başqa bədii, elmi-kütləvi, publisistik və uşaq ədəbiyyatının nəşri ilə də məşğuldur. Dövri nəşrlərdən yalnız rəngli "Sara Xatun" jurnalı bu nəşriyyatda işıq üzü görür. Yanvardan İnternet saytının açılacağı nəzərdə tutulur.

AZƏRBAYCAN nəşriyyatı: Bu dövlət nəşriyyatı dərslikləri əsasən təqdim olunan hazır pilyonkalar və ya hazır kompakt-disklər əsasında "nöqtəsinə-vergülünə toxunmadan" prinsipi ilə çap edirlər. Özləri hələlik öz təşəbbüsləri ilə dərslik hazırlayaraq bazara çıxmayıblar.

ÇAŞIOĞLU nəşriyyatı: Ən çox dərslik çap edən nəşriyyatlar sırasında olsa da, onlar da son zamanlaradək eynilə "Azərbaycan" nəşriyyatı kimi dərslikləri təqdim olunan hazır pilyonkalar və ya hazır kompakt-disklər əsasında "nöqtəsinə-vergülünə toxunmadan" prinsipi ilə çap etməklə bir növ mətbəə funksiyasını yerinə yetirirdilər. Artıq bu nəşriyyatda da tədricən peşəkar redaktorlar komandası formalaşmaq üzrədir. Orta məktəb dərslikləri ilə yanaşı ali məktəblər üçün də dərsliklərin çapına başlamışlar və bu sahədə ən çox sifariş alan nəşriyyat hesab olunur. Bu səbəbdən özəl "Çaşıoğlu" nəşriyyatı bu gün dərslik bazarının lideri mövqeyinə çıxmışdır: onun bazarda payı 45-50 faizə yaxındır.

PEDAQOGİKA nəşriyyatı: Dörd ildir fəaliyyət göstərən bu nəşriyyat öz komandasının gücü ilə ancaq ibtidai siniflər üçün riyaziyyat dərslikləri, ibtidai siniflər üçün dərs vəsaitləri və təbiət

fənləri üzrə kitablar çap edirlər (hər il təkmilləşdirməklə). Kənar müəlliflərin dərsliklərini nəşr etmək sahəsində özlərini sınaмайыblar. Hazırda bu nəşriyyat dərslik və dərs vəsaitləri nəşri bazarında 3-5 faizlik yer qazanıb.

Özlərinin hazırladıqları "Həyat bilgisi" adlı 1-ci sinif üçün vəsait üzərində iş gedir. Bu nəşriyyat müasir dizaynda alternativ "Əlifba" kitabı hazırlamaq niyyətinə düşmüşdür.

"QAPP-POLİQRAF" Korporasiyası: bu nəşriyyat əvvəlki illərdə ibtidai sinif dərslikləri üzrə TN tenderlərində iştirak etsə də, cari tədris ilində dərslik nəşri bazarında görünmədi. Lakin onun bu bazardan tamam uzaqlaşdığını söyləmək doğru olmazdı. Bir sıra dövlət nəşrlərini yüksək poliqrafik icrada yerinə yetirə bilmiş olan bu nəşriyyat müasir poliqrafiya bazasına, redaktorlar komandasına malik olmaqla, yaxın gələcəkdə dərslik bazarında özünə layiq yer tutmaq əzmindədir.

"YENİ NƏSİL" NƏŞRLƏR EVİ: Dərslik bazarına 2001-ci ildə "Orta əsrlər tarixi - 7" (5 min tiraj) ilə ayaq basmışlar. 2002-ci ildə isə Açıq Cəmiyyət İnstitutu və Təhsil Nazirliyinin elan etdiyi müsabiqədə növbəti tədris ili üçün "İngilis dili - 7" və "Fransız dili - 7" dərsliklərinin nəşrinə hüquq qazanmışdır. Özlərinin hazırladıqları bu orijinal dərsliklərdən birincisi 20 000, ikincisi 50 000 tirajla nəşr edilmişdir. Bu ilki oxşar müsabiqədə isə bu nəşriyyat "Azərbaycan dili - 5" dərsliyinin gələn tədris ili üçün nəşrinə hüquq qazanmışdır.

AYNA MƏTBU EVİ - bu nəşriyyat da dərslik bazarında "epizodik rollarda" çıxış edir. İlk vaxtlar bir neçə dəfə dərslik tenderində iştirak etmiş və dərsliklər çapında özünü sınamışdır. Onun aktivində çoxcildlik "Ayna uşaq ensiklopediyası" kimi maraqlı pedaqoji iş var. Lakin son iki ildə dərslik nəşri sahəsində görünmədi.

"PARNİ İZ BAKU" nəşriyyatı: 2000-ci ilədək adı dərslik nəşirləri arasında bir neçə qalmaqalda çəkilməklə dərslik bazarını tərk etdilər.

"7 GÜN" KM: 2000-ci ilədək adları dərslik nəşri ilə bağlı bir neçə qalmaqalda çəkilən bu qurum nəşriyyat redaksiyası deyil, əslində mətbəə qismində fəaliyyət göstərirdi. Sonra bir daha dərslik bazarında görünmədi.

"NURLAR" nəşriyyatı: bu gənc nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi nəşir qismində dərslik bazarına 2003-cü ildən girmiş və yuxarıda qeyd edildiyi kimi, cari tədris ili üçün 1 adda dərsliyi nəşr etmək hüququ qazanmışdır.

6. Monitoringin dərsliklər və dərs vəsaitləri nəşri üzrə yekun nəticələri

1. *Dərsliklər və dərs vəsaitləri nəşrində vaxtı ötmüş sovet praktikasından keyfiyyətə yeni qaydalara keçid, bu sahədə köhnəliklə yeniliyin mübarizəsi davam edir. Modern dərsliklər ətrafında marağı olan tərəflər arasında diskussiyaların daha geniş dairədə davam etdirilməsinə hələ də ehtiyac var. Çünki bu sahədə həllini tapmayan çoxlu məsələlər qalmaqdadır.*

2. *Dərslik nəşri ilə bağlı ölkə qanunvericiliyində ciddi boşluqlar, ölkə Konstitusiyasına zidd müddəalar var. Məsələn, "Nəşriyyat işi haqqında" Qanunda tenderlərə "yalnız bu sahədə təcrübəsi olan nəşriyyatların buraxılması" qaydası var. Şərt azad bazar rəqabətinin əksinə olaraq yeni yaranan və ya dərslik nəşri işinə indi başlamaq istəyən nəşriyyatların qarşısına çəpər çəkmək üçün məmurlara "tutarlı əsas" verir.*

3. *Dərslik müəlliflərinin qonorarları ilə bağlı qeyri-müəyyənlik hələ də davam edir. Təhsil Nazirliyi bu məsələni Nazirlər Kabineti ilə birgə həll etməli olduğu halda hələ də tərpeniş göstərmir. Bəzi nəşriyyatlar isə TN-nin qeyri-qanuni sərəncamının "hər çap vərəqinə 400 000 manatdan az olmamaqla qonorar verməlidir" tələbini*

elə "400 000 manat verməlidir" kimi tətbiq etməkdə israrlıdırlar.

4. *İbtidai sinif dərsləkləri və dərş vəsəitlərinin nəşri ilə bağlı si-tuasiyada yaxşılaşma tendensiyası özünü göstərir və bunun ardıcıl və nizəmlı şəkildə davam etdirilməsi gərəkdir. Əvvəlki illərlə müqə-yisədə bu tədris ilində dərsləklərin çapının sentyabrın 1-dək yekun-laşdırılaraq təhvil verilməsi müsbət hal kimi qeyd oluna bilər. Bu sahədə piratçılığa son qoyulduğu da pozitiv haldır, lakin bu sahəyə indiki münasibətin dəyişməsi ilə özünü yenidən təzahür etdirə bilər. Rusdilli məktəblərin ibtidai sinifləri üçün milli dərsləklər və dərş və-səitləri nəşri ilə bağlı problem həllini tapmışsa da, onların keyfiyyə-ti ilə bağlı ciddi iradlar səslənir.*

5. *Orta ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı sinif dərsləkləri və dərş vəsəitlərinin nəşri sahəsində durum son illərdə yaxşılaşmağa doğru dəyişmişdir. Onlar müəyyən dərəcəyədək yeniləşdirilmiş, poliqrəfik səviyyələri yüksəldilmişdir. Yeni dərş vəsəitləri işlənilib hazırlanmış və nəşr edilmişdir. Lakin bu sahədə əyər-əskiklər qalır, o cümlədən hələ yeniləşdirilməmiş dərsləklər var. Eləcə də, alternativ dərsləklə-rin tətbiqi prosesi ləng gedir. Dərsləklərin qiymətləndirilməsi və çə-pının tövsiyə edilməsinin sivil mexanizmi hələ də tətbiq edilmir. Bu səbəbdən də dərsləklərin məzmun, dil, ifadə, üslub sarıdan keyfiyyət problemi qalmaqdadır. Bundan başqa, dərsləklərlə bağlı anlaşılmaz "apostrof inadkarlığı" bu son tədris ilində də davam edir ki, bu da imlada çəşqınlıq doğurur.*

6. *Ali məktəb dərsləkləri nəşri daha çox ali məktəb nəşriyyatla-rında cəmləşməkdədir. Son üç ildə latın qrafikası ilə xeyli sayda dərsləklər nəşr edilmiş olsa da, ali məktəblərin tələbə kontingentinin istifadəsində olan dərsləklərin və dərş vəsəitlərinin bazasında 1991-2001-ci illərdə kirillə buraxılmış dərsləklərin payı yüksək olaraq qa-lır. Bu fikir orta ixtisas məktəblərinə də aiddir*

Ali məktəb nəşriyyatlarının poliqrəfiya bazaları hələlik zəif ol-duğundan və çap işində rezografə üstünlük verdiklərindən burax-dıqları nəşrlərin tirajı məhdud, keyfiyyəti isə aşağıdır. Nisbətən yu-

xarı poliqrafik keyfiyyətli ali məktəb dərsliklərinə yüksək çap texnologiyasına malik nəşriyyatların məhsulları sırasında rast gəlinir.

7. Dövlətin dərslik siyasəti tam və qəti şəkildə formalaşmadığından və hər il bu siyasətə məmurlar tərəfindən yeni-yeni düzəlişlər edildiyindən dərslik bazarında bir qeyri-müəyyənlik atmosferi qalmaqdadır. Bunun fonunda bazarda nəşriyyatlar arasında rəqabətin kəskinləşdiyi müşahidə olunur. Dərslik nəşri hələlik bir neçə yerli nəşriyyatın inhisarındadır, bu sahədə görülən işlərin həcmi baxımdan liderlik isə "Çaşıoğlu" nəşriyyatına məxsusdur. Xarici nəşriyyatların TN dərslik tenderlərində iştirakı qeydə alınmayıb. Nəşirlər arasında aparılan sorğudan da anlaşıldığı kimi, bu sahədə çalışan digər Azərbaycan nəşriyyatlarının da yaxın zamanlarda öz sözlərini deyəcəkləri şəksizdir.

§4. LÜĞƏTLƏR VƏ ENSİKLOPEDIYALAR NƏŞRİ

1. Lüğət nəşrinin tendensiyaları
2. Ensiklopedik nəşr nə deməkdir?
3. Azərbaycanda ensiklopedik nəşrlər sahəsində tarixi təcrübə bazası var
4. 1990-cı ildən sonra "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyində yaranmış böhran, onun səbəbləri və vəziyyətdən çıxış yolu
5. "XX əsr Azərbaycan qadınları" üçcildlik ensiklopedik nəşri və ona göstərilən reaksiya
6. Son illərin ensiklopedik xarakterli digər nəşrləri
7. Digər postsovet ölkələrinin ensiklopedik nəşrlər təcrübəsindən nələri öyrənmək olar?
8. "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPB-nin beynəlxalq əməkdaşlıq təcrübəsi
9. Milli ensiklopediyanın təkrar nəşrinin ilk cildi nə vaxta gözlənilir?
10. Monitorinqin "Lüğətlər və ensiklopediyalar nəşri" üzrə yekun nəticələri

1. Lüğət nəşrinin tendensiyaları

Azərbaycanda əlifba sırası ilə tərtib olunan müasir ikidilli (tərcümə) lüğətlərin nəşri öz başlanğıcını keçən əsrin əvvəllərində işıq üzü görmüş rusca-zərbaycanca lüğətlərdən götürür. Şübhəsiz, bu sırada Sultanməcid Qənizadənin "Lüğəti rusi və türki" (1902), Üzeyir bəy Hacıbəylinin "Mətbuatda müstəməl siyasi, hüquqi, iqtisadi və əskəri sözlərin türki-rusi və rusi-türki lüğəti" (1907, "Orucov qardaşları" mətbəəsi) ayrıca qeyd edilməlidir. Bu ötən dövr ərzində rusca-türkcə (azərbaycanca) və türkcə (azərbaycanca) - rusca və s. lüğətlərin nəşri sahəsində zəngin təcrübə toplanmışdır. Keçən əsrin 60-90-cı illəri arasındakı 30 illik dövr ərzində "Ərəb və fars sözlərinin lüğəti" (1966), "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti" (1975), "Azərbaycanca-rusca frazeologiya lüğəti" (1976), habelə müxtəlif elm sahələrinə dair xeyli sayda terminoloji lüğətlər nəşr edilmişdir. Yəni bu sahədə təcrübə ildən-ilə yüksələn xətlə inkişaf edirdi. Amma 80-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəlində baş vermiş siyasi, iqtisadi və mədəni xaos bu sahəyə bir durğunluq gətirdi. Bəs indi vəziyyət nə yerdədir?

Şəhərin hər hansı kitab mağazasına, metrolardakı kitab köşklərinə göz gəzdirdikdə ən müxtəlif dillərlə bağlı növbə-növ lüğətlər, danışiq kitabçaları görürük. İkidilli və çoxdilli, terminoloji, izahlı lüğətlərin bolluğunu sezdikdə bundan bir məmnunluq hissi də keçiririk. Çünki bir on il öncə bunlar yox idi. Nəse bir lüğət "fırtınasının" yaşandığı göz önündədir. Amma bilindiyi kimi lüğət tərtibi və nəşri işi çox ciddi məsələ sayıldığından təbii sual doğur: Keyfiyyət baxımından necə, bu lüğətlərə nə dərəcədə etimadla yanaşmaq olar? Axı onların çoxunun müəllifi və işıq üzü gördükləri nəşriyyatlar az tanınan və ya heç tanınmayan olduqlarından istər-istəməz adamı ehtiyatlanmağa məcbur edir.

Bəlli olduğu kimi, bizim dilçilər Avropa dillərinə sonralar,-stalinizmin boğucu mühiti arxada qaldıqdan, dəqiq deyilsə, 60-cı

illərdən, yəni Qərbi Avropa dillərinə marağın artdığı zamanlarda, bu dillərlə bağlı lüğətlərə kəskin ehtiyac duyulduqda müraciət etmişdilər. İlk ingiliscə-azərbaycanca, almanca-azərbaycanca, fransızca-azərbaycanca (və əksinə) lüğətlər məhz o illərdə nəşr olunmuşdu. Sonrakı illərdə də Avropa dilləri ilə bağlı lüğətlər ara-sıra işıq üzü görürdü.

Son illərdə nəşriyyat işi sahəsində özünü hiss etdirən canlanmanın lüğət nəşrinə yeni bir təkan verdiyini söyləmək olar. Bu hal 1993-cü ildən sonra rus dilinin Azərbaycanda öz mövqelərini Avropa dillərinə verməsi, azərbaycanın dövlət dili və elmi yaradıcılıq dili kimi özünü birdəfəlik təsdiq etməsi ilə şərtlənirdi. Bu ötən 12 illik dövrdə lüğətçiliyin ayrı-ayrı sahələri üzrə mənzərəyə MEA Dilçilik İnstitutu direktorunun müavini, filologiya elmləri doktoru **Məsud Mahmudov** belə aydınlıq gətirdi: "Müstəqillikdən sonra ölkənin ətraf dünya ilə siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələrinin qurulması və inkişafı başqa dillərlə bağlı ilk öncə ikidilli lüğətlərə böyük ehtiyac doğurdu. Xeyli sayda və ən müxtəlif yöndə lüğətlərin nəşri və yayılması bundan irəli gəlir".

Bəli, lüğət bazarında çeşid sarıdan bolluqdur, lakin onların poliqrifik səviyyəsi, məzmun keyfiyyəti nə yerdədir? Məsud Mahmudov lüğət alarkən ehtiyatlı olmağı tövsiyə edir. Dilçi alimin fikrincə, bu lüğətlərin bəziləri bu sahədə özünü tanıtmamış naməlum müəlliflər və adı ilk dəfə eşidilən "nəşriyyatlar" tərəfindən çap edildiyindən qüsurlarla doludur. Direktor müavini məsələni belə izah edir ki, əvvəllər bu iş EA Dilçilik İnstitutu və Terminologiya Komitəsində mərkəzləşdirilmişdi, indisə sərbəstlik var. Kimsə bir lüğət tərtib edir, hesab edir ki, bu yaxşı lüğətdir və onu bu iki quruma göstərmədən nəşr etdirərək satışa çıxarır. M.Mahmudovun izahına görə, xüsusən də terminoloji lüğətlərə ehtiyatla yanaşmaq lazımdır - bu tip lüğətlərin hazırlanması ciddi məsələdir, burada səhvə yol vermək problemlər yaradır. "Bizdə terminologiyanın bütün sahələri üzrə mütəxəssislər var. Bu iki qurumun mütəxəssislərinin rəyi

olmadan nəşr edilən "özfəaliyyət" lüğətlər qeyri-ciddidir, mötəbər sayıla bilməz - bu birmənalıdır. Kimsə bir lüğət hazırlayıbsa, bu alqışlanmalıdır, əlbəttə, lüğətini bu iki qurumun mütəxəssislərinə göstərsə, onun əyər-əskikləri üzə çıxar. Əgər nələrsə yaddan çıxıbsa, mütəxəssis bunları dərhal görəcək, bu nöqsanların islahından lüğət yalnız qazanar. Digər tərəfdən mötəbər elmi qurumun rəyi ilə nəşr olunmuş lüğətə alıcılar da etimadla yanaşarlar", - deyər o fikrinə aydınlıq gətirir.

Kitab satışı bazarında kiçik həcmli praktik lüğətlərin çoxluğunu M.Mahmudov belə əsaslandırır ki, bu saat adamlara irihəcmli akademik lüğətlər yox, praktik - kiçik həcmli, cibəşiğar lüğətlər daha çox lazım olur. Akademik nəşrlər isə bir az sonra gərək olacaq.

M.Mahmudov lüğətlərin "keyfiyyət probleminin" həllini yaradılmış lüğətlərin rəy almaq və redaktə üçün MEA Dilçilik İnstitutuna və Terminologiya Komitəsi mütəxəssislərinə təqdim etməkdə görünür.

1) İkidilli lüğətlər:

İkidilli lüğətlər çeşidində ingilis dili ilə bağlı lüğətlər üstünlük təşkil edir. Məsələn, mağazaların kitab rəflərində müxtəlif nəşriyyatların buraxdıqları bu ikidilli lüğətlərə rast gəlmək olur:

İsmixan Rəhimov və b. "İngiliscə-azərbaycanca lüğət" (Azərnəşr, 1992, 352 səh.)

O.İ.Musayev. Azərbaycanca-ingiliscə lüğət ("Azərbaycan" nəşriyyatı, Bakı, 1998, 628 səh.)

O.İ.Musayev. Azərbaycanca-ingiliscə lüğət ("Qismət" nəşriyyatı, Bakı, 1998, 646 səh.)

Müasir ingiliscə-azərbaycanca, azərbaycanca-ingiliscə lüğət ("Çaşıoğlu" nəşriyyatı, Bakı, 2001, 358 səh.)

Qurban Rzayev, Raya Rzayeva. İngiliscə-azərbaycanca lüğət (iki cildə) ("Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi" nəşriyyatı, Bakı, 1994, 244 səh.)

Yeri gəlmişkən, fransız dili ilə bağlı lüğətlər sarıdan uzun

illərdən bəri yaranmış boşluq son illərdə doldurulmuşdur. Bəlli olduğu kimi, 60-cı illərdən bu yana yeni-yeni ingiliscə-azərbaycanca, almanca-azərbaycanca lüğətlər işıq üzə gərdülərsə də, fransızca-azərbaycanca lüğət hardasa 40 illik fasilədən sonra yalnız 1999-cu ildə Fransanın Bakı səfirliyinin yardımı ilə nəşr edildi (müəllifi Əli Musayev). Eyni zamanda müsbət hal kimi azərbaycanca-fransızca lüğətin nəşrini də göstərə bilərik. Azərbaycanda uzun illərdən bəri fransız dilini tədris edən Mina Quliyevanın tərtib etdiyi bu ilk lüğət də (AzArtCo, Bakı, 2000, 126 səh.) Fransanın Bakı səfirliyi və Parisdə Azərbaycan Evinin köməyi ilə çap edilmişdir. Qeyd edək ki, fransız dilində 6 min baş sözü əhatə edən bu lüğətin leksik tərkibinə ictimai-siyasi, elmi terminlər, bədii ədəbiyyatda və məişətdə geniş işlədilən sözlər və frazeoloji ifadələr daxil edilmişdir. Ondan həm də tədris prosesində istifadə ediləcəyini nəzərə alaraq, lüğətə pedaqogikadan söz və ifadələr də daxil edilmişdir.

Rus dilinə aid lüğətlər sırasında ilk sırada Bakı Slavyan Universitetinin hazırladığı dördcildlik "Azərbaycanca-rusca lüğət" qeyd olunmalıdır. Prof.M.Tağıyevin rəhbərliyi altında müəlliflər qrupunun yaratdığı və son cildi 2000-ci ildə çapdan çıxan bu akademik lüğət 80 mindən çox sözü əhatə edir. Yeri gəlmişkən, bu dördcildlik prezidentlər Heydər Əliyev və Vladimir Putinə də hədiyyə edilmişdir. BSU-da habelə 2002-ci ildən "Böyük Rusca-Azərbaycanca Lüğət" üzərində də iş başlanmışdır.

Rus dilinə aid son nəşrlərdən müəllifləri MEA Dilçilik İnstitutunun əməkdaşları L.Kərimov və M.Mahmudov olan "Azərbaycanca-rusca, rusca-azərbaycanca lüğət"i ("Azərbaycan" nəşriyyatı, Bakı, 2002, 312 səh.) qeyd edə bilərik. Mağazalarda bircildlik "Müasir rusca-azərbaycanca lüğət" də var.

BSU-dan alınan məlumata görə, universitetin lüğət bölməsində hazırda ukraynca-azərbaycanca, rumınca-azərbaycanca, polyakca-azərbaycanca, yunanca-azərbaycanca tədris lüğətləri üzərində iş başa çatdırılmaq üzrədir.

Təqdirəlayiq hal kimi Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqların

dilləri ilə bağlı lüğətlərin də nəşr edilməkdə olduğunu qeyd etmək mümkündür. Məsələn, talışca-azərbaycanca çox böyük bir lüğət çıxıb (müəllifi Novruzəli Məmmədov), bu sıradan habelə azərbaycanca-ləzgiyə lüğət də işıq üzünə görüb və s.

AR Prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı əsasında cari ildə azərbaycanca-İngiliscə, İngiliscə-azərbaycanca, azərbaycanca-rusca və rusca-azərbaycanca ikidilli lüğətlərin nəşri planlaşdırılır.

2) İkidilli sahə lüğətləri

Digər bir müsbət tendensiya kimi müxtəlif elm sahələrinə aid ikidilli lüğətlərin çoxaldığını göstərə bilərik. Bunların sırasında bir neçəsini qeyd edək:

N.C.Mikayılzadə. İngiliscə-azərbaycanca tibb lüğəti ("Ergün" nəşriyyatı, Bakı, 662 səh.). Lüğətə 40 minə yaxın söz və ifadə daxil edilmişdir.

Mərziyyə Kamilzadə. İngiliscə-azərbaycanca hüquq lüğəti ("Tural-ə" nəşriyyatı, Bakı, 2001, 204 səh.).

Oqtay Abdullayev. Azərbaycanca-İngiliscə tibb lüğəti ("Nurlan" nəşriyyatı, Bakı, 2002, 464 səh.) və s.

3) Danışiq kitabçaları

Əvvəllər rusca-azərbaycanca danışiq kitabçaları daha çox nəşr olunurdusa, indi azərbaycanca-İngiliscə, azərbaycanca-fransızca, azərbaycanca-İspanca danışiq kitabçaları daha çox yayılıb, mağazalarda hətta azərbaycanca-farsca danışiq kitabçası da var. Spekrtdə üçdilli danışiq kitabçası da yer alır: məsələn, "Azərbaycanca-rusca-türkcə danışiq kitabçası". Yəqin ki, bu tip danışiq kitabçası rusdili Azərbaycan vətəndaşları və Azərbaycanda çalışan Türkiyə vətəndaşları arasında ünsiyyəti asanlaşdırmaq zərurətindən doğmuşdur.

Dilçi mütəxəssislərin nöqtəyi-nəzərinə, danışiq kitabçaları da ciddi məsələdir. Bunu tərtib edənlər ilk öncə canlı dilin bu gününü yaxşı bilməlidirlər. Bəzən bu kitabçalara köhnəlmiş mətnlər,

passiv sözlər, ifadələr salınır.

Bu tip lüğətlər sırasında da ilk yerdə ingilis dili ilə bağlı danışığ kitabçaları durur. Abdulla Qarayevin tərtib etdiyi "Azərbaycanca-ingiliscə, ingiliscə-azərbaycanca danışığ kitabı" keçən il təkrar nəşr edilmişdir ("Maarif" nəşriyyatı, Bakı, 2002, 308 səh.). Satışda S.Mənsimov və S.Mustafayevin "Azərbaycanca-ingiliscə danışığ kitabçası" ("Bilik", 2001, 96 səh.) da var. Mağazaların kitab rəflərində nəhayət, "Almanca-azərbaycanca, azərbaycanca-almanca danışığ kitabçası"nın da görünməsi Azərbaycan mühitində Avropa dillərinin spektrinin daha da genişlənməkdə olduğuna bir işarədir.

Şərq dilləri isə hələlik "Bunu ərəbcə necə deməli?" və "Azərbaycanca-farsca danışığ kitabçası" ilə təmsil olunur. O cümlədən, "Azərbaycanca-gürcücə danışığ lüğəti" ("Borçalı" nəşriyyatı, 2002) Gürcüstan azərbaycanlıları arasında yayılmışdır.

4) İzahlı lüğətlər

Akademik lüğətlər sırasında Azərbaycan dilinin izahlı lüğətinin kirillə buraxılmış nəşri artıq öz aktuallığını itirmişdir. Bu məşhur dördcildliyin latın qrafikası ilə nəşri isə hələlik mağaza rəflərində yoxdur. MEA Dilçilik İnstitutundan aldığımız bilgiyə görə, hazırda dörd cilddə "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti"nin latın qrafikası ilə təkrar nəşri üzərində iş gedir. Yeri gəlmişkən, ölkə prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il sərəncamında bu lüğətin cari ildə nəşri planlaşdırılır.

Son illərdə nəşr olunmuş izahlı lüğətlər sırasında akademik B.Budaqovun professor Q.Qeybullayevlə birlikdə hazırladıqları "Ermənistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti" ("Oğuz eli", 1998) və "Gürcüstanda türk mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti" ("İsmayıl" nəşriyyat poliqrafiya müəssisəsi, 2002) adlı kitablarını qeyd etmək olar. Bu əsərlərdə ən qədim dövrlərdən bu günlərədək mövcud olmuş, bir çoxları qonşu dövlətlərin, xüsusən də Ermənistanın rəsmi dövlət qərarları ilə

dəyişdirilmiş yüzlərcə və minlərcə mikro və makro toponimlər haqqında məlumatlar verilir. Bu məlumatlar türk toplumunun Güney Qafqazdakı yaşayış coğrafiyasını və tarixini öyrənmək baxımından da maraqlıdır.

1999-cu ildə "Elm" nəşriyyatında prof.A.Axundovun redaktorluğu ilə çap olunmuş "Kitabi-Dədə Qorqud"un izahlı lüğəti" qorqudşünaslıqda bu sahədə ilk addım olsa da, elmi ictimaiyyət tərəfindən dəyərli bir kitab kimi qəbul olunmuşdur. Adış Məmmədov "Diplomatik lüğət" nəşr etdirmişdir (QAPP-POLİQRAF, 2001, 366 səh.). Daha bir izahlı lüğət - F.Əliyev, N.Ağayevin tərtib etdikləri "Qaz təchizatı terminlərinin izahlı lüğəti" "Elm" nəşriyyatında 2002-ci ildə işıq üzü görmüşdür. Kitab köşklərində bu lüğətlərə də rast gəlinir. Məşhur iqtisadçılar Pol A.Samuelson, Vilyams D.Nordhausenin "Ekonomiks" dərslində işlənmiş, azərbaycanlı oxucu üçün bir çox sözlərin izahlı təhlili verilmiş eyniadlı lüğət də ("Çaşıoğlu", 2001) diqqətə layiqdir.

Son nəşrlər sırasında habelə "Pedaqoji terminlərin izahlı lüğəti" ("Borçalı" nəşriyyatı, 2003), H.Ə.Həsənovun "Azərbaycan şəxs adlarının izahlı-etimoloji lüğəti" ("Mütərcim", Bakı, 2002, 288 səh.), Ə.Ə.Qocayev, Ş.M.Quliyeva, S.A.Əliyevanın 800 termin və anlayışı əhatə edən "Tarixi anlayış və terminlərin izahlı lüğəti" ("Maarif", Bakı, 2003, 48 səh.) də qeyd oluna bilər.

Bu tip lüğətlərdən "Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti" də ölkə prezidentinin 12 yanvar sərəncamına əsasən cari ildə təkrar nəşr ediləcəkdir.

5) Terminoloji lüğətlər:

Azərbaycanda terminoloji lüğətlərlə bağlı işlər tam cəsarətlə demək olar ki, hələ keçmiş İttifaq zamanında çox inkişaf etmişdi. Məsələn, başqa türk respublikaları ilə müqayisədə bizdə elmin demək olar bütün sahələrinə aid terminoloji lüğətlər hazırlanmış və nəşr edilmişdi. Əgər sovet hakimiyyəti illərində rusca-azərbaycanca terminoloji lüğətlər yaradılırdısa, indi bilavasitə

Avropa dilləri ilə bağlı terminoloji lüğətlərə keçid tendensiyası özünü göstərir. Son illərdə işıq üzü görmüş və satış şəbəkəsində sıx-sıx rast gəlinən xeyli sayda terminoloji lüğətləri üç sırada qruplaşdırmaq olar: birdilli, ikidilli və çoxdilli terminoloji lüğətlər.

Birdilli terminoloji lüğətlərdən akademik Əlizadənin rəhbərliyi altında hazırlanmış və azərbaycan dilində ilk dəfə nəşr olunan "Neftçi geoloqun soraq kitabı" ("Elm", 2003), Sayalı Sadıqovanın tərtib etdiyi "Azərbaycan dilində izahlı fizika-riyaziyyat terminləri lüğəti" (kirillə, ELM nəşriyyatı, 1998), "Bitki fiziologiyası terminlərinin izahlı lüğəti" (kirillə, ELM nəşriyyatı, Bakı, 1999, 240 səh., 650 termini əhatə edir), İ.Nəsibov, Ə.Məmmədovun "Kimya terminlərinin izahlı lüğəti" (kirillə, "Şuşa" nəşriyyatı, Bakı, 2000, 384 səh., 300-dək mühüm anlayışı əhatə edir) göstərilə bilər.

H.Hümbətov, R.Daşdiyev və başqalarının hazırladıqları "Kimyəvi reagentlər və neft hasilatı" adlı ("Elm", 1997-2001) terminoloji soraq kitabını qeyd etmək istərdik. Rus və ingilis dillərində ayrıca çap olunmuş bu fundamental üçcildlik əsər Azərbaycan elminin müasir səviyyəsini beynəlxalq aləmdə nümayiş etdirmək baxımından da olduqca qiymətlidir. Bu sırada akademik M.Musayevin ümumi redaktəsi altında rus dilində nəşr olunmuş üç cildlik "Azərbaycanın heyvanlar aləmi" ("Elm", 1996-1998) adlı əsər də diqqəti cəlb edir. Azərbaycan Respublikası ərazisində, o cümlədən onun Xəzər dənizi hövzəsindəki ibtidaidən aliyə qədər bütün heyvanlar aləmini əhatə edən bu əsərdə həmin canlıların arealı, sayı, təsərrüfat əhəmiyyəti haqqında da məlumatlar verilmişdir. Azərbaycan heyvanlar aləminin formalaşması və onun öyrənilmə tarixi barədə ünümləşdirilmiş məlumatlar kitabın dəyərini daha da artırır. Onu da qeyd edək ki, "Elm" nəşriyyatı bu əsəri azərbaycanca da nəşr etməyə başlayıb. Hazırda kitab köşklərində onun birinci cildini tapmaq olur.

Terminoloji lüğətlər sırasında artıq iki nəşri işıq üzü görmüş

"Azərbaycan quşlarının kataloqu"nu ("Elm", 1996, 2000) da qeyd etmək lazımdır. Müəllif D.Q.Tuayev kataloqda ölkəmizdə yaşayan quşların növlər üzrə tam siyahısını təqdim edir, hər növün təsviri, yayılması, həyat təzi, yaşadığı yer, yuvalama xüsusiyyətləri, qidalanması və s. haqda bilgiler verir.

Şəmsəddin Axundov və Məcid Axundovun 3700 termini əhatə edən "Bazar iqtisadiyyatının əsasları qısa izahlı lüğəti" də (ikinci nəşr, ADİU nəşri, 2001) var. Habelə tanınmış jurnalist Qulu Məhərrəmlinin tərtib etdiyi və yaxşı poliqrafik səviyyədə çap olunmuş izahlı "Kino-televiziya və radio terminləri izahlı lüğəti" ("Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPB, Bakı, 2002, 352 səh.), bu tip son nəşrlərdən isə Abbasqulu Nəcəfzadənin "Azərbaycan çalğı alətlərinin izahlı lüğəti" (EL-ALliance, 2003, 224 səh.) qeyd edilə bilər.

İkidilli terminoloji lüğətlərdən satış şəbəkəsində hələlik bunlar gözə dəyir: Kim Şükürov, Fuad Ələsgərov, Aydın Hüseynoğlu. Xarici iqtisadi əlaqələr terminlər lüğəti ("Azərbaycan" nəşriyyatı, Bakı, 1994, 176 səh.).

Rusca-azərbaycanca geofizika terminlərinin izahlı lüğəti (Bakı, 1996, 152 səh.) bu nəşriyyatın buraxdığı ensiklopedik səpkili nəşrlər sırasında yer tutur. Burada 2300-dən çox terminin izahı verilmişdir.

A.Y.Rəsulovun hazırladığı "Rusca-Azərbaycanca metropoliten terminləri lüğəti" ("Çaşıoğlu" nəşriyyatı, Bakı, 2000, 176 səh.) ilk dəfə nəşr olunur.

İ.Əlizadə, N.Qarayeva, L.Məşədiyevanın "Rusca-azərbaycanca tibb lüğəti" ("Azərbaycan" nəşriyyatı, Bakı, 2001) 50 000 termini əhatə edir.

M.Qocamanovun "Rusca-azərbaycanca geodeziya, kartoqrafiya və aerofotoqrafiya terminləri lüğəti" (Azərbaycan MEA nəşr etmişdir, Bakı, 2001) 12 000 termini əhatə edir.

N.Seyidli, A.Şərifova, İ.Qafarovanın rusca-azərbaycanca "Tibbi fizika və tibbi kibernetika tədrisində istifadə olunan terminlərin lüğəti" (Bakı, 2001) bu sahədə 1045 termini əhatə

edir.

Nazim Məmmədovun "Rusca-azərbaycanca fəvqəladə hallarla bağlı işlənən terminlərin izahlı lüğəti" ("Yeni Nəsil" Nəşrlər Evi, Bakı, 2003, 232 səh.) lüğətçilikdə yeni sözdür.

O.M.Hacıbəyov, M.Ə.Quliyevin "Rusca-Azərbaycanca izahlı dilçilik terminləri lüğəti"ndə ("Mütərcim", Bakı, 2003, 204 səh.) 500-ə qədər termin iki dildə verilmişdir.

Çoxdilli terminoloji lüğətlər:

Bəlli olduğu kimi, Azərbaycanda çoxdilli lüğətlər praktikası da var: Rusca-ingiliscə-azərbaycanca baytarlıq terminləri lüğəti, Rusca-ingiliscə-azərbaycanca-qırğızca-türkməncə-özbəkçə avtomatika terminləri lüğəti, İngiliscə-almanca-fransızca-italyanca-rusca-azərbaycanca bank və maliyyə terminləri lüğəti, Rusca-azərbaycanca-latinca botanika terminləri lüğəti və s.

Bu sıradan son illər nəşr edilmiş və hazırda satış şəbəkəsində gözə dəyən məhsullardan aşağıdakıları qeyd etmək mümkündür:

Natiq Məmmədov, Zamin Hüseynov. Bank və maliyyə terminləri izahlı lüğəti ("Azərbaycan Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, Bakı, 1996) ingiliscə-almanca-italyanca-rusca-azərbaycanca olmaqla, hər növbəti dəfə bir dilin önə keçirilmə qaydası ilə tərtiblənmişdir.

Mehralı Abbasovun "Neft və qaz üzrə rusca-azərbaycanca-ingiliscə terminoloji lüğət"i ("Borçalı" nəşriyyatı, 1999, 756 səh.) bu sahədə diqqəti çəkən nəşrlərdən sayılır.

Nurəddin Əliyev. Latinca-azərbaycanca-rusca "Dərman bitkilərinin qısa lüğəti" ("Elm", Bakı, 2000, 176 səh.) tərtibat prinsipinə görə son illərin nailiyyəti hesab oluna bilər. Bu kitabda dünyanın müxtəlif xalqlarının elmdə və xalq təbabətində istifadə etdikləri 1983 dərman bitkisinin adı toplanmışdır. Bitkilərin latınca növ adları botanika terminlərinin beynəlxalq kodeksinə uyğun tərtib edilmişdir.

Bazionimlər iri şriftlə, onların sinonimləri isə kursivlə göstərilmişdir. Azərbaycanın təbii florasına daxil olan dərman bitkilərinin adları bir ulduzcuqla, becərilən bitki növləri isə iki

ulduzcuqla qeyd olunmuşlar. Lüğətdən istifadəni asanlaşdırmaq üçün terminlər nömrələnmişdir. Terminlərin ardınca dərman bitkilərinin azərbaycanca və rusca əlifba göstəriciləri verilmişdir. Əlifba göstəricilərində qeydə alınmış dərman bitkilərinin qarşısında onların terminlər siyahısında nömrələri göstərilmişdir.

Zahir Salamov, Eynəddin Məmmədov, Aidə Həsənovanın "Rusca-ingiliscə-azərbaycanca baytarlıq terminləri lüğəti" ("Elm" nəşriyyatı, Bakı, 2001) bu sahədə ilk nəşr olmaqla, 9500-ə qədər termini əhatə edir.

Fərid Ələkbərovun "Orta əsr əczaçılıq terminləri lüğəti"ndə ("Mütərcim" nəşriyyatı, Bakı, 2002, 52 səh.) orta əsrlərdə işlədilmiş 1036 termin (Azərbaycanca-rusca-latinca) tərcümə və izahlarla verilir.

"Azərbaycanca-türkcə-rusca-ingiliscə ehtimal nəzəriyyəsi və riyazi statistika terminləri lüğəti" ("Gənclik" nəşriyyatı, 2002) hər növbəti dəfə bir dilin önə keçirilmə qaydası ilə tərtiblənmişdir.

F.Q.Əliyev və F.F.Əliyevin Beynəlxalq Ekoenergetika Akademiyasının nəşri olan rusca-azərbaycanca-ingiliscə "Ekoenergetika terminləri lüğəti" (Bakı-2001) bp şirkətinin sponsorluğu ilə yüksək poliqrafik səviyyədə işıq üzü görsə də, satış üçün nəzərdə tutulmayıb.

6) Orfoqrafiya və orfoepiya lüğətləri:

Özünə hörmət edən ölkələrdə orfoqrafiya lüğətinin hər il təkmilləşdirilmiş yeni nəşri hökumət tərəfindən təsdiqlənərək istifadəyə təqdim olunur.

Bizdə isə 58 min sözü əhatə edən sonuncu orfoqrafiya lüğəti 28 il əvvəl (1975) işıq üzü görüb. Ən qəribəsi isə odur ki, hətta əlifbamızın dəyişilməsinə baxmayaraq Nazirlər Kabineti bu günəcən də "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydaları"nı təsdiq etməyib. Sonuncu dəfə 1959-cu ildə təsdiq edilən bu qaydalara indi heç kəs əməl etmir. 1991-ci ilin əlifba qanununda bu lüğətin latın qrafikası ilə nəşri ayrıca nəzərdə tutulmuş olsa da, hələ də ortada yoxdur. MEA Dilçilik İnstitutundan bildirildiyinə görə,

"Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti" çapa tam hazırdır. Əvvəlkindən fərqli olaraq lüğətə dilə son illər daxil olmuş yeni sözlər hesabına 80 minə yaxın söz salınmışdır. Təsdiq olunmaq üçün Nazirlər Kabinetinə verilib. Onu da qeyd edək ki, AR prezidenti İ.Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il sərəncamına əsasən, cari ildə "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"nin nəşr olunacağı gözlənilir.

Latin qrafikası ilə orfoepiya lüğətinin də ortada omadığını qeyd etməli oluruq.

2. Ensiklopedik nəşr nə deməkdir?

Azərbaycanda nəşriyyat işində ensiklopedik xarakterli nəşrlər sahəsində gedən prosesləri son 15 illik zaman kəsimində gözəndən keçirdikdə, bir sıra diqqəti çəkən məqamlar üzə çıxdı. Aydınır ki, bu səpkili nəşrlərə hər zaman xüsusi tələbat duyulur. İndiki sürət əsrində dəqiq, yığcam, hər sahənin öz mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanmış və elmi qənaətlərə əsaslanan, bu baxımdan daha etibarlı sayılan bilgiləri operativ qaydada yalnız belə nəşrlərdən əldə etmək mümkündür.

Bəllidir ki, ensiklopediyanın əvvəlcədən müəyyən olunmuş mövzusu və çərçivəsi olmalıdır, yoxsa bu ensiklopediya sayılır. Ensiklopediyanın bütün dünyada qəbul edilmiş ənənəvi yaradılma, tərtib və nəşr qaydaları var və bunlara dəqiq əməl olunmalıdır. Ensiklopediyada təkrarlara yol verilmir. Ora daxil edilən şəxslərin ictimai statusunun aşağı həddi müəyyən olunmalıdır. Ensiklopedik prinsip belədir ki, dünya bu və digər məmləkəti onun sırası adamları ilə deyil, elm adamları, siyasət adamları, parlaq şəxsiyyətləri ilə tanıyır. Məsələn, Azərbaycan üçün 200 min sırası müəllim, və ya həkim özlüyündə bir söz demir, amma onların arasından bir nəfər nəşə fəvqəladə bir işin müəllifi olarsa, onda bu adam ensiklopedik nəşrlərə düşməyə haqq qazanmış olur - sahə həkimi, vaqon bələdçisi, sahə tibb bacısı özlüyündə hələ heç nə demir.

Azərbaycanın mövcud ensiklopediya praktikasında - elm sahəsidirsə, şəxs azı elmlər doktoru, incəsənət xadimidirsə, xalq artisti olmalıdır. Özü də, məsələn, qadın elmlər doktorlarının hamısı, kişi elmlər doktorlarının isə yalnız bununla yanaşı yanında əlavə bir adı olanlar (dövlət mükafatı laureatı, əməkdar həkim və s.) düşürdülər. Qadınlara üstünlük onların elmin inkişafındakı əməklərini nəzərə çarpdırmaq üçün verilir. Əməkdar artist də, elmlər namizədi də ensiklopediyaya düşə bilər, lakin bunların da öz ölçüləri var - bu adam nəyinsə əsasını qoymuş (bani) olmalıdır, ya da xalq artisti adı alması müəyyən tarixi hadisələrlə mümkün olmayıb. Şəkilin (şəkillərin) ölçüsü məlumatın sanbalından, şəxsin fəxri adlarından və titullarından asılı olaraq müəyyənləşdirilir. SSRİ zamanında ASE-yə düşən siyasi xadim heç olmasa respublika Ali Sovetinin deputatı olmalı idi. Sadə bir kolxozçu, fəhlə, yaxud başqası aşağısı respublika Ali Sovetinin deputatı, ondan yuxarı SSRİ Ali Sovetinin deputatı olardısı, ensiklopediyaya düşə bilərdi. Yəni aşağı sərhədləri müəyyən olunmayan və buna riayət olunmayan ensiklopediya ensiklopediya kimi qəbul edilmir.

Ensiklopediyaların bir xarakterik cəhəti də odur ki, onlarda yoxlanmamış faktlar verilə bilməz, onun mənbəyindək gedib çıxmaq qaçılmaz şərtidir: şəxs doğrudanmı həmin yerdə, həmin gündə anadan olub? Doğrudanmı xalq artistidir? Doğrudanmı sadalanan müəsisələrədə, idarələrdə işləyib və neçənci illərdə? Bunların hamısı olduğu kimi verilməlidir, dönə-dönə yoxlanılmalı, axtarılmalı, illəri göstərməlidir. Ensiklopediya böyük hövsələ, səbr tələb edir, olduqca yorucu bir işdir, başqa sözlə desək, dünya ensiklopediya yaradıcılığı praktikasında belə nəşrləri tələm-tələsik hazırlamaq məqbul deyil. Şəxs özü barədə bioqrafik məqalə-arayış təqdim edirsə, bu onun işlədiyi müəsisə tərəfindən təsdiqlənməlidir. Tutaq ki, onun müəllif kimi göstərildiyi elmi işin başqa bir həmmüəllifi də ola bilər, bu göstərilməsə, aydındır ki, həmin müəsisədə işçilər arasında narazılıq düşə bilər. Bu bir yana, bununla da tarixə səhv məlumat

daxil edilmiş olur.

Misal üçün, Britannikum, Brokhauz və Böyük Sovet Ensiklopediyasında (üç nəşri var) müəyyən olunmuş çərçivədən kənarında bir adam belə görmək mümkün deyildir. Yeri gəlmişkən, ASE-də bu prinsip gözlənilmişdir, orada bir-iki hal tapıla bilər ki, çərçivədən kənara çıxılıb və bu da o vaxt redaksiyadan asılı olmayan subyektiv amillərlə bağlı olmuşdur.

Əgər nəşrə "ensiklopediya", "ensiklopedik nəşr", "ensiklopedik toplu" adı yazılırsa, hamının qəbul etdiyi qaydalara riayət edilməlidir. Ensiklopediya dedikdə, bu ümumiləşmiş bir addır, çoxcildli, bircildli, ensiklopedik məlumat kitabları da buraya daxildir.

Təkbəşinə, yaxud kiçik bir qrupun yaradıb ensiklopediya qismində nəşr etdiyi kitab ciddi qəbul olunmur - bu tip nəşrlər mahiyyət etibarı ilə olsa-olsa sorğu kitabı ola bilər. Ensiklopediya yaratmaq üçün elm və texnikanın nüfuzlu simalarından ibarət komanda yaradılmalı, sözlük tərtib olunmalı və bir neçə il iş getməlidir. Baş redaktor təşkilatçı olmaq etibarı ilə bu komandanı düzgün səmtləndirməyi bacarmalı, onu ensiklopedik dərkətmə istedadı fərqləndirməlidir. Yəni, ensiklopedist dedikdə, bu təyin - "bioqrafiya toplayan" anlamına gəlmir.

3. Azərbaycanca ensiklopedik nəşrlər sahəsində tarixi təcrübə bazası var

Hər bir xalq və ölkə ensiklopedikliyi ilə tanınır. Azərbaycan ziyalıları 20-ci illərdən bunu dərk etsələr də, məsələ asanlıqla həll olunmayıb - "ensiklopediya problemi" ölkənin 70 illik bir dövr ərzində Moskvanın tabeliyi altında olması səbəbincə daşlı-kəsikli bir yol keçmişdir. Həmin boğucu mühitdə belə milli təmayüllü ziyalılar bu nəşrlərin vacibliyində təkid edərək, dəfələrlə bu işin təşkili məsələsini qaldırmışlar. Hələ "mədəni inqilabın" gedişində - 1934-cü ildə Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti 15

cildlik ASE nəşri barədə qərar qəbul etmişdi. Bu məqsədlə hətta XKS yanında xüsusi komitə belə yaradılmışdı. Lakin 30-cu illərdə cərəyan etmiş çox mürəkkəb ictimai-siyasi proseslər ucbatından bu təşəbbüs ilk həmlədə uğurla nəticələnmədi.

İkinci dəfə 1938-ci ildə SSRİ EA Azərbaycan Filialı yanında ASE Redaksiyası və Lüğət İnstitutu yaradılmış, lakin bu təşəbbüs də əvvəlki nəticəni təkrarlamışdı. İkinci Dünya müharibəsinin başlanması da bu işin yenə bir xeyli təxirə düşməsinin faktorlarından sayılır.

Üçüncü dəfə - 1965-ci ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin qərarı ilə Azərbaycan EA Rəyasət heyəti yanında ASE Baş Redaksiyası təsis edilmiş, lakin bu üçüncü cəhd də faktik olaraq iflasa uğramışdı. İmperiya təfəkkürü ilə yaşamaqda davam edən, milli ucqarlarda mədəni yüksəliş yolunda atılan hər bir addıma şübhə ilə baxan Moskva BSEni onlar üçün yetərli sanaraq müttəfiq respublikaların öz milli ensiklopediyalarına malik olmalarını istəmir, bu ideyaya könülsüz yanaşırdı. Sonra dünyada gedən proseslərin təsiri altında insafa gələrək milli respublikalara öz çoxcildliklərini nəşr etməyə izin vermişlərsə də, onları Böyük Sovet Ensiklopediyasına (BSE) tabe etməyi lazım bilmişdilər.

Bir sıra başqa müttəfiq respublikalarda olduğu kimi Azərbaycanda da 1965-ci ildə - artıq dördüncü dəfə (!) ASE Baş Redaksiyasının yaradılması bu sahədə irəliyə doğru konkret bir addım idi. Nəşrin elmi təminatı Azərbaycan Elmlər Akademiyasına həvalə edilmişdi. O zamanlar ASE Baş Redaksiyasının ilk baş redaktoru Rəsul Rzanın bu yolda böyük rol oynadığı indi bu sahənin mütəxəssisləri tərəfindən hamılıqla etiraf olunur. Elmi qüvvələrin səfərbər edilməsi ilə qısa bir müddət ərzində ASEnin bir neçə cildi hazırlanmış və hətta onlardan birincisi 1970-ci ildə işıq üzünə çıxmışdır.

Bizim çoxcildlik Böyük Sovet Ensiklopediyasının rəhbərliyi altında hazırlandığından onun komissiyası hər cildi, xüsusən də onda Azərbaycan haqqında, Türk Dünyası haqqında gedən siyasi materialları sayıqlıqla izləyirdi. BSE ilə yaxşı əlaqələri olan

erməni alimləri Azərbaycanın sivil dünya qarşısında milli və mədəni özünü təsdiq baxımından belə bir universal çoxcildliyə malik olmasını qətiyyənlə istəmədiklərindən ASE-nin çıxmasına nəyin bahasına olursa-olsun mane olmağa, bu baş tutmadıqda ona daxil edilən materiallara təsir göstərməyə çalışdılar. O vaxt BSE Baş Redaktoru vəzifəsində işləyən Levon Şaumyan - bədnam Bakı cəlladının oğlu - xüsusilə canfəşanlıq etmişdi. Məhz onun pərdəarxası tələqləri əsasında BSE komissiyasından olan "müstəntiqlər" in hər boş şeyin üstündə uzun-uzadı höcətlər etdikləri məlumdur.

Milli problemlərə başqa bucaq altından baxan Rəsul Rza təslim olmaq istəmirdi. Lakin Moskva nəhayət öz istəyinə nail olmuş: birinci cildin artıq çapdan çıxmış 20 min nüsxəlik ilk partiyası BSE komissiyasının qərarı ilə məhv edilmişdir. Sadəcə olaraq onları yandırmış, bir hissəsini isə doğrayıb makulaturaya çevirmişdilər. Başlıca səbəblər qismində, məsələn, iddia olunurdu ki, Azərbaycan haqqında məqalədən "millətçilik iyi gəlir". Bu da irad tutulmuşdu ki, cildin rəngi yaşıldı - yəni bu islamın rəngidir və s. Bu ilk "yaşıl ensiklopediya" cildindən hazırda kimlərdəsə tək-tük nüsxələr qalıb və onlar ayrı-ayrı ziyalıların şəxsi ev kitabxanalarında təberrük kimi qorunub saxlanılır.

Bundan sonra işlər sanki dayanmış, ritm pozulmuş, bu sahədə bir qeyri-müəyyənlik hakim olmuşsa da, Rəsul Rza və onun komandası çalışmaqda davam etmişdir. İşə təkən verməkdən ötrü AKP MK-nın qərarı ilə 1975-ci ildə ASE rəhbərliyi və onun kollektivinin yarısı köklü surətdə dəyişdirilmişdir. Bizim milli oncildlik 1976-87-ci illərdə akademik Cəmil Quliyevin rəhbərliyi altında çıxmışdır.

Moskvanın bu sayaq kobud təzyiqlərindən sonra ensiklopediya, əlbəttə, milli ziyalıların istədiyi tərzdə çıxa bilmədisə də, hər halda böyük mədəni hadisə təsiri buraxdı. Əgər o çağda 15 müttəfiq respublika arasında çox azının öz milli çoxcildlik ensiklopediyaya malik olduğunu nəzərə alsaq, onun əhəmiyyəti xeyli artmış olur.

Bu gün ASEnin keyfiyyətinə çoxlu iradlar bildirilir və bu iradlarda bir həqiqət var - ilk öncüldükdə çox şey, xüsusən də tarixi mövzudakı materiallar artıq köhnəlmişdir, bu materialların çoxunu sadəcə təzədən yazmaq gərəkdir, bir çoxunda isə yeni faktlarla zənginləşdirməyə açıq ehtiyac duyulur. Lakin, digər tərəfdən, onu da nəzərə almalıyıq ki, 70 illik sovet dövrünü milli tariximizdən silib ata bilmərik. Bu öncüldükdə bizim elmimizə və mədəniyyətimizə dair materialların çoxunun öz əhəmiyyətini hələ itirmədiyini də faktıdır.

Başlanğıcda 10 cilddən və bir xüsusi "Azərbaycan SSR" cildindən ibarət olması planlaşdırılan ASE-nin sonuncu xüsusi cildinin 1988-ci ildə bütün SSRİ məkanını bürüyən və Azərbaycanın timsalında kataklizmlərlə müşayiət olunan mürəkkəb ictimai-siyasi hadisələr üzündən işıq üzü görməsi ləngiməli oldu.

Azərbaycanda ensiklopediya nəşrləri sahəsində 70 illik tarixi təcrübə, sahə bazası, sanballı mütəxəssislər dairəsi, ortada öz dövrü üçün uğurlu sayıla biləcək nümunələr var. Bircildlik və çoxcildlik ensiklopediya yaradıcılığında gerçəkdən bir məktəb rolunu oynayan ASE bu yöndə sonrakı işlər üçün möhkəm bir baza olaraq qalır. Bundan başqa, dövrdən irəli gələn bütün obyektiv və subyektiv çətinliklərə baxmayaraq, bu müddət ərzində ayrı-ayrı nəşriyyatlar tərəfindən ensiklopedik xarakterli xeyli sayda nəşrlər işıq üzünə çıxarılmışdır. Ölkənin istiqlalına qovuşması isə bu sahənin inkişafına böyük təkan verməli idi. Lakin gerçəklik nə göstərdi?

4. 1991-ci ildən sonra "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyində yaranmış böhran, Onun səbəbləri və vəziyyətdən çıxış yolu

1990-cı ildən sonra "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyində yaranmış mövcud böhran, onun səbəbləri və vəziyyətdən çıxış yolu barədə bu ərafədə təqdim etdiyimiz sorğunun hər üç bəndini baş direktor **İsmayıl Vəliyev**

(Öməröğlu) "maliyyə faktoru" ilə izah etdi. "Biz təsərrüfat hesabındayıq və bütün ağırlığı öz çiyinimizə götürə bilmirik - hökumət bizim vəsaitlərin üstünə heç olmasa tələb olunanın yarısını qoymalıdır. Belə bir xahişlə biz bu illər ərzində dəfələrlə ölkə rəhbərliyinə müraciət etmişik. İş puldadır", - deyə bildirir.

"1991-ci ildən bu yana AME məhsulları arasında hər il az qala 1-2 ensiklopedik nəşr düşür. Bu az deyilmi?" - sualımıza İsmayıl Vəliyev belə cavab verdi:

- Ensiklopedik nəşrlərin ilə birinin düşməyi az deyil əslində. İldə bir fundamental kitab buraxmaq özü böyük göstəricidir. Amma bizim 15-ə qədər hazır, yəni tamamlanmış hesab ediləcək ensiklopediyalarımız var. Onları nəşr edə bilmirik.

Birincisi - maliyyə çatışmazlığı, ikincisi - biz ensiklopediyanın oxucularını itirmişik. Üçüncüsü - Azərbaycanda kitab ticarəti sahəsində ciddi problemlər qalmaqdadır. Uşaq Ensiklopediyası 5000 nüsxə çap olunub, 150 nüsxə ancaq satılıb. "Dünya dövlətləri", "Dünya xalqları" kimi ensiklopedik nəşrləri qəzet redaksiyaları maraq göstərüb almırlar, elə ona görədir ki, mətbuatda dünya ölkələri və xalqları barədə çoxlu yanlış məlumatlar gedir, bütövlükdə KİV-də "savad problemi" bütün çılpalığı ilə üzdədir.

Ensiklopediyaçı kadrlarla bağlı durum da acınacaqlı vəziyyətdədir. Son dərəcə spesifik bir iş olan ensiklopedik nəşrlər əməkdaşlardan hərtərəfli elmi hazırlıq, nəşirlik baxımından yüksək peşəkarlıq tələb edir. Həm müəlliflər, həm müəlliflərlə bir yerdə işləyən və məsuliyyət daşıyan redaktorlar üçün bu belədir. Belli olduğu kimi, ASE oncildliyinin hazırlandığı dövrdə redaksiya ətrafında böyük bir elmi potensial toplanmışdı. Bəs indi necə, nəşriyyat işi sahəsində 90-cı illərin əvvəlindən başlayan böhran hər sahədə olduğu kimi bu sahədə də kadr potensialına ağır zərbələr vurduğundan vəziyyət nə yerdədir? Yeni çoxcildlik milli ensiklopediyanı hazırlamağa qabil mütəxəssislər kifayət qədər qalmışdırımı?

"Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPB baş direktoru

İsmayıl Vəliyevin bildirdiyinə görə, ilk çoxcildlik üzərində işləmiş əməkdaşlardan çoxu yaşa dolub, bir çoxları həyatdan gedib, gənclərin əksəriyyəti isə ötən çətin illərdə peşələrini dəyişiblər. Vaxtilə 160 əməkdaşın işlədiyi bu təşkilatda indi 70-dək personal qalıb, onun da yalnız 30-35 nəfəri yaradıcı əməkdaşdır. Bu köklü ixtisar maaş vermək imkanlarının azalması ilə bağlı olmuşdur. Baş direktorun sözlərinə görə, bununla belə etibar ediləsi nüvə qalır və illərlə bu işlə məşğul olduqlarından onlar ensiklopediya qaydalarını peşəkarlıq səviyyəsində bilirlər. Onun sözlərinə görə, hazırda bir çox nəşirlər bu təcrübəli ensiklopedistlərlə əlaqə saxlayır, vaxtaşırı olaraq onları müqavilə əsasında hansısa layihələrə cəlb edirlər. Lakin ölkə prezidentinin milli universal ensiklopediyaya ilə bağlı məlum sərəncamından sonra keçmiş kadrların böyük əksəriyyətinin yenidən bir yerə cəmləşdiriləcəyini güman etmək olar.

5. "XX əsr Azərbaycan qadınları" üçcildlik ensiklopedik nəşri və ona göstərilən reaksiya

Müstəqillikdən sonra işıq üzü görmüş ensiklopedik nəşrlər sırasında qadın ensiklopediyasının da hazırlanması və işıq üzünə çıxarılması ideyası özlüyündə təqdirəlayiq hal idi. Çünki Azərbaycanın dünyaya açıldığı bir zamanda ölkə qadınlarının ucaldığı səviyyə və onların qazandıqları uğurlu nailiyyətləri layiqincə (misal üçün, Avropa dillərinin birində) təqdim etməyin respublikanın müsbət imicinin formalaşmasına köməyi dəyə bilərdi. Digər tərəfdən, Şərqlə Qərbin təmas xəttində qərar tutmuş Azərbaycanda dünyəvi və avropasayağı sivil cəmiyyətin qərar tutduğuna əyani bir vasitə olardı.

Bu sahədə ilk təşəbbüsü peşəkar jurnalist, ikidilli (azərbaycanca və rusca) "Qadın Dünyası" qəzetinin baş redaktoru **Lalə Abbasovanın** rəhbərliyi altında kiçik bir qrup göstərdi. Onların əməyinin məhsulu olan və ilk iki cildi artıq işıq üzü görmüş "XX əsr Azərbaycan qadınları" toplusu (I cild - 2001-

ci ildə, II cild - 2002-ci ildə, hər ikisi Türkiyədə çap olunub) son illərin ensiklopedik nəşrləri sırasında yer tutmaqla yanaşı, ciddi müzakirələrə də səbəb oldu. Tanınmış elm adamlarının təqdir və iradları ilə qarşılaşan bu toplularda ayrıca qəzet məqalələri, tele-verilişlər həsr edildi.

Söhbət nədən gedirdi? Bu toplularda ölkəmizdə yaşayıb-yaradan, öz fəaliyyət sahələrində böyük uğurlar qazanmış 1000-dən artıq qadın barədə azərbaycanca, rusca və ingiliscə məqalələr verilmişdir (I cildə - 600-ə yaxın, II cildə - 500), onların əksəriyyəti orijinaldır, yəni müəlliflər tərəfindən toplanaraq ilk dəfə işlənmişdir. Hazırda üçüncü (sonuncu) cild üzərində iş gedir və 400-ə yaxın şəxs barədə məqalənin daxil edildiyi bu cildin nəşrini bu ilin aprel ayınadək başa çatdırmaq planlaşdırılır.

Ensiklopedik toplunun baş redaktoru Lalə Abbasova belə bir üçdillik nəşrə ehtiyac duyulduğunu onunla izah edir ki, yola saldıığımız XX əsrdə Azərbaycan qadınları arasından elm, mədəniyyət, incəsənət, təhsil, səhiyyə və sair sahələrdə yüzlərcə, bəlkə də minlərcə parlaq simalar yetişmişdir. Onların çoxu təkcə ölkə miqyasında deyil, bu gün dünya miqyasında tanındıqlarından, belə bir topluda təqdim olunmaları vacib hesab edilmişdir.

Topluda ilk öncə eramızdan öncə yaşamış tarixi sima olan qəhrəman Tomiris anadan başlayaraq, XIX yüzilin sonlarınaqədər yaşamış tanınmış Azərbaycan qadınları - siyasi xadimlər, maraqlı ədəbi simalar yer alır. Daha sonra həmin yüzilin sonlarında və keçən yüzilin əvvəllərində yaşamış tanınmış ictimai xadimlərə - Badisəba Köçərli, Hənifə xanım Məlikova-Abayeva, Həmidə xanım Cavanşir, Səkinə Axundzadə, Gövhər Qayıbova, Fatma Hacinskaya və Xurşud Vəzirovaya yer verilir. Yalnız bundan sonra nisbətən sonrakı dövrün simalarına gəlinir. Bu mərhələyə nəzər salınarkən bu gün modern və demokratik Azərbaycan cəmiyyətində qadının ictimai yeri statistik rəqəmlərin işığında təqdim olunur. Bu rəqəmlər özlüyündə qadının öz şəxsi keyfiyyətləri və intellekti ilə özünü təsdiq etməsi üçün nə qədər geniş imkanlara malik olduğunu göstərir.

Hüseyn Cavidin "Sürüklənən bəşəriyyət qadınıla yüksələcək" sözlərini meyar götürmüş tərtibçilər belə ensiklopedik nəşrlər üçün zəruri tələblərə əsasən riayət etməyə çalışdıqlarını deyirlər. Yeganə çatışmayan cəhət isə onu sayırlar ki, ölkənin bu nəşrin səhifələrində yer tutmağa layiq qadınlarının hardasa yarı faizi təqdim olunmuşdur. Lalə Abbasovanın bildirdiyinə görə, bu barədə dəfələrlə mətbuatda məlumatlar verilərək deyildi ki, müəyyən etdikləri ensiklopedik çərçivəyə uyğun gələn bütün qadınlar özləri haqqında, yaxud artıq həyatda olmayan doğmaları haqqında bioqrafik bilgiləri nəşriyyata təqdim etsinlər. Deyilən müddətə qədər müraciət edənlərin hamısı bu nəşrdə öz yerini tutaraq cəmiyyətə təqdim edildi. L.Abbasova əmindir ki, yaxın gələcəkdə təkmilləşdirilmiş, tamamlanmış və daha da zənginləşdirilmiş belə bir nəşrə, bəlkə də bir neçə cildlik nəşrə yenidən ehtiyac duyulacaq.

Bu nəşrə ilk reaksiyanı AME NPB baş direktoru, professor İsmayıl Vəliyev AYNƏ qəzetinə müsahibəsində verdi (A.Akif-qızı. "Kitab bazarında qanunsuz nəşrlər tüğyan edir", N 25 (718), 4 iyul 2003-cü il). "Belə nəşrləri ensiklopediya deyil, "məlumat kitabı" adlandırmaq lazımdır", - deyər o bildirmiş və bu nəşrin qüsurlarını qeyd etmişdi.

Ardınca **professor İsmayıl Vəliyev** və **dosent Ziya Abdullayev** mətbuatda daha bir iri məqalə ilə açıq çıxış edərək ("Ensiklopediya nəşri peşəkarlıq tələb edir", "Azərbaycan" qəzeti, 25 sentyabr 2003-cü il) bu nəşri ümumilikdə təqdir etməklə, bədii tərtibatını və yüksək poliqrifik icrasını vurğulamaqla yanaşı, artıq çapdan çıxmış ilk iki cildin başlıca qüsurlarını da ensiklopedist gözü ilə bərbəbir göstərmişlər. Məqalə müəlliflərinin fikrincə, ilk öncə hər iki cildə həm ensiklopedik tərtib, həm elmi, həm də dil və üslub baxımından xeyli qüsurlar var, məqalələrin əlifba sırası ilə verilmə prinsipi pozulmuşdur. Bu sıradan - ensiklopediyanın iki kitabdan ibarət olması yalnız ikinci kitabı gördükdən sonra məlum olur, yəni 2001-ci ildə çıxan birinci toplu əlifba sırasına uyğun olaraq A hərfi ilə başlanılır, Z hərfi ilə

tamamlanır, kitabın heç bir yerində onun birinci kitab olduğu göstərilir. Hər iki kitab məqalələrin verilməsi və tərtibi baxımından tamamlanmış olduğundan 2002-ci ildə çıxan toplusunun nəyə görə "ikinci" adlandırılması anlaşılmaz qalır (hər iki cild və planlaşdırılan üçüncü cild A ilə başlanıb Z ilə bitir).

Bundan başqa, məqalə müəllifləri toplusunun adı ilə bağlı anlaşılmazlığı da qeyd edərək göstərirlər ki, kitabın üz və super üz qabığında yuxarı hissədə "XX əsr", ortada isə "Azərbaycan qadınları" ifadələri yazılmışdır. Nə titul vərəqində, nə də buraxılış məlumatlarında "XX əsr" ifadələri verilmir. Belə çıxır ki, kitabın adı "Azərbaycan qadınları"dır. Onlar ikinci kitabın sonunda baş redaktora aid məlumatda işlədilmiş "Azərbaycan qadınları XX əsrin ensiklopedik toplusu" ifadəsini də ümumiyyətlə düzgün saymayaraq bildirirlər ki, bu ad, hər şeydən əvvəl, birinci kitabdakı bir sıra məqalələrə (sayca az olsa da) uyğun gəlmir. Çünki həmin kitabın əvvəlində Tomiris (e.ə.VI əsr), Məhsəti Gəncəvi (XII əsr) və b. haqqında ayrıca bölmədə məqalələr verilib, lakin həmin bölmənin əvvəlində izahat xarakterli "XX əsr Azərbaycan qadınları ilə oxucunu tanış etməzdən əvvəl, həmin əsrin tarixinə kiçik bir səyahət etməyi lazım bildik" formasında məlumat da var. Rəyçilər qeyd edirlər ki, bu "səyahət" XX əsrə yox, e.ə. VI əsrə qədər gedib çıxır. Yəni, adda və məzmununda tarixilik pozulmuşdur.

Daha sonra bu iki müəllif diqqəti bu tip toplulara daxil ediləcək şəxsiyyətlərin müəyyənedilmə prinsipinə yönəldirlər. Bildirirlər ki, bir qayda olaraq ensiklopediyalara təsadüfi adamlar deyil, ölkə, xalq, ümumən bəşəriyyət qarşısında gözə çarpacaq xidmətləri olan adamlar daxil edilir, oxucu bu toplulardan tanınmış şəxsiyyətlər haqqında məlumat əldə etmək istəyir. Bəhs edilən topluda isə, onlar bu cür adamlar haqqında çoxlu məqalələrlə bərabər, ümumi prinsiplərə uyğun gəlməyən çoxlu sayda oçerklərin yer aldığını, mikromühitə - ailəyə aid dəyərləri bütün cəmiyyətə aid dəyərlərlə eyni tərziyə qoymağın düzgün olmadığını da qeyd edirlər. Bu tələblərin gözlənilmədiyinə

xeyli misallar da gətirilir: "13-cü dərəcəli mühəndisdir" (I kitab, səh.18), "...övladı var" (I kitab, səh.25), "dərslərin yenidən nəşrində, əlavələr və dəyişikliklər olunmasında yaxından iştirak etmişdir" (I kitab, səh.28), "kadr kursunu bitirib" (I kitab, səh.38), "Polşada tələbələrin təcrübəsinə rəhbərlik etmişdir" (I kitab, səh.66), "dövlət imtahanları zamanı qəbul komissiyasının üzvü seçilmişdir" (I kitab, səh.135), "kənddə yeganə savadlı adam olduğu üçün fermada da sağıcı - mal-qaranın südünü ölçmək və hesablamaq vəzifəsi də ona tapşırılmışdır" (I kitab, səh.166), "imtahan biletlərinin hazırlanması və ev oxusu üçün materialların seçilməsi və hazırlanması ilə məşğuldur" (II kitab, səh.60) və s. Milliyyətə rus olan Qladkova Valentina Aleksandrovna haqqında isə yazılır: "...rus dilini bilir"...

İ.Vəliyev və Z.Abdullayevin irad tutduğu cəhətlərdən biri də böyük xidmətləri olan bir çox şəxsiyyətlər haqqında verilən məqalələrin primitiv olması, onların yaradıcılıqlarının, xidmətlərinin ən mühüm tərəflərini ifadə edə bilmədiyidir. Bir sıra tanınmış sənət adamları haqqında səthi, öteri və yetərsiz məlumatlar verilmişdir. Onlar göstərilər ki, ensiklopediyada verilən məlumatlar doğru olmalı, son elmi, tarixi faktlara, etibarlı mənbələrə əsaslanmalıdır və hər hansı yanlışlıq yolverilməzdir. Əlbəttə, heç bir nüfuzlu mənbə qüsurdan xali deyil, ensiklopediyalarda da bu və digər səbəbdən səhv ola bilər, lakin səhvin də bir həddi olmalıdır. Müəlliflər bu iki topluda səhvlərin "həddən artıq çox" olduğunu vurğulayırlar. Buna xeyli misallar da gətirilir.

Daha bir qüsur kimi onlar idarə, müəssisə, yer adları, titullar, fəxri adların, mükafatların və s. çox yerdə səhv verilməsini göstərilər. Bunlara dair də silsilə misallar sadalanır.

"Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyinin baş redaktoru, professor İsmayıl Vəliyev başçılıq etdiyi qurumun çox böyük təcrübəyə və potensiala malik olduğunu vurğulamaqla, ensiklopedik nəşrlər sahəsində Birliyin iştirakını və yardımını hər hansı təşəbbüsün uğur qazanması üçün zəruri

amil sayır.

Opponentlərin bu iradlarına cildlərin hazırlanmasında əməyi keçmiş jurnalist **Südabə Şükür** "Kişiləri narahat edən nədir?.." başlıqlı məqalə ilə cavab verməyə çalışmışdır (məqalə əlyazma hüququnda bizdədir - müəllif.). Qeyd edək ki, xanım Südabə Şükür özü 1966-1994-cü illərdə ASEnin əməkdaşı olmuşdur.

Cavabda bütün bu deyilən sərt tənqidi iradların qarşılığında ən əvvəl bildirilir ki, ASEnin hər cildini 250-dən çox elmi məsləhətçi, ASE bədii şurasının 10 üzvü ilə bərabər ASE redaksiya və şöbələrində 100-dən çox əməkdaş işləmişdir. O zamanlar ali təhsilli, alim əməkdaşlar təcrübə keçmək üçün Böyük Sovet Ensiklopediyasına, Ukrayna Ensiklopediyasına ezamiyyətə gedirdilər, alimlər gəlib redaksiyada əməkdaşlar qarşısında məruzələr oxuyurdu. "XX əsr Azərbaycan qadınları" ensiklopedik toplularını isə cəmi 6 nəfər qadın əməkdaş, özü də bir ilin içində ərsəyə gətirmişdir. Məqsəd Azərbaycanı sivil bir ölkə kimi dünyaya tanıtmək və bunun ən gözəl sübutu kimi ölkə qadınlarının yüksək mədəni və intellektual səviyyəsini dünyaya təqdim etmək idi və buna nail olunmuşdur. (Yeri gəlmişkən, bu cildlərdən 80 ölkənin birinci xanımına, əgər dövlət başçısı qadıncırsa - şəxsən özünə hədiyyə nüsxələr göndərilmiş və onlardan təşəkkür məktubları alınmışdır.)

S.Şükür həmkarlarının onların ünvanına söylədikləri bütün iradlarını "xırdaçılığa varmaq", "nöqtə-vergül vuruşu" kimi qiymətləndirir. Eyni zamanda, "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyinin çox böyük təcrübəyə və potensiala malik olduğuna da şübhə ilə yanaşaraq sual edir: "Onda bütün ASE kollektivinin gərgin əməyi sayəsində hazırlanan sahə ensiklopediyaları və xüsusi cild niyə işıq üzü görmədi?".

Maraqlı haldır ki, Lalə Abbasovanın qrupunun hazırladığı ilk cildin işıq üzünə çıxması və əsasən müsbət qarşılanması "qadınlar" mövzusunda bioqrafik səpkili alternativ ensiklopedik nəşrlərə bir növ təkan vermişdir. Lalə Abbasovanın nəşrindən sonra onu təkrarlayan alternativ nəşrlər sırasında birinci olaraq

uzun illərdən bəri Azərbaycan qadınları tematikasında publisistik yazılarla çıxış edən, bu yöndə bir sıra kitablar nəşr etdirmiş **Sabir Gəncəlinin "QADIN, GÖZƏLLİK VƏ ÜLVİYYƏT"** ensiklopedik toplusunu qeyd edirik ("Azərbaycan" nəşriyyatı, Bakı, 2001, 336 səh.).

Professor Zəhra Quliyevanın üç dildə ön sözü ilə və publisistik, yeni qeyri-ensiklopedik tərzdə yazılmış giriş məqaləsi ilə nəşr edilmiş bu toplu barədə ən əvvəl onu söyləmək olar ki, toplunun adı ensiklopedik deyil, daha çox "poetiktir". Bioqrafik məqalələr azərbaycanca verilməklə yanaşı, şəxslər barədə ingilis və rus dillərində də çox qısaca məlumat yer almışdır. Ayrı-ayrı şəxslər barədə bioqrafik məqalələrin bir çoxu faktoloji materialların həcmindən asılı olaraq publisistik, bir növ "nağılvari" tərzdə təqdim olunmuşdur. Bu toplunu digər ensiklopediyalardan fərqləndirən bir cəhət də ümumi əlifba sırası ilə ardıcılığa riayət edilmədiyidir. Məqalələr peşələr, dövrlər və mövzular üzrə qruplaşdırılmışdır ki, bu da ensiklopedik tərtibatda ənənədən kənara çıxılmaqla nəsə yeni bir şey təsiri bağışlayır. Bundan başqa bu topluda tək Azərbaycan qadınları deyil, eyni zamanda dünyanın bir sıra ünlü qadınları - daha çox siyasi xadimlər - də yer almışdır, yəni tərtib prinsipi aydın deyil.

Daha bir təşəbbüsün məhsulu VEKTOR Beynəlxalq Elm Mərkəzinin beynəlxalq layihəsi əsasında **Elçin İskəndərzadənin** rəhbərliyi ilə hazırlanmış (tərtib edəni və redaktoru da odur) **"AZƏRBAYCANIN TANINMIŞ XANIMLARI"** (ensiklopedik nəşr) adlı topludur ("Adiloğlu", Bakı, 2002, 270 səh.). Bu topluda ölkənin 263 tanınmış qadınına hərəyə bir səhifə ayrılmaqla onların iki dildə - azərbaycanca və ingiliscə təfəsilatlı bioqrafiyaları verilmişdir.

Lalə Abbasovanın rəngli nəşrindən fərqli olaraq burada şəkillərin ağ-qara verilməsi və kağızın keyfiyyətinin də əvvəlki ilə müqayisədə aşağı olması nəşrdə marağı olanlarda narazılıq doğurmuşdur. Adların seçiminə eyni meyardan yanaşılmışdır - nəşrə elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə və digər sahələrdə

ictimaiyyət arasında nailiyyətləri və fəallıqları ilə az-çox tanınan qadınlar haqqında bioqrafik məlumatlar daxil edilmişdir.

Ölkənin nüfuzlu nəşirlərindən biri sayılan **Nazim İbrahimov** bu tip topluların "ensiklopediya anlayışının mahiyyətini tam öldürdüyünü" deyir. Onun fikrincə, "hər şeyin şitini çıxardıqları kimi, ensiklopediya nəşrinnin də şitini çıxarıblar, yerindən duranın ensiklopediya buraxmaq iddiasına düşməsini ciddi qəbul etmək olmaz".

Bu mövzuda "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi tərəfindən buraxılmış **"Azərbaycan Qadını Ensiklopediyası"** bircildliyi (Bakı, 2002) ensiklopediyalar üçün standart tərtib qaydalarına riayət edilməklə buraxılmışdır. Fəlsəfə elmləri doktoru **Ramiz Mehdiyevin** ön sözü ilə nəşr olunmuş bu ensiklopedik toplu birdillidir, azərbaycanca bioqrafik məqaləyə şəxs barədə ingiliscə çox qısa bir əlavə (soyadı, adı, atasının adı, doğum tarixi, titulu və ya ən yüksək vəzifəsi) verilmişdir, şəkillər rənglidir. Dövlət nəşri sayıla biləcək bu topluda qədimdən üzü bəriyə 1300 Azərbaycan qadını - hökmdarlar, ünlü şairlər və yazıçılar, ictimai-siyasi xadimlər, alimlər, şöhrətli rəssamlar, yüksək adlar almış müğənnilər, aktrisalılar haqqında yığcam məqalələr yer almışdır. Bu toplunun qüsurları barədə isə yalnız onu qeyd etməliyik ki, müəyyən edilmiş ensiklopedik tələblərə cavab verən bir çox qadınlar bu və digər səbəblərdən kənar qalmışlar.

Bir sözlə, müqayisələr göstərir ki, Azərbaycan qadınları mövzusunda buraxılmış bu sadalanan sahə ensiklopediyaları nə qədər təqdirəlayiq işlər olsalar da, hamısı mövzu baxımından bir-birlərini təkrarlayır, yəni bioqrafik ensiklopediyalar olmaqla, onların hamısında azacıq fərqlə eyni şəxslər qrupunu izləməli oluruq. Başqa sözlə, İsmayıl Vəliyevin haqlı iradı ilə razılaşmamaq olmur ki, belə eyni məzmunlu ensiklopediyalar oxucuya yeni informasiya vermir. Bu da nəşrlərin konkret alıcı auditoriyasına ünvanlanması ilə izah edilə bilər.

Ümumiyyətlə, açıqlanan planlardan da görüldüyü kimi,

qadınlar barədə bioqrafik səpkili ensiklopedik topluların nəşrinə bundan sonra da təşəbbüslər göstəriləcəyi istisna deyildir.

Amma deyək ki, Rusiya praktikasında başqa mənzərənin şahidi oluruq, onlarda qadın mövzusunda bioqrafik səpkili ensiklopediyalara rast gəlinmir. Rusiya nəşriyyatlarında bu mövzunun rəngarəngliyinə vararaq onun fərqli sahələri üzrə çoxlu sayda populyar ensiklopediyaların nəşrini üstün tutmuşlar. Məsələn, Böyük Ailə Ensiklopediyası, Bütün Ailənin Sağlamlığı (tam ensiklopediya), Ev Sahibəsinin Müasir Ensiklopediyası, Qadın Sağlamlığı Ensiklopediyası, Mən Qadınam. Qadının Müasir Ensiklopediyası, Kişi və Qadının Seksual Sirlərinin Ensiklopediyası (D.Yenikeyeva), Ana və Uşaq Ensiklopediyası, Sevgi Psixologiyası və Ailə. Populyar Ensiklopediya (Y.Şerbatıx), Massaj. Kiçik ensiklopediya (V.Dubrovski), Balaca Prinses-salar üçün Ensiklopediya, Böyük Massaj Ensiklopediyası, Qızlar və Qadınlar üçün Ensiklopediya, Qızlar üçün Stolüstü Ensiklopediya və s. kimi son illərdə çox geniş çeşiddə nəşrlər işıq üzünə çıxarılmışdır ki, bütün bunlar Azərbaycanda ensiklopedik nəşrlərə maraq göstərən hər bir ciddi nəşir üçün maraqlı ideyalar verir.

Amma mövcud situasiya göstərir ki, qadın dünyasının müxtəlif sahələrini əhatə edən Rusiya nəşrlərindən nümunə götürməklə, bizdə nə vaxt yerli dildə belə nəşrlərin meydana çıxacağı barədə indilik bir söz demək çətinidir.

6. Son illərin ensiklopedik xarakterli digər nəşrləri

Azərbaycanda son illərin ensiklopedik xarakterli nəşrləri ilə bağlı acınacaqlı situasiyanı detalları ilə dərk edə bilməkdən ötrü Bakının iri kitab mağazalarını gəzərək onların hər birində Rusiya Federasiyası nəşriyyat evlərinin cazibəli üz qabıqları ilə bərq vuran çox geniş çeşiddə ensiklopedik toplularını seyr etmək və yaxud həmin nəşriyyatların İnternet saytlarını gözdən keçirmək kifayətdir. Lakin bununla belə bu sahənin bizim ölkədə "ölü nöqtədə" dayanıb qaldığını da söyləmək doğru olmazdı. Hər halda,

Azərbaycan istiqlalına qovuşduqdan sonrakı dövr ərzində plansız, pərakəndə və ləng olsa da, bu yöndə müəyyən işlər görülmüşdür və görülməkdədir. Bu sıradan, əlbəttə, ilk öncə bizdə həmin sahə üzrə ixtisaslaşdırılmış "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyinin öz məhdud imkanları çərçivəsində buraxdığı bir sıra ensiklopedik xarakterli nəşrləri sadalaya bilərik.

Bu nəşriyyatın məhsulları sırasında "Azərbaycan qadını ensiklopediyası" barədə yuxarıda məlumat verildi. Digər ensiklopedik nəşrləri isə bunlardır: "Hüquq ensiklopedik lüğəti", "Azərbaycan yazıçıları", "Azərbaycan" (soraqça), "Şəfa ensiklopediyası", "Dünya xalqları", "Fəlsəfə", "Ədəbiyyatşünaslıq", "Dünya dövlətləri", "Azərbaycanda kim kimdir?" (azərbaycan və ingilis dillərində), "Uşaq ensiklopediyası", "Azərbaycan toponimləri", "Kütləvi tibb ensiklopediyası".

Bu tip toplular ciddi əhəmiyyət kəsb etdiyindən onların məzmunu, əhatə dairəsi və keyfiyyəti haqqında qısaca da olsa məlumat verməyi lazım bilirik:

HÜQUQ ENSİKLOPEDİK LÜĞƏTİ (Bakı, 1991, 544 səh.) bu sahədə azərbaycanca ilk nəşr idi. Burada hüquq elminə dair 1000-ə yaxın məqalə verilmişdir.

Müəllifi Teymur Əhmədov olan **AZƏRBAYCAN YAZIÇILARI** (ensiklopedik məlumat kitabı) "Önər" mətbəəsində kirillə buraxılmışdır (Bakı, 1995. 637 səh., şəkilli). Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sıraları haqqında dolğun məlumat verən bu kitabda 887 ədəbiyyat xadiminin (onlardan 335 nəfəri o tarix üçün yeni üzv qəbul edilmişdi) həyatı və yaradıcılığı təqdim olunur. Milli yazıçılarımız barədə ilk belə toplu olan bu nəşrə habelə xaricdə - Rusiyada, İranda, Türkiyədə, İraqda və Avropa ölkələrində yaşayıb-yaradan ədib soydaşlarımızın tərcümeyi-halları da daxil edilmişdir. Eyni zamanda, şəxsiyyətə pərəstiş illərində cəza tədbirlərinə məruz qalan və vətəndən uzaqlarda mühacirət həyatı yaşamış, milli ədəbi-ictimai fikrin inkişafında müəyyən xidmətləri olan görkəmli ədiblərin həyatı və fəaliyyəti də kitabda öz əksini tapmışdır. Əldə olan məlumata görə, Yazıçılar Birliyində

entüziastlar bunun təkmilləşdirilmiş nəşri üzərində çalışırlar.

ŞƏFA ENSİKLOPEDIYASI (tərtib edəni Şaiq Qədimov, Bakı, 1997, 472 səh.) xəstəliklərin müalicəsinin ən geniş aspektləri haqqında məlumatları özündə birləşdirir, bitki ilə müalicənin kimyəvi dərmanlarla müalicədən üstünlüklərini çox sadə, anlaşılıqlı dillə açıb göstərir. Oxşar Rusiya nəşrləri səpkisində hazırlanmış bu topluda təbabətin ən qədim dövrlərdən məlum olan təcrübələri ümumiləşdirilir. Topluda habelə Azərbaycan florasının nümunələrindən rəngli illüstrasiyalar da verilmişdir. Bu toplunun bir faydalı cəhəti də dərman bitkilərinin adlarının üç dildə - azərbaycanca, rusca və latınca verilməsidir.

DÜNYA XALQLARI tarixi-etnoqrafik toplu (Bakı, 1998, 368 səh.) azərbaycanca etnoqrafik mövzuda ilk ensiklopedik nəşr sayılır. Bu birdilli topluda millət və xalqların dili, irqi mənsubiyyəti, dini etiqadları, adət-ənənələri, məişət xüsusiyyətləri, yayılma arealı barədə dəyərli məqalələr verilmişdir. Topluda eləcə də, azsaylı xalqlara, o cümlədən Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqlara da xüsusi yer ayrılmışdır.

FƏLSƏFƏ ENSİKLOPEDİK LÜĞƏTİ (Bakı, 1998, 520 səh.) sahə ensiklopediyası olmaqla, adından da göründüyü kimi, fəlsəfə dünyasına aiddir. Topluda fəlsəfi fikir tarixinə, habelə dialektika problemlərinə, dünya və o cümlədən Şərqi filosoflarının bioqrafiyalarına, onların təlimlərinə aid yığcam məqalələr verilmişdir.

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ ensiklopedik lüğətinin (Bakı, 1998, 240 səh.) tərtibçisi "Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti"nin ("Maarif" nəşriyyatı, 1988) müəllifi, bu sahədə nüfuzlu mütəxəssis, Azərbaycan EA müxbir üzvü, mərhum professor əziz Mirəhmədovdur. Lüğətdə dünyanın klassik və müasir ədəbiyyatına, xüsusilə də Azərbaycan bədii söz sənətinə aid termin və anlayışların izahı verilir. Burada habelə şifahi xalq yaradıcılığı, yaradıcılıq metodları və ədəbi cərəyanların karakteristikaları mühüm yer tutur.

DÜNYA DÖVLƏTLƏRİ ensiklopedik məlumat kitabının tərtibçi müəllifləri İsmayıl Vəliyev və Kamil Muxtarovdur (Bakı,

1999, 216 səh.). Azərbaycanca ilk dəfə nəşr olunan belə bir topluda dünyanın 193 dövlətinin (bunlardan yalnız 8-i müxtəlif səbəblərdən BMT üzvü deyil) sahəsi, əhalisinin sayı və milli tərkibi, dini mənsubiyyəti, dili, dövlət quruluşu, paytaxtı, inzibati-ərazi bölgüsü, pul vahidi, təbiəti (relyef, iqlim, landşaft, hidroqrafiya), tarixi, iqtisadiyyatı (sənaye, kənd təsərrüfatı, idxalat, ixracat və s.) haqqında ən son məlumatlar daxil edilmişdir.

AZƏRBAYCANDA KİM KİMDİR? ensiklopedik məlumat kitabına (Bakı, 1999, 544 səh.) ölkəmizdə ali dövlət aparatlarında rəhbər vəzifələrdə çalışan adamların, millət vəkillərinin, qəzet, nəşriyyat, birlik və şirkət rəhbərlərinin tərcümeyi-halları və fotoşəkilləri toplanmışdır. Qərb ölkələrinin əksəriyyətində hər il məlumatları təzələməklə nəşr olunan bu kitabın ölkəmizdə hələlik ilk və sonuncu nəşr olması dərin təəssüf doğurur. 2001-ci ildə bu kitabın ingilis variantını oxuculara təqdim etmiş NPB bu vacib nəşri bərpa etmək üçün maliyyə problemi ilə üzləşmişdir.

UŞAQ ENSİKLOPEDIYASI (nədir? kimdir?) bəlli olduğu kimi, başlanğıcda üç cildə nəzərdə tutulmuşdu və ASE oncildliyinin ardınca ciddi əks-səda doğurmuşdu. Onun I və II cildləri 1975-1978-ci illərdə Moskvanın "Pedaqogika" nəşriyyatının nəşri əsasında hazırlanmış və çap edilmiş (I cild - 1987, II cild - 1988), III cild isə zamanın hökmündən doğan məcburiyyət üzündən dayandırılmışdı. Müstəqllikdən sonra, təbii ki, layihəyə yeni bucaq altında yanaşılmış, buradan sırf siyasi məqsəd, təbliğat xarakteri daşıyan, bəzən də elmi əhəmiyyəti olmayan bir sıra materiallar çıxarılmış, əvəzində bu günlə səsleşən, azərbaycanlıların tarixi və mədəniyyəti, dünya mədəniyyəti, elmi və texniki yeniliklər, heyvanlar və bitkilər aləmi, eləcə də görkəmli şəxsiyyətlər haqqında yığcam materiallar verildi. I və II cildlər kiril əlifbası ilə olduğundan III cild də bu əlifba ilə buraxıldı (Bakı, 1999, 352 səh., şəkilli) və latın qrafikasına proqramlaşmış uşaq mühiti üçün dərhal da aktuallığını itirmiş oldu. Halbuki bu cild bir növ tamamlayıcı nəşr olduğundan latın qrafikası ilə buraxıla bilərdi.

AZƏRBAYCAN TOPONİMLƏRİ ensiklopedik lüğətinə (Bakı, 2000, 598 səh.) tariximiz, etnoqrafiyamız, dilimiz və coğrafiyamızla bağlı toponimlər daxil edilmişdir. Lüğətdə təxminən 7 minə yaxın toponim - şəhər, kənd, dağ, çay, göl və s. haqqında izahlı məlumatlar verilmişdir. Mənaları tam açılmayan toponimlər də lüğətdə öz əksini tapmışdır.

KÜTLƏVİ TİBB ENSİKLOPEDIYASI (Bakı, 2000, 452 səh.) təbabət sahəsində Şəfa Ensiklopediyasından sonra ikinci belə bir toplu kimi işıq üzünə çıxarıldı. Burada xəstəliklər, onların qarşısının alınması, sağlamlığın qorunması və möhkəmləndirilməsi, xəstələrə və uşaqlara qulluq, zəhərlənmələr və digər ekstremal vəziyyətlərdə ilk tibbi yardım, şəxsi gigiyena qaydaları, ayrı-ayrı xəstəliklərin müalicə üsulları və vasitələri, tibbə dair bir sıra nəzəri problemlər, tibb tarixi, xalq təbabətinə dair mütəxəssislər tərəfindən yazılmış 1000-ə yaxın məqalə, 120-dən çox illüstrasiya verilmişdir.

"BORÇALI ENSİKLOPEDIYASI" 1999-2003-ci illərdə "Borçalı" nəşriyyatı tərəfindən 8 cildə buraxılmışdır. Cildlər sahələr üzrə tərtib olunmuşdur, o cümlədən: 1-ci cild - diyarın tarixi və toponimikası, 2-ci cild - Borçalı şəhidləri, 3-cü cild - Borçalı ulduzları (hərbçilər, polis zabitləri, ədliyyə işçiləri), 4-cü cild - həkimlər, 5-ci cild - dövrü mətbuat, 6-cı cild - Borçalı ədəbi mühiti, 7-ci cild - elm xadimləri, 8-ci cild - ictimai və dövlət xadimləri. Hazırda bu baza məlumatının ensiklopedik qaydalara tam riayət olunmaqla ümumi əlifba sırası ilə təkrar nəşri üzərində işə başlanılmışdır.

BORÇALI ALİMLƏRİ (AME, 2001, 509 səh.) ensiklopedik məlumat kitabını Məmməd Sarvan tərtib etmişdir. Topluda orta əsrlərdən tutmuş çağdaş günlərimizədək Borçalı diyarından yetişmiş görkəmli alimlərin, tanınmış ziyalıları təqdim etməyə çalışmışlar.

Lakin Borçalı əsilli, tanınmış nasir Fikrət Süleymanoğlu "Borçalı mövzusunda" bu iki nəşri ensiklopediya adına karikatura adlandıraraq deyir: "Bunlarda nəinki tələb olunan qaydalardan,

prinsiplərdən, heç adi kitab anlayışından da əsər-ələmət yoxdur. “Borçalı” ensiklorediyasının IV cildini (“Borçalı həkimləri”) tərtib edənlər isə tarixdə bənzəri olmayan “kəşf” ediblər. Tanınmış professorla həsr olunmuş məqaləyə bir aşıqsayağı şeir də “ələvə” ediblər. Gülməli deyilmi?”.

DÜNYA DİNLƏRİ ensiklopedik məlumat kitabı (Bakı, 2003) dünya xalqlarının inkişaf tarixində dinlərin yerini əks etdirir. Mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Müəllif kollektivinin hazırladığı (ön söz - İsmayıl Vəliyev) topluda indiyədək mövcud olmuş dinlər haqqında qısa bilgiler verilir, o cümlədən müxtəlif ölkələrin və xalqların dinləri, dini görüşləri, əski dini inancları haqqında ilkin təsəvvür yaradılır.

Çox təəssüf ki, latın qrafikasına keçid barədə qanunun qüvvədə olmasına baxmayaraq gələcəyə hesablanmış bu fundamental nəşrlərin çoxu "əlifba çaşqınlığı" dövründə kiril qrafikası ilə buraxıldı və ona görə də nəşri ilə eyni vaxtda aktuallığını da itirdi.

Bütün bu sadalanan nəşrlərin hamısından öncə isə, əlbəttə, ASE-nin son xüsusi cildi çıxmalı idi, digər yandan ölkəmiz müstəqilliyini əldə etdikdən və mərkəzin təzyiq və nəzarətindən qurtarıqdan sonra bu cild tam sərbəstlik şəraitində buraxıla bilərdi. Lakin bu qədər illər keçdikdən sonra həmin yekun "xüsusi cild" işıq üzü görmədi. Niyə? - biz bu sualı AME baş direktoru İsmayıl Vəliyevə ünvanladığımız:

- Plana görə 10 cild başa çatandan sonra bir xüsusi cild buraxılmalı idi. Hətta əvvəlki cildlərdə bəzi məqalələrin yerində "bax: xüsusi cild" qeydi verilmişdi. Xüsusi cildin materialları üzərində hələ Rəsul Rza dövründə tutulan plan üzrə sonralar iş gedirdi. Azərbaycan dili, Azərbaycan tarixi və bəzi tarixi dövrlərlə bağlı elmi mübahisələr uzun müddət davam etdiyindən bu cildi başa çatdırmaq mümkün olmadı. Cəmil Quliyevin vaxtından başlanan bu işi sonra Araz Dadaşzadə davam etdirirdi. A.Dadaşzadənin vaxtında bu cild çapa hazırlanmışdı, lakin siyasi hadisələr hər şeyi yarımçıq qoydu, cildə, ondakı

materiallara münasibət dəyişdi. Özü də o dərəcədə dəyişdi ki, 10 cildə müvafiq xüsusi cild buraxmaq mümkün olmadı. İkinci bir tərəfdən, 1989-cu ildə ASE təsərrüfat hesablı müəssisə elan olunaraq dövlət büdcəsindən çıxarıldığından ciddi maliyyə problemi ilə üzləşdi. Xüsusi cild üzərində iş getdi, lakin onu maliyyələşdirən qurum olmadığına görə, iş yarımçıq saxlandı.

İ.Vəliyevin bildirdiyinə görə, bütün bunlara baxmayaraq bu xüsusi cildi "Azərbaycan Respublikası" cildi kimi işləmişlər. Bir neçə dəfə dövlət təşkilatları ilə müzakirə də edilmişdir. "Təbii, çox şeylər cild çapa gedərkən dəyişdiriləcək, dəqiqləşdiriləcək, ancaq maliyyə vəsaiti olmadığından bircildliyi - daha "xüsusi cild" adlandırmırıq - çap edə bilmirik", - deyə o dəqiqləşdirdi.

"Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPBdə bu səpkidə yaxın dövr üçün əlavə bir sıra nəşrlərin işıq üzünə çıxarılacağı plalaşdırılırdı. İ.Vəliyev məlumat verdi ki, ikicildlik "Ədəbiyyat və incəsənət ensiklopediyası", "Coğrafiya ensiklopediyası", "Gənc ailə ensiklopediyası", "Bank terminləri izahlı lüğəti", "Bakı", "Gəncə" ensiklopediyaları, "Politologiya ensiklopediyası" üzərində işlər başa çatmışdır. Bunlardan "Ədəbiyyat və incəsənət ensiklopediyası" ölkə prezidentinin 12 yanvar tarixli məlum sərəncamına əsasən cari ildə nəşr ediləcəkdir. Bu sərəncam əsasında cari ilin nəşrləri sırasında "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti" ensiklopediyası da vardır.

Əldə etdiyimiz bilgilərə görə, AME-də "Türk Dünyasının görkəmli adamları" ensiklopediyası, "Azərbaycanın görkəmli adamları", "Gənc fizikin ensiklopediyası" kimi nəşrlər üzərində işlər də yarımçıq saxlanmışdır. Birlikdən bildirildiyinə görə, bütün bu nəşrlər gələcək universal çoxcildlik üçün baza materialları kimi nəzərdə tutulur.

Son illərdə xarici ölkə nəşriyyatlarında da Azərbaycana dair ensiklopedik nəşrlərin işıq üzünə görməsi faktı qeydə alınmışdır. Məsələn, Ş.S.Fətullayev-Fiqarovun "Bakının memarlıq ensiklopediyası" Moskvada "Mejdunarodnaya Akademiya" nəşriyyatı tərəfindən rus dilində buraxılmışdır (1998, 542 səh.).

* * *

Maraqlı haldır ki, "Nəşriyyat işi haqqında qanun"da ensiklopedik nəşrlər sahəsində "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPB üçün koordinator rolunun təsbit edilməsinə baxmayaraq, bu sahədə inhisar tədricən aradan qalxmaqdadır. Ayırı-ayrı nəşriyyatların kitab bazarına müstəqil olaraq bir sıra ensiklopedik nəşrlərlə çıxmaları buna misaldır. Ensiklopedik nəşrlər buraxmaq sahəsində qüvvəsini sınımış nəşriyyatlar sırasında "AZƏRBAYCAN", QAPP-POLİQRAF, "XXI YENİ NƏŞRLƏR EVİ", AYNA MƏTBU EVİ, MİNİMAKS Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, "QADIN DÜNYASI" redaksiyası, VEKTOR Beynəlxalq Elm Mərkəzi, ARAZ, QANUN, QİSMƏT nəşriyyatları və s. göstərilə bilər.

Nəşriyyat hüququ olan "Qadın dünyası" redaksiyasının buraxdığı "XX əsr Azərbaycan qadını" üçcmlidliyi, VEKTOR Beynəlxalq Elm Mərkəzinin "Azərbaycanın tanınmış xanımları" bircildliyi və onların bu sahədə işlərini davam etdirəcəkləri barədə yuxarıda söz getdi.

Ölkənin geniş texniki və maliyyə imkanlarına malik **AZƏRBAYCAN** nəşriyyatının bu son illərdə ilk təcrübə qismində buraxdığı bir neçə ensiklopedik nəşr üzərində dayanaq. Nəşriyyatın buraxdığı ensiklopedik toplulardan biri - "Qadın, gözəllik və ülvyyəət" (2001) barədə yuxarıda söz açdıq. Bundan xeyli əvvəl isə - 1996-cı ildə nəşriyyat kiril əlifbası ilə "Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası"nı nəşr etmişdi.

Üzərində 1985-ci ildən - dahi bəstəkarın 100 illik yubileyinin bayram edildiyi günlərdən iş gedən "**Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası**"nı ("Azərbaycan" nəşriyyatı, Bakı, 1996) elmi-redaksiya şurasının sədri Nazim İbrahimov tək Azərbaycanda deyil, ümumən qonşu Şərqi ölkələrində də ilk şəxsiyyət ensiklopediyası kimi təqdim edir. Sovetlər zamanı isə bu səpkidə yalnız iki - "Taras Şevçenko" və "Mixail Lermontov" şəxsiyyət ensiklopediyaları nəşr edilmişdi. Onlardan ikincisinin nəşri 20 ilə başa çatdırılmışdı. Qərbdə isə artıq A.Dante, V.Şekspir, Y.Gete,

İ.Şiller, L.Bethoven, Ç.Dikkens və s. kimi parlaq simalar barədə şəxsiyyət ensiklopediyaları nəşri təcrübəsi var. N.İbrahimov Üzeyir Hacıbəyov və Cəlil Məmmədquluzadə barədə şəxsiyyət ensiklopediyalarını onların hər ikisinin bütün parametrləri ilə buna layiq olmaları ilə izah edir.

O, bu mənada "Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası"nı bundan sonra yaradılacaq şəxsiyyət ensiklopediyaları üçün örnək sayır.

"Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası"na dahi bəstəkarın həyatı, yaradıcılığı, mühiti, onun əhatəsi, həmkarları, qohumları, tələbələri, ardıcılları, tədqiqatçıları, əsərlərinin əsas ifaçıları və b. haqqında 550-dən çox məqalə daxil edilmişdir. 50-dən çox müəllifin qələmindən çıxmış bu məqalələr yüksək professionallığı ilə seçilir. Kitaba Üzeyir Hacıbəyovun geniş oxucu kütləsinə az məlum olan bir sıra məqalə və felyetonları da daxil edilmişdir.

Bu il həmin ensiklopediyanın rusca nəşri (həcm etibarı ilə azərbaycancanın yarısı boyda, daha kiçik şriftrlərlə) işıq üzü gördü. Nəşir N.İbrahimovun bildirdiyinə görə, nəşrin qiyməti ucuz düşsün (10 000 manatdır) və alınsın deyə belə etmişlər. Bu il toplunu latın qrafikası və ardınca ingiliscə (eyni kiçik həcmdə) buraxmağı planlaşdırırlar.

AR Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin nəşr etdirdiyi "**Azərbaycanın gəncliyi - Azərbaycanın gələcəyi**" ("Azərbaycan" nəşriyyatı, Bakı, 2003, 143 səh.) kitabı da ensiklopedik toplu səpkisində hazırlanmışdır (redaktoru - Əbülfəz Qarayev, məsul redaktoru - Varis Yolçiyev). Yüksək poliqrafik səviyyədə nəşr edilmiş bu topluda müstəqillikdən sonrakı dövr ərzində təhsil, elm, incəsənət və digər sahələrdə nailiyyətlər qazanmış, beynəlxalq idman yarışlarında dövlət bayrağımızı ucaldan 400-ə yaxın uşaq, yeniyetmə və gənc barədə məlumatlar yer almışdır. Məqalələr başdan əlifba sırası ilə deyil, sahələr üzrə qruplaşdırılaraq əlifba sırası ilə verilmişdir.

Hazırda "Azərbaycan" nəşriyyatı üzərində 6-7 ildən bəri iş apardığı "**Cəlil Məmmədquluzadə ensiklopediyası**"nı başa çatdırmaq üzrədir. Onun gələn il işıq üzünə çıxarılacağı gözlənilir.

QAPP-POLİQRAF 1996-cı ildə sivil dövlətlər üçün xarakterik olan "**Paytaxt sakinləri**" adlı rusca üçcildlik toplu nəşr etmiş, burada Bakıda yaşayan insanların telefonları verilmişdir. Bu ötən dövrdə çoxlu yerdəyişmələrin olduğunu və paytaxtın rabitə sistemində köklü dəyişikliklər baş verdiyini hesaba almaqla, hazırda bu üçcildliyin təkrar nəşrinə ehtiyac duyulur.

"**XXI YENİ NƏŞRLƏR EVİ**"nin ensiklopedik nəşrlər sahəsində ilk təcrübəsi kimi "**Dədə Qorqud ensiklopediyası**" göstərilə bilər. Üzərində uzun illərdən bəri ölkəmizin görkəmli alim və tədqiqatçılarının işlədikləri bu ikicildlik ensiklopediya eposun 1300 illiyinin təntənəli şəkildə qeyd olunduğu günlərdə (2000-ci il) həmin qəbildən olan başqa yubiley nəşrləri kimi dövlət vəsaiti hesabına buraxılmış, bayram iştirakçılarında paylanmışdı. Bir sıra çatışmazlıqlarına, açıq-aydın qüsurlarına baxmayaraq nəşrin alim və tədqiqatçılar üçün qiymətli tərəfləri də var. Məsələn, burada indiyədək epos haqqında yazılmış bütün əsərlərin biblioqrafik siyahısı göstərilə bilər.

Milli Elmlər Akademiyasının **ELM** nəşriyyatı geniş intellektual bazaya, nəşr təcrübəsinə və texniki imkanlara malik olsa da, son illərdə özünü bu sahədə sınınamamışdır. Amma Azərbaycan MEA qrifi ilə keçən il təcrübəli ensiklopedist Cəmil Quliyevin rəhbərliyi altında bircildlik "**Naxçıvan**" ensiklopediyası işıq üzü görmüşdür. Türkiyədə yüksək poliqrafik səviyyədə çap edilmiş bircildlikdə Naxçıvan diyarı və onun yetirdiyi parlaq insanlar barədə 3 minə yaxın məqalə verilmişdir. Kitab "**XXI ƏSR NƏŞRLƏR EVİ**" tərəfindən oxuculara təqdim olunmuşdur.

Ensiklopedik nəşrlər sahəsində özünü göstərmiş nəşriyyatlardan biri də **AYNA MƏTBU EVİ**dir. Bu nəşriyyat "**Ayna uşaq ensiklopediyası**" seriyasından buraxdığı çoxcildlik ilə belə nəşrləri ərəşyə gətirmək imkanına malik olduğunu sübut etdi. Azərbaycan cəmiyyətinə artıq doğmalaşmış olan Eksson Azərbaycan əməliyyat Şirkəti MMM-nin baş sponsorluğu ilə **AYNA MƏTBU EVİ** indiyədək "Ayna uşaq ensiklopediyası" seriyasından müxtəlif mövzuları əhatə edən 20-ə yaxın toplunu

yeniyetmə oxuculara çatdırmışdır. Bunlar - İNSAN (müəllif Gülnarə Ağayeva, 1999), İNCƏSƏNƏT (müəlliflər Cəmilə Həsənzadə, Emin Hacinski, 1999), YER KÜRƏSİ (müəlliflər Neron Babaxanov, Çingiz İsmayılov, 1999), TƏBİƏT (müəllif Sevdə Tahirli, 1999), EKOLOGİYA (müəllif Urxan Ələkbərov, 2000), İDMAN (müəlliflər Ceyhun Nəsimov və Vüqar Zeynalov, 2000), ULDUZLAR (müəllif Mila Fərəcullayeva, 2001), eləcə də TARİX, TEATR və KİNO, MUSİQİ, NEFT, İQTİSAD, ELM və TEXNİKA, OKEAN, KOSMOS və sairidir. Bu seriyani qarşdakı iki ildə 25-dək çatdırmaq nəzərdə tutulur.

Bu cildlər hər sahənin öz mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanmışdır. Məsələn, "İdman" cildini AYNA - ZERKALO qəzetlərinin idman biliciləri, "Ulduzlar" cildini müvafiq səhifənin aparıcısı hazırlamışlar. özü də bu kitablar baş sponsor qismində çıxış edən şirkətin xətti ilə Azərbaycan uşaqlarına pulsuz paylanır.

AYNA MƏTBU EVİNİN nəşrləri sırasında ŞİXLİ ensiklopedik məlumat kitabı da qeyd olunmalıdır (Bakı, 2000, 185 səh.). Jurnalist Mehdi Şıxlinskiyin baş redaktorluğu ilə bir qrup əməkdaş tərəfindən hazırlanmış bu nəşrdə Qazax mahalının bir neçə para Şıxlı kəndlərindən çıxmış elm, maarif və mədəniyyət xadimləri, şair və yazıçılar, hərbcilər və titullu idmançılar, ictimai-siyasi xadimlər, tanınmış iş adamları haqqında tərcümeyihal məqalələri verilmişdir. Məqalələrin tərtibində ensiklopedik qaydalara əsasən riayət edilmişdir.

MİNİMAKS Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzinin başlıca ensiklopedik nəşri ildə bir neçə buraxılışdan ibarət üçdillli (azərbaycanca-İngiliscə-rusca) "AZƏRBAYCAN: KİM KİMDİR?" tamrəngli toplusudur. Gerçəkdən əla dizaynda buraxılan bu topluda sivil ölkələrin praktikasından çıxış edilməklə, dövlət xadimləri, ictimai-siyasi hərəkatların rəhbərləri, biznes, elm, mədəniyyət, səhiyyə və idman sahələrinin parlaq təmsilçiləri barədə ensiklopedik standartlara riayət edilməklə yığcam informasiya verilir.

ARAZ nəşriyyatı **AZƏRBAYCAN MUSİQİ DÜNYASI** (Bakı, 2001, 464 səh.) ensiklopedik albom-kataloqu ilə çıxış etmişdir. Ölkənin musiqi dünyasına dair bu ilk ikidilli (azərbaycanca və ingiliscə) nəfis topluda görkəmli musiqiçilər və mahir ifaçılar haqqında məlumatlar təqdim olunur.

QANUN nəşriyyatı da hələlik bir ensiklopedik toplu ilə çıxış etmişdir. Tanınmış yazıçı və tarixçi Əlisa Nicatın tərtib etdiyi bioqrafik səpkili **DÜNYA TARİXÇİLƏRİ** (Bakı, 1998, 376 səh.) toplusunda 2500 illik bir dövr əhatə edilməklə, ölkələr üzrə məşhur tarixçilərin həyatları və yaradıcılıqları barədə məlumatlar yer alır.

QİSMƏT nəşriyyatı bu ötən dövrdə hələlik yalnız iki ensiklopedik səpkili, keyfiyyətli rəngli fotolarla müşayiət olunan toplu ilə çıxış etmişdir. Onlardan biri **AZƏRBAYCAN XÖRƏKLƏRİ** (müəllif Əhməd-Cabir İsmayıloğlu, Bakı, 1997, 231 səh.), digəri isə **AZƏRBAYCAN DÜNYASI** sənət toplusudur. İkinci topluda "Azərbaycan Dünyası" qalereyasında rəssam və heykəltəraşların fərdi sərgilərində nümayiş etdirilmiş əsərlərin foto reproduksiyları toplanmışdır.

GƏNCLİK nəşriyyatı bu sahədə özünü "**Müasir etiket ensiklopediyası**" ilə sınamışdır (müəllifi Miriş Seyidov, Bakı, 2003, 268 səh.). Məlumat xarakterli bu topluda beynəlxalq etiketin hamı tərəfindən qəbul olunmuş başlıca prinsipləri, onun mülki istiqamətinə aid məsələlər qısa və yığcam formada öz əksini tapmışdır.

"Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPB-nin bu sayaq təşəbbüslərə reaksiyası "Nəşriyyat işi haqqında" Qanunun 26-cı maddəsinə əsaslanır. Həmin maddəyə görə, ensiklopedik nəşrlər bir mərkəzdən - AME NPB-dən koordinasiya edilməlidir. İsmayıl Vəliyevin izahatına görə, bu o deməkdir ki, qanun digər yaradıcı qurumların ensiklopediya nəşr etmələrini yasaqlamır, sadəcə, ensiklopediya nəşr etmək istəyən qurum ensiklopedik prinsipləri qorumalı və buraxmaq istədiyi yeni nəşri AME ilə razılaşdırmalıdır. Yəni, AME ilə razılaşdırılmadan ensiklopedik

nəşri işıq üzünə çıxarmaq qanunun müvafiq maddəsini pozmaqdır və belə nəşrlər qanunsuz sayılır. O belə bir faktı da qeyd edir ki, razılaşdırma və koordinasiya nəşriyyatlar və digər yaradıcı qurumlar arasında təkrarçılığa, ensiklopedik qaydaların pozulmasına, habelə plagiatlığa yol verməmək üçündür. Onun sözlərinə görə, bu növ qanunsuz nəşrlərdə bu halların hamısına, məsələn, ölkənin görkəmli şəxslərinə aid yanlış məlumatlara, sıravı şəxslər barədə şişirdilmiş tərcümeyi-hallara, hətta orden və medalların adlarının düzgün yazılmadığına gen-bol rast gəlinir.

Dövlətin ensiklopedik nəşrləri ilə bağlı sifarişləri bəzi hallarda AMEyə deyil, başqa nəşriyyatlara verməsinə (məsələn, "Naxçıvan" ensiklopediyası) İ.Vəliyevin münasibətini bilmək istədik:

- Düzdür, "Naxçıvan" ensiklopediyasına sifariş MEAYa verildi və onu "XXI Nəşrlər Evi" buraxdı, təbii, sifariş bizə verilsəydi, daha yaxşı olardı. Amma biz həmin qrupla fəal əməkdaşlıq etdik, əslində bu cild AME bazası əsasında buraxıldı. İkincisi, ASEnin 10 cildi üzərində işə rəhbərlik etmiş, bu sahədə böyük işlər görmüş Cəmil Quliyev özü bu işə rəhbərlik edirdi və biz ona tələbələri kimi kömək göstərməyə borclu idik. Təbii ki, bu kitabda da müəyyən əyər-əskiklər var, yəqin ki gələcək nəşrlərdə aradan qaldırılar.

N.İbrahimov kimi İ.Vəliyev də "ensiklopediya" adı ilə buraxılan bir çox topluların keyfiyyətinə son dərəcə tənqidi yanaşır, müəyyən dərəcədə korporativ maraqlardan irəli gəlsə də, bunlarda bir həqiqət payı da yox deyil. "Yeni firmalar əmələ gəlib, çoxlu vəsait cəlb edib, "ensiklopediya" adı ilə xalqa lazım olmayan kitablar buraxırlar. Amma bu vəsaitlər və elmi potensialı bir yerə cəm edib bu balaca ölkənin xalqına lazım olan kitabları nəşr etmək olardı", - deyə o fikrini bildirir. Misal qismində "Minimaks" NPMin "Azərbaycan: kim kimdir?" toplusunu misal gətirdi. Eyni mövzuda təkrar kitabın buraxılması AMEnin bazarını məhdudlaşdırmış və onlar 2002-ci ilin təkmilləşdirilmiş nəşrini buraxa bilməyiblər. Bu işdə dövlət

təşkilatlarının "Minimaks" və AMEni fərqləndirə bilmədikləri və hər iki nəşriyyatın İçəri Şəhərdə qonşuluqda yerləşmələri də "öz rolunu" oynamışdı. Minimaksa pul ödəyən adamlar gəlib nəşri AMEdən tələb edirmişlər...

İ.Vəliyevin bildirdiyinə görə, bu iki qurumun rəhbərləri arasında müvafiq söhbət olub, qüvvələri birləşdirərək xalq üçün normal ensiklopedik nəşr buraxmaq təklifi irəli sürülüb...

Ensiklopedik nəşrlərdə plagiathq halları ilə bağlı məhkəmə araşdırmalarına baş vurulub-vurulmadığı barədə sorğumuzu İ.Vəliyev belə cavablandırdı: "Bu tip nəşrlərin çoxunda bizim şəkillərimizdən, mətnlərimizdən götürüb istifadə edirlər. Hətta bizim nöqsanları olduğu kimi təkrar edirlər. Biz onlara demişik və yenə də deyirik ki, belə bir iş təşəbbüs edəndə qanuni əlaqələndirici mərkəz kimi bizimlə məsləhətləşsənlər, biz onlara materiallar verərik. Biz belə nəşriyyatlara məktublar yazıb iradlarımızı bildiririk, lakin məhkəmə araşdırması səviyyəsinə çıxmamışıq. Hələlik belə neqativ hallara qarşı mətbuat vasitəsi ilə mübarizə aparırıq".

Çox təəssüf ki, ölkə nəşriyyatlarının ensiklopedik nəşrlərindən bir neçə nümunəni çıxarmaqla, böyük əksəriyyəti poliqrifik səviyyə baxımından da, məsələn, Rusiya nəşriyyatlarının oxşar nəşrləri ilə müqayisədə çox-çox geridə qalır. Eləsi də var ki, primitiv dizaynına baxıb elə bəri başdan ona "ensiklopedik nəşr" deməyə adamın dili gəlmir.

Lüğətlər və ensiklopediyalar qrafasına daxil edilən ən müxtəlif səpkili sorğu ədəbiyyatının nəşri sahəsində də son illərdə bir canlanma var, xarici təcrübədən faydalanma baxımından yeniliklər də az deyil. Məsələn, AME tanıtım aspektində iki dildə - azərbaycanca və rusca AZƏRBAYCAN adlı iki ayrı kitab şəklində soraqça buraxmışdır (Bakı, 1997, 96 səh.). Azərbaycan haqqında statistik məlumatlar, ölkə ərazisinin, təbiətinin özəllikləri, əhalisi və onun yaşayış səviyyəsi, mənəvi həyatı, sənayesi, kənd təsərrüfatı, nəqliyyatı, rəhbərliyi, mədəniyyət və elmi həyatı, xalqın mənəvi-ruhani kökləri

haqqında yığcam, illüstrasiyalı bir nəşrdir. Başqa çoxlu sayda misallar gətirmək mümkündür

7. Digər postsovet ölkələrinin ensiklopedik nəşrlər təcrübəsindən nələri öyrənmək olar?

Rusiyada bu sahədə vəziyyətdən optimal çıxış yolu digər postsovet ölkələrinə örnək sayıla bilər. Orada bizim AME NPBnin funksiyasını daşıyan qurum kommersiya şirkətləri ilə müqavilə bağlayaraq müxtəlif sahələrə aid ensiklopediyalar nəşr etməkdədir. Əldə edilən gəlir işə yaradıcılar və şirkət arasında bölünür.

Bunun nəticəsidir ki, Rusiyada son illər rəngarəng mövzularda 190-a yaxın sahə ensiklopediyası buraxılmışdır və onların çoxuna Azərbaycanın kitab bazarında sıx-sıx rast gəlmək olur. Aydın təsəvvür yaransın deyə Bakı mağazalarının məhsullarını sahələr üzrə qruplaşdıraraq:

ENSİKLOPEDİK LÜĞƏTLƏR: Böyük Rusiya Ensiklopedik Lüğəti, F.Brokhauz və İ.Yefron ensiklopedik lüğəti (8 cildə, müasir versiya), Astroloji ensiklopedik lüğət, Coğrafi ensiklopedik lüğət, Oksford İllüstrasiyalı Ensiklopediyası (9 cildə), Spirtli İçkilər Ensiklopedik Lüğəti (Q.Baqrinovski), Hərbi Ensiklopedik lüğət və s.

DÜNYA ÖLKƏLƏRİ: Amerika: populyar ensiklopediya, Bütün Dünya ölkələri (çoxcildlik, fransızcadan tərcümə), Populyar ensiklopedik illüstrasiyalı lüğət. Avropediya, Yəhudi Sivilizasiyası (E.Benbassa, J.Attias), Rusiya tam ensiklopedik-illüstrasiyalı soraq kitabı və s.

TARİX: Roma İmperiyası (ingiliscədən tərcümə), XX əsrin Dünya Sensasiyaları Ensiklopediyası (2 cildə), "Simvollar, Nişanlar, Emblemlər", 3-cü Reyxin Ensiklopediyası (Sergey Voropayev), Antik dövr (illüstrasiyalı ens.), Qədim Dünya (ens.lüğət, 2 cildə V.Qladkix), Slavyan Dünyası. I-XVI əsrlər (ens.lüğət, V.Qladkix), Nişanlar və Simvollar (J.Jan), Kəşfiyyat

və əks-kəşfiyyat simalarda (Rusiya xüsusi xidmətlərinin ens. lüğəti), ən Möhtəşəm Katastrofalar, Dünya Müharibələri Tarixi Ensiklopediyası, Orta əsrlər və Renesans Ensiklopediyası, Rusiya Monarxiyası Ensiklopediyası və s.

MALİYYƏ, İQTİSADİYYAT, BİZNES: Maliyyə ensiklopedik lüğəti, İqtisadiyyat və Sığorta (ens. lüğət), İqtisadiyyat (ens.lüğət), Turizm Ensiklopediyası, Mühəsibin Böyük Rusiya Ensiklopediyası (çoxcildlik), Bazar Təsərrüfatı Ensiklopediyası (3 cilddə), İş Adamının Hüquq Ensiklopediyası, Kağız və Pul Nişanları Ensiklopediyası (L.Kats, V.Malışev) və s.

İNCƏSƏNƏT, MUSİQİ: Teatr Ensiklopediyası, Antikvariat (ensiklopedik nəşr, XX Əsr Cazı (ensiklopedik soraqça), The Beatles (ens. məlumat kitabı), Musiqi Ensiklopediyası, Simvolizm Ensiklopediyası (rəngkarlıq, qrafika, heykəltəraşlıq, ədəbiyyat, musiqi - J.Kassu), ABŞ Kinosu. Rejissor Ensiklopediyası, Bəstəkarlar və Musiqi Xadimləri (9 cilddə), XX əsrin kulturologiyası, Postmodernizm, Rok-Ensiklopediya, Rus ənənəvi kostyumları (ensiklopedik illüstrasiyalar), Oskar Mükafatı (Populyar Ensiklopediya, A.Snegirev), Rəngkarlıq Ensiklopediyası. Romantizm Ensiklopediyası, İmpressionizm və Postmodernizm Ensiklopediyası, XX əsr İncəsənəti Ensiklopediyası, Peyzaj Ensiklopediyası, Rus Rəngkarlığı Ensiklopediyası, Dünya Rəngkarlığı Ensiklopediyası və s.

ƏDƏBİYYAT: Qanadlı Sözlər (ensiklopediya), ədəbiyyat Ensiklopediyası, Dünya Xalqlarının Mifləri (2 cilddə), Rus Yazıçıları (2 cilddə), Kelt Mifologiyası, Britaniya adalarının mifologiyası, Leninqrad samizdatı (ədəbi ens.), Qoqol (ens., B.Sokolov).

ELM SAHƏLƏRİ: Populyar hüquq ensiklopedik lüğəti, Psixoloji ensiklopediya, Sosioloji ensiklopediya, Etika ensiklopediyası, Biologiya (ens.), Riyaziyyat (ens.), Nobel Mükafatları Laureatları, Yanılmalar Ensiklopediyası (4 cilddə, S.Mazurkeviç).

SAĞLAMLIQ: Kişi Sağlamlığı Ensiklopediyası (Maykl Oppenheim), Qadın Sağlamlığı Ensiklopediyası (Deniz Fouli), Orqanizmi Təmizləmək Ensiklopediyası, Xalq Təbabəti Ensiklopediyası, Böyük Xalq Təbabəti Ensiklopediyası, Kişinin Sağlamlığı Ensiklopediyası (Q.Lapsis), Qeyri-ənənəvi qidalanmanın tam ensiklopediyası (B.Smolyanski, P.Belova), Hamam Ensiklopediyası (Y.Stepanova, S.Prudius) və s.

İNSAN: İnsan Resurslarını İdarəetmə ensiklopediyası, Adların ensiklopediyası, Corpus amoris. Seksuallığın ensiklopedik-izahlı lüğəti.

İDMAN: İdman ensiklopediyası, Praktiki yoqa ensiklopediyası (L.Sperrou, P.Uolden), Şahmat ensiklopediyası, Bodibildinq ensiklopediyası (Arnold Şvartsenegger) və s.

HƏRB İŞİ: Müasir silahlar və döyüş texnikası, SAS Xüsusi Təyinatlıları əməldə (ingiliscədən tərcümə), Silah Ensiklopediyası (1000 illüstrasiya, E.Bondu), Zirehli Gəmilər və Linkorlar Ensiklopediyası, ölkənin raket silahı ensiklopediyası.

MƏKTƏBLİ DÜNYASI: Böyük Məktəb Ensiklopediyası, Uşağı Məktəbə Hazırlamaq Ensiklopediyası, Uşaq Hərbi Ensiklopediyası (zərbə və müdafiə, N.Volkovski), Uşaq Hərbi Ensiklopediyası. Muşketyordan raketə qədər, Uşaq Hərbi-Dəniz Ensiklopediyası. Triyerdən drednoutadək, Uşaq Hərbi Ensiklopediyası. Müasir donanma, hər şey haqqında, Yeniyetmələr üçün universal Ölkələr və Xalqlar Ensiklopediyası, Yeniyetmələr üçün sivilizasiya ensiklopediyası, Məktəblinin Böyük Ensiklopediyası (Oksford), Məktəblinin Böyük Ensiklopediyası (Maxokon), "Nə üçün?" uşaq ensiklopediyası, Balaca uşaqlar üçün ensiklopediya və s.

TƏBİƏT, ƏTRAF DÜNYA: Qalaktika ensiklopediyası (A.Derevitski), Anomal Təzahürlər ensiklopediyası (İqor Tsarev), "Möcüzələr, Müəmmalar və Sirlər ensiklopediyası" (Maksim Qolubev), "Möcüzəli və dərkedilməmiş təzahürlər ensiklopediyası" (Viktor Kandıba), Dünya boyunca: Ətraf Aləmin Ensiklopediyası (K.Beyker və B.Devidson, ingiliscədən

tərcümə), Böyük Coğrafi Kəşflər (çoxcildlik), Otaq Bitkiləri (ensiklopediya), Quşlar Aləmi (2 cildə), Bitkilər. Tam Ensiklopediya, "Yerin Sərvətləri. Qiymətli daşlar, minerallar, dağ süxurları", "Meyvələr və giləmeyvələr müalicədə, kosmetikada, kulinariyada", Dekorativ və Ekzotik Quşlar ensiklopediyası, Bizim Ətraf Aləm ensiklopediyası, Fövqəlbəşər Varlıqlar Ensiklopediyası, Bitkilərin yeni ensiklopediyası.

TEXNİKA: Avtoensiklopediya (ingiliscədən tərcümə), Maşınqayırma (40 cildlik ensiklopediya) və s.

DİN: Pravoslav Ensiklopediyası (4 cildə), Rus Mövhumatı (ensiklopedik lüğət), Mövhumat Ensiklopediyası,

DƏQİQ ELMLƏR: IBN PC üçün Oyunların Ensiklopediyası,

GÜNDƏLİK HƏYAT: Təhlükəsizlik Ensiklopediyası -3 (V.Qromov), Şəhərdə Baş Çıxarmağın Böyük Ensiklopediyası, Mənim İlk Ensiklopediyam, Ev Sahibinin Tam Ensiklopediyası, Praktiki fen-şuy ensiklopediyası, Sağqalma Ensiklopediyası, Ev ustasının məharət ensiklopediyası,

PEŞƏ VƏ MƏŞGULİYYƏT: Arıçı Ensiklopediyası, Krossvordların Həlli Ensiklopediyası, Bağban və Bostançı Ensiklopediyası, Balıqçının Böyük Ensiklopediyası, Rus Ov Ənənəsi, Akvarium (ens.), Akvariumist (ens.) və s.

Qadın dünyası ilə bağlı sahə ensiklopediyaları barədə yuxarıdakı bölmədə məlumat verdiyimizdən onların daha geniş çeşidini təkrar xatırlamağa ehtiyac duymadıq. Bütün bu nəşrləri bir də ona görə sadaladıq ki, fəaliyyət meydanının nə qədər geniş olduğunu, lakin bizim nəşriyyatların problemə, mövcud boşluğu doldurmağa lazımi operativliklə reaksiya verə bilmədiklərini nəzərə çarpdıraq.

AME baş direktoru İsmayıl Vəliyevin bildirdiyinə görə, Rusiya nəşriyyatlarının uğurla istifadə etdikləri bu praktika Azərbaycanda öz təsdiqini tapa bilmir - yerli firmalar AME ilə əməkdaşlıqdan qaçirlar. Humanitar təşkilatların nizamnamələrində isə dövlət təşkilatlarına yardım etmək qadağan olunur.

Milli universal ensiklopedik nəşrlərə gəldikdə isə, bu sahədə də

işlər keçmiş müttəfiq respublikalar arasında daha yaxşı Rusiya Federasiyasında təşkil edilmişdir. Yaxın keçmişin 30 cildlik Böyük Sovet Ensiklopediyasının varisi olmaları rus nəşirlərinin işlərini xeyli asanlaşdırır. Lakin belə hərtərəfli imkanlarına baxmayaraq bu ölkə də cildlərin ixtisarına getməyə məcbur olmuşdur. Hazırda BSEnin varisi olan Böyük Rusiya Ensiklopediyasını (BRE) bu dəfə 12 cildə buraxmaq planlaşdırılır.

İ.Vəliyev deyirdi: "Onlar da ciddi maliyyə problemini yaşayırlar. Ona görə də hələlik BREnin bir cildi belə çap olunmayıb. Bu baxımdan sahə ensiklopediyalarına üstünlük verirlər. Biz də o prinsiplə işləyirik. Amma onların bu sahədə imkanları bizdən genişdir. Çoxcildliyi buraxa bilmədiklərinin bir səbəbini də Rusiyada milli ensiklopediya nəşr etmək təcrübəsinin olmadığı ilə izah edirlər. Sovet ideologiyasına əsaslanan universal BSE ruslar üçün milli ensiklopediya sayılır".

Bəlli olduğu kimi, sabiq prezident B.Yeltsinin vaxtında BRE barədə iki dəfə qərar qəbul edilmiş - hər cild üçün RF Prezidenti fondundan 600 min ABŞ dolları həcmində vəsait də ayrılmışdı. Amma bu pul bəs etmədiyindən cildləri ərəşəyə gətirmək mümkün olmamışdır. İndi V.Putinin dövründə yeni fərman imzalanıb, yenə əlavə vəsait ayrılıb və aldığımız məlumata görə cildlər üzərində iş davam etdirilir.

Rusiyada bu nəşr ölkə əhəmiyyətli iş hesab olunduğundan dövlətin himayəsinə alınmışdır. RF Prezidentinin xüsusi qərarı ilə BRE görülən işlər barədə vaxtaşırı olaraq ölkə prezidenti qarşısında hesabat verir. Bizdə olan məlumatlara əsasən, belə bir qayda Qazaxıstanda, Belorusda və Özbəkistanda da var. Muxtar qurumlar sırasında Tatarıstan və Başkortostanda da ensiklopediyalar dövlət büdcəsindən maliyyələşir və bütün vergilərdən azaddırlar. Bu yaxınlarda Çuvaşiyada dövlət maliyyələşməsi qaydası ilə "Qısa çuvaş ensiklopediyası" çapdan çıxmış, onun habelə internet versiyası da yaradılmışdır.

AME baş direktoru İsmayıl Vəliyev neçə ildən bəri "prezident himayəsi" prinsipinin Azərbaycanda da tətbiq edilməsini işlərin "ölü nöqtədən" tərpənməsinə təkan verəcəyini bildirirdi...

8. "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPBnin beynəlxalq əməkdaşlıq təcrübəsi

Aydın məsələdir ki, hər hansı nəşriyyat üçün digər ölkələrin ensiklopediyaçı nəşriyyatları ilə materiallar mübadiləsi aparılmadan istər universal, istərsə də sahə ensiklopediyaları nəşr etmək mümkünsüzdür. "Beynəlxalq əlaqələriniz nə yerdədir?" - belə bir sualla "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPB baş direktoru İsmayıl Vəliyevə müraciət etdikdə bu cavabı aldıq:

- Biz Böyük Rusiya Ensiklopediyası (BRE) ilə əməkdaşlıq edirik, materiallar və metodik yeniliklər mübadiləsi aparırıq. Kitab yarmarkalarında keçmiş müttəfiq respublikalardan olan həmkarlarımızla fikir mübadiləsi aparırıq, onlar da köhnə əlaqələrin bərpasını istəyirlər və bunları bərpa etmək çətin deyil. Eyni zamanda biz İran İslam Ensiklopediyası və Türk-İslam Ensiklopediyası (Türkiyə) və RF-in bir sıra muxtar respublikalarının yeni ensiklopediyaları, məsələn, Tatarıstan və Başkörtostan milli ensiklopediyaları ilə əməkdaşlıq qurmuşuq.

"Xarici milli ensiklopediyalarla münasibətlərin konkret nəticələri varmı?" - sualımıza cavab belədir:

"Dünyanın özünü doğrultmuş bəzi ensiklopediyalarından, məsələn Britaniyadan, bizə sorğularla müraciət edirlər və biz də onlara cavablar göndəririk. Təssüf ki, son illərdə Azərbaycanın bağladığı dövlətlərarası mədəni əməkdaşlıq müqavilələrində ensiklopediyaların əməkdaşlığı "yaddan çıxır". Lakin, misal üçün, Rusiya praktikasında mədəni-elmi əməkdaşlıq müqavilələrində ensiklopediyalara xüsusi yer ayrılır.

Bununla belə biz xarici dövlətlərin ensiklopediya redaksiyaları ilə əməkdaşlıq edirik. Çin, Qazaxıstan, Özbəkistan kimi ölkələrdən Azərbaycanla bağlı məlumatlar istəndi və biz onları məmnuniyyətlə hazırlayıb göndərdik. Ukrayna, Belarus və Rusiya ensiklopediyaları ilə yaradıcı əməkdaşlığımız davam edir. Lakin eyni zamanda belə bir əməkdaşlıq prosesinin özü də maliyyə tələb edir. Onların istədiyi materialları hazırlamaq pula

başə gəlir ki, bu da bizdə çatışmır.

Aydındır ki, ortağ tarixi, ortağ mədəniyyəti bölüşdüyümüz Türkiyə, İran, İraq kimi qonşu ölkələrlə bu sahədə əməkdaşlıq daha sıx olmalıdır. İ.Vəliyevin bildirdiyinə görə, İraq ətrafında baş verməkdə olan hadisələrdən əvvəl bu ölkə bütün ərəb dünyası üçün universal ensiklopediya hazırlamağı öhdəsinə götürmüşdü. Onlar gəlib bizim ensiklopedistlərin təcrübələrini öyrənmiş və burada onlara lazım olan imkanlar yaradılmışdı. Sonralar bu ölkədə vəziyyət qarışıdığından əlaqələr kəsilmişdir.

İranla da bu sahədə əməkdaşlıq davam edir. Onlarda ensiklopediyalar bizimki kimi dövlət təşkilatı deyil, amma yaradıcı əməkdaşlıq çərçivəsində nə materail istəsələr, lazımı kömək göstərilir.

Türkiyədə məsələ başqa cür qurulub: Təhsil Bakanlığı və Kültür Bakanlığı tabeliyində ensiklopedik nəşrlər var, qalan nəşrlər isə özəldir. Bu nəşrlər Bakıdan material istədikdə AME onları dərhal hazırlayıb göndərir. Eyni zamanda AMEyə bir məlumat lazım gəldikdə həmin Türkiyə nəşriyyatları da müvafiq qaydada hazırlayıb göndəirlər.

Xarici nəşriyyatların sahə ensiklopedik nəşrlərinin müqavilə yolu ilə azərbaycancaya tərcüməsi və nəşri işinə, AMEdə münasibət birmənalı deyil. Baş redaktor İsmayıl Vəliyevin izahatına görə, dünya təcrübəsində buna müraciət edilsə də, ensiklopediyanı olduğu kimi tərcümə edib başqa bir ölkədə yaymaq düzgün sayılmır. Misal da gətirir: dünyanın ən məşhur ensiklopediyalarını tərcümə edib Türkiyədə çap edirlər, məsələn, fransızların 24 cildlik Böyük Larousse ensiklopediyası türkcədə sırf tərcümə deyil. Türkiyə oxucusunun marağı əsas götürüldüyündən bu çoxcildlikdə yerli oxucunu qane edəcək materiallar çoxluq təşkil edir. Yəni, tərcümə zamanı sözlüyə yenidən baxılmış, yeni sözlər, yeni mətnlər əlavə olunmuşdur və bu halda Türkiyəyə orijinalda olduğundan daha geniş yer ayrılmışdır.

Əlbəttə, hansısa bir ölkənin milli ensiklopedik nəşrini götürüb ona yaradıcı yanaşmaqla çapını bizim ensiklopediyaçılar

mümkün saysalar da, başqa ölkələrin praktikasında belə bir təşəbbüsün arxasında maliyyəsi və oxucu kontingenti olan nəşirin özünün durduğunu önə çəkirlər. Məsələn, Rusiyada Britannik ensiklopediyasını çap etmək istəmiş, bunun üçün qrup yaradılmış, oraya BSE əməkdaşları cəlb edilmiş, müqavilə bağlanaraq işə başlamışdılar. Sonrasında isə Rusiya auditoriyasında bu nəşri yaymağın çətinliyi meydana gəlmişdir. İdeoloji-siyasi münasibətlərin fərqli olması da materiallara yanaşmada ciddi mübahisələr doğurmuşdur. Bu və başqa səbəblərdən Britannikin Rusiyada nəşri mümkün olmayıb. Digər bir tarixi nümunə: alman Brokhauz ensiklopediyasını Rusiyada çap edərkən Yefron da ona birləşdirilmişdi, odur ki bu nəşr alman nəşrindən çox fərqlidir. "Yəni, xarici ensiklopediyanın tərcüməsi və nəşrinə dair hər konkret halda fərqli milli yanaşma özünü göstərir. Biz də hər hansı ölkənin maraqlı bir ensiklopedik çoxcildliyini, yaxud sahə ensiklopediyasını öz ölkəmizin oxucularının tələbinə uyğun nəşr etməyə hazırıq və belə bir təşəbbüslə çıxış etmişik", - deyir İ.Vəliyev bildirir. Lakin hər şey gəlib maliyyəyə və mümkün oxucu auditoriyasına dayanır...

9. Milli ensiklopediyanın təkrar nəşrinin ilk cildi nə vaxta gözlənilir?

Sivil dünyada çoxcildli milli universal ensiklopediya himndən, bayraqdan və gerbdən sonra dövlətin dördüncü atributu, yeni ölkənin siması sayılır. İnkişaf etmiş ölkələrdə qayda belədir: milli çoxcildli ensiklopediyanın son cildinin nəşrindən beş il keçmiş təkrar nəşrin ilk cildi işıq üzünə çıxır. Yəni bu məntiqdən çıxış edilir ki, bir nəşrlə problem həll olunmur - hər yeni nəsillə üçün yeniləşdirilmiş universal ensiklopediya gərəkdir.

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının son cildi 1987-ci ildə çıxmış, dörd ildən sonra isə ölkəmiz istiqlalına qovuşmuşdur. Sonra daha 12 il keçmiş, lakin Azərbaycanın milli universal ensiklopediyasının yeni nəşrinə hələ də başlanılmayıb. İndiyədək

ölkə 1987-ci ildə nəşri başa çatmış çoxcildlikdən istifadə edir ki, sivil dünya praktikasından çıxış etdikdə bu yolverilməzdir.

İ.Vəliyevin bildirdiyinə görə, hələ 1991-ci ildə Azərbaycan hökuməti milli-universal Azərbaycan Ensiklopediyasının nəşri barədə qərar qəbul etmiş, lakin vəsait çatışmazlığı üzündən AR Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin qərarına əsasən çoxcildlik üzərində iş üstündən bir il keçmiş - 1992-ci ildə dayandırılmışdır. İ.Vəliyevin söylədiyinə görə, sonrasinda dəfələrlə müraciət edilməsinə baxmayaraq, bu məsələyə dair başqa bir qərar qəbul edilməmişdir.

İlk nəşr 10 cilddən ibarət idi. Təkrar nəşr, hər halda, necə cildə nəzərdə tutulur? İ.Vəliyev deyirdi: "Başlanğıcda Azərbaycan Milli Ensiklopediyasını 15 cildə buraxmaq nəzərdə tutulurdu və bu hətta 1991-ci ilin hökumət qərarında öz əksini tapmışdı. İndi isə hesab edilir ki, bu gün 15 cildlik ensiklopediyadan danışmaq real deyil - 6-7 cildlik bəsimizdir".

Həcm sarıdan belə köklü ixtisar nəyin hesabına aparılacaq? AME NPB baş direktoru İ.Vəliyevin izahı: "Sovetlər zamanında qayda beləydi: materialların üçdə biri Azərbaycan miqyasında, üçdə biri SSRİ miqyasında, üçdə biri - dünya miqyasında olmalıdır. İndi vəziyyət dəyişib. Biz - müstəqil dövlətlik və müstəqil nəşriyyatıq. Ona görə də AME-də materiallar 50 - 50 nisbətində, yəni yarısı Azərbaycan miqyasında, o biri yarısı - dünya miqyasında olacaq. Bundan çıxış edərək, bizə elə gəlir ki, 6-7 cild hər şeyi əhatə edə biləcək".

Baş direktor onu da bildirirdi ki, əgər əvvəlki oncildlik 20 ilə başa gəldisə, indi yaxşı vəsait ayrılarsa, işi 5 ilə başa gətirmək mümkündür, bir az ortatab vəsait olarsa - 10 ilə başa gətirilər, yəni vəsait olsa, müəllifə vaxtında qonorar verib, məqaləni vaxtında ala bilirsən.

Baş direktor hesab edirdi ki, redaktorların elmi potensialı və qüvəsi çoxcildliyin buraxılışına elə bu ildən başlamağa kifayət edər. Lakin bunun üçün iki şərt var: milli universal ensiklopediya nəşrinə münasibət dəyişsin və bu işin maliyyə tərəfi həllini tapsın.

"Nəşriyyat işi haqqında" qanunda ensiklopediya işi barədə ayrıca maddələr olsa da, təəssüflər olsun ki, bu günədək dövlət tərəfindən maliyyələşdirmə məsələsi sükutla qarşılanırdı. Odur ki, AME çoxcildliyi üzərində işlər tam dayandırılmışdı. Vəsait ayrıldıqdan sonra da, qaydaya görə, universal ensiklopediya nəşri üçün azı 2 il hazırlıq mərhələsi ayrılmalıdır. İ.Vəliyev AME NPBnin hazırda sahə ensiklopediyaları nəşrinə üstünlük verdiyini bu xüsusatla əlaqələndirirdi.

Baş direktorun etiraf etdiyinə görə, bu iş də uğurla getmirdi. Toplular vaxtında çap olunmur, maliyyə vəsaiti tapılmır, satışında problem var, oxucular pul verib kitab ala bilmirlər və s.

Bu araşdırma çapa hazırlanarkən ölkə prezidentinin "Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri haqqında" 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı çıxdı. Sərəncama əsasən, "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi Azərbaycan MEA-nın tabeliyində olacaq və MEA prezidenti **Mahmud Kərimov** isə AME-nin baş redaktoru təyin edilir. AME-nin nəşri 2004-2008-ci illər ərzində həyata keçirilməlidir.

AME Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi baş direktorunun elmi işlər üzrə müavini Zəhid Mustafayev ümidvar olduğunu bildirdi ki, çoxdan gözlənilən bu sərəncam milli universal ensiklopediyanın nəşri işinə böyük təkan verəcək.

Ölkə başçısının sərəncamına əsasən, üç ay ərzində təşkilati məsələlərə baxılacaq. Z.Mustafayev dedi: "Qarşımıza qoyulan vəzifənin həlli üçün ilk öncə infrastruktur bərpa olunmalıdır. Sahələr üzrə redaksiyalar, şöbələr, elmi məsləhətçilər və bədii şura yaradılmalı və elmi redaksiya heyətinin yeni tərkibi müəyyən olunmalıdır". 17-18 redaksiya və 8 bölmənin fəaliyyət göstərəcəyi planlaşdırılır.

Hələlik nə yaradılacaq strukturun işi, nə də ayrılacaq vəsaitin məbləği barədə bir söz deyə bilməyəcəyini söyləyən Z.Mustafayev bildirdi ki, yeni baş redaktor Mahmud Kərimov hazırda redaksiya heyətinin tərkibini və əsasnaməni hazırlamaqla məşğuldur. Bundan başqa, hazırda Redaksiya heyəti

formalaşdırılır, habelə Böyük Elmi Redaksiya Şurası yaradılacaq. Sənədlər üç aydan sonra Nazirlər Kabinetinə təqdim olunduqdan sonra Redaksiya heyəti və Böyük Elmi Redaksiya Şurasının tərkibi, eləcə də cildlərin sayı məsələsinə baxılacaq. Hər halda son vaxtlar minimum 10, maksimum 15 cild barəsində söhbətlər eşidilir.

İ.Vəliyevin bildirdiyinə görə, sərəncam çıxan gündən birinci cildin, eləcə də sözlüyün hazırlıq işlərinə başlanılmışdır. Nəzərdə tutulur ki, 2004-cü ilin sonuna qədər "Azərbaycan Respublikası" adlanan 1-ci cild nəşr edilsin. İkinci cildən etibarən bütün xronologiya əlifba sırasıyla yerini alacaq.

Tiraja gəlincə öyrəndik ki, əvvəlcə abunəçilərin sayı hesablanacaq, sonra isə iki dəfə ondan artıq sayda kitab buraxılacaq. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, rəngli ensiklopediyanın bir cildi təxminən 200-250 milyon, rəngsiz variantı isə 170-180 milyon manata başa gələcək. Hər cildin üzərində isə 130-140 müəllif çalışmalıdır...

10. Monitoringin "Lüğətlər və ensiklopediyalar nəşri" üzrə yekun nəticələri

1. Müstəqillikdən sonra, xüsusən də son illərdə müxtəlif səpkilərdə çoxlu lüğətlər nəşr edilmişdir. Say etibarı ilə terminoloji lüğətlər üstünlük təşkil edir. Yaxın dövrdə isə bazara yeni-yeni lüğətlərin çıxacağı gözlənilir. Akademik lüğətlər azlıq təşkil edir, nəşriyyatlar daha çox kiçik həcmli, praktik lüğətlərə üstünlük verirlər. MEA Dilçilik İnstitutu elmi şurası və Terminologiya Komitəsi mütəxəssislərinin rəyi olmadan nəşr edilmiş lüğətlər məzmun və keyfiyyət baxımından qüsurlu sayılır.

2. Ensiklopedik nəşrlərin tərtib prinsipləri və qaydalarına heç də bütün nəşriyyatlar ciddi riayət etmirlər. Buraxılan ensiklopedik topluların bir çoxunun poliqrafik səviyyəsi primitivlik dərəcəsinə aşağıdır. Plagiatlıq hallarına geniş yol verilir. Eləcə də bu sahədə "xaltura" nəşrlər mövcuddur. Azərbaycanda ensiklopedik nəşrlər sahəsində zəngin təcrübə bazası olsa da, nəşriyyatlar ondan

lazımınca istifadə etmirlər.

3. 1990-cı ildən sonra "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyində yaranmış böhran indiyədək davam edir. Lakin ölkə prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli məlum sərəncamı burada fəaliyyətin yaxın zamanlarda canlanacağına hüquqi təminat verir.

4. "XX əsr Azərbaycan qadınları" üçcildlik ensiklopedik nəşri və ona göstərilən reaksiyadan aydın olur ki, ensiklopedik nəşrlər sahəsində nəşriyyatlar arasında təcridən rəqabət mühiti formalaşmaqdadır.

5. Son illərin ensiklopedik xarakterli digər nəşrləri göstərir ki, nəşriyyatların bu sahəyə marağı artmaqdadır və belə nəşrlərə tələbat var. Lakin onlar AMEnin qanunla təsbit olunmuş koordinasiya hüququna məhəl qoymadıqlarından, bir çox hallarda mövzu təkrarçılığına yol verilir və bazarda sıxlıq yaranır.

6. Digər postsovet ölkələrində ensiklopedik nəşrlərlə, o cümlədən milli ensiklopediyanın nəşri ilə bağlı işlərin optimal təşkili təcrübəsi olsa da, bu təcrübə Azərbaycan praktikasında təsdiqini tapa bilmir.

7. Milli ensiklopedist kadrlarla bağlı durum acınacaqlı vəziyyətdədir, lakin son sərəncamla bağlı mövcud kadrların bir yerə cəmləşəcəyini güman etmək olar.

8. "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPBnin beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqələri olsa da, yuxarıda sadalanan səbəblərdən bu əlaqələrin bəhrələri bu vaxtadək görünməyib, lakin prezidentin problemlə bağlı məlum 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamından sonra canlanacağı ehtimal olunur.

9. Çoxcildlik universal Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının təkrar nəşrinin faktik olaraq dövlətin maliyyə dəstəyi olmadan mümkünsüzlüyü düşüncəsi on beş illik fasilədən sonra qalib gəldi və bu məsələ hər il dövlət büdcəsində əksini tapacaqdır.

§5. BƏDİİ ƏDƏBİYYAT NƏŞRİ

- 1. Ölkədə bədii ədəbiyyat nəşrinin tendensiyaları**
- 2. Yeni bədii nəşrlər**
- 3. Azərbaycan və dünya klassikasının latın qrafikası ilə təkrar nəşri problemi**
- 4. Bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşri**
- 5. Yaxşı ki səfirliklər var**
- 6. Rus dilində bədii ədəbiyyat nəşri**
- 7. Milli azlıqların dillərində bədii ədəbiyyat nəşri**
- 8. Monitorinqin "Bədii ədəbiyyat nəşri" üzrə yekun nəticələri**

1. Ölkədə bədii ədəbiyyat nəşrinin tendensiyaları

Ölkə istiqlalına qovuşduqdan sonra demokratiyanın verdiyi özünüifadə sərbəstliyi bədii söz meydanında insanlarımızın özünü-təsdiq cəhdlərini ciddi bir maneə olmadan gerçəkləşdirmələrinə normal şərait yaratmışdır. Sovet dönəminin məhdudlaşdırmaları aradan qalxdığından, özünü yaradıcı sayan hər kəs yazdıqlarını, eləcə də ata-babasının "sandıq ədəbiyyatı"nı asanlıqla çap etdirə bilir. Bunların oxucusunu tapması isə ayrı söhbətin mövzusudur.

Elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat, lüğətlər və ensiklopediyalar nəşri ilə müqayisədə bədii ədəbiyyat nəşri sahəsində vəziyyət daha bayağı şəkil almışdır. Nəşriyyatların bədii söz adına ağına-bozuna baxmadan hər nə gəldi çap etdikləri günün reallığıdır. Təki nəşr pulunu ödəsinlər...

Təcrübəli nəşir, qalın "Azərbaycan" ədəbi jurnalının baş redaktoru **İntiqam Qasımzadə** deyir: "Bədii ədəbiyyat nəşri son dərəcə nizamsız bir şəkil alıb. Sovet dövrünün planlı nəşr məsələsi bütün əyintilərinə və qüsurlu tərəflərinə baxmayaraq müəyyən bir sistem daxilində cərəyan edir, nəşr planına yalnız qalın jurnallarda, qəzetlərdə çıxmış əsərlər salınırdı.

İndi bu sistem dağılıb və nəşirləri çapa təqdim olunan əsərlərin bədii məziyyətləri deyil, kitabın çapından götürəcəyi gəlir maraqlandırır. Onlar bu pulu bəri başdan müəllifin özündən alırlar". Onunla razılaşmamaq mümkün deyil. Kitab mağazalarının rəfləri, nəşriyyatların çap məhsullarının son illər üzrə siyahıları, habelə bir sıra qəzet redaksiyalarında resenziya üçün təqdim edilmiş topluların yığını ilə tanışlıq gerçəkdən çox qərribə bir situasiyanı sərgiləmiş oldu: nəşr bolluğu var, səviyyəli əsər yox kimidir.

"Əlbəttə, nəşr edilən bədii əsərlərin çox böyük payı mağazalar şəbəkəsi ilə satış üçün nəzərdə tutulmadığından müəllif tərəfindən öz dost-taşılarına paylanır. Nəşirlər isə hələlik öz risklərinə təşəbbüs göstərib satış üçün bədii əsər çap etmirlər. Normal məcraya dönüş meylləri artıq hiss olunsa da, bu vəziyyətin halə bir ne-

çə il davam edəcəyini söyləmək olar. Dəyərli bədii ədəbiyyat hələlik imkanlı iri şirkətlərin himayəsi ilə işıq üzü görə bilər. Onu da qeyd edim ki, bu saat böyük əsərlərə nə oxucu marağı, nə yazıçı həvəsi hiss olunur. Zaman kiçik janrlar - hekayə, povest tələb etsə də, bu janrlarda özünü sınamaq istəyənlər Yazıçılar Birliyinin 700 nəfərdən çox üzvü arasında cüzi azlıq təşkil edirlər ki, bu da situasiyanın anormallığından irəli gəlir", - deyə İntiqam Qasımzadə vəziyyəti izah edir.

Ölkənin ağsaqqal ədiblərindən **Fikrət Sadıq** və **Abbas Abdulla** vəziyyətdən çıxış yolunu Yazıçılar Birliyinin müvafiq şöbələrində "bədii şuraların" yaradılmasında görürlər. Xarici təcrübədən çıxış edən bu iki ədəbiyyat xadiminin fikrincə, öz prestijini gözləyən nəşriyyatlar çapa təqdim olunan kitabları rəy üçün bu şuraya təqdim edə bilərdilər. Burada tanınmış şairlər kitabın qüsurlarını göstərərdilər ki, bu da maraqlı tərəflərin hamısının faydasına olardı. Bu, heç olmasa, son vaxtlar geniş şəkil almış plagiatlığın - misra, fikir oğurluğunun qarşısını almağa az da olsa kömək edərdi. Lakin bu qaydanın qəbulu yazıçıların növbəti qurultayına planlaşdırılır. Bu qayda qəbul olunacaqmı, qəbul olunduğu təqdirdə ona nə dərəcədə əməl olunacaq - bu da bir zaman məsələsidir.

2. Yeni bədii nəşrlər

«Bədii çap məhsullarının monitorinqi göstərir ki, bütün anormal təzahürlərə baxmayaraq Azərbaycan ədəbiyyatı yaşayır, onun bütün janrlarında əsərlər yazılır və işıq üzü görür. Təbii seçmənin yekun nəticələri isə, artıq dediyimiz kimi, zamana bağlı olan şeydir. Hər halda, bu günün şeir, nəsr və pyes kitablarını mü-təxəssis fikirlərinin işığında ötəri də olsa gözdən keçirmək istədik.

a) şeir kitablarına baxış nə göstərdi?

Yazıçılar Birliyinin şeir şöbəsinin məsləhətçisi, qocaman şair Fikrət Sadığın iş otağındakı şəkfdə müəlliflərin ona bağlılaşdıqla-

rı saysız şeir kitabları üst-üstə yığılıb. "Amma heç birində şeirə rast gəlməzsən, - deyə o bildirir. - Sözcülük, plagiathıq, səviyyəsizlik, təkrarçılıq, bəsitlik, bayağılıq - onların səciyyəvi cəhətləridir". Azərbaycan Yazıçılar Birliyi sıralarının sayartımının 700 nəfəri aşması əsasən "şairlər" in hesabına baş versə də, bu sayartımının Azərbaycan poeziyasının uğurlarına tərs mütənasib olduğunu da qeyd etməliyik - imzalar bol, ortada ədəbi hadisə adına barmaq-la göstəriləsi çox az nümunə...

Bəlli olur ki, elə şair var il ərzində 7-8 şeir kitabı nəşr etdirib. "Şeir kitablarının çox çıxması və şair "bolluğu" qorxulu deyil. Füzuli dövründə də, elə XIX əsrdə də şairlərimiz çox olub, lakin ədəbiyyat tarixinə ən yaxşılari, ən istedadlıları daxil ola bilib. İndi də belə olacaq. Amma bu qədər çoxlu və səviyyəsiz şeir kitabının çıxmasının bir mənfi cəhəti var - onlar oxucu zövqünü korlayırlar", - deyə tanınmış ədəbi tənqidçi **Vaqif Yusifli** fikrini bildirir. Onunla razılaşmamaq mümkün deyil - ali filoloji təhsili olmayan, dünya poeziyasını bilməyən kəsin yazdıqları çətin ki bu günün geniş düşüncəli insanını təəccübləndirsin, ya da heyrətləndirsin.

Bu gün çox cüzi qismi satış bazarına çıxarılan şeir toplularının rəngarəngliyində, əlbəttə, yalnız media mənsublarının geniş iştirakı ilə təqdimat mərasimləri keçirilən nəşrlərdən vaxtında xəbər tutmaq olur. Adətən az tirajla çap olunan şeir kitablarının çox böyük qismi isə oxucu auditoriyası üçün naməlum qalır. Odur ki, hətta ədəbi prosesləri izləyən qalın jurnalların tənqid şöbələri, Yazıçılar Birliyinin şeir şöbələri belə bu gün bu sahəyə dair ümumiləşdirici mülahizələr söyləməkdə çətinlik çəkirlər,

Gözdən keçirilən dövrdə saysız şeir kitabları çıxsa da, onların çox azı, əsasən də yaxın keçmişin ünlü şairlərinin kitablarından bəziləri ədəbi hadisə olaraq diqqəti cəlb etmişdir. Ədəbi mühitdə geniş əks-səda doğuran belə nümunələrdən Vaqif Səmədoğlunun "**Mən burdayam, İlahi...**" ("Gənclik", 1998, 440 səh.) və "**Uzaq yaşıl ada**" ("Gənclik", 1999, 448 səh.) toplularını ilk öncə qeyd etmək istərdik. Ədəbi ictimaiyyətin diqqətini çəkən bu iki toplu barədə mətbuatda bir neçə müsbət resenziya dərc olundu. Son döv-

rün kütləvi şəkil almış "solğun ədəbiyyatının" fonunda maraqla qarşılanan, ədəbi söhbətlərdə tez-tez adları çəkilən şeir kitabları sırasında Zəlimxan Yaqubun "**Bu yaşıl ağacın altı bizimdir**" ("Azərbaycan", 2000, 424 səh.), Hamlet İsxanlının "**Təzadlar**" (Xəzər Universiteti nəşriyyatı, 2001, 225 səh.), Vəli Xramçaylının "**Bu yurdda yeganə qəm ağacıyam**" ("Nurlan", 2001, 232 səh.), Sabir Sarvanın "**Çıx qaranlıqdan**" ("Ozan", 2001), Ömər Qoçulunun "**Taleyimdən yox gileyim**" ("Azərbaycan", 2002, 256 səh.), Məmməd İlqarın "**Quzey qönçəsi**" ("Nurlan", 2002), Tahir Taliblinin "**Bu tale dediyin**" (OKA-Ofset, 2003, 118 səh.), Eldar Nəsilinin "**Bura Qazaxdır, oğlum**" ("Nurlan", 2003, 124 səh.) və sair kimi ən müxtəlif ovqatların dilmancı olan uğurlu şeir topluları qeyd oluna bilər.

Londonda yaşayan filosof-şair Qulamrza Təbrizinin 2002-ci ildə Bakıda aralarında kiçik fasilələrlə işıq üzü görən "**Ümid çırağı**" ("Şirvanəşr", 2002, 160 səh.) və "**Seçmə şerlər**" ("Şirvanəşr", 2002, 252 səh.), Almaniyada yaşayan Nuridə Atəşinin "**Yaşanmamış qadınlıq**" ("Təhsil", 2003, 216 səh.) topluları son illərdə şeirimizdə özünü hiss etdirən təkrarçılığa, yeknəsəqliyə bir tərəvət gətirmiş oldu. Bu üç topludakı nümunələr ilk öncə öz qısalığı, lakonikliyi və adiliyi, pafosdan uzaqlığı, bütün bunların arxasında isə oxucunu ciddi düşünməyə vadar etməsi ilə diqqəti çəkirdi. Bizcə, bu təzahür Avropanın bu günkü populyar şeir üslublarının təsirindən doğmuşdu. Yeri gəlmişkən, bu təzahür Ədalət Əsgəroğlunun "**Sabahını itirməyən adamlar**" ("Adiloğlu", 2003, 168 səh.) toplusuna daxil etdiyi bir çox şeirlərinə də xasdır.

50-60-cı illərdən ədəbiyyata gəlmiş şairlərdən bəzilərinin əsərlərinin latın qrafikasında yeniləşdirilmiş topluları da bir-birinin ardınca işıq üzü görməkdədir. Məsələn, "Çinar-Çap" nəşriyyatı 2003-cü ildə Fikrət Sadığın "**Taleyin açığına**" kitabını nəşr etdi. Yüksək poliqlafik səviyyədə işıq üzü görmüş bu kitaba müəllifin şeirləri, poemaları, nağılları, pyesləri, tərcümələri, özünün yazdıqları və onun haqqında başqalarının yazdıqları məqalələr, müsahibələr daxil edilmişdir.

Yəni demək istəyirik ki, bu günün solğun, diqqəti çəkməyən poeziya kitablarının zorakı axınında, diqqəti çəkən, zövq oxşayan şeir kitabları da doğulur.

b) nəsr

Ədəbi tənqid nəsr sahəsində gedən prosesləri gərəyincə izləyə bilmədiyindən çıxan çap məhsullarına əsaslandırılmış tənqidçi münasibəti də yoxdur. Odur ki, situasiya barədə aydın, formalaşmış fikir söyləmək hamı üçün çətindir. Son illərin bədii çap məhsulları sırasında şeir kitabları ilə müqayisədə ilk baxışdan azlıq təşkil edən nəsr kitablarında bir "keyfiyyət probleminin" yaşandığı isə göz önündədir: qrafoman yazıçıların vaxtilə qalın ədəbi jurnallara yaxın buraxılmayan bəsit, Azərbaycan nəsrinin keçən yüzilin ikinci yarısına təsadüf edən məlum şedevrləri ilə müqayisədə olduqca sönük "hekayələri", "povestləri", "romanları" indi iri kitablar şəklində az çap edilmir... Təsadüfi deyil ki, keçmişin ünlü nasirlərinin bəzi əsərlərini istisna etsək, son illərdə yeni yazarların geniş əks-səda doğuran hansısa romanı, yaxud povesti nadir hallarda diqqəti cəlb etmiş, bir reaksiya doğurmuşdur.

Gözdən keçirdiyimiz nəsr kitablarının poliqratik icra səviyyəsi yaxşılaşıb, lakin bu aldadıcı zahiri effektdən başqa bir şey deyilməmiş. "Bəzəkli kitabların içi çox zaman "boş" olur", - deyər tənqidçi Vaqif Yusifli münasibət bildirir. "Azərbaycan", "Literaturnı Azerbaydjan" və "Ulduz" jurnallarının son illərdəki saylarını gözdən keçirdikdə hər halda, gözə dəyər nələrinə yazıldığını gördük. Sabir Əhmədlinin "Ömür urası" povesti "Azərbaycan" jurnalında çıxıb, amma hələ kitab şəklində işıq üzü görməyib. Amma Yusif Həsənbəyin "Sualtı döyüşlər" romanı jurnalda çıxdıqdan az sonra kitab şəklində də çıxdı. Seyran Səxavətin "Nekroloq" romanı "Azərbaycan" jurnalında çap olunub, amma kitab şəklində çıxmayıb.

Məhsuldar və yaradıcılığına məsuliyyətlə yanaşan nasirlərdən Afaq Məsudun "İzdiham" (povest) (Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi, 1997, 208 səh.) və "Azadlıq" roman, esselər və hekayələr ki-

tabından sonra (Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi, 1999, 560 səh.) latın qrafikasında hələ bir kitabı da nəşr olunmayıb. Özünün bildirdiyinə görə, yeni bir kitabını təqdim etməyə hazırlaşır: "Bir yazıçı kimi düşünürəm ki, əgər oxucuya yeni bir kitab təqdim edirsənsə, məzmunu keyfiyyət baxımından yüksək olmalıdır. "**Duyğular imperiyası**" kitabımın müştərisi çoxdur, bunun ruscası ilə oxucular hissə-hissə ZERKALO qəzetində tanış olublar. Nəşri barədə hələlik bir söz deyə bilmirəm", - deyə bizimlə söhbətində açıqladı.

Altmışıncı illər nəsrinin nümayəndələrindən Anarın və Elçinin çoxcildliklərində yer alan romanların latın qrafikası ilə ilə təkrar nəsrini istisna etsək, çıxan nəsr kitabları arasında romanlar seyrəkdir. "Azərbaycan nəsrində roman təfəkkürü zəifləyib, - bu fikir də Vaqif Yusifliyə məxsusdur. - Romanlar yazılır, amma roman təfəkkürü başqa şeydir - söhbət keyfiyyətdən gedir. Çıxan nəsr kitablarının çoxu həvəskar səviyyəsində olan müəlliflərin qələminə məxsusdur, professional səviyyədə deyil". Onun fikrincə, Yusif Səmədoğlunun "**Qətl günü**" ("Yazıçı", 1987, 184 səh.) və İsmayıl Şıxlının "**Ölən dünyam**" (Azərənəşr, 1995, 150 səh.) romanlarından sonra Azərbaycan nəsrində ədəbi hadisə baş verməyib.

Yusif Səmədoğlunun vəfatından sonra əlyazma şəklində aşkarlanan "**Deyilənlər gəldi başa**" romanının yarımçıq qaldığı bəlli oldu. Lakin bu yarımçıqlıqda bir bitkinlik, tamamlıq, bütövlük vardı və roman "Qətl günü" qədər qeyri-adi bir əsər kimi qiymətləndirildi. Bundan əvvəlki beş kitabında getmiş hekayələri və "Qətl günü" romanı ilə birlikdə "Deyilənlər gəldi başa" kitabı (tərtibçi həyat yoldaşı Nəmidə Vəkilova, redaktoru Vaqif Bəhmənli) bir külliyyat olaraq "XXI - Yeni Nəşrlər Evi" tərəfindən 1999-cu ildə Türkiyədə nəfis tərtibatda, kiril və latın qrafikalarında nəşr edilmişdir. 1999-cu il martın 22-də parlamentdə, martın 30-da Yazıçılar Birliyində bu kitabın təqdimat mərasimləri keçirildi. Yazıçının bu külliyyatı öz poliqrafik səviyyəsinə görə kitab işi mütəxəssisləri tərəfindən ölkəmizin kitab mədəniyyətində yadda-

qalan hadisə kimi dəyərləndirildi.

Mərhum şair Davud Nəsimi VII yüzilin böyük sərkərdəsi Cavanşirin qəhrəmanlıqlarla dolu həyatı barədə "**Cavanşir**" adlı iki hissəli ("Sınaq" və "Dönüş") tarixi roman ("Araz", 2000, 229 səh.) nəşr etdirdi. Müəllif bu romanı trilogiyaya çevirmək istəyirdi, ömür vəfa etmədi.

"Köhnə nasirlər vaxtında öz sözlərini deyib qurtarıblar, indi yalnız avtobioqrafik nələrsə yazırlar. Sabir Azəri, Yusif Həsənbəy, Sabir Əhmədov, Vidadi Babanlı daha çox avtobioqrafik mövzulara müraciət edirlər. Meydan gəncliyindir, onlarsa öz sözlərini indi-indi deməyə çalışırlar" - tənqidçi Vaqif Yusifli gənc nasirlərdən Elçin Hüseynbəylinin "**Qaraçuxa**" və "**Balıq adam**" romanlarını, Mübariz Cəfərlinin "Koka-Kola" firmasının sponsorluğu ilə çıxmış hekayələr kitabını, Aslan Quliyevin (Yardımlıda - əyalətdə yaşayır) "**Keçmiş döyüşçü oğlan**" povestini xüsusi qeyd etməklə, onların yaxşı qarşılandıqlarını deyir.

Yeri gəlmişkən, bu günlərdə Elçin Hüseynbəylinin "Balıq adam" kitabı "Adiloğlu" nəşriyyatında işıq üzü gördü və qəzetlərdə reklam materialı ilə satış şəbəkəsinə dağıldı. Bu kitabı müəllifin "Balıq adam" və "**Tut ağacı boyunca**" neoromanları, "**Qurdun qardaşı**" povesti daxildir.

Murad Köhnəqalanın "**Alma əhvalatı**" kitabına ("Adiloğlu", 2000, 112 səh.) daxil etdiyi "Gümüş kuzə" povesti, Şəkiddə yaşayan gənc yazıçı Ramiz Orsərin "**Məhəbbət ovu**" ("Tural" NPM, 2003) hekayələr kitabı da bu sıradan diqqəti çəkir.

Fazil Günəyin "**Qara qan**" adlı ilk romanı ("Elm və həyat", 2002, 462 səh.) namusunu qorumaq üçün özlərini qayadan atmış Qarabağ qızlarına həsr olunmuşdur. "Qara qan"da Qarabağ savaşı sevgi və ismət sınağı ilə üz-üzə qalmış Aysunun əsirliyi fonunda verilir. Dillərində "namus" sözünü türklərdən götürmüş və türkcə işlədən ermənilər və onlara kömək edən - dilində bu sözün dəqiq anlamı olmayan rus hərbiçiləri. Qarşı tərəfdə bu sözün dəyərini və mənasını yaxşı bilən azərbaycanlılar. Savaş isə bitməyib. Çox şeyə görə cavab vermək lazım gələcək...

Tarixi-publisistik roman adlandırılıla biləcək bu əsər millətimizin və dövlətimizin ağırlı yeri olan Qarabağ mövzusunda poeziya və publisistikadan fərqli olaraq çox az sayda irihəcmli bədii nəsr əsərlərindən biri olmaqla, dəyərli iş kimi qiymətləndirilə bilər. Hazırda yazıçı romanın ikinci kitabı üzərində çalışır.

Bir sıra nasirlər vaxtilə kirillə nəşr edilmiş nəsr əsərlərinin indilətinlə təkrar nəşrinin də qayğısına qalırlar.

c) pyeslər kitab şəklində

Teatrlara və orada oynanan tamaşalara, eləcə də tele-tamaşalara marağın əvvəlki kimi olmadığı bir zamanədə dram yaradıcılığı davam edir. Pyeslərə öz yaradıcılığında epizodik deyil, sistematik yer verən yazarlardan Elçin, Bəxtiyar Vahabzadə, Firuz Mustafa, Hidayət Orucov, Əli Əmirli, Elçin Hüseynbəyli və Aygün Həsənoğlunu görürük.

Bu gün ölkə teatrlarında oynanan əsasən bu müəlliflərin pyesləridir və bunlardan bir qismi son illərdə kitablar şəklində də işıq üzü görmüşdür. Düzdür, bu sıradan kitablar şeir və nəsr kitabları ilə müqayisədə çox olmasa da, hər halda var. İlk sırada dramaturgiyada öz sözünü demiş Vaqif Səmədoğlunun "**Bəxt üzüyü**" pyeslər toplusunu ("Gənclik", 1999, 402 səh.) qeyd edə bilərik. Buraya müəllifin hər bir azərbaycanlıya tanış olan "**Bəxt üzüyü**", "**Yaşıl qartopu oyunu**", "**İntihar**", "**Generalın son əmri**", "**Yaşıl eynəkli adam - 1**", "**Yaşıl eynəkli adam - 2**" kimi populyar pyesləri daxil edilmişdir.

Yaxın keçmişin başqa bir dramaturqu - İlyas Əfəndiyevin bu yaxınlarda latın qrafıksı ilə işıq üzü görmüş çoxcildliyinə onun dramları da daxil edilib. Bundan başqa Hüseyn Cavid, Bəxtiyar Vahabzadə və Elçinin son vaxtlar nəşr olunmuş kitablarına pyesləri də salınmışdır.

Bir neçə teatrda pyesləri oynanan Firuz Mustafa son vaxtlar iki pyes toplusu nəşr etdirmiş, üçüncüsünü isə çapa hazırlayır. Onun Cəfər Cabbarlı mükafatına layiq görülmüş "**Adsız**" toplusuna ("Adiloğlu", 2001, 480 səh.) 10 pyesi daxil edilib və bu pyes-

lərdən əksəri teatrlarımızda oynanmışdır və oynanır. "Sifət" toplusuna ("Araz", 2002, 168 səh.) beş mono-pyesi daxil edilib.

d) miniatür kitablar nəşrində uğurlar

Respublika "Kitab" Cəmiyyətinin sədri Zərifə Salahova miniatür kitablar nəşrində qazandığı uğurları ilə ölkənin kitab mədəniyyətində özünəməxsus iz buraxa bilmişdir. Keçən ilin apreliyində İçəri Şəhərdə miniatür kitab muzeyinin açılışı onun neçə illərdən bəri çəkdiyi böyük zəhmətin nəticəsidir. Burada nümayiş etdirilən 4 min kitabı Z.Salahova 20 il ərzində toplamışdır. Onun zəngin kolleksiyasındakı XVIII və XIX əsrdə Şərqdə, Avropada və Rusiyada nəşr olunmuş miniatür kitabları sovetlər dönəmində başqa respublikalarda və Azərbaycanda bu formada nəşr edilmiş kitabların geniş çeşidi tamamlayır. Yeri gəlmişkən, bu kolleksiya Sidneydə, Parisdə, Kiyevdə uğurla nümayiş etdirilmiş, böyük marağa səbəb olmuşdur.

Z.Salahova Azərbaycanın bədii söz ustalarının əsərlərini miniatür kitablar şəklində çap etdirmək ənənəsini davam etdirməkdədir. Bu fədakar sənətsevərin sayəsində işıq üzü görmüş bədii nümunələrdən biri kimi şair Mansur Vəkilovun "**Lirika**"sı ("Kitab" Cəmiyyəti, 2001) göstərilə bilər. Nizami ad. Ədəbiyyat Muzeyində təqdimat mərasimində iştirak etdiyimiz bu orijinal miniatür şeirlər toplusunu şairin yaddaşında işıqlı izlər buraxmış qadınlara həsr edilən gül dәмəti saymaq da olar. Demə, onun poetik yaddaşında belə adlar çox imiş və şair onların hər birinə ayrıca, bir-birindən mənalı, bir-birindən lirik və incə şeirlər həsr etmişdir: İradə, Adını xatırlaya bilmədiyi ilk qadın, Ada K., Sara N., Tatyana, akrostixlərin qəhrəmanları - Zərifə, Qalina, Sabina, Elina, Solmaz, Lüdmila, Yelizaveta... Burada habelə Vesta, Tərflanə, Tahirə D., N də var, "adları çəkilməyənlər" də... Coşqun qəlbin səmimi etirafları da yox deyildir - "belə şeylər kimin başına gəlmir ki"...

Və ən başlıcası, təkrar edirik, bu şeirlər incə qəlblı lirik bir şairin qələmindən süzölmüş son dərəcə poetik nümunələrdir. Elə

nəşrin poliqrafik səviyyəsi də xoşagələndir.

Müsbət haldır ki, miniatür kitab buraxılışında özünü sınayan başqa nəşriyyatlar da var. Məsələn, "Araz" nəşriyyatı 2003-cü ildə Firuz Mustafanın "**Buz üstə yazılmış sətirələr**" aforizmlər toplusunu və Məmməd Arazın "**Ağlayan qayalar**" şeirlər toplularını miniatür kitablar şəklində nəşr etmişdir.

3. Azərbaycan və dünya klassikasının latın qrafikası ilə təkrar nəşri problemi

⤵ Latın qrafikasına keçidlə bağlı bu əlifbada ədəbiyyat boşluğu hələ də ölkənin intellektual inkişafı yolunda bütün kəskinliyi ilə durmaqdadır. Ölkədə bu əlifba ilə təhsil görmüş, psixoloji olaraq bu əlifbaya proqramlaşmış, lakin bu əlifbada ədəbiyyat yoxluğunu yaşayan böyük bir nəsil yetişmişdir.⤵

Hər halda yavaş tempdə olsa da, bu yöndə işlər başlanıb. Əldə etdiyimiz məlumatlara görə, "Azərnəşr" 2002-ci ildə Rəsul Rzanın beşcildliyini buraxıb (I,II, III cildlər - şeirlər, IV cild - poemalar, pyeslər və publisistik məqalələr, V cild - mülahizələr, müsahibələr, məqalələrdir). QAPP-POLİQRAF 2003-cü ildə Cəlil Məmmədquluzadənin seçilmiş əsərlərini, İlyas Əfəndiyevin yeddicildliyini (2002-2003) nəşr etmişdir. Bundan əlavə, İ.Əfəndiyevin rusca ikicildliyi də çıxmışdır. Cəfər Cabbarlının seçilmiş əsərlərinin üçcildliyi, Sabit Rəhmanın seçilmiş əsərlərinin ikicildliyi, Məmməd Cəfərin əsərlərinin üçcildliyi, Abbas Zamanovun seçilmiş əsərləri də bu il QAPP-POLİQRAFda işıq üzü görmüşdür.

Klassikanın nəşri baxımından "Çinar-Çap" nəşriyyatı 2003-cü ildə "Aşıq Ələsgər" (şeirlər, dastanlar, rəvayətlər, xatirələr) kitabı ilə çıxış etmişdir (toplayanı və tərtib edəni İslam Ələsgər).

"Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" 2001-ci ildə Nəriman Nərimanovun "Seçilmiş əsərləri"ni nəşr etmişdir (tərtib edən və ön sözün müəllifi Teymur Əhmədovdur).

Klassiklərdən Hüseyn Cavidin üçcildliyi 2003-cü ildə işıq üzü gördü. Azərbaycan Mədəniyyət Fondu Rəyasət Heyətinin qərarı

ilə çap olunmuş bu üçcildliyin nəşrində böyük ədibin 1982-1985-ci illərdə nəşr olunmuş dördcildliyi əsas götürülmüşdür.

Üçcildliyə ön sözü AMF idarə heyətinin sədri prof. Kamal Abdulla yazmışdır. İlk cildə şairin mənzum əsərləri, "Azər" poeması, 1910-1914-cü illərdə yazdığı "Ana", "Maral", "Şeyx Sənan" dramları daxildir. İkinci cildə böyük ədibin 1916-1925-ci illərdə yazdığı "Şeyda", "Uçurum", "İblis", "Afət", "Peyğəmbər" və "Topal Teymur" pyesləri salınmışdır. Üçüncü cildə isə onun 1928-1937-ci illərdə yazdığı "Knyaz", "Səyavuş", "Xəyyam", "İblisin intiqamı" dramları, müxtəlif illərdə yazılan məqalələri və məktublari yer almışdır. Bu cildə "Əlavələr" başlığı altında müəllifin "Dəli Knyaz" librettosu və "Telli saz" pyesi verilmişdir. Üçcildlik yüksək poliqrafik səviyyədə çap olunmuş və bu kitablar üz qabığı ilə həmahəng olan bir qutuda yerləşdirilmişdir.

Səməd Vurğunun latın qrafikası ilə üçcildliyi isə 2002-ci ilin yanvarından növbə gözləyir (I cild - lirika, II cild - poemalar və dramlar, III cild - məqalələr, çıxışlar, məktublar). Yeri gəlmişkən, 1996-cı ildə Səməd Vurğun Fondu "Vurğun ömrü məktublarda" (Toplayanı, tərtib edən, ön sözün və şərhlərin müəllifi Şəmistan Nəzirli) (Azərbaycan-Amerika Mədəniyyət Mərkəzinin nəşriyyatı, 368 səh.) kitabını nəşr etdirmişdir (çox təəssüf ki, kirillə). Şairin nəvəsi Aygün bu yaxınlarda öz vəsaiti hesabına "Aygün" poemasını ("R.N. Novruz - 94", 2003, 119 səh.) və "Xavərə" adlı şeirlər və məktublar toplusunu ("Adiloğlu", 2003) latın qrafikası ilə nəşr etdirmişdir.

İsmayıl Şıxlının külliyyatının nəşri də ləngidi. Yazıcının yalnız "Dəli Kür", "Ayrılan yollar" romanları, "Namus qaçağı", "Nəmərd gülləsi" və "Ölüləri qəbristanda basdırın" hekayələrindən ibarət bircildliyi çapa hazırdır.

Müasirlərimizdən 40-cı illərin sonlarından ədəbiyyata gələn Bəxtiyar Vahabzadənin səkkizcildliyinin ilk üç cildi 2002-ci ildə "Azərbaycan" nəşriyyatında çıxmış (bu üç cild şeirlərdən ibarətdir), növbəti cildləri isə, bəzi məlumatlara görə, başqa nəşriyyatlar üzə çıxarmalıdır.

Lakin bu görülmüş işlər, əlbəttə, kifayət deyildir. Birincisi, adları xatırlanan kitablar məhdud tirajla çap olunublar. Ölkənin kütləvi kitabxanaları və məktəb kitabxanaları, bir az da pərakəndə satış üçün hesablınsa, hər cild azı 10 000 tirajla çap olunmalıdır, onlarsa ən yaxşı halda 2000 tirajla çap olunublar: Yəni, bütүн bu görülmüş işlərə rəğmən boşluq qalır.

Son günlərdə bu ümummillı problemin həllinə yönəlik ortada 200 cildlik Azərbaycan ədəbiyyatı kitabxanası, 100 cildlik Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı kitabxanası, 100 cildlik məktəbli kitabxanası seriyasından kitabların latın qrafikası ilə təkrar nəşri ideyaları dolaşırdı. Hələ 2003-cü ilin noyabrında Təhsil Nazirliyində keçirilmiş "Dəyirmi masada" "Çaşıoğlu" nəşriyyatı 100 cildlik Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı kitabxanasını nəşr edəcəyi barədə sensasion bəyanatla çıxış etmişdisə də, digər nəşriyyatlar bu iddiadan narazı qalmışdılar, başqa sözlə, onları narazı salan bu olmuşdu ki, əgər buna dövlət vəsaiti ayrılacaqsa, qanun əsasında tender elan edilməli, yalnız qalib nəşriyyatlar işə cəlb olunmalıdırlar. Başqa bir ictimai narahatlıq "Çaşıoğlu"nun texniki səviyyəsi ilə bağlı idi. Belə hesab edilirdi ki, bu səviyyə yüksək poliqrifik keyfiyyətlərə malik kitablar buraxmaq üçün yetərli deyil. Dərsliklərdən fərqli olaraq bədii ədəbiyyatın uzun illər kitabxanalarda istifadədə olacağını hesaba alsaq, bu narahatlığı anlamaq olardı.

Yeri gəlmişkən, çoxcildliklər buraxılışı sahəsində müsbət təcrübə də var. 80-ci illərdə 100 cildlik "Dünya ədəbiyyatı kitabxanası", 50 cildlik "Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası", 25 cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı rus dilində" seriyaları xüsusi dövlət proqramı çərçivəsində uğurla nəşr olunmuş, lakin 90-cı illərin əvvəllərində baş vermiş siyasi hərc-mərclik nəticəsində bu işlərin bir hissəsi yarımçıq qalmışdı. Bu ideyanı reallaşdırmaq üçün o vaxt çox böyük bir elmi və ədəbi potensial işə cəlb olunmuş, seriyalar nəşriyyatlar arasında bölüşdürülmüşdü.

Bu problematik məsələ ilə bağlı rəyini soruşduğumuz nəşirlərin münasibəti beləydi ki, əgər təklif dövlətə verilibsə və dövlət bu

işi boynuna götürübsə və maliyyələşdirmək fikri varsa, onda "200 cildlik Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası", "Dünya və Azərbaycan ədəbiyyatı 100 cildliyi" ideyalarını həyata keçirmək üçün Nazirlər Kabinetinin təşkil etdiyi dövlət komissiyasının himayəsində MEA, yaxud Yazıçılar Birliyində nüfuzlu yazıçılardan ibarət redaksiya heyəti yaradılmalı, hamı öz təkliflərini verməli və bu dövlət əhəmiyyətli çox ciddi iş layiqincə başa çatdırılmalıdır. TN isə, deyək ki, məktəbli kitabxanası seriyasının nəşrini təşkil edə bilər və artıq bu işin başında yazıçılar deyil, pedaqoq alimlər durmalıdırlar.

Məsələyə AR prezidenti İ.Əliyevin "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı müəyyən dərəcədə aydınlıq gətirdi. Sərəncama əsasən 2004-cü ildə latın qrafikası ilə ilk mərhələdə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısı təsdiq olundu. Sərəncamda Nazirlər Kabinetinə tapşırılır ki, çap olunacaq əsərlərin ölkənin bütün kütləvi kitabxanalarına və orta tədris müəssisələrinin kitabxanalarına alınması üçün zəruri vəsait ayırsın. Bu hesabla nəşrlərin tirajları 10 min nüsxəyə yaxın olmalıdır. 2005-2008-ci illərdə latın qrafikası ilə çap olunmalı əsərlərin siyahısı isə bir ay müddətində hazırlanaraq təsdiqlənmək üçün respublika prezidentinə təqdim olunmalıdır. Nazirlər Kabineti respublikanın maliyyə qurumları ilə birlikdə müvafiq plan-qrafik tərtib edib kitabların çap işini təmin etməlidir. Nazirlər Kabinetinə habelə çapı nəzərdə tutulan kitabların mətnlərinin elektron daşıyıcıları və internet vasitələri ilə yayılması, latın qrafikasında "Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası"nın təmin edilməsi işi də tapşırılmışdır.

4. Bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşri

Sovet dönəmində yalnız Sov.İKP MK-nın icazə verdiyi (çünki ideoloji məsələlər bir yana, müəllifə ödənəcək xarici valyuta yalnız dövlət nəzarətində olduğundan istər-istəməz bu icazə lazım

idi) xarici bədii əsərlər əvvəlcə rus dilinə, sonra isə məhz ruscadan (orijinaldan deyil) milli dillərə tərcümə edilə bilərdisə və Azərbaycan ziyalılarının xarici ədəbiyyat nümunələrini orijinaldan birbaşa tərcümə və nəşr etmək istəkləri heç də həmişə uğurla nəticələnmirdisə, Azərbaycan istiqlalına qovuşduqdan sonra bu maneə də yox olmuş və xarici ədəbiyyatın tərcüməsi və nəşrində bir sərbəstlik yaranmışdır.

Hər halda, çoxəsrlik tərcümə ənənəsinə malik olan Azərbaycan ədəbiyyatında bu sahə sovet dönəmində böyük bir inkişaf yolu keçmiş, Rusiyanın çox güclü tərcümə məktəbinin təsiri altında bu sahənin öz ənənələri və peşəkar mütərcimlər dəstəsi yetişmiş, xarici ölkə ədiblərinin çoxsaylı pleyadası Azərbaycan türkcəsində "danışdırılmışdır". Artıq keçən yüzilin 80-ci illərinin sonlarında xarici ədəbiyyatın rus dilindən yan ötməklə azərbaycancaya birbaşa orijinaldan tərcümə praktikasını bir qayda halını almağa başlamış, tədricən kiçik həcmli əsərlərdən romanların tərcüməsinə keçid baş vermişdi. Məsələn, ingiliscədən ilk roman 1988-ci ildə çevrilmişdi. Artur Heylinin "Aeroport" romanını peşəkar tərcüməçi **Zeydulla Ağayev** dilimizdə səsləndirmişdir.

1990-cı ildən nəşriyyat işinin bu seqmentində bir durğunluq yaranmış və bu tendensiya indi də davam etməkdədir. Bədii əsərləri ingilis, alman, fransız, rus, gürcü və b. dillərdən birbaşa azərbaycancaya çevirməyə qadir olan qabiliyyətli tərcüməçilərin çoxluğuna baxmayaraq, son illər birbaşa tərcümədə nəşr olunmuş bədii əsərləri barmaqla saymaq olar. Ölkə nəşriyyatları bu işə tamamilə laqeyddirlər. Yalnız Henrix İbsenin "Elm və həyat" nəşriyyatında buraxılmış "**Seçilmiş dramlar**" (2002) və "Təhsil" nəşriyyatında Zahid Əhmədovun ingiliscədən tərcüməsində 2002-ci ildə buraxılmış yapon müəllif Reiko Uçidanın "**Tufandan qabaq**" sosial-fəlsəfi məzmunlu əsərini gördük.

Nə qədər acı olsa da etiraf etməliyik ki, son illər Gürcüstanda gürcü dilində Abbas Abdullanın, Vaqif Səmədoğlunun, Mir Cəlalin, Çingiz Abdullayevin, Hamlet İsxanlının əsərlərinin, "Koroğlu" dastanının gürcücə nəşr edilməyinin qarşılığında, bir gürcü

yazıcısının əsəri belə azərbaycanca işıq üzü görməmişdir...

Dünya ədəbiyyatının orijinaldan azərbaycancaya çevrilməsi, nəşri və təbliği, eləcə də Azərbaycan ədəbiyyatının başqa dillərə tərcüməsi və nəşri məqsədi ilə 1989-cu ildə yaradılan Azərbaycan Tərcümə Mərkəzinin direktoru **Afaq Məsudun** bildirdiyinə görə, keçid dövrünün çətinlikləri Mərkəzin işinə mənfi təsir göstərmiş, nəşrlərin sayı kəskin şəkildə azalmış, əməkdaşların dördü üçü ixtisara düşmüşdür. Vaxtilə böyük ziyalılar tərəfindən çox böyük ideallar və böyük ümidlərlə yaradılan bu Mərkəz çətinliklərə və bazar iqtisadiyyatının diktəsinə boyun əyməyərək belletristika, yüngül ədəbiyyatın tərcüməsi və nəşri yolunu tutmayıb. Bu 15 il ərzində büdcədən bir manat pul almadan, tərcümə xidmətləri göstərməklə varlığını sürdürmüş, bütün mümkün vasitələrlə yalnız ciddi ədəbiyyat nəşr etməyə çalışmışdır.

Mərkəzin 1996-1999-cu illərdə tərcümədə buraxdığı xarici ədəbiyyata göz gəzdirək: "**Əmir Teymurun vəsiyyətləri**" (1996, 272 səh.), Çingiz Aytmatov, "**Çingiz xanın ağ buludu**" (1996, 288 səh.), "**Paşanın həyat hekayəsi**" (1996, 144 səh.), Şukşin, "**İlan zəhəri**" (1996, 112 səh.), Konan Doyl, "**İtmiş dünya**" (1997, 192 səh.), "**İssumbisi**" (yapon xalq nağılı) (1997, 32 səh.), Kurt Vannehum, "**Pişik beşiyi**" (1997, 128 səh.), Tomas Vulf, "**Dünyanın hörümçək toru**" (1998, 96 səh.), Frans Kafka, "**Qəsr**" (1998, 524 səh.), Qabriel Qarsia Markes, "**Patriarxın payızı**" (1998, 576 səh.), "**Məşhur olmaq ayıbdı**" (dünya ədəbiyyatından çevirmələr. Hekayələr, novellalar, pritçalar) (2000, 384 səh.)... Vəssəlam. Son üç ildə isə daha çox sifarişli ədəbiyyatın nəşri ilə məşğul olmuşlar.

Yazıçı, millət vəkili Anarın təşəbbüsü ilə Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi 2004-cü ildən büdcədən maliyyələşdiriləcək. Bu addım mərkəzin fəaliyyətinin canlanacağına böyük inam yaratmışdır. Direktor Afaq Məsud:

- O qədər böyük fasilə olub ki... Düşünürük, əsər çox, yazıçılar çox, müasir dövrdə bir çox yeni yazıçılar parlayıb və əsərləri bizim günlərdə populyardır - fikirləşmək lazımdır. Bir sözlə, planda çox böyük işlərimiz var, ümid edirik ki, ayrılan büdcə bu planları

tam olmasa da, qismən həyata keçirməyə imkan verəcək. Böyük əsərləri nəşr edə bilməsək də, oxucuda müvafiq ölkənin ədəbiyyatı barədə təsəvvür yaratmaqdan ötrü antologiyalar, Nobel mükafatları laureatlarının əsərlərini nəşr etməyi planlaşdırırıq. Mərkəzin bu vaxtadək oynadığı ən böyük rol elə yazıçıları tərcümə etmək oldu ki, onlar bu vaxtadək tanınmırdılar. Vaxtilə keyfiyyətsiz tərcümə olunmuş, uzun-uzadı cildlər indi müasir oxucunun tələblərini ödəmir. Son illərdə nəşr etdiyimiz ədəbiyyatın çox hissəsi Azərbaycan oxucusuna tanış olmayan adlardır. Qabriel Qarsia Markesin irihəcmli "Patriarxın payızı" romanı, Frans Kafkanın "Qəsr" romanı və s. buna misal ola bilər.

Afaq Məsudun fikrincə, çoxlu keyfiyyətsiz və lazımsız kitablar buraxmaqda, az sayda, lakin keyfiyyətli tərcümədə kitablar buraxmaq faydalıdır. "Şükür Allaha, indi İnternet var, biz dünya ölkələrində gedən ədəbi prosesləri izləyirik. Təkcə XIX əsr yazıçıları ilə müqayisədə yox, XX əsrdə klassikə çevrilmiş yazıçılarla müqayisədə bu gün onlar səviyyədə yazıçı çox azdır. Hər halda, biz kitab şəklində nəşr etmək üçün ciddi ədəbiyyatı seçəcəyik", - deyə o bildirir.

"Azərbaycanca xarici ədəbiyyatın satış perspektivi necədir?" - deyə soruşuruq. Afaq Məsud:

- Bu yaxınlarda fransız qonaqlarım gəlmişdi, ədəbiyyat adamları idi. Onlarla söhbətimizdə bir maraqlı fakt dedilər: hər il dövlət tərəfindən bir qərar şəklində, hansısa mənəvi dəyərləri hiyf etmək, cəmiyyəti mənəvi deqradasiyadan qorumaq üçün bir vasitə olaraq Alber Kamyu 1000 tirajla çap edilir. Amma fransız alıcılar, deyək ki, macəra kitablarını, belletristikani, detektivi, Fransua de Saqanın əsərlərini çox alırlar. Biz Frans Kafkanı, Qabriel Markesi Azərbaycan kimi ölkədə 1000 tirajla çap etdik, amma onları neçə illərdir çox ləng sata bilirik.

- Azərbaycanda 100-dən çox nəşriyyat qeydiyyatdan keçib, onlardan hansılarsına öz təşəbbüsləri ilə hansısa yeni bir xarici müəllifin bizə tanış olmayan əsərini tərcümə və nəşr etdikləri barədə bilginiz varmı?

- Eşitməmişəm, bilmirəm... amma bir şeyi dəqiq bilirəm ki, Azərbaycanda hansısa bir xarici müəllifin hansısa uğurlu bir əsərini seçib tərcümə və nəşr edəcək yeganə qurum Azərbaycan Tərcümə Mərkəzidir. Çünki burada peşəkar, yüksək elmi səviyyəsi və ədəbi zövqü olan yazıçılar və şairlər toplaşblar. Ola bilər hansısa nəşriyyat belə bir işə təşəbbüs etsin, dünya ədəbiyyatında o qədər adlar var ki... Amma ədəbiyyatın dəyərini axı nəşriyyatlar deyil, zaman həll edir.

Direktor bu mərkəzin gələcək işini belə təsəvvür edir ki, keçmişdə olduğu kimi iri redaksiyalar (Avropa ədəbiyyatı redaksiyası, Şərq ədəbiyyatı redaksiyası və s.) saxlamağa ehtiyac yoxdur. Kompüter və İnternetin verdiyi imkanlar sayəsində işi az qüvvə ilə daha çevik şəkildə qurmaq mümkündür. Çap materiallarını, məlumatları İnternet vasitəsi ilə əldə etmək işi xeyli asanlaşdırır.

Bilavasitə tərcümə işinin özünə gəldikdə isə, əsərlər birbaşa orijinaldan sətiri tərcümə edilməli, sonra əgər nəsrdirsə - yazıçı əməkdaş, şeirdirsə - şair əməkdaş tərəfindən onun üzərində bədii tərcümə işi aparılmalı və bu proses çərçivəsində tərcümə mətni orijinala tutuşdurulmalıdır.

5. Yaxşı ki səfirliklər var

Bu balaca ölkənin 100-dən çox nəşriyyatının oxucularımızı xarici ədəbiyyatın ən yaxşı nümunələri ilə tanış edə bilmədiyi bir zamanədə bir sıra ölkələrin Bakı səfirlikləri maliyyə dəstəyi göstər-məklə, öz milli ədəbiyyatlarının ən yaxşı nümunələri ilə Azərbaycan oxucusunu tanış etmək işinə öz töhfələrini verməkdədirlər. Məsələn, Fransa səfirliyinin maliyyə dəstəyi ilə buraxılmış kitablar sırasında ilk öncə Hamlet Qocanın hazırladığı "**Fransız ədəbiyyatı antologiyası (XIX - XX əsrlər)**" ("Azərbaycan Milli Ensiklopediyası", 2000, 508 səh.) toplusunu qeyd etməliyik. Hamlet Qocanın tərtib etdiyi antologiya uzun illərin yaradıcılıq məhsuludur. Müəllif yaradıcılıqlarına bələd olduğu fransız yazıçıları və şairləri haqqında məlumat və əsərlərindən özünün etdiyi tərcümə-

ləri təqdim edir. Burada XIX əsr müəlliflərinə daha geniş yer ayrılır: Sen-Simon, Stendal, Hüqo, Balzak, Düma, Jorj Sand, Jül Vern, Emil Zolya, Anatol Frans, Mopassan və başqaları ilə yanaşı XX əsrdə parlamiş, lakin bizim oxuculara az tanış olan ədəbi simaların da əsərlərindən parçalar, şeir və hekayələr verilir.

Bundan başqa, səfirliyin maliyyə dəstəyi ilə 2002-ci ildə Viktor Hüqonun "**Seçilmiş əsərləri**" azərbaycanca işıq üzü gördü. Buraya dahi yazığının "Ölümə məhkum olunanın son günü", "Mariya Tüdor" və s. əsərləri daxil edilmişdir.

* * *

Quzey Kıbrıs Türk Cümhuriyyətindən olan diplomat Hasibə Şahoğlunun Bakıda çıxan ilk şeirlər toplusu "**Xəzərdən əsintilər**" adlanır (Xəzər Universitəsi nəşriyyatı, 2002, 104 səh.). Bu kitabı "xarici ədəbiyyat" bölgüsünə aid edən yalnız müəllifin vətəndaşlıq mənsubiyyətidir. Əslində isə bu kitaba daxil edilmiş şeirlər bizə doğma və şirin bir dildə - Anadolu türk ləhcəsindən süzülmüşdür.

Toplunun özü kimi yığcam və məzmunlu önsözünü incə zövqlü şair və sözündən vaz keçilməyən publisist - ölkə prezidenti Rauf Denkaş yazıb: "Sayın Hasibə Şahoğlunun şair ruhunu aşkla, sevgi ilə, qardaşlıq ruhu ilə xidmət etdiyi Azərbaycanın gözəllikləri, dostluğu yenidən şahlandırmış. Çok da iyi olmuş bu oyanış. Vatan və insanlıq sevgisi ilə dolu şeirlərini zövqlə oxuyacaqsınız və bu gözəlliklər için sadəcə Hasibə hanıma deyil, onun şair ruhunu şaha qaldıran Azərbaycana da təşəkkür edəcəksiniz. Təşəkkürlər sayın Hasibə Şahoğlu".

Bakıda bir neçə il Türkiyənin Azərbaycan Böyük Elçisinin Kıbrıs, təhsil və mədəniyyət məsələləri üzrə müavini Hasibə Şahoğlu Kıbrıs türk ədəbiyyatında yeni ad deyildir. Özünün söylədiyinə görə, çocuq yaşlarından ədəbiyyat maraqlısı olub, hələ litseydə oxuyarkən şeir yazmağa başlamış, arabir qəzetlərdə çap olunmuşdur. Ancaq sonralar tələbəlik, ailə və iş həyatı onu uzun bir sürə bu aləmdən qoparıb. Şeir in sehrl i dünyasına bir də Azərbaycana gəldikdən sonra, Bakını, Azərbaycanı sevərəkdən qayıt-

mış və ilk şeirlər toplusu - "Xəzərdən əsintilər"i Bakıda işıq üzü görmüşdür.

* * *

Ankara Atatürk Kültür Mərkəzinin müxbir üzvü, türkoloq Güllü Yoloğlunun tərcüməsində rumın yazıçılarının hekayələrindən ibarət "**İlk Məktub**" ("Adiloğlu", 2002, 258 səh.) adlı toplu Rumıniyanın Azərbaycan səfiri Tahsin Cəmil cənablarının təşəbbüsü ilə Azərbaycan türkcəsində işıq üzü görmüşdür. Hələ keçən yüzilin 80-ci illərində "Azərbaycan-Moldova ədəbi əlaqələrinin" əsasını qoyan bir araşdırıcı, Moldova və Rumıniyada yaranan ədəbiyyat üzrə dəyərli mütəxəssis kimi tanınan Güllü Yoloğlu həm bu hekayələri dilimizə çevirmiş, həm də kitaba bir ümumiləşdirici ön söz yazmışdır.

Bu kitab barədə ilk öncə onu qeyd edək ki, əslində ayrıca moldov ədəbiyyatı yoxdur, ümumi rumın ədəbiyyatı var. Sovet vaxtı bizə moldov və rumın kimi ayrılıqda tanıtılan xalqlar əslində rumınlardır və onların ayrılıqda yaratdıqları ədəbiyyat əslində vahid rumın ədəbiyyatının nümunələridir. Onlar biz azərbaycanlılar kimi ikiyə bölünmüş xalqlardan biridirlər və onların da ikiyə bölünməsində Çar Rusiyasının işğalçı siyasəti müdhiş rol oynamışdır.

Ölkəmizə dost olan Rumıniya və Moldovanı bizə yaxınlaşdıran bir faktor da bu iki ölkədə çoxlu soydaşlarımızın - Moldovada qaqozların, Rumıniyada isə tatarların yaşamasıdır. "İlk məktub"da onların hamısı təmsil olunmuşlar. Amma burada sosializm dövrü ədəbiyyatının yeni quruluşu tərənnüm edən "sığallı" örnəklərinə deyil, azad qələmdən süzülmüş əsərlərə yer verilmişdir.

Toplunu ikiyə bölünmüş xalqın böyük klassiki Mixay Emineskunun onun zəngin yaradıcılığında öz ayrıca yeri olan "Bədbəxt Dionis" əsəri ilə tanışlıq açır. İlk öncə ona görə ki, Emineskunun yaradıcılığında Yunus Əmrə ruhuna bir yaxınlıq var. Onun bir sıra əsərlərində Osmanlı tarixinə bağlı məqamlar yer alır. Ədibin 150 illik yubileyi 2000-ci ildə ölkəmizdə və Türkiyədə də sayğı ilə

qeyd olunmuşdur. "İlk məktub" toplusunun bizə hədiyyəsi nələrdir?

Burada Eucen Urikaru ("Məhəbəbt haqqında"), Aurel Draços Muntyanu ("R.X.-dən"), George Suçu ("Müqəddəs Cümə"), Mirça Radu Yakoban ("İlk məktub"), Ştefan Benulesku ("Dovdaq"), İon Ariyeşanu ("İstirahət günü"), Vasile Rebruanu ("Ov"), Hans Liyebhardt ("Baba və ölüm"), Sorin Titel ("Şaxta") kimi yazıçılara və onların diqqəti çəkən hekayələrinə yer verilmişdir. Bu yazarlarla yanaşı Rumıniyada yaşayan çoxsaylı türk-tatar toplumu arasında tanınan yazıçılar da ilk dəfə Azərbaycan oxucusuna təqdim olunur. Akayın "Bir sevgi nağılı", Emin Attilanın "Yaz röyasının gözəli", İsmayıl Ziyaəddinin "Naharda nə yemişdik?", Nevzat Yusuf Sarıgölün "Gümüş qapaqlı saat" hekayələri maraqla oxunur. Və bu bir-birindən maraqlı hekayələr sırasını Vircil İyerunkanın mühacirətdə yazdığı "QULAQ arxipelaqının rumın adası" tamamlyır.

Tarixi, etnoqrafik və ədəbiyyatşünaslıq baxımından diqqəti çəkən bu örnəklər Rumıniya və rumın xalqı, onun keçmişi və indisi barədə aydın təsəvvür yarada bilər. "İlk məktub"u həm də Güllü Yoloğlunun - yorulmadan Türk Dünyasını dolayan bir araşdırıcının bu iki qardaş ölkənin ədəbi mühitinə, zəngin mənəvi dünyasına saldığı ilk körpü kimi də qiymətləndirmək olar.

* * *

İvrit Ədəbiyyatını Tərcümə İnstitutu və İsrailin Azərbaycan səfirliyinin köməyi ilə buraxılmış **"İsrail yazıçılarının hekayələri"** (Azərənşr, 2000, 192 səh.) toplusuna İsrail dövlətinin yaradılmasından sonra yetişmiş 12 yəhudi yazıçısının hərəsinin bir hekayəsi daxil edilmişdir. Yazıçı Anarın ön sözü ilə təqdim olunan bu topluda Azərbaycan oxucusu bu dost ölkənin Yoram Kanyuk ("Komendant Klyayn"), Amos Oz ("Rüzgarın işi"), Benyamin Tammuz ("Üfüq"), Savyon Librext ("Səhra almaları"), Avraham B.Yehoşua ("Şairin tükənməz susqunluğu"), Aharon Appelfeld ("Kitti"), Aharon Meged ("Göz yaşları"), Yehuda Amixay ("Ata-

mın öldüyü zamanlar"), Yehoşua Kenaz ("Üç ayaqlı toyuq"), Nissim Aloni ("Ədirnəli türk əskəri"), S.Yizhar ("Dustaq"), Yitsxak Ben-Ner ("Kino") kimi yazıçıları ilə tanış olurlar. Hekayələri dilimizə Natiq Səfərov, Anar, Vaqif Nəsim Şahhüseynoğlu, İslam Sadıq, Məhərrəm Qasımlı tərcümə etmişlər.

6. Rus dilində bədii ədəbiyyat nəşri.

Ölkənin rusdilli yazarlarının işıq üzü görmüş kitablarını göz-dən keçirdikdə son illərdə Mansur Vəkilov, Vladimir Qafarov, Elnarə Vaqif qızı, Qala Abdullayeva, Firuza Şahlar, Tamilla Axundova, Elmira Axundova, Natiq Rəsulzadə, Lev Əskərov, Valentina Əfəndiyeva, Esmira Zərbəli və s. kimi müəlliflərin xeyli adda roman, şeir, hekayə, publisistik kitabları və povestlərinin işıq üzü gördüyü müəyyən olundu. "Literaturnı Azerbaydjan" jurnalının baş redaktoru Mansur Vəkilovun bildirdiyinə görə, köhnə rusdilli müəlliflərin əksəriyyəti Bakını tərk edərək İsrailə, Kaliforniyaya, Rusiyaya və başqa ölkələrə köçüb getsələr də, Azərbaycanda rusdilli ədəbiyyat zəngin və maraqlı olaraq qalır. Çoxlu istedadlı yazarlar var və onlar bu jurnalın ətrafına toplaşmışlar.

Lev Əskərovun elmi fantastika janrında nəşr etdirdiyi "**Attılının ölümü**" ("Əbilov, Zeynalov və oğulları", 1998) kitabında eyniadlı romanla yanaşı "**Olub-keçənlər yadında deyil**" povesti də yer alır. Bu müəllif 2001-ci ildə yenə elmi fantastika janrında "**Görünməz varlığın qisası**" romanını işıq üzünə çıxarmışdır.

Bu mühitdə professional şair kimi Əkrəm Məlikov qəbul olunur. Qalina Talıbova eyni zamanda professional tərcüməçi sayılır. Rusdilli müəlliflər arasında Valentina Əfəndiyevanın yazılarında yaxın keçmişə bir nostalji hiss olunur. Onun 1997-ci ildə "Gənclik" nəşriyyatında işıq üzü görmüş "**Səmavi qığılcımlar**" şeirlər toplusundan sonra başqa kitabına rast gəlmədik.

Son illərdə Vladimir Qafarovun rusca üç şeir toplusu və iki tərcümə kitabı işıq üzü görmüşdür. "**İkinci görmə**" ("Mütərcim",

2001), "**Vüsal və ayrılıq**" ("Çaşıoğlu", 2001), "**Xəzər Venetsiyası**" ("Çaşıoğlu", 2002) şeir toplularında şairin poetik yaradıcılığı əhatə olunur. Hələ 2001-ci ildə "Ayna Mətbu Evi" V.Qafarovun tərcüməsində Məhsətinin rübailərini nəşr etmişdi. 2003-cü ildə isə "Yurd" nəşriyyatı şairin tərcüməsində ədəbiyyatımızın böyük klassiklərindən Füzulinin və Vaqifin şeirlərini bir topluda işıq üzünə çıxarmışdır.

Azərbaycanda yaşayan şairə və nasir Qala Abdullayeva da son illər bir neçə kitab nəşr etdirmişdir. Rusdilli mətbuatda onun "**Oynaq karusel**" ("Hüquq ədəbiyyatı", Bakı, 2001, 184 səh.), "**Buqələmun əsri**" ("Hüquq ədəbiyyatı", Bakı, 2001, 200 səh.) şeir topluları, "**İnsaniyyət krediti**" ("Hüquq ədəbiyyatı", 2001, 168 səh.), "**Anların kaleydoskopu**" ("Nağil evi" nəşriyyatı, 2002, 140 səh.) kitabları haqqında müsbət resenziyalar dərc edilmişdir. Onun son iki kitabına nəsr nümunələri də daxil edilmişdir. Məsələn, "Həyatının intervyüsü" və "Naməlum qadının məktubu" kimi povestləri maraqla oxunur. Son kitabında Pənah Rüstəmin tərcüməsində azərbaycanca 7 şeri də yer alır.

Son illərin rusdilli nəşrləri arasında Füzuzə Şahların "**Mənim illərim**" (1999, 160 səh.), Elnarə Vaqif qızının "**Yenə də eşq haqqında**" ("Təbib", 2000, 88 səh.), "**Yüz ildən sonra görüşərik**" ("Adiloğlu", 2002, 126 səh.), Esmira Zərbəlinin "**Quş balalarının civiltisi**" (şeirlər və poemalar) ("Mütərcim", 2002, 112 səh.), Lalə Nikbinin şer və hekayələrdən ibarət "**Anlamaq istəyirəm**" ("Qadın dünyası" nəşriyyatı, 2002), Nikolay Xatunsevin "**Rusiyaya üz tuturam**" ("Mütərcim", 2002, 220 səh.) kimi topluları da var.

Bu çap məhsullarının bədii məziyyətlərinə gəldikdə, Səyavuş Məmmədzadənin bildirdiyinə görə, rusdilli müəlliflərin əksəri köhnə rus poeziyasından motivləri təqlid edərək öz variasiyalarında oxucuya təqdim edirlər.

Həvəskar səviyyəsində işləyənlər daha çoxdur, amma professional səviyyədə çalışan yazarlar, azərbaycandillə ədəbiyyatda olduğu qədər azdır.

7. Milli azlıqların dillərində bədii ədəbiyyat nəşri

Milli azlıqların dillərində bədii ədəbiyyat nəşri üzrə "Azər-nəşr"də vaxtilə bir ayrıca şöbə fəaliyyət göstərirdi. Şair **Əli Vəki-lin** başçılıq etdiyi bu şöbə 1990-1995-ci illərdə 7 milli azlığın (ta-lışlar, ləzgilər, udlilər, xınalıqlar, kürdlər, dağ yəhudiləri və tatla-rın) dillərində hərəsindən 3-4 adda olmaqla dövlət hesabına 20-dək kitabı çapa hazırlayıb nəşr etmişdi (yalnız avar dilində çap üçün kitab təqdim edilməmişdi). Mərhum ziyalı **Rəhim Alxasın** öz şeirlər toplusu, onun çevirməsində Nizaminin və Füzulinin şeirləri xınalıq dilində işıq üzü görmüşdür. Eləcə də, talış və ləzgi dillərində şeir almanaxları çap edilmişdir. Kürd dilində bir neçə kitab, o cümlədən Bakıda yaşayan kürd yazıçısı Əhməd Həponun kürd-cə romanı nəşr edildi.

Ana dillərində yazıb-yaradan qələm sahiblərinə gəldikdə, ləzgi dilində yazan müəlliflər daha fəaldırlar. Əldə etdiyimiz bilgiyə görə, şair və yazıçı kimi bu dildə çap olunan 123 yaradıcı müəllif qeydə alınmışdır. Onlardan 60 nəfərinin 1989-cu ilədək 1-5 kitabı nəşr olunmuş, 30 nəfəri müxtəlif ədəbi almanaxlarda çap olunmuş, qalanlarının bədii yazıları isə qəzet və jurnal səhifələrində vaxtaşırı işıq üzü görmüşdür.

Ləzgiyə yazan müəlliflərdən **Müzəffər Məlikməmmədovun** bildirdiyinə görə, 1995-ci ildən sonra gerçəkdən ləzgiyə kitab nəşri seyrəlmiş, bu iş dövlətin maraqlarından kənar qalmışdır. Çıxan bədii əsərlər isə əksərən müəlliflərin öz şəxsi təşəbbüsləri ilə başa gəlmişdir. Onun şəxsi kitabxanasında ləzgi dilində son illərdə işıq üzü görmüş müəyyən sayda kitablarla tanış olduq. Məsələn, M.Məlikməmmədovun "**Sevgilimə iki yüz mahnı**" (lirika) ("Dün-ya", 1998), "**Sədaqət**" (şair, dramaturq, bəstəkar Sədaqət Kəri-movanın 50 illiyinə həsr olunub) ("Nurlan", 2003, 250 səh.), Qu-sarın Əvəcuq kənd müəllimi Məhəmməd Ağanın "**Bulaq yuxusuz qalib**" şeirlər kitabı ("Şuşa", 72 səh.), Sumqayıtda yaşayan şairə Bacıxanım İsayevanın "**Mənim ulduzum**" ("Azərbaycan", 2002, 144 səh.), Qusar rayon radiosunun əməkdaşı Həsən Xasiyevin

azərbaycanca-ləzgicə tərtib etdiyi "**Qusar şəhidləri**" ("Azərbaycan", 1997, 144 səh.) kimi son illərin çap məhsullarını qeyd etmək olar.

Ölkəmizdə imzası yaxşı tanınan **Sədaqət Kərimovanın** "**Ləzginin səsi gəlsin**" ("Azərbaycan", 1995, 128 səh.), "**Köklənsin dünyamız ləzginka üstə**" ("Ozan", 1998, 315 səh.), "**Yeni bir bahar**" ("Ziya-Nurlan", 2003, 218 səh.) kimi şeir kitabları, "**Soyuq günəş**" ("Azərbaycan", 2003, 304 səh) hekayələr, povestlər və pyeslər toplusu bu qardaş dildə yaranan ədəbi əsərlər arasında ayrıca yer tutur və ləzgi oxucular arasında daha populyardır.

Azərbaycanda hazırda 126 məktəbdə ləzgi dili tədris edilsə də, bu dildə dərslilər ölkəyə qonşu Dağıstan Respublikasından gətirilir. Çox təəssüf ki, bu qədər müəlliflərin və pedaqoq-alimlərin olmasına baxmayaraq bu işin ölkəmizdə təşkili məsələsi hələ də açıq qalır. Habelə müəyyən etdik ki, bu saat ölkədə milli azlıqların dillərində ədəbiyyat nəşri sahəsində ixtisaslaşmış bir nəşriyyat belə yoxdur.

Yazıçılar Birliyi nəzdində milli azlıqların ədəbiyyatları üzrə müvafiq bölmələrin yaradılması, bu dildə yazan müəlliflərin kitablarının çap xərcinin müəyyən faizinin dövlətin milli azlıqların ədəbiyyatlarının inkişafı üçün ayırdığı hansısa bir fond hesabına ödənilməsi söhbət etdiyimiz müəlliflərin hamısının arzusudur.

Milli azlıqların dillərində ədəbiyyat nəşrinin təşkili sahəsində böyük təcrübəsi olan şair Əli Vəkil hesab edir ki, məsələyə laqeyd yanaşma mümkün qədər tezliklə aradan qaldırılmalı, dövlət bu məsələyə diqqəti artırmalıdır. Müəlliflər özləri, milli azlıqların mədəniyyət mərkəzləri də bu işdə fəallıq göstərməlidirlər.

8. Monitoringin "Bədii ədəbiyyat nəşri" üzrə yekun nəticələri

1. *Bədii ədəbiyyat nəşri sahəsində yaşanan geniş sərbəstlik şəraitində bu gün yerli nəşriyyatlar bədii söz adına nə gəldi çap etdiklərindən bu sahədə vəziyyət müəyyən dərəcədə bayağı şəkli almış*

dir. Yazıçılar Birliyi situasiyanı müəyyən qədər nizamlamaq niyyəti ilə müvafiq şöbələr üzrə bədii şuralar yaratmaq ideyası ilə çıxış edir.

2. Bədii kitabların nəşrində bolluq yaşanır. Lakin çap məhsullarının böyük əksərinə bayağılıq, səviyyəsizlik, təkrarçılıq, həvəskarlıq, hətta plagiathlıq xasdır. Ədəbi hadisə sayılacaq şeir və nəsr kitablarını barmaqla saymaq olar. Ara-sıra pyeslərdən ibarət topluslar da işıq üzü görür.

3. Azərbaycan və dünya klassikasının latın qrafikası ilə təkrar nəşr problemi bütün kəskinliyi ilə hiss olunmaqdadır. Lakin bununla belə ayrı-ayrı qurumların və şəxslərin təşəbbüsü ilə proses başlanmışdır və bir sıra tanınmış ədiblərin çoxcildliklərinin latın qrafikasında təkrar nəşri işi başa çatdırılmışdır. AR prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli məlum qərarı problemə bir aydınlıq gətirmişdir. Dövlət vəsaiti ayrılarsa, bir çox nəşriyyatlar tender qaydasında bu prosesdə iştirak etmək niyyətindədirlər. Lakin məsələnin məhz bu tərəfi hələlik sonadək aydın deyil.

4. Xarici bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşrində sovet dönəminin məhdudlaşdırmaları arxada qalmaqla, bu sahədə bir sərbəstlik yarılsa da, 1990-cı ildən sonrakı durğunluq davam edir.

Bədii əsərləri ingilis, alman, fransız, rus, gürcü və b. dillərdən birbaşa azərbaycancaya çevirməyə qadir olan qabiliyyətli tərcüməçilərin çoxluğuna baxmayaraq, son illər birbaşa tərcümədə nəşr olunmuş bədii əsərləri barmaqla saymaq olar. Nəşriyyatlar nadir hallarda xarici ədəbiyyat nəşrinə müraciət etmişlər. Azərbaycan Tərcümə Mərkəzinin 2004-cü ildən başlayaraq büdcədən maliyyələşdirilməsi bədii tərcümə əsərləri nəşrinin genişlənməsinə inam yaratmışdır. Mərkəz ilk növbədə xarici ədəbiyyat antologiyaları, Nobel mükafatı almış yazıçıların əsərlərini azərbaycanca nəşr etməyi planlaşdırır. Amma kitabların nəşrinə vəsait tapmayan nəşirlərin xarici müəlliflərə ödəyəcəyi valyutanı haradan tapacağı məsələsi də

qaranlıqdır.

5. *Son illərdə Fransa, Rumıniya, Türkiyə, İsrail və s. səfirlikləri Azərbaycan oxucularını öz ölkələrinin bədii ədəbiyyatlarının ən yaxşı nümunələri ilə tanış etmək yönündə müəyyən işlər görmüşlər və bunlar ilk addım olaraq müsbət qiymətləndirilir.*

6. *Yaxın keçmişin tanınmış rusdilli müəlliflərinin çoxu Azərbaycanı tərk edib getsələr də, ölkənin rusdilli ədəbi mühiti maraqlı olaraq qalır. Onların öz ədəbi birlikləri var və əsasən "Literaturnı Azerbaydjan" və "Vişka" qəzetləri ətrafında cəmləşiblər. Eynilə azərbaycandilli ədəbiyyatın yaşadığı problemləri onlar da yaşayırlar. Bununla belə, son illərdə yerli nəşriyyatlarda rusdilli müəlliflərin xeyli adda şeir, hekayə, povest və romanları işıq üzü görmüşdür. Bu çap məhsullarının bədii məziyyətlərinə gəldikdə isə, rusdilli müəlliflərin əksəri köhnə rus poeziyasından motivləri təqlidlə öz vəriasiyalarında təqdim edirlər. Həvəskar səviyyəsində işləyənlər daha çoxdur, amma professional səviyyədə çalışan yazarlar, azərbaycandilli ədəbiyyatda olduğu qədər azdır.*

7. *1990-1995-ci illərdə milli azlıqların (ləzgilər, talışlar, xınalıq, udilər, dağ yəhudiləri, kürdlər, tatlar, avarlar) dillərində dövlət hesabına kitabların nəşrinə təşəbbüs göstərilmiş, "Azərnəşr"-in müvafiq şöbəsində 20-dək kitab hazırlanaraq işıq üzünə çıxarılmışdır. Hazırda bu iş dayandırılmış kimidir və bu məsələyə qayıtmağa ehtiyac duyulur. Ana dillərində yaradıcılığı olan müəlliflərin öz təşəbbüsləri ilə kitablar nəşr etmələrinə gəldikdə isə, bunlar yox dərəcə-sindədir.*

§6. PUBLİSİSTİK ƏDƏBİYYAT NƏŞRİ

- 1. Publisistika populyardır**
- 2. Siyasi publisistika**
- 3. Elmi publisistika**
- 4. Monitorinqin "Publisistik ədəbiyyat nəşri" üzrə yekun nəticələri**

1. Publisistika populyardır

Cəmiyyətin siyasi və ictimai həyat məsələlərini işıqlandıran ədəbiyyat növü kimi, publisistika 1990-cı ildən Azərbaycanda yeni məna və məzmun kəsb etməklə, ziddiyyətli bir yol keçmişdir. Hər il bədii, siyasi, elmi və s. publisistika adı ilə onlarca kitablar oxucuların mühakiməsinə verilir. Nəşriyyatlarımızın çap məhsullarının arasında publisistik ədəbiyyatın heç də digər sahələrlə müqayisədə az yer tutmadığı publisistikanın öz populyarlığını qoruyub saxladığından xəbər verir.

Sovet dönməsinin çərçivəli publisistikasından fərqli olaraq, günümüzdə bu sahədə işıq üzü görən senzurasız kitablar ən müxtəlif siyasi baxışları, platformaları əks etdirməklə, plüralizmin bir norma-ya çevrildiyinin əyani göstəricisidir. Nəşriyyatlarımızın çap məhsullarının sırasında rus və ingilis dillərində də publisistik kitabların az olmadığı diqqəti çəkən faktorlardan biri kimi qeyd oluna bilər.

Biz bu sahədə günümüzdəki nəşrlərin uğurları və qüsurlarını publisistikanın ayrı-ayrı sahələrinin timsalında gözdən keçirməyə cəhd etdik. Bədii publisistika deyə təqdim olunan kitabların çoxu bir mövzuya dair müəllifin düşüncələrini deyil, adətən onun məqalələr toplusundan ibarət olur. Bu ad altında təqdim olunan kitabların çoxunu bu təsnifata aid etmək bəzən çətinləşir.

Bədii publisistik nəşrlərə ən bariz nümunələrdən biri kimi professor **Xalid Əlimirzəyevin "Siyasət və əxlaq"** ("Gənclik", 2000, 260 səh.) kitabı göstərilə bilər. Müəllif 1988-1993-cü illərdə yaxından iştirak etdiyi tarixi hadisələri canlı şahidi olduğu real faktlar əsasında, vətəndaşlıq mövqeyindən, siyasət və əxlaq kontekstində bədii lövhələrdən istifadə etməklə araşdırır, təhlil edir. Ən son yaxşı nümunələrdən biri kimi isə **Hidayətin "Burdan min atlı keçdi"** (AME, 2004, 464 səh.) kitabını göstərə bilərik. Əsərdə tarixən əzəli türk torpaqları olmuş Qərbi Azərbaycanda (indiki Ermənistan) azərbaycanlı türklərin yaşadığı ictimai-siyasi şərait, ədəbi-mədəni mühit, İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının fəaliyyəti, bütövlükdə azərbaycanlıların on illər boyu məkrli erməni siyasətinə qarşı apardıqları mətin mübarizə publisistik bir axarda qələmə alınmışdır. Ömrünün çoxunu o yerlərdə keçirmiş publisist

"Biz o yerlərə qayıdacağıq!" qayəsi ilə yazdığı bu kitabı ilə oxucularını tarixi keçmişimizi unutmamağa çağırır.

2. Siyasi publisistika

Cəmiyyət həyatımızın çox böyük dərəcədə siyasiləşmiş olması, erməni mərkəzlərinin antitürk, antiazərbaycan təbliğatlarını davam etdirmələri, ölkənin dünyaya açılış zərurəti bu səpkili kitablara tələbatı şərtləndirən faktorlardır. Publisist müəlliflərin dairəsi də xeyli genişlənmişdir. Lakin ən müxtəlif nəşriyyatların təqdim etdikləri publisistik kitabları gözdən keçirdikdə ayrı-ayrı uğurlu nümunələri istisna etməklə, bizim siyasi publisistik nəşrlərin müvafiq Qərb analoqları ilə müqayisəyə gəlmədiyini qeyd etməli oluruq. Eyni zamanda bu sahənin bütün qüsurlu təzahürləri ilə bərabər müəyyən bir təkamül prosesi keçirdiyi də göz önündədir.

Bağımsızlığımıza qovuşanadək beynəlxalq mövzularda yazan azərbaycanlı jurnalistlər barmaqla sayılırdı. Şərt belə idi ki, jurnalistlər yalnız Moskvanın nəzər nöqtəsini əks etdirə bilirdilər.

Lakin zaman dəyişdi və Azərbaycan mass-mediasının təmsilçiləri də ətrafımızda baş verən proseslərin tədricən mahiyyətinə varmağa, özü də çox uğurla varmağa başladılar. Hələ sovet dönmindən daha çox beynəlxalq mövzularda yazmış jurnalist **Azad Şərifin** bu kateqoriyadan maraqlı yazıları 2002-ci ildə "Sizin xarici müxbirinizdən" adlı bir toplu halında işıq üzü gördü.

Bəlli olduğu kimi, Moskva və Bakı mətbuatlarından imzası yaxşı tanınan Azad Şərif uzun illər "İzvestiya" qəzetinin Türkiyə, İran və Əfqanıstan üzrə xüsusi müxbiri işləmiş, habelə dövlət vəzifələrində işləyərkən Amerika, Afrika, Asiya və Avropa ölkələrində xidməti ezamiyyətlərdə olmuş və yazılarından da görüldüyü kimi, dünənin saysız hadisələrinin bilavasitə iştirakçısı olmuş, müxtəlif ictimai və siyasi çevrələrin təmsilçiləri olan nə qədər maraqlı insanlarla görüşmüşdür.

...Hanoy və Sayqon təəssüratları, Birma - qızılı paqodalar ölkəsi, Meksikada "erməni izləri", Amerika ilğımları, Jaklin Kennedi ilə görüş, dəfn mərasimində çalınan caz, Azərbaycan sənətcilərinin İtaliyada konsertləri, fransız turnesi, "Siseron"un sonu,

Süleyman Dəmirəllə ongünlük səyahət, Bali adasındakı qızlarla "ünsiyyətdən" boyunqaçırma əhvalatı, Səməd Ağaoğlu ilə görüşlər, London dumanı... Sadalamağa ehtiyac yoxdur, bu ifadələrin arxasında nə kimi maraqlı təəssüratların durduğu təxminən bəlli olur. Əlbəttə, bu təəssüratları müşayiət edən, gerçəkdən tarixi anları əks etdirən fotosəkillər də kitabda yer alır.

Bir jurnalist olaraq belə bir maraqlı yaradıcı ömür yolu keçmiş Azad Şərifə yalnız həsəd aparmaq qalır. Ön sözdə özünün də bildirdiyinə görə, bu yazıları ən müxtəlif vaxtlarda və şəraitlərdə yazmış, hətta dövlət vəzifəsində işlərkən belə jurnalist olduğunu unutmamışdır. Fəal siyasi publisistlərdən sayılan **Vəfa Quluzadə "Gələcəyimizin üfüqləri"** kitabını ("Azərbaycan", 1999, 288 səh.) Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti barədə mülahizələr, müsahibələr, şərhlərini bir xətt boyunca toplamağa çalışmışdır.

Son illərdə bizim müəlliflərin Kıbrıs mövzusunda üç kitabı nəşr edilmişdir. Tanınmış jurnalistlər - beynəlxalq mövzularda yazan **Nurani və Fəzil Ələskəroğlunun** rus dilində nəşr edilmiş **"Svastika və xaç arasında"** kitabı ("Göytürk", 2000, 300 səh.) "məlum və eyni zamanda naməlum", "dayandırılmış, ancaq hələ bitməmiş" müharibə haqqında ardıcıl hekayətlərdir. Etiraf etmək gərəkdir ki, son dərəcə uğurlu alınıb. Bizim praktikada ilk dəfə olaraq məsələyə Moskva açısından deyil, Azərbaycan və Quzey Kıbrıs türk xalqlarının mənafeləri baxımından yanaşılırdı.

Tədqiqatçı-jurnalist **Əli Şamilin "Quzey Kıbrıs (mən belə gör-düm)"** kitabı ("Azərbaycan Milli Ensiklopediyası", 2001, 150 səh.) Ağ dənizdə yerləşən bu ada dövlətimizi tanıtmmaq məqsədi ilə yazılmış səyahət öçerkidir. Adanın tarixinə və son onilliklərdəki siyasi durumuna daha çox diqqət yetirilsə də, qonaqların söhbətləri, bəzi insanların söylədiyi xatirələr mövzu dairəsini xeyli genişləndirir.

Kıbrıs mövzusunda üçüncü kitab tədqiqatçı-jurnalist **Mələhət Rzayevanın** qələmindən çıxmışdır. **"Türkün bitməyən savaşı"** - son illər Kıbrıs mövzusunda yazılan publisistik nəşrlər seriyasından olan bu son kitab ("Adiloğlu", 2002, 182) Kıbrıs adasında türklərin məskunlaşması və Quzey Kıbrıs Türk Cümhuriyyətinin yaradılma tarixindən söz açır. Müəllif quru siyasi təhkiyədən qaç-

maqla, canlı faktlara və təəssürlərə söykənərək oxunaqlı bir kitab ərsəyə gətirmişdir. "Türkün bitməyən savaşı" Azəri-Türk Qadınlar Birliyinin sədri Tənzilə Rüstəmخانlının təşəbbüsü, maddi və mənəvi dəstəyi ilə nəşr olunmuşdur.

Son illər bizim dövrün siyasi liderləri haqqında siyasi publisistika janrında xeyli sayda portret xarakterli kitablar işıq üzü görmüşdür. Düzdür, bu kitabların çox böyük əksəriyyətinin konyunktur xarakter daşdığını və zamanın sınağına dözməyəcəyini təəssüflə qeyd etməli oluruq. Bunların çoxu, tutaq ki, öz dərin təhlil üslubu ilə Robert İvanovun "Duayt Eyzenhauer" kitabı ilə müqayisəyə gəlmir, halbuki buna böyük ehtiyac duyulurdu. Bizim müəlliflərin son illərdə işıq üzünə çıxardıqları publisistik nümunələrdə təhlil azdır, onlar daha çox təsviri səciyyə daşıyır, müəlliflər daha çox tərtibçiliyə meyl edirlər. Bir xoşagəlməz təzahürü də qeyd etməmək olmur ki, onların çoxunda təmənnalı mədhyyə elementləri də özünü qabarıq göstərir.

Müstəqillikdən sonra geniş şəkil alan bu səpkili nəşrlər silsiləsini Əbülfəz Elçibəy barədə 1992-ci ildə nəşr edilmiş və onun nitqlər, çıxışlar, müsahibələr toplusu kimi təqdim olunan "Bu mənim taleyimdir" ("Gənclik", 304 səh.) kitabı açır. Nəsiman Yaqublunun tərtibatında "Azadlığa doğru" kitabı da ("Adiloğlu", 2003, 360 səh.) İsa Qəmbərin məqalələri, çıxışları və müsahibələrindən ibarətdir.

Heydər Əliyevin Azərbaycan siyasi səhnəsinə qayıdışından sonra onun şəxsiyyətinə maraq xüsusilə gücləndi. Heydər Əliyevin nitqləri və çıxışlarından ibarət toplusunun 10 cildi işıq üzü görüb və bu seriyanın 25-ə çatdırılacağı gözlənilir. Eyni zamanda mərhum eks-prezidentin həyat və fəaliyyətinin ayrı-ayrı aspektlərinə dair ən müxtəlif müəlliflərin imzası ilə çoxlu sayda və bir çox parametrlərinə görə portret xarakterli publisistik kitablar da işıq üzü görmüşdür. Ölkənin digər siyasi xadimləri ilə müqayisədə bu lider barədə publisistik kitablar bu ötən dövrdə daha çox sayda və çeşiddə - azərbaycanca, rusca, ingiliscə, Türkiyə türkcəsində, farsca və s. dillərdə - nəşr edilmişdir. Onu da qeyd etməliyə ki, Heydər Əliyev barəsində kitablar öz poliqrifik keyfiyyətlərinə görə (bəziləri istisna olmaqla), bir qayda olaraq yüksək səviyyədə

icra olunmuşlar. Amma çox təəssüf ki, bunların arasında Heydər Əliyevin - son dərəcə maraqlı bir yol keçmiş siyasət adamının öz qələmindən çıxmış memuar xarakterli kitabı yoxdur.

Son zamanlar prezident İlham Əliyevin şəxsiyyətinə də maraq güclənmişdir. İndiyədək onun siyasi və ictimai fəaliyyətini əks etdirən xeyli sayda kitablar nəşr edilmişdir. Bunlardan "**Siyasi olimpə doğru**" məqalələr toplusu 2003-cü ildə "Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi" nəşriyyatında son prezident seçkiləri ərəfəsində çapdan çıxdı (432 səh.). Bu kitabda İlham Əliyevin 1998-2003-cü illərdə "525-ci qəzet"də dərc olunan, onun siyasi fəaliyyətindən bəhs edən məqalələr, analitik materiallar və şərhlər toplanıb. İlham Əliyev haqqında "**Bəsirət ünvanı**" publisistik kitabı bu sıradan ayrıca qeyd olunmalıdır. Qeyd edək ki, son prezident seçkiləri ərəfəsində işıq üzü görən bu kitab bir sıra dünya dillərinə tərcümə edilərək müxtəlif ölkələrdə nəşr olunmuşdur.

Seçkilər öncəsi Prezident Heydər Əliyev və prezidentliyə namizəd İlham Əliyev haqqında nəşr olunan ən maraqlı kitablardan biri də Eldar Əliyevin azərbaycan və rus dillərində "Elm" nəşriyyatı tərəfindən çap olunan "**Qoşa zirvə**" ("Nedosüqaemie verşini") (2003) kitabıdır. İstər məzmun, istərsə poliqrafik icra nöqtəyi-nəzərindən bu kitab siyasi publisistik nəşrlər arasında seçilir.

Son illər ölkədə xarici qrantlar hesabına bu və digər layihə çərçivəsində publisistik kitablar da işıq üzü görmüşdür. Realzim və plüralist yanaşma bu yolla işıq üzü görən kitablarda özünü daha qabarıq göstərir. Məsələn, Azərbaycan Naminə İctimai Forum "**Müstəqilliyimizin on illiyi: uğurlarımız, itkilərimiz**" məqalələr toplusunu (Bakı, 2003) bu mövzuda 2001-2002-ci illərdə ABŞ-ın Azərbaycan səfirliyi və ACİ (Soros Fondu) tərəfindən ayrılmış qrantlar hesabına keçirdiyi silsilə konfransların materialları əsasında tərtib etmişdir. Bu publisistik kitabda Azərbaycanın ictimai, siyasi və elm sahələrinin, diplomatik korpus və beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinin məqalələri və çıxışları yer alır. Ön sözü politoloq Eldar Namazov yazmışdır. Kitabda Qarabağ mövzusu ayrıca fəsildə verilmişdir. Maraqlıdır ki, kitabın üz qabığında müstəqillik dövründə ölkənin bir-birini əvəz etmiş üç prezidenti - A.Mütəllibov, Ə.Elçiyev

bəy və H.Əliyevin sıralanmış baryef rəsmləri əks etdirilmişdir. Keçirilən tədbirləri əks etdirən fotosəkillər kitabın sonunda yer alır.

Xaricdə yaşayan siyasi xadimlərdən Ayaz Mütəllibovun və Rəsul Quliyevin kitablarının nəşri barədə də mətbuatda informasiyalar getdi. Lakin bu şəxslərin kitabları bizdə olan məlumata görə çox dar çevrədə yayıla bildi. Rus və Avropa dillərində publisistik ədəbiyyat nəşri əsasən siyasi publisistika ilə məhdudlaşır. Bunlardan Heydər Əliyev və İlham Əliyev barədə kitabları ilk sıradan göstərmək olar. Vəfa Quluzadənin rusca "**Düşmənlər və dostlar arasında**" (OKA Ofset, 2002) kitabı barədə mətbuatda müsbət resenziyalar dərc edildi.

3. Elmi publisistika

Nəşriyyatların çap məhsullarının ötüricə gözdən keçirilməsi alimlərin daha çox ciddiliyə meyl etdiklərini, bu baxımdan elmi publisistikada bir durğunluq olduğunu hiss etdirir.

Amma bir maraqlı təzahürü qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycanda istiqlal və demokratiya uğrunda mübarizənin başlanması ilə yeni məzmunlu hüquqi publisistika da doğulub inkişaf etməyə başlamış və ötən dövrdə bu səpkidə xeyli adda kitab siyasiləşmiş mühitimizin mühakiməsinə verilmişdir. Bunlardan peşəcə hüquqşünas olan Ənnağı Hacıbəyli və İntiqam Əliyevin "**Femida, əzizim, tərəzin hanı?..**" kitabı (Bakı, 1998, 240 səh.) bu sahədə ilk sanballı nümunə kimi qeyd oluna bilər.

4. Monitoringin "Publisistik ədəbiyyat nəşri" üzrə yekun nəticələri

1. *Ölkə nəşriyyatlarının çap məhsulları arasında publisistik ədəbiyyatın geniş yer tutması bu üslubun öz populyarlığını qoruyub saxladığını göstərir. Bədii və elmi publisistikada bir durğunluq hiss olunsa da, siyasi publisistika daha geniş dairəni əhatə edir və ən müxtəlif siyasi baxışları əks etdirir. Son illərdə rus, ingilis və s. dillərdə də publisistik kitabların nəşri diqqəti çəkir. Eyni zamanda əksər nəşrlərdə bu üslubun tələblərinə əməl olunmur, bu səpkili kitablarda "tərtibçilik" meyli üstündür.*

§7. UŞAQLAR ÜÇÜN ƏDƏBİYYAT NƏŞRİ

- 1. Uşaqlar üçün ədəbiyyat nəşri.**
- 2. Uşaq ədəbiyyatı nəşrində ixtisaslaşmağa hazırlaşan nəşriyyatlar. Uşaqlar üçün ədəbiyyat nümunələrinin latın qrafikasında təkrar nəşr problemi**
- 3. Uşaq ədəbiyyatının yayımına qeyri-sağlam münasibət.**
- 4. Monitorinqin "Uşaqlar üçün ədəbiyyat nəşri" üzrə yekun nəticələri**

1. Uşaqlar üçün ədəbiyyat nəşri

Əlbəttə, məktəbli uşağın, istər birinci sinifdə olsun, istər bura-xılış sinfində, ən müxtəlif maraq dairələrinə aid sinifdən xaric əlavə oxu kitabları ilə də ünsiyyəti olmalıdır. Bunsuz onun intellektual səviyyəsi, dünyagörüşü inkişaf edə bilməz. Azərbaycanda keçmişin görkəmli pedaqoqları tərəfindən bu sahədə gözəl nümunələr yaradılsa, sovet dönməində isə milli dildə uşaq ədəbiyyatı nəşri ziddiyyətli bir inkişaf yolu keçsə də, istiqaldan sonrakı illərdə bu sahədə də bir durğunluq yaşandı.

Heç də hər görkəmli şair və yazıçının uşaqlar üçün hekayə və ya şeir yazmaqda müvəffəq ola bilmədiyi bəllidir. Hələ sovetlər dönməində uşaqlar üçün ədəbiyyat yaradıcılarını həvəsləndirməkdən ötrü hər il xüsusi mükafatlar təsis olunur, onlar digər prestijli mükafatlara layiq görülürdülər. İndi mükafatlar o yana, çap edilən kitabların müqabilində müəlliflərə heç qonorar da verilmir, bəzən isə entuziast yazıçılar bu kitabları öz hesablarına nəşr etdirib pulsuz yaymalı olurlar. Uşaq ədəbiyyatı yaradıcıları üçün stimül yoxluğundan son on ildə bu sferada özünü göstərən durğunluğun bariz sübutu kimi, ortada son dönmənin məhsulu olan yadda qalan nümunələrin son dərəcə az olduğunu göstərmək olar. Problemdən doğan narahatlıq səbəbincə son iki ildə Yazıçılar Birliyində ölkədə uşaq ədəbiyyatı probleminə dair iki müşavirə keçirilmişdir.

Dünənin tanınmış uşaq yazarlarının bu gün daha çox ciddiliyə meyl etdikləri müşahidə edilsə də, uşaqların tamam "yaddan çıxarıldıqlarını" söyləmək də doğru olmazdı. Görünür, çox böyük potensial alıcı auditoriyasının varlığını duyan nəşirlər və uşaq müəllifləri tərəfindən, bəlkə də işlərinin gec-tez səmərə gətirəcəyi ümidi ilə, bu sahəyə maraqlarının artdığı hiss olunur. Əlbəttə, sovetlər dönməindəki miqyasda olmasa da, uşaqlar üçün yenə də nələrsə yazılır, kitablar nəşr olunur, hətta bu sahəyə işgüzar diqqətini get-gedə artıran nəşriyyatlar da yox deyildir. Uşaqlar üçün ədəbiyyat nəşri ilə bu və digər dərəcədə məşğul olan nəşirlərdən bəziləri yaxın gələcəyə böyük ümidlərlə baxır, qarşıdakı 10 ildə bu

kateqoriyadan olan nəşrlərin üstün xətlə genişlənməyini indidən proqnozlaşdırırlar.

2. Uşaq ədəbiyyatı nəşrində ixtisaslaşmağa hazırlaşan nəşriyyatlar. Uşaqlar üçün ədəbiyyat nümunələrinin latın grafikasında təkrar nəşr problemi

Bu gün ölkədə yalnız uşaq auditoriyası ilə işləyən nəşriyyat yoxdur. Yaxın keçmişdə bu sahənin lideri sayılan "Maarif" və "Gənclik" nəşriyyatlarının profilində ciddi dəyişiklik baş vermiş - onlardan birincisi dərslik və dərs vəsaitlərinin nəşri sahəsində ixtisaslaşmış, ikincisinin çap məhsulları arasında ciddi ədəbiyyat üstün mövqə tutmağa başlamışdır. Bu gün uşaqlara ünvanlanan kitablar başlıca olaraq **Ayna Mətbu Evi**, **"Yeni Nəsil" Nəşrlər Evi**, **"Nağil evi"**, **"Nərgiz"**, **"Tutu"** və **"Günəş"** nəşriyyatlarının məhsullarıdır və bu kateqoriyadan olan kitablar sadalanan nəşriyyatların çap məhsulları sırasında üstün faiz təşkil edirlər. Əslində isə həmin nəşriyyatlar bu gün mahiyyət etibarı ilə universal nəşriyyatlar kimi çıxış edirlər. Amma sözügedən nəşriyyatların rəhbərlikləri ilə söhbətlərdən aydın oldu ki, onlar yaxın perspektivdə uşaqlara ünvanlanmış ədəbiyyat nəşri sahəsində ixtisaslaşmaq niyyətindədirlər. İndiyədək qazanılmış təcrübə bazasında bunu reallaşdırmağın onlar üçün mümkün olacağını söyləmək olar.

Ayna Mətbu Evi son illərdə bu sahədə daha məhsuldar işləmişdir. 25 cildə nəzərdə tutulmuş "Ayna Uşaq Ensiklopediyası"-nın indiyədək buraxılmış 19 cildi nəşriyyatın son illərdə ölkə uşaqlarına ən böyük töhfəsidir. Bu nəşriyyatın uşaqlar üçün xaricdə yüksək poliqrafik səviyyədə nəşr etdiyi **"Mənim ingiliscə-azərbaycanca şəkilli lüğətim"** (2000, nəşrin sponsoru: EXXON MOBİL) və **"Günəş diyarı"** (N.Gəncəvinin "Xəmsə"sindən hekayətlər, əfsanələr və rəvayətlər) (2002, nəşrin sponsorları: STATOIL və UNOCAL KHAZAR, Ltd.) kimi kitabların böyük partiyası ölkədə uşaqlar arasında pulsuz yayılmış, bədii keyfiyyətləri haqqında mətbuatda müsbət resenziyalar dərc edilmişdir.

"Yeni Nəsil" Nəşrlər Evi dərslik komplektləri ilə yanaşı son ildə uşaqlar üçün tarix rubrikasından beş sinifdən xaric oxu kitabı nəşr etmişdir. Təhsil Nazirliyi ilə razılaşdırılmaqla, orijinal bədii tərtibatda və uşaqlar üçün sadələşdirilmiş dildə nəşr olunmuş **"Qay Yuli Sezar"**, **"Makedoniyalı İskəndər"**, **"Attila"**, **"Əmir Teymur"** və **"Corc Vaşinqton"** kitabları ucuz qiymətə məktəblərdə yayılmış və pedaqoqlar tərəfindən müsbət qarşılanmışdır.

"Nağil evi" nəşriyyatı 2002-ci ildə başladığı **"150 nağil"** silsiləsini (nağil topluları və ya hər nağil bir kitabça şəklində) davam etdirir. İbtidai sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuş müasir nağılların əksəriyyəti ölkədə uşaq yazıçıları kimi tanınan L. və Z. Quliyevlərin qələmindən çıxmışdır. Bundan əlavə, onlar klassik uşaq yazıçılarının əsərlərini də kiçik formatda nəşr edirlər və bu seriyadan xeyli adda nəşrlər artıq işıq üzü görmüş və məktəblərdə yayılmışdır. Eləcə də, "Tutu", "Nərgiz", "Günəş" kimi nəşriyyatların uşaqlar üçün buraxdıqları kitabların arasında Azərbaycan nağılları və çağdaş müəlliflərin uşaq hekayələri daha çoxdur.

Digər bir sıra nəşriyyatların çap məhsulları arasında uşaqlara ünvanlanmış kitablara rast gəlinir. Məsələn, "Şuşa" nəşriyyatının bir uşaq yazıçısı kimi tanıtdığı **Elşad Qocanın "Oğlum mənim, arxam mənim"** kitabı (1998, 168 səh.) bu sahədə uğurlu bir nəşr kimi diqqəti çəkdi. Kitabda onun məktəbyaşlı uşaqlar üçün yazdığı nağılları, hekayələri və müxtəlif ölkələrin yazıçılarının əsərlərindən, xalq nağıllarından tərcümələri toplanmışdır. "Nasir" nəşriyyatı beşcildlik **"Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı"** müntəxabatının (tərtibçi - tanınmış pedaqoq, prof. Xeyulla Məmmədov) ilk iki cildini işıq üzünə çıxarmış, qalan cildlərini isə bu il buraxmaq niyyətindədir. Yeri gəlmişkən, "Pedaqogika" nəşriyyatının hələlik uşaqlar üçün sinifdən xaric oxu planında ayrıca nəşrləri olmasa da, bu sahə ilə bağlı öz yaradıcılıq planları vardır.

Monitoring göstərdi ki, son illərdə uşaqlara ünvanlanmış kitabların poliqrafik səviyyələrində bir yaxşılaşma müşahidə olunur. Rəngli kitabların sayı artmış, ağ-qara kitablar azalmışdır.

Görünür, uşaqlara ünvanlanmış kitabların öz rəngbərəngliyi,

parlaqlığı, cəlbediciliyi ilə uzaqdan "gəl-gəl" deməsinin vacibliyini bizim nəşirlər də dərk etmişlər.

Ölkədə milli azlıqların dillərində uşaqlar üçün ədəbiyyat nəşri ilə də maraqlandıq. Hər halda ibtidai siniflərdə milli azlıqların dillərinin tədrisi bu dillərdə sinifdən xaric oxu kitablarının da olmasını zəruri edir. Lakin sorğularımız müvafiq dillərdə uşaqlar üçün ədəbiyyat sahəsində böyük bir boşluq yaşandığını göstərdi.

Bəli, keçmişlə müqayisədə indi uşaqlar üçün yazan müəlliflərin dairəsi xeyli daralmış kimidir. Bu vəziyyətdə, əlbəttə, Qərbin bir sıra universal uşaq nəşrlərinin tərcüməsi və nəşri Azərbaycanda uşaq ədəbiyyatı sferasında yaranmış boşluğu müəyyən dərəcədə doldura bilərdi. Lakin Qərb ölkələrində tirajın çoxluğu kitabın aşağı qiymətə satısını şərtləndirir. Bizim ölkədə isə bu kitablar çox az tirajla buraxılmalı olduğundan onlar xeyli baha qiymətə başa gələcək və bu nəşrlərin satışı baş tutmayacaqdır. Odur ki, nəşriyyatlar belə rəngli və baha başa gələn kitabların nəşrinə girişməyə hələlik ehtiyatlanırlar.

Neft şirkətlərinin uşaqlar üçün ədəbiyyat nəşrinə ayırdıqları cüzi vəsait, yaxud beynəlxalq humanitar təşkilatların bu və digər mövzularda uşaq nəşrlərinə maliyyə dəstəkləri isə 8 milyondan çox əhalisi olan ölkədə vəziyyətdən çıxış yolu sayıla bilməz.

Sovetlər dönəmində "Məktəbli kitabxanası" seriyasından Azərbaycanda buraxılmış 50 cildliyin Təhsil Nazirliyinin xətti ilə latın qrafikasında təkrar nəşri məsələsi açıq qaldı. Bəzi məlumatlara görə bu seriyanın 100 cildədən ibarət buraxılması planlaşdırılır. Eyni zamanda, AR prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamında uşaq ədəbiyyatına aid bir sıra populyar əsərlərin də dövlət hesabına latın qrafikası ilə nəşri nəzərdə tutulur. Məsələn, cari ildə buraxılacaq kitablar arasında Daniel Defonun "Robinzon Kruzo", Robert Stivensonun "Dəfinələr adası", Conatan Sviftin "Qulliverin səyahəti", Andersen Hans Kristianın "Nağılları" da var...

3. Uşaq ədəbiyyatının yayımına qeyri-sağlam münasibət

Aydın məsələdir ki, bu kitabların oxucu auditoriyası orta ümumtəhsil məktəblərinin müxtəlif yaş səviyyələrindən olan şagirdləridir. Ölkənin orta məktəblərində 1,7 mln. şagird oxuduğunu, müxtəlif yaş qruplarına mənsub şagirdlərin sayının bir neçə yüz minə hesablandığı bir halda, uşaq nəşrlərinin tirajlarının cüzi rəqəm təşkil etməsi (ən yaxşı halda 1000, nadir hallarda 5 min nüsxəyə qədər) vəziyyətin nə qədər acınacaqlı olduğunu, uşaq ədəbiyyatına qeyri-sivil münasibətin səviyyəsini göstərir. Bu eyni zamanda intellektual inkişafın təməlinin nə şəraitdə qoyulduğunu, ümumən ölkədə təhsilin səviyyəsini də əyani şəkildə nümayiş etdirir. Halbuki Təhsil Nazirliyində xüsusi komissiya tərəfindən 4000-dən çox orta məktəbin kitabxanalarının hərəsinə bu kitablardan 2 nüsxə alınsaydı, onların tirajları avtomatik olaraq 10 minə çatar, nəşriyyatlar və müəlliflər üçün stimül təmin edilmiş olardı.

Hazırda nəşriyyatların uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş bir neçə yüz tirajlıq kitablarının belə öz ünvanlarına yetişməsi böyük məneərlərlə üzləşir. Ölkədə normal kitab ticarəti sisteminin yoxluğu nəşriyyatları öz məhsulları ilə birbaşa məktəblərə daxil olmağa sövq edir. Bu istəyin reallaşması isə müəyyən "incəliklərlə" bağlıdır. Heç bir kitab direktorun "marağı" təmin edilmədən, yaxud yuxarıdan zəng olmasa məktəbə daxil ola, şagirdlərə alınması tövsiyə edilə bilməz. Baş çəkdiyimiz məktəblərdə şagird ləvazimatı satılan köşklərin heç birində uşaq nəşrlərinin satış üçün qoyulduğunu görmədik.

Şagirdlərə alınması tövsiyə edilən nəşrlərə bir çox valideynlərdə etinasız münasibət qalır və bu əksərən maddi imkansızlıqla bağlı olur.

4. Monitorinqin "Uşaqlar üçün ədəbiyyat nəşri" üzrə yekun nəticələri

1. *Uşaqlar üçün ədəbiyyat yaradıcıları üçün stimül yoxluğundan son on ildə bu sferada ilk baxışdan bir durğunluq hiss olunur. Orta-da son dönəmin məhsulu olan yaddaqalan nümunələr çox azdır. Dü-nənin tanınmış uşaq yazarlarının daha çox ciddiliyə meyl etdikləri müşahidə edilir. Lakin bütün bunlara baxmayaraq son zamanlar uşaq ədəbiyyatına həm müəlliflər, həm də nəşirlər tərəfindən mara-ğın artdığını sezmək olur. Bu sahədə fəaliyyəti olan nəşirlərdən bə-ziləri yaxın gələcəyə böyük ümidlərlə baxır, qarşıdakı 10 ildə bu kateqoriyadan olan nəşrlərin üstün xətlə genişlənəcəyini proqnoz-laşdırırlar.*

2. *Bu gün ölkədə yalnız uşaq auditoriyası ilə işləyən nəşriyyat ol-masa da, bir neçə nəşriyyat yaxın perspektivdə uşaq ədəbiyyatı nəş-rində ixtisaslaşmağa hazırlaşır. Digər universal nəşriyyatların çap məhsullarının arasında uşaqlara ünvanlanmış kitabların da sayı artmaqdadır. Eyni zamanda uşaq nəşrlərinin poliqrafik səviyyələ-rində bir yaxşılaşma müşahidə olunur. Uşaqlar üçün klassik ədə-biyyat nümunələrinin, habelə 50 cildlik "Məktəbli kitabxanası" se-riyasının latin qrafikasında təkrar nəşri məsələsi açıq qalır. Milli azlıqların dillərində uşaq nəşrləri sahəsində də bir boşluq yaşanır.*

3. *Uşaq ədəbiyyatının yayımına həm məktəblərdə, həm də ailə-lərdə qeyri-sağlam münasibət hökm sürür. Uşaq nəşrləri bir qayda olaraq cüzi tirajlarla çıxır və onların məktəblərdə şagird kontingen-ti arasında yayılması qanunlardakı boşluqlar üzündən məmur özba-sınalığı ilə rastlaşır. Bununla bağlı Təhsil Nazirliyi vəziyyətdən çıx-maq üçün nizamlı mexanizm düşünülməlidir.*

§8. DİNİ ƏDƏBİYYAT NƏŞRİ

- 1. Ölkəmizə dini kitablar haradan gəlir və necə yayılır?**
- 2. Nəşriyyatların dini kitablar kateqoriyasından məhsullarına baxış nə göstərir?**
- 3. İslama dair rus dilində dini ədəbiyyat nəşri**
- 4. Monitorinqin "Dini ədəbiyyat nəşri" üzrə yekun nəticələri**

1. Ölkəmizə dini kitablar haradan gəlir və necə yayılır?

Bu gün Azərbaycanda Şərqi və Qərbi ən müxtəlif ölkələrində çap olunmuş, islamın, xristianlığın, müsəviliyin, buddizmin ən müxtəlif cərəyanları, məzhəbləri və təriqətlərinə dair dini ədəbiyyata rast gəlmək mümkündür. Yetmiş illik ateizm dönmündən sonra ənənəvi dini inancları barədə, yaxud bu ölkəyə təzəlikcə ayaq basmış təriqətlər barədə daha ətraflı bilgi almaq istəyən insanlarımız bu kitablara biganə deyillər. Bu gün normal azərbaycanlı ailəsində bəzən bir neçə məzhəbə dair pullu və pulsuz olaraq yayılmış kitabların bütöv bir kolleksiyasına rastlanmaq adi haldır.

Bu kitablar ölkəmizə azərbaycancaya və rusçaya tərcümədə, bəzi hallarda isə Türkiyə türkcəsində daxil olur və burada müvafiq dini cərəyanların mənsubları tərəfindən ən müxtəlif yanaşma üsullarından istifadə ilə pulsuz, yaxud satış şəbəkəsi ilə yayılır. Pulsuz yayılanlar əsasən xristian məzhəb və təriqətlərinə aid kitablardır. İslam məzhəblərinə dair kitablar isə bəzi istisnalarla bir qayda olaraq pulludur və paytaxtın ən müxtəlif nöqtələrində qoyulmuş dini kitab köşklərinin geniş şəbəkəsi vasitəsi ilə satılır.

Hazırda dini kitabların satış bazarının çox böyük qismini xarici nəşriyyatlar tutur. İran mənşəli və əsasən İslamın şii cərəyanına dair kitablar bu ölkənin Qum, İsfahan, Tehran şəhərlərində yerləşən dini mərkəzlərə bağlı nəşriyyatların məhsullarıdır. Bu kitablarda "İslam maarifi və islami əlaqələr mərkəzinin tərcümə və nəşriyyat redaksiyası", "Daneş-Hamidun", "Möminin", "Kiş-Mehr", "Mədyən", "Dinin fəxri", "Əhl-beyt yolu", "Əhl-beyt məktəbi", "Səbikə", "Etimad-Qum", "Ənsarian", "Beynəlxalq "Əlhuda" nəşriyyatının Bakı şöbəsi" kimi təşkilatların adlarını oxumaq olar.

İslamşünas alimlərimiz bu kitabların məzmun və məna baxımından səviyyəsi barədə tənqidi fikir söyləməkdən yaxalarını kənara çəkdiklərindən, biz isə bu sahədə mütəxəssis olmadığımızdan konkret söz deyə bilmirik. Lakin onlardan bəzilərinə biz azər-

baycanlıların valideyn-övlad münasibətlərinə kökündən zidd olan lüzumsuz təfsilatları, təfərrüatları görüb, bu kitabı evə gətirməkdən vaz keçirən. "**Məsum imamlardan tibbnamə**" adlı ("Əhl-beyt məktəbi nəşriyyatı", 1999, 155 səh.) farscadan tərcümə olan bir kitabda elə "müalicəvi reseptlər" tövsiyə olunur ki, istər-istəməz Mirzə Fətəli Axundovun məşhur komediyasında qarpız suyu ilə müalicə edən personaj yada düşür.

Füzuli meydanındakı yeraltı keçiddə yerləşən "Qiraət" kitab mağazasında oxuculara təklif olunan kitablar islam fəlsəfəsini dərk etməkdən daha çox müxtəlif ayinlərin icrası ilə baş girləyən ara mollaları üçün, onların səviyyələri üçün "praktik vəsaitlərdir": "**Əhl-beyt matəmində (mərsiyələr)**", "**Həzrəti peyğəmbərdən şəfa üsulları**", dua kitabçaları ("Cevşən kəbir", "Mücir", "Kumeyl"), "**Şəfa duaları**", "**Yasin**", "**Şeytan**", "**Tibbnamə**", "**Yuxu yozmaları**" və s.

İran mənşəli dini kitabların dili qəlizdir, sözlər köhnəlmiş variantda verilir. Bu nəşrlərin poliqrafik keyfiyyətləri aşağı, bədii tərtibatları bəsit və zövqsüzdür. Düzdür, son vaxtlar bu səpkidən olan bəzi kitabların üz qabığı parlaq şəkildə buraxılsa da, içləri əvvəlki tərzdə qalır - vərəqlər qopub tökülür, yazıları solğundur və s. Bizdə olan məlumata görə, bu kitablardan bəziləri nəşirin müvafiq icazəsi olmadan Bakıda ayrı-ayrı mətbəələrdə piraçılıq qaydası ilə çoxaldılır. Bu kitablara xas olan primitiv poliqrafik icra bununla izah edilir.

Türkiyə nəşriyyatlarının məhsulları olan dini kitablar adətən İran mənşəli kitablardan ayrılıqda satılır. Görünür, məzhəb fərqi öz sözünü deyir. Türkiyə türkcəsində kitablar Azərbaycanda daha çox sünniməzhəb bölgələrdə və Bakıda yayılmaqla, bu ölkənin müxtəlif dini mərkəzləri tərəfindən təşkil edilir. Onlar eyni zamanda bir sıra vacib kitabları Azərbaycan türkcəsində işləyərək nəşr etmiş və ölkəmizdə yaymışlar. Məsələn, Diyanət İşləri Başqanlığının nəşri olan "**Xatəmül-Ənbiya həzrəti Məhəmməd və həyatı**" 1997-ci ildə ehtiyac nəzərə alınaraq iki dəfə nəşr edilmişdir.

Azərbaycanda Türkiyə türkcəsində yayılan dini kitabların İran

mənşəli kitablarla müqayisədə, öz poliqrafik icrası etibarını ilə daha keyfiyyətli olduğunu da qeyd etməyə bilmirik.

Pravoslav vətəndaşlarımız üçün kitablar Rusiyadan gəlir və bu kilsənin mənsubları arasında yayılır - satışda bunlara rastlanmadıq. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, sovetləşmədən sonrakı illərdə Rusiyada görkəmli pravoslav teoloqlarının bu xristian məzhəbinə dair çoxlu kitabları, hətta ensiklopediyalar nəşr olunmuşdur.

Digər xristian məzhəblərinə dair ölkəyə daxil olan kitablar ya xaricdəki mərkəzlərin öz təşəbbüsləri ilə tərcümə etdikləri, ya sifarişlə bizim ölkədə tərcümə etdirdikləridir. Misal üçün, "**Xoş xəbər**" (İncil, Lukanın müjdəsi) azərbaycancaya yeni tərcümə olmaqla 1993-cü ildə Stokholmda yerləşən Bibliya Tərcümə İnstitutunun vasitəsi ilə iki dəfə kirillə nəşr olunmuş və ölkəmizdə yayılmışdır. Bu səmavi kitabın dilimizə tərcüməçisinin adı nəşrdə hansı səbəbdənsə göstərilmədiyindən naməlum qalır. "**İncil**" (Yəhya'nın müjdəsi) 1991-ci ildə Azərbaycan Tərcümə Mərkəzinin qriffi ilə nəşr edilmişdir. Burada da tərcüməçinin adı göstərilir.

Peşəkar tərcüməçi, professor **Zeydulla Ağayevin** fikrincə, ingiliscədən tərcümə olunmuş və müxtəlif məzhəblərə mənsub missioner qurumları tərəfindən Azərbaycanda yayılan dini ədəbiyyat əksərən qeyri-peşəkar tərcüməçilərin qələmindən çıxdığından dil və üslub xətalrı ilə doludur. O, bu fikrini islama dair tərcümə ədəbiyyatı, daha çox da İran ilahiyatçılarının daha çox şie məzhəbinə dair dini əsərlərinin orta yaşlı oxucular üçün demək olar anlaşılmaı olan dil və üslubuna da aid edir. Bir hal gözümüzdən qaçmadı: özünə hörmət edən nəşriyyatlar dini kitabları çapa hazırlasalar da, "nəşriyyat əlyazmanın bədii dəyərinə məsuliyyət daşımır" ifadəsini annotasiyada qeyd etməyi "unuturlar". Məsələn, Azərbaycan Tərcümə Mərkəzinin 1995-ci ildə nəşr etdiyi "**Namaz və oruc**" kitabçasında bu sayaq məsuliyyətdən yayınma üsuluna rast gəldik. Onları qınamaq da olmaz: bu kitabların hər hansı birini götürüb, bir-iki cümləsini oxumaq kifayətdir ki, "səviyyəsi" barədə təsəvvür əldə edəsən.

Son zamanlar xaricdən gələn kitablara nəzarət artmış, onlar

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin icazəsi olmadan, sərhəddən ölkəyə buraxılmır.

2. Nəşriyyatların dini kitablar kateqoriyasından məhsullarına baxış nə göstərir?

Dini kitablar bir sıra nəşriyyatların çap məhsulları arasında 1990-cı ildən sonra görünməyə başladı və indinin özündə ara-sıra görünməkdədir. "İrşad" İslam Araşdırmaları Mərkəzi, "Nafta-Press", "Elm", "Nurlan", Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi, "Göytürk", "Oğuz eli", "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası", "Qismət" və s. nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələri bu sıradan xüsusilə seçilmişlər.

Bu nəşriyyatların dini məzmunlu çap məhsullarının çeşidi göstərir ki, onlar öz işlərinə ciddi yanaşmış, çap etdikləri kitabların dəyərinə əmin olduqdan sonra bu işə razılıq vermişlər. Odur ki, bunların çoxunu "ciddi dini ədəbiyyat" kimi qəbul etmək olar. "Nafta-press"-in baş direktoru **Hafiz Abiyev** deyir: "**Nəhcül-Bələğ**"ni nəşr etdiyimdən dini terminlərə bələdəm və çap üçün təqdim olunan dini ədəbiyyata, onlarda fanatizmə, qaragüruhçuluğa və ifratçılığa yol verilməsin deyə ehtiyatla yanaşırım".

Tanınmış islamşünas alim Rafiq Əliyevin "**İslam**" kitabı ("İrşad" İAM, 2000, 380 səh.) son illərin bu səpkidə nəşrləri arasında öz ciddiliyi ilə xüsusi yer tutur. Onu islamın Azərbaycanda indiki durumuna işıq tutan ilk kitab kimi qiymətləndirmişlər. "İrşad" İslam Araşdırmaları Mərkəzi habelə Rafiq Əliyevin "**İslamda ailə və nikah münasibətləri**" kitabını iki dəfə nəşr etmişdir (2002, 232 səh. və 2003, 192 səh.). Bu mərkəzin nəşrləri arasında prof. Vilayət Quliyevin tərcüməsində V.Panova və Y.Vaxtinin "**Mühəmməd peyğəmbərin həyatı**" kitabı ("Ozan", 2003, 510 səh., ön söz - Rafiq Əliyev) öz yüksək poliqrafik icrasına görə ayrıca qeyd olunmalıdır.

Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi digər nəşriyyatlarla müqayisədə son on ildə daha çox adda sifarişli dini kitab nəşr etmişdir. Bəkir

Yıldızın "**Kərbəla**" (1996, 100 səh.), habelə başqa müəlliflərin "**Dörd dəriş**" (1996, 96 səh.), "**Quran qissələri**" (1996, 288 səh.), "**Bəktaş lətifələri**" (1997, 224 səh.), "**Hacı Rəhim əfəndi**", "**Mərsiyələr**", "**Namaz və oruc**" kimi kitabları bu sıradan qeyd edə bilərik. "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" bu sıradan türkiyəli ilahiyatçı M.Kamal Pilavoğlunun "**Müsəlman qızın din kitabı**" adlı əsərini (2002, 148 səh.) azərbaycanca çap etmişdir.

Əfəndi Cəfərovun "Oğuz eli" nəşriyyatında işıq üzü görmüş "**Maddə və kainatın yaradılışı**" (2001, 186 səh.) kitabını da bu sıradan qeyd etmək olar.

Lakin bu nəşrlərin çoxu kirillə çap edildiyindən öz aktuallığını itirməkdədir və bunu hiss edən nəşirlər son vaxtlar "kiril inadından" əl götürərək dini kitabları da latınla çap etməyə başlamışlar. Məsələn, "Qismət" nəşriyyatında "**Quran**" yaxın vaxtlarda latın qrafikası ilə işıq üzü görəcək. Bu dəfə müqəddəs kitabı kiçik formatda, cibəsiğar ölçüdə nəşr edəcəklər ki, istəyənlər səfərə çıxarkən belə onu özləri ilə götürə bilsinlər. Bundan başqa, "Qismət" öz təşəbbüsü ilə "**İslama giriş**" adlı başqa bir dəyərli kitabı da çapa hazırlamışdır.

Bir sıra nəşriyyatlar və mətbəələr isə dini məzmunlu kitabların çapına razılıq versələr də, kitaba öz müəssisələrinin adlarını yazmırlar. Paytaxtın müxtəlif nöqtələrindəki dini kitab köşklərində satışı qoyulmuş azərbaycanca nəşrlərin çoxunu vərəqləsən, onların Bakıda hansı nəşriyyatda, yaxud mətbəədə işıq üzü gördüyünü ayırd edə bilməzsən.

Mirvari Rəhimzadənin jurnalist zəhmətkeşliyinin bəhrəsi olan "**İnam dünyam**" ("Azərbaycan", 2001) kitabı Bakının və bütövlükdə Abşeronun bir neçə tarixi-dini yerlərinə maraqlı ekskursda bizə bələdçilik edir. Bibi-Heybət məscidi, Təzə Pir məscidi, Nardaran piri, Mir Mövsüm ağa ziyarətگاهی və onların adı ilə bağlı yazılar ucuz dini təbliğat deyil, daha çox belə yerlərin tarixçələri haqqında populyar dildə oxucuya müfəssəl məlumat vermək məqsədi güdür. Daha sonra müəllif oxucunu bir az şimal səmtə - Siyazən bölgəsinə qiyabi səfərə dəvət edərək müqəddəs Beşbar-

maq dağının zirvəsinə qaldırır, bu yerlərdəki ziyarətgahların, onların ən məşhuru Xızır Zindənin tarixçələri barədə danışır.

Bir faktı da qeyd edək ki, 90-cı illərin əvvəlləri ilə müqayisədə dini kitabların poliqrifik səviyyələrində hər halda bir yaxşılaşma hiss olunur.

3. Rus dilində dini ədəbiyyat nəşri

İslama dair İran və ya Türkiyə müəlliflərinin tərcümə ədəbiyyatı ilə yanaşı bizim müəlliflər də rus dilində orijinal dini kitablar yazıb nəşr etdirirlər. İslama dair rus dilində dini nəşrlər sırasında Elman Həsənovun "**Allah birdir!**" ("Boq Edin!") kitabı qeyd olunmalıdır ("Hüquq ədəbiyyatı", 1999, 200 səh.). Bakı İslam Universitetinin rektoru Hacı Sabir Həsəninin elmi redaktorluğu ilə işıq üzü görən bu kitabda səmavi dinlərdən xristianlıqla islamı bağlayan tellər şərh olunur. Rafiq Əliyevin rusca "**İslamın əsasları**" ("İrşad", 2003, 232 səh.) yerli müəlliflərin əsərləri sırasında ilk sırada qeyd edilməlidir.

Azərbaycan kitab bazarına islama dair rusdilli dini kitabların gətirilməsi və yayılmasında İranın və Türkiyənin dini mərkəzləri daha fəaldırlar, İranın dini mərkəzləri son illərdə Azərbaycanın rusdilli vətəndaşlarına ünvanlanmaqla xeyli adda dini risaləni ruscaya çevirtdirərək nəşr etmiş, Azərbaycanda və Azərbaycan vasitəsi ilə Rusiyada müxtəlif üsullarla yaymışlar. Məsələn, İranın Qum şəhərində yerləşən "Tavus beheşt" nəşriyyatı ayətulla Fazil Lənkəraninin "**Gənclər üçün ehkamlar**" kitabını Fazil Zeynalovun tərcüməsində rusca nəşr etmişdir (2000, 218 səh.).

Qum şəhərində yerləşən "Ümumdünya əhl-beyt mərkəzi"nin "Əhl-beyt yolu" nəşriyyatı isə Rza Ustadinin tərtibatında rus dilində "**Dinin əsas prinsipləri**" kitabını bir neçə dəfə nəşr etmişdir (1993, 173 səh.). İsfahanda yerləşən İmam əmirəlmöminin Əli adına İslam Araşdırmalar Mərkəzinin Azərbaycanda yayılan rusca nəşrləri arasında ilk yeri "**Buket iz sada**" ("Bağdan bir gül dәмəti", peyğəmbərin və əhl-beytin kəlamları) tutur (2000, 283

səh.). Seyid Kamal Fakih İmani tərəfindən tərtib edilmiş bu kitab da bir neçə dəfə nəşr edilmişdir.

Türkiyənin dini mərkəzləri də Azərbaycanın və Rusiyanın rusdilli müsəlmanlarına ünvanlanmaqla ölkəmizdə dini kitablar nəşr etməyi unutmurlar. Məşhur ilahiyat alimi Məhəmməd Fətullah Gülənin "**Əsrin doğurduğu şübhələr**" kitabı S.Bayramovun türk-cədən ruscaya tərcüməsində və professor Leyli Vəkilovanın ön sözü ilə 1999-cu ildə İzmirdə nəşr olunaraq ölkəmizdə yayıldı.

Bu işdə ərəb din mərkəzlərinin fəaliyyəti də gözəgörünəndir. Həmin mərkəzlərin xətti ilə ölkəmizdə rusca işıq üzü görmüş "**İslam necə varsa**" (Xummudak Abdalot) və "**Təkallahlıq kitabı**" (M.S.ət-Təmimi) rusdilli oxucular arasında daha populyardır.

90-cı illərin əvvəlləri ilə müqayisədə ölkəmizdə son vaxtlar kərişnaitlərin dini kitablarına maraq azalmışdır. Halbuki son illərədək "Bhaktivedanta buk trast" nəşriyyatının kərişna şüurunada rusca və azərbaycanca kitabları Bakıda səyyar satıcılar tərəfindən hər addımbaşı təklif olunurdu.

4. Monitoringin "Dini ədəbiyyat nəşri" üzrə yekun nəticələri

1. *Bu gün Azərbaycanda Şərqi və Qərbi ən müxtəlif ölkələrinədə çap olunmuş, islamın, xristianlığın, müsəviliyin, buddizmin ən müxtəlif cərəyanları, məzhəbləri və təriqətlərinədə dair dini ədəbiyyat sərbəst nəşr olunur və yayılır.*

Dini kitabların satış bazarının çox böyük qismini xarici - başlıca olaraq İran və Türkiyənin dini təmayüllü nəşriyyatları tutur. Bu işdə yerli nəşriyyatların və müəlliflərin payı cüzdür.

İran mənşəli, əsasən farscadan tərcümə olan kitabların poliqrifik icra keyfiyyətləri aşağı, hədi tərtibatları bəsit və zövqsüzdür. Onlar daha çox yerli mollalar üçün praktik vəsaitlərdir. Bu kitabların dili qəlizdir, sözlər köhnəlmiş variantda verilir. Türkiyə türk-cəsində kitablar Azərbaycanda daha çox sünniməzhəb bölgələrdə və Bakıda yayılmaqla, bu ölkənin müxtəlif dini mərkəzləri tərəfin-

dən təşkil edilir. Onlar eyni zamanda bir sıra vacib kitabları Azərbaycan türkcəsində işləyərək nəşr etmiş və ölkəmizdə yaymışlar. Türkiyə mənşəli dini kitabların poliqrafik icrası daha keyfiyyətli təsir bağışlayır.

Pravoslav vətəndaşlarımız üçün kitablar Rusiyadan gəlir və bu kilsənin mənsubları arasında yayılır - satışda bunlara rastlanmur.

Digər xristian məzhəblərinə dair kitablar da adətən pulsuz yayılır. Mütəxəssislər ingiliscədən tərcümə olunmuş dini kitabların dil və üslub xətalari ilə dolu olduğunu qeyd edirlər. Son vaxtlar xaricdə nəşr olunmuş dini kitablar Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin icazəsi olmadan sərhəddən ölkəyə buraxılmır.

2. Nəşriyyatların dini kitablar kateqoriyasından məhsullarına baxış göstərdi ki, "İrşad" İslam Araşdırmaları Mərkəzi istisna olmaqla, qalan nəşriyyatların çap məhsulları arasında dini kitablar epizodik xarakter daşıyır. Bizim nəşriyyatların buraxdıqları və yerli müəlliflərin qələmindən çıxmış dini səciyyəli kitablar öz məzmun və mənasına görə daha ciddi xarakterdədir. Müəyyən olundu ki, bir sıra nəşriyyatlar və mətbəələr dini məzmunlu kitabların çapına razılıq versələr də, kitaba öz müəssisələrinin adlarını nə səbəbdənsə yazmırlar.

3. İslama dair İran və ya Türkiyə müəlliflərinin rusçaya tərcümə ədəbiyyatı ilə yanaşı son illər bizim müəlliflərin də rus dilində xeyli sayda orijinal dini kitabları nəşr edilmişdir. 90-cı illərin əvvəlləri ilə müqayisədə son vaxtlar krişnaitlərin ölkədə rusca (və azərbaycanca) dini kitablarına marağın azaldığı müşahidə olunur.

§9. ÇAP MƏHSULLARININ ARXİVLƏŞDİRİLMƏ PROBLEMI

- 1. Azərbaycan Kitab Palatasının uğursuz taleyi**
- 2. Respublika Kitabxanası bu vacib işi hansı qaydada quracaq?**
- 3. Monitorinqin "Çap məhsullarının arxivləşdirilmə problemi" üzrə yekun nəticələri**

1. Azərbaycan Kitab Palatasının uğursuz taleyi

Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin qərarı ilə 1926-cı ildə yaradılmış Kitab Palatası çap məhsullarının dövlət qeydiyyatını, uçotunu və statistikasını aparmalı, onları qoruyub saxlamalı, yeni respublikanın nəşriyyat və mətbuat arxivi funksiyasını yerinə yetirməli idi. Dünyanın bütün ölkələrində fərqli adlar altında olsa da, bu funksiyaları yerinə yetirən qurumlar fəaliyyət göstərir. Hər ölkə, əlbəttə, öz imkanlarından çıxış etməklə və prestijinə müvafiq olaraq kitab palatası üçün xüsusi binalar tikir və kitabların keyfiyyətlə mühafizə edilə bilməsi üçün onları bütün zəruri avadanlıqlarla təmin edir. Qədim əlyazmalar institutlarında olduğu kimi, burada da çap məhsullarının qorunub saxlanması üçün xüsusi temperatur rejiminə riayət olunur.

Bir qayda olaraq, kitab palatası sutka boyu hərbişdirilmiş xüsusi bölmələr tərəfindən qorunur. Bu qurumun işçilərini ciddiyyətlə seçib işə götürür və onlara yaxşı maaş verirlər. Və bu da anlaşılmalıdır: burada ölkə mədəniyyətinin çox qiymətli bir hissəsi qorunur...

Dünya praktikasında kitab palatası geniş oxucu kütləsi üçün açıq olmur. Adamlar onun fondlarından istifadəyə yalnız xüsusi icazə əsasında fəvqəladə hallarda buraxılırlar. Onun vəzifəsi nümayiş etdirmək, araşdırmaq deyil - qoruyub saxlamaqdır. Əgər respublika kitabxanasında (milli kitabxanada) və hər hansı başqa bir kitabxanada, arxivdə hansısa kitabın və ya qəzetin nüsxəsi itmişsə (belə hallar olur), bu hələ o demək deyil ki, o tarix üçün yox olmuşdur - onu məhz kitab palatasında (çap məhsulları arxivində) tapmaq olar.

Qeyd edək ki, "kitab palatası" adlı belə qurumlar dünya ölkələri arasında yalnız SSRİ məkanında geniş yayılmışdı. Əksər Qərbi ölkələrində və eləcə də qardaş Türkiyədə milli çap məhsullarını arxivləşdirmə funksiyasını milli kitabxanalar yerinə yetirir. ABŞ-da bu işi Konqress Kitabxanası görür. Maraqlıdır ki, SSRİ dağıldıqdan sonra bir sıra keçmiş müttəfiq respublikalarda kitab

palataları ləğv edilərək onların funksiyaları milli kitabxanalara verildi. Lakin hazırda Rusiya da daxil olmaqla, bəzi postsovet ölkələrində "kitab palatası" adını daşıyan qurumlar qalır və fəaliyyətlərini əvvəlki qaydada davam etdirirlər.

Uzaq 1926-cı ildə Azərbaycanın kommunist hökuməti bu palatanı təsis edəndə, yəqin ki özünü mədəni ölkələrə oxşatmaq istəmişdi. Lakin belə görünür oxşada bilməmişdi, hər halda yenicə yaradılmış "Azərbaycan Kitab Palatası" üçün bina qismində ... at tövləsini ayırmışdılar. Birtəhər qaydaya salınan bu bina yalnız müəyyən bir müddət kifayət etmişdi, çünki daxil olan çap məhsulları artıb-çoxaldıqca darısqallıq yaranırdı.

Belə bir fakt bizim Kitab Palatasındakı iş şəraiti barədə aydın təsəvvür yaradır ki, ötən 73 il ərzində burada heç olmasa cari təmir belə aparılmamışdı - səbəbsə bu olmuşdu ki, saxlanılan nüsxələri müvəqqəti qoymaq üçün yer tapmayıblarmış. Biz Azərbaycan Kitab Palatasının əvvəlki yeri ilə tanış olanda buranın 196 kv m sahəsindən 100 kv metrə yaxınını əməkdaşlar tuturdu, respublikanın bütün kitab sərəvəti isə ... vur-tut 96 kv m sahədə cəm olunmuşdu!

Yağış yağanda, - deyər Kitab Palatasının mərhum direktoru **Seyfəddin Səlimov** danışdı, - kitabları yağış damcılarında qorumaq üçün üstlərini sellofanla örtürdük və yağış bitənədək yanlarını kəsdirib dururduq. Otaqlarda isə anbar siçovulları qaçırdı...

Bina ayrılması məsələsi hələ müharibədən sonrakı illərdə qaldırılmışdı. O vaxtdan bəri dəfələrlə hakimiyyət dəyişikliyi olmuş və onlardan hər biri bu problemlə, özü də hər il qarşılaşmışdı. Azərbaycan Kommunist Partiyasının bütün birinci katibləri, rayon partiya komitəsinin birinci katibləri, rayon icraiyyə komitəsinin sədrləri, nazirlər və s. bu binada olmuşdular. Hamısı heyrətdən başını tutur, təəccüblərini bildirir və sonda vəd verirdilər ki, tezliklə onlara yaxşı bir bina ayrılacaq. O vaxtlardan onillər ötsə də, hər şey dəyişilməz qalmışdı.

Bu qərribə münasibətə baxmayaraq 1926-cı ildən başlamış 90-

cı illərədək Palata öz vəzifəsini qüsursuz şəkildə yerinə yetirmişdi - Azərbaycanda nəşr edilmiş hər kitabın, jurnalın və qəzetin (nömrə ardınca nömrəsi), notlar, plakatlar (afişalar) burada iki nüsxədə cəmləşdirilərək səliqə ilə mühafizə edilməkdə idi. Biz bu bina ilə maraqlananda burada Azərbaycanın iki əsrə yaxın çap tarixini əhatə edən 27,5 milyon nüsxəyə yaxın milli çap məhsulu toplanmışdı - həqiqətən böyük bir sərvət idi.

Ölkənin hər yerindən fasiləsiz bir axınla toplanan çap məhsullarının həcmi böyüməkdə, darısqallıq isə ildən-ilə özünü daha kəskinliklə hiss etdirməkdə olsun, 1990-cı illərdən bina probleminə maliyyə məsələsi də əlavə olunmuşdu. Belə ki, 1986-cı ilədək Kitab Palatası büdcə təşkilatı idi. Sonrasında onu mətbəələrdən və nəşriyyatlardan gələn gəlir hesabına yaşayan Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinə tabe etmişdilər. Hər il Palataya ayrılan 60 min manat o dövrdə hər şeyə yetirdi. Lakin ən böyük qəbahət elə Kitab Palatasını təsərrüfat hesabına keçirmək oldu. Çünki dünyanın heç bir ölkəsində milli mətbuatın arxivini yaradan bir müəssisənin təsərrüfat hesabında olması faktı yoxdur. Bu absurddur. Beləliklə, özü-özünü saxlamaq məcburiyyətində qalan Kitab Palatasının faciəsi başlanmışdı. Yəni, 1989-cu ildən Nazirlik özü yoxsul vəziyyətə düşdüyündən büdcə tabeliyinə keçmiş, Kitab Palatası isə 1993-cü ilin oktyabrından havadan asılı qalmışdı.

Vəziyyətdən çıxmaq üçün onu nəşriyyat hüququ ilə "müstəqil" etdilər - necə deyərlər, "Rusiya variantına" gedildi. Lakin Azərbaycan şəraitində bu iş forması özünü doğrultmadı. Əgər Rusiya Kitab Palatası müstəqil struktur kimi qədim kitabların təkrar nəşri hesabına gəlir əldə edə bilirdisə, bizdə kitab nəşri və satışı sistemi alt-üst olduğundan çap edilmiş kitablar piştaxtalarda yatıb qalırdı. Xırda-para gəlir az sayda işçinin maaşlarını ödəməyə ancaq yetirdi, digər funksiyalar isə sıfıra endi...

Palatanın şəhərin mərkəzində - Fəvvarələr bağının lap yaxınlığında yerləşən binasına elə həmin vaxtlardan işgüzar adamlar müştəri gözü ilə baxmağa başlamışdılar. Yarıməsrlik məsələ bir su içim vaxtda, özü də ən pis variantda həllini tapdı. Hər şey

onunla bitdi ki, 1999-cu ildə Kitab Palatasının keçmiş binasında sürətli avrotəməirdən sonra "İnter Qrand" türk restoranı öz qapılarını qonaqların üzünə açdı.

Bəs Kitab Palatası? Yarıməsrlilik diskussiyadan sonra Azərbaycan Kitab Palatası kitablardan və qəzet-jurnallardan ibarət "vardövlətini" haradansa toplanmış karton banan yeşiklərinə dolduraraq, havadan asılı qalmış maliyyə problemini də götürüb Nərimanov rayonunda öz yeni "mənzilinə" köçəsi oldu. 1926-cı ilin "atövləsi" əhvalatından sonra Azərbaycan ikinci dəfə mədəni dünyanı heyrətdə qoyacaq bir iş gördü: dünya praktikasında milli kitabxananın, o sıradan çox böyük qayğı ilə yanaşılan milli çap məhsulları arxivinin binası əlindən alına bilməz, heç bir yərə köçürülə bilməz. Ona yalnız əlavə bina tikilə bilər. Bu ondan irəli gəlir ki, kitablar yolda yağışa düşsə, yaxud avtomobil qəzaya uğraya bilər, yolda başqa bir bədbəxt hadisə törəyər, sadəcə, açıq hava həmişə müvafiq rejimdə saxlanmış çap məhsullarına mənfi təsir göstərə bilər. Binadan milli çap məhsullarının banan yeşiklərinə tələm-tələsik necə gəldi doldurularaq kobud bir qaydada məşinlərə yüklənməsi bu mənada bağışlanmaz bir səhv idi.

Yeni binada əsaslı təmir tələb olunsada, xeyli genişlik idi: ümumi sahə 240 kv metrə çatırdı. Nə isə, əvvəlki ilə müqayisədə burada az-çox normal şərait yaratmaq olardı, hərçənd buranın özü də kitab saxlanası yer deyildi - binanın birinci mərtəbəsi olduğundan yuxarı mərtəbələrədən kimsə gec-tez buranı suya batıra bilərdi, yanğından mühafizə sistemi yox idi, ortada zirzəmidən "təşrif buyuran" siçovullar dolaşırdı...

Beləliklə, Kitab Palatası direktor başda olmaqla dörd əməkdaşla taleyin ümidinə buraxılmış oldu. Digər tərəfdən, onlara verilən cüzi əmək haqqı ilə kimsə çətin ki qalib işləməyə razı olardı. Odur ki, Kitab Palatasının qapısından yekə bir anbar qıfılı asıldı, kitab sərəvəti isə siçovulların sərəncamına buraxıldı. Bu qeyri-müəyyənlik bir yana, tezliklə bu binaya da müştəriilər tapıldı...

Hələ o vaxt Seyfəddin Səlimov vəziyyətdən çıxış yolunu bunda görürdü ki, Palata büdcədən maliyyələşdirməyə qayıtmalıdır,

Maliyyə Nazirliyi isə "büdcədə onsuz da pul çatışmır" bəhanəsi ilə bunu qətiyyətlə rədd edirdi. Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi KİV-in qeydiyyat rüsumları hesabına vəsait ayırmağa hazır idi, lakin ən qəribəsi bu idi ki, Maliyyə Nazirliyi buna da icazə vermir. İkinci variant - Palatanı digər büdcə təşkilatına, məsələn, Respublika Kitabxanasına tabe etmək idi.

Bu cəhd də alınmırdı. Sanki bu ölkədə bu bədbəxt Kitab Palatasına qarşı gizli bir ittifaq yaranmışdı.

Maraqlandıqda Palatanın normal fəaliyyət göstərməsi üçün çox da böyük vəsait tələb edilmədiyi aydın olurdu. Məşhur reklam rolikində deyildiyi kimi - adamın gülməyi tutur - ildə minimum 10 milyon manat! (təqribən 2000 ABŞ dolları). Dövlət adamları neçə illərdir bu pulu tapmaqdan ötrü baş sındırsalar da, onu heç cür tapa bilmirdilər. İcarə haqqını ödəyə bilmədiklərinə görə onları bu yeni binadan da küçəyə ata bilərdilər, Azərbaycanın milli çap məhsulları sərvətinə çıxarılmış ölüm hökmü bax onda icra edilmiş olacaqdı...

O vaxt Mətbuat və İnformasiya nazirinin müavini **Rəfael Məmmədovdan** vəziyyəti şərh etməsini xahiş etdikdə belə demişdi:

- Nə deyə bilərəm? Razıyam ki, bu dövlət əhəmiyyətli bir məsələdir. Birincisi, Kitab Palatası üçün münasib bina haqqında. Hələ sovet vaxtı Tbilisi, Yerevan və Bakıda belə təyinatlı xüsusi binaların tikilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Yerevan və Tbilisidə macal tapıb tikdilər. Bizdə isə yalnız layihənin iqtisadi tərəfini işləyib başa çatdırma bilməmişdilər. Sonra SSRİ dağıldı və bu məsələ havadan asılı qaldı.

Biz blank sexinin binasını Palata üçün ayıra bilərdik, lakin onu qaydaya salmaqdan ötrü təmir işləri üçün minimum 400 min ABŞ dolları vəsait tələb olunur. Bu isə bizim qüvvəmiz xaricindədir. Bu vəziyyətdə bizim nazirlik köməkətsizdir. Palatanın fəaliyyətinin büdcədən maliyyələşdirilməli olduğunu yuxarı orqanlara izah etmək olduqca ağır məsələdir. Maliyyə Nazirliyi onu öz daxili imkanlarımız hesabına maliyyələşdirməyə də izin vermir.

İkinci məsələ: neçə ildən bəridir nəşriyyatlar, qəzet və jurnal

redaksiyaları maliyyə çətinliyinə isnad edərək heç olmasa öz məhsullarının nüsxələrini saxlanmaq üçün Palataya göndərmir. Baxmayaraq ki, Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı qüvvədədir. Onları, o cümlədən dövlət nəşrlərini buna məcbur edə bilmərik - qanun yol vermir.

Kədərlidir, minlərcə çap məhsulları gözümüz önündə itib-batır. Əgər Palata öz nəqliyyat vasitəsinə malik olsaydı, onun işçiləri özləri ayda bir dəfə nəşriyyatlardan və qəzet redaksiyalarından çap məhsullarının nüsxələrini toplayardılar. Rabitə Nazirliyi, misal üçün, Kitab Palatasına poçt göndərişlərini pulsuz çatdırıb bilər...

Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi vəziyyətdən çıxış yolunu bunda görürdü: əgər Palatanın dövlət büdcəsinə keçirilməsi həllini tapmazsa, onda ölkənin çap məhsulları varidatını xilas etmək naminə onu Mədəniyyət Nazirliyinin balansına verməyə, M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasına tabe etdirməyə hazırıq. Daha yaxşı zamanlar gələcəyi ümidi ilə heç olmasa fəaliyyətini indilik davam etdirsən. Lakin bunun üçün də iki nazirlik arasında müvafiq razılaşma tələb olunur...

Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin ləğvi ilə Kitab Palatasının vəziyyəti daha faciəvi şəkil aldı. Bu qurum faktik olaraq havada qaldı. Altı ay çəkən qeyri-müəyyənlikdən sonra onu 2002-ci ilin iyununda Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyinə verdilər, lakin büdcə ilinin ortası olduğundan Kitab Palatasının maliyyələşmə problemi açıq qalırdı.

Çətin vəziyyətdə qalan Mədəniyyət Nazirliyi yalnız onu edə bildi ki, öz daxili imkanları hesabına Kitab Palatasının azsaylı əməkdaşlarının maaş problemini birtəhər yoluna qoydu. 2002-ci ilin sonunda isə bu qurumu çox çətinliklə büdcəyə qaytarmaq mümkün oldu (16 illik fasilədən sonra) və 2003-ci ildə bu əməkdaşların büdcədən maaş almaları təmin olundu.

Lakin maaş verməklə iş bitmir - bu qurum dolğun fəaliyyət göstərməli, üzərinə düşən vəzifəni səliqə ilə yerinə yetirməlidir. Halbuki, Kitab Palatası 1994-cü ildən faktik olaraq fəaliyyət gös-

tərmirdi.

Yəni yeni çap nüsxələri almır, heç bir nəşriyyat və redaksiya öz çap məhsullarından onlara nümunələr göndərmirdi. Əlbəttə, bu hal uzun müddət davam edə bilməzdi. Nəhayət, Mədəniyyət Nazirliyi bu qərara gəldi ki, Kitab Palatası M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanası ilə birləşdirilsin.

Mədəniyyət Nazirliyi bu addımı atarkən 1999-cu ilin martından qüvvəyə minmiş "Kitabxana işi haqqında" qanuna əsaslanırdı. Yəni bu qanuna görə milli mətbuatın dövlət arxivini yaratmaq milli kitabxanaya həvalə olunur. Bu halda nazirlik özü sual qarşısında qalırdı: bir nazirliyin tərkibində arxiv yaradan iki paralel təşkilat ola bilərmi? Qanun yol vermirdi.

Nəhayət, 3 illik çək-çevirdən sonra Kitab Palatası "ikinci mənzilindən" də "köçə başladı" - bu dəfə, yeni 2003-cü ilin əvvəlində onun "varidatını" yenə də yük maşınlarına doldurub M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasına gətirdilər. Bu adda qurum özü isə leksikondan birdəfəlik çıxdı...

2. Respublika Kitabxanası bu vacib işi hansı qaydada quracaq?

Respublika Kitabxanası bu vacib məsələni - ölkənin milli çap məhsullarının arxivləşdirilmə işini hansı qaydada quracaq? Biz bu sualla M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanası direktorunun müavini **Kərim Tahirov** cənablarına müraciət etdik. O dedi:

- Kitab Palatası ləğv edildikdən sonra onun əvəzində Respublika Kitabxanasının tərkibində "Milli mətbuatın uçotu, qeydiyyatı və təbliği şöbəsi" yaradılmışdır. Adından da görüldüyü kimi, bu şöbədə milli çap məhsullarının statistikasını aparılacaq, onun bibliografiyası, kitabıyyatının və salnaməsinin yaradılması ilə məşğul olunacaqdır.

Şöbənin müdiri və əməkdaşları var. Amma... şöbə bu gün işləyə bilmir, çünki fondun təhqiqatı, təhvil-təslim işi çox ciddi bir

proses olduğundan hələ başa çatdırılmayıb, milyonlarca çap məhsulunu bir-bir yoxlamaq tələb olunur.

Kərim Tahirovun bildirdiyinə görə, binanın fasad səmtində üçüncü mərtəbə 6-7 iri otaq arakəsmələri açılmaqla bütövlükdə bu şöbəyə veriləcək. "Ayrılan sahə kifayət qədər genişdir. Hazırda binada Avropa Birliyinin ayırdığı 0,5 milyon avro məbləğində grant hesabına əsaslı təmir işləri gedir: binanın damının sink təbəqə örtüyü tamam dəyişdirilib, dördüncü mərtəbənin təmiri başa çatır, ardınca üçüncü mərtəbə dördüncüyə qalxacaq və üçüncü mərtəbə təmir olunacaqdır. Burada təmir işləri 2004-cü ilin yanvarında başa çatmalıdır. Şöbə yalnız bundan sonra öz həmişəlik məkanına daşınacaq və fəaliyyətini tam şəkildə bərpa edə biləcəkdir. Bu otaqlar üçün yeni dəmir rəflər alınıb", - deyə direktor müavini vəziyyətə aydınlıq gətirdi.

Kərim Tahirov arxivləşdirmə işinin keyfiyyətlə bərpa ediləcəyi sarıdan nıkbindir. "Bizim milli kitabxana "Kitabxana işi haqqında" 1999-cu il qanunundan sonra arxivi yaratmağa başlamışdı və bu toxunulmaz arxiv formalaşmışdı. İndi biz milli kitabxana olaraq keçmiş Kitab Palatasının fondlarını qəbul edirik. Onların fondu və milli kitabxananın Azərbaycan kitabı arxiv fondu birlikdə vahid arxivi formalaşdıracaq. Bu işi uğurla başa çatdırarsak, ölkəmizin mədəniyyət tarixində böyük bir iş olacaq", - deyə o fikirlərini bizimlə bölüşdü. Və əlavə etdi: "itirilmiş dövrə" gəldikdə isə, onu qismən, yəni Axundov kitabxanasının öz arxiv fondu hesabına bərpa edə biləcəyimizi düşünürük, amma yalnız kitab, qəzet və jurnalları bərpa edə biləcəyik, afişalar, markalar, bukletlər və sair bu kimi çap məhsullarını toplamaq isə artıq mümkünsüzdür.

Bir problem də var: nəşriyyatlar öz məhsullarından Kitab Palatasına göndərmədikləri kimi, Respublika Kitabxanasına da göndərmirlər. Respublika Kitabxanasının bu problemi nə cür nizamlayacağı ilə maraqlandıqda Kərim Tahirov dedi:

- 1999-cu ilin martında kitabxana işi haqqında qanun qüvvəyə mindikdən bəri kitab çap edən bütün dövlət və qeyri-dövlət müs-

sisələri, hüquqi və fiziki şəxslər, müəlliflər borcludur ki, çap edilən kitabdan 4 nüsxə götürüb bizə versin. Buna əməl etməyənlər üçün İnzibati Xətalər Məcəlləsində cərimələr nəzərdə tutulur. Biz istəmirik cəza orqanı rolunda çıxış edək, buna imkanımız da yoxdur, çünki iddia qaldıranda məhkəməyə pul ödənilməlidir. Biz hər halda bir neçə nəşriyyatı məhkəməyə vermək istəyirik ki, başqaları intizamlı davransınlar. Xatırladım ki, qanunda bu nəşriyyatların nəşriyyat hüququnu əlindən almaq, tirajın satışını dayandırmaq, mətbəənin kitab istehsalı hüququnu əlindən almaq, əmək haqqının neçə misli qədər cərimə hökmü çıxarmağadək müxtəlif sanksiyalar nəzərdə tutulur. Nəşriyyatların və ya müəlliflərin bunun müqabilində kitabın dəyəri qədər pul ödənilməsi tələbi qüvvədə olan qanunda nəzərdə tutulmayıb: qanuna əsasən bu kitabların dəyəri ümumi tirajın məbləğinə daxil edilməlidir. K.Tahirov bu işi eyni zamanda hər bir vətəndaş üçün bir vətənpərvərlik məsələsi, milli borc sayır.

Milli çap məhsullarının arxivləşdirilməsi işində tətbiq olunaçaq yenildiklərə gəldikdə isə, direktor müavini xəbər verdi ki, çap məhsulları arxivi kompüterləşdiriləcək, kitabxanaya daxil olan hər çap məhsulu dərhal kompüterin yaddaş sisteminə daxil ediləcək. Eyni zamanda buna paralel olaraq köhnə ədəbiyyatın elektron kataloqunun yaradılması işi gedir. İlkin mənbə sayılan kitabların özünün daha keyfiyyətli şəkildə qorunmasını təmin etmək məqsədi ilə xüsusi 0,5 milyon dollarlıq layihə çərçivəsində yapon mütəxəssisləri ilə əməkdaşlıqda Respublika Kitabxanasının bütün arxiv fondu mikrofilmləşdiriləcək. Yəni maraqlananlar arxivdə qorunan kitabın bilavasitə özünü vərəqləməyəcək, onunla mikrofilm vasitəsi ilə tanış olacaqlar.

K.Tahirovun sözlərinə görə, arxivdə çap məhsulları xüsusi temperatur rejimində qorunacaqlar və bunun üçün avtomatik rejimlə işləyən xüsusi havatənzimləyici kondisionerlər quraşdırılacaq. Qarşıda isə Azərbaycan çap məhsullarının 1992-2000-ci, ardınca 2000-2005-ci illəri əhatə edən milli bibliografiyasını yaratmaq durur. Sonra bu iş illik olacaq. Bu seriyanın son nömrələri

1992-ci ildə çap olunub, ondan sonra boşluq var. Bunun üçün ilk növbədə 1992-2003-cü ilin boşluğu doldurulmalıdır.

Direktor müavini bu məsul işin 2004-cü ildən nizamlı şəkllə düşəcəyini vəd edir. Artıq 2004-cü ilin dövlət büdcəsində bu iş üçün kifayət qədər vəsait ayrıldığını da qeyd etdi.

3. Monitoringin "Çap məhsullarının arxivləşdirilmə problemi" üzrə yekun nəticələri

1. Müvafiq dövlət orqanlarının Kitab Palatasına laqeyd münasibəti üzündən 1992-2002-ci illərdə milli çap məhsullarının uçotu, qeydiyyatı və arxivləşdirilərək qorunması işi faktik olaraq dayandırılmışdır. İki dəfə kobud tərzdə "köçmə əməliyyatına" məruz qoyulan Kitab Palatasının arxiv fonduna ciddi zərər vurulmuşdur. Nəticədə bütöv bir dövr milli nəşriyyat tariximiz üçün qismən itirilmişdir.

2. Kitab Palatasının ləğvi və onun funksiyasının Respublika Kitabxanasına verilməsi, onun əvəzində Respublika Kitabxanasının tərkibində "Milli mətbuatın uçotu, qeydiyyatı və təbliği şöbəsi"nin yaradılması problemi tam həll etməmişdir. Birincisi, itirilmiş onillik bir dövrdə buraxılmış olan milli çap məhsullarını tam deyil, qismən bərpa etmək və arxivləşdirmək mümkün olacaqdır.

3. Milli mətbuatın uçotu və qeydiyyatı işinin müvafiq layihələr çərçivəsində kompüterləşdiriləcəyi və qorunan çap nüsxələrinin mikrofilmləşdiriləcəyi, çap məhsulları arxivinin xüsusi temperatur rejimində qorunacağı və bunun üçün avtomatik rejimlə işləyən xüsusi havatənzimləyici kondisionerlər quraşdırılacağı planlaşdırılır.

Şöbə üçün ayrılan sahədə əsaslı təmir işlərinin gələn il başa çatacağı gözlənildiyindən bu yöndə fəaliyyətin nizamlı şəkllə düşməsi, o cümlədən kitab məhsulları milli bibliografiyasının yaradılması işi ondan sonra başlaya bilər.

§10. NƏŞRİYYAT İŞİ MƏDİA VASİTƏLƏRİNDƏ

- 1. Nəşriyyat işinə mətbuatın baxış rakursu**
- 2. Nəşriyyatların fəaliyyətlərinin və məhsullarının
mətbuat səhifələrində reklamı**
- 3. Monitorinqin "Nəşriyyat işi media vasitələrində" üzrə
yekun nəticələri**

1. Nəşriyyat işinə mətbuatın baxış rakursu

Kitab nəşri işinə, bu sahədə özünü göstərən tendensiyalara, son illərdə bütün kəskinliyi ilə qarşıda duran dərslük probleminə və s. mətbuatın biganə qaldığını söyləmək doğru olmazdı. Lakin bu da bir gerçəkdir ki, mövzu heç də bütün qəzetlər üçün önəm daşımır.

Birincisi, mövzunun müxtəlif aspektlərinə dair vaxtaşırı öz səhifələrində yer verən qəzetləri barmaqla saymaq olar. Müstəqil qəzetlərdən "525-ci qəzet", "Ayna" - "Zerkalo", "Ədalət", "Şərq", "Rezonans", "Olaylar", "Avrasiya", dövlət tabeliyində olan qəzetlərdən isə "Azərbaycan", "Xalq qəzeti", "Respublika" və "Azərbaycan müəllimi"nin səhifələrində son illər vaxtaşırı olaraq kitab nəşri ilə bağlı bu və digər məsələyə dair yazılara, yeni çıxan kitablar haqqında resenziyalara, kitab işi ilə bağlı problemlərin araşdırılmasına rast gəlmək mümkündür. Lakin fərq özünü yanaşmalarda hiss etdirir. Deyək ki, müstəqil qəzetlər mövzulara yanaşmada bir az sərbəstdirlər. Lakin dövlət tabeliyində olan qəzetlər mövzulara, kitablara və onların müəlliflərinə müəyyən prinsiplər çərçivəsində yanaşırlar. Məsələn, dövlət qəzetlərində heç vaxt müxalif ovqatlı hansısa bir müəllifin kitabı haqqında resenziya oxumaq demək olar mümkün deyil. Eyni sözləri müxalifət qəzetləri haqqında da söyləmək olar - onlar da hakim partiya və iqtidara aidiyyəti olan müəlliflərin kitabları barədə müsbət resenziyalara demək olar yer vermirlər.

Mətbuat orqanlarının bu sahəyə dair problem xarakterli yazılarında "dərslük məsələsi"nin aparıcı mövzu olduğunu görürük. Eyni zamanda yuxarıda adı sadalanan qəzetlər arasında bu mövzuya ən çox toxunan qəzet kimi təvazökarlıqdan uzaq olsa da, **AYNA - ZERKALO**nun adını qeyd etməli oluruq.

1990-cı ilin avqustundan rusca və azərbaycanca çıxan bu müs-

təqil qəzet nəşriyyat işinə dərslilər məsələsi kəskin şəkil aldıqda - 1998-ci ilin əvvəlindən daha fəallıqla qoşulmuşdur. O vaxtdan orta məktəb dərsliləri ətrafında gedən çirkin oyunlar, latın əlifbasının tətbiqi və nəşriyyatların bu sahədə vəzifələri, ölkədə kitab nəşri problemləri barədə digər yazılara vaxtaşırı yer vermişdir. Məsələnin mahiyyətində dərslilərin keyfiyyəti, ölkədə nizamlı və səviyyəli kitab nəşrinin qərarlaşması dayanır. Qəzetin bu məsələni daimi diqqət mərkəzində saxlayan yazarları sırasında bu sətirlərin müəllifi də vardır. ZERKALODA jurnalist araşdırmasının məhsulu olan və geniş əks-səda doğurmuş **"Dərslilər nəyi öyrədir?"** (70 (657), 7 avqust 1999-cu il) başlıqlı məqalə özlüyündə bu sahədə silsilə yazıların təməlini qoymuşdur.

ZERKALONUN dərslik tenderi praktikası ilə bağlı dərc etdiyi yazılardan bu sətirlərin müəllifinin **"Təhsil Nazirliyi "Maarif" nəşriyyatının hücumunu dəf etdi"** (92 (849), 18 may 2000-ci il), **"Uşaqlar məktəbə yenə də dərslilərsiz getdilər"** (173 (930), 14 sentyabr 2000-ci il), **"Tender də var, tender də"** (30 (1034), 13 fevral 2001-ci il), **"Təhsil Nazirliyi "7 Gün"ü məhkəməyə verməyə hazırlaşır"** (AYNA, 41 (637), 23 noyabr 2001-ci il), eləcə də yeni dərslilər mövzusunda **"Azərbaycan tarixinə dair yeni dərslilər işıq üzünə çıxdı"** (ZERKALO, 246 (1003), 29 dekabr 2000-ci il), **"Niyə dərslilərdə cib telefonunun şəkli olmasın?"** (AYNA, 12 (608), 4 may 2001-ci il), **"Rusdilli məktəblərə - milli dərslilər"** (ZERKALO, 96 (1100), 25 may 2001-ci il), **"Dərslik inhisarına hücum başlanıb"** (AYNA, 19 (615), 22 iyun 2001-ci il), ibtidai sinif müəllimlərinin stolüstü kitabının təqdimat mərasimi ilə bağlı **"Çəkişməsən, bərkəşməzsən..."** (AYNA, 32 (628), 21 sentyabr 2001-ci il), **"Əgər dərslilər keyfiyyətli deyilsə, bir-birimizi yox, özümüzü söyməliyik"**, - deyə Naşir Birliyinin sədri Rafiq İsmayilov bildirir" (AYNA, 49 (691), 13 dekabr 2002-ci il), **"Dərslilər uğursuzluq zolağında"** (AYNA, 27 (720), 25 iyul 2003-cü il) və s.

kimi əksəriyyəti jurnalist araşdırmasının məhsulu olan məqalələrini sadalaya bilərik.

Dərslük nəşri ətrafında gedən debatlarla həssaslıqla yanaşan qəzet əks fikirlərə də imkan düşdükcə yer verirdi. Məsələn, ZERKALONun 4 may 2002-ci il tarixli şənbə nömrəsində Gəncə Jurnalistika Mərkəzinin hazırladığı səhifədə Nailə Şamilqızı mövcud dərslüklər barədə yazısında "Pedaqogika" nəşriyyatının çap etdiyi ibtidai sinif riyaziyyat dərslükləri haqqında əsas olmayan fikirlər söyləmişdi. Bununla bağlı olaraq qəzet "Pedqogika" nəşriyyatının direktoru Əlövsət Osmanlının məktubunu dərc edərək (AYNA, 19 (661), 16 may 2002-ci il) ona özünümüdafie imkanı yaratdı və məqalə müəllifi bunun tamam əksi olan gerçək situasiya ilə tanış olmaq üçün nəşriyyata dəvət olundu və tərəfimizdən məsələnin əsl mahiyyəti bizim rakursdan bir daha şərh olundu.

Bu qəzet nəşriyyat işinin problemlərinə də həssaslıqla diqqət yetirməyə çalışmışdır. Bunların sırasında qəzetin yazarlarından - bu sətirlərin müəllifi **"Milli ensiklopediyanın təkrar nəşri olacaqmı?"** (AME baş direktoru İsmayıl Öməröğlu ilə müsahibə) (ZERKALO, 20 (607), 22 may 1999-cu il), **"Kitab Palatası ölməkdədir"** (ZERKALO, 5 (762), 8 yanvar 2000-ci il), **"Kitab biznesi: problem çox, perspektiv isə..."** (ZERKALO, 102 (1106), 2 iyun 2001-ci il) qeyd oluna bilər.

Kitab yayımı problemləri ilə bağlı bu müəllifin **"14 saylı mağazanın faciəsi"** (ZERKALO, 108 (865), 9 iyun 2000-ci il), **"Kitabı haradan tapmalı?"** (ZERKALO, 222 (979), 24 noyabr 2000-ci il), **"Bizim nəşirlər beynəlxalq bazara çıxmağa can atırlar"** (ZERKALO, 111 (1115), 15 iyun 2001-ci il), **"Biz məqsədimizə nail olduq, sərgi baş tutdu"** (AYNA, 31 (627), 14 sentyabr 2001-ci il) və s. kimi yazıları da vardır.

Vaxtaşırı olaraq qəzetin digər yazarlarının da nəşriyyat işinin ən müxtəlif aspektlərinə dair məqalələri qəzetin səhifələrində yer

almışdır. Bunlardan Aynurə Əhmədovanın "**Kitab bazarında qanunsuz nəşrlər tüğyan edir**" (AYNA, 25 (718), 4 iyul 2003-cü il), "**Bədii tərcümə sənətinə dövlət qayğısı lazımdır**" və "**Kitab Palatasının funksiyası dövlət kitabxanasına həvalə edildi**" (AYNA, 35 (728), 12 sentyabr 2003-cü il), Azad Şərifin "**Kitab piştaxtası önündə düşüncələr**" (ZERKALO, 194 (1694), 11 oktyabr 2003-cü il) və s. kimi maraqlı yazılarını da qeyd edə bilərik.

1998-ci ildən bəri saylarını gözdən keçirdikdə **AZƏRBAYCAN** qəzetinin yeni çıxan kitablar barədə vaxtaşırı olaraq resenziyalar dərc etmək praktikasına sadıq qaldığını görürük. Bu qəzetin səhifələrində bilavasitə nəşriyyat işinə də az toxunulmur. Məsələn, İsmayıl Vəliyev və Ziya Abdullayevin "**Ensiklopediya nəşri peşəkarlıq tələb edir**" məqaləsi (25 sentyabr 2003-cü il) ciddi əks-səda doğurmuşdu.

Təhsil Nazirliyinin orqanı olmaqla, **AZƏRBAYCAN MÜƏLLİMİNİN** nəşriyyat işinin daha çox dərslik seqmentinə toxunduğunu görürük. 1998-ci ildən bəri saylarını gözdən keçirdikdə qəzetin ara-sıra elmi ədəbiyyat barədə resenziyalara da yer verdiyini müəyyən etdik. Prof. Zahid Qaralov və Ələvsət Osmanlının bu qəzetin səhifələrində dərc etdirdikləri "**Yeni nəsə müasir və milli dərsliklər gərəkdir. "Riyaziyyat-1" dərsliyi haqqında**" (1998, 19-cu sayı) və "**Bilənlər üstün olurlar**" (1998, 63-cü sayı) elmi mübahisə xarakterli iki məqaləsini dərc etmişdi. Maraqlıdır ki, "Xalq qəzeti"ndə prof. Zahid Qaralovla ayrıca müsahibə verildikdən (Təranə Nuriyeva. "**Dərsliklər nöqsansız olmalıdır**" (1998, 259-cu sayı) bir neçə gün sonra "Azərbaycan müəllimi" onunla bağlı redaksiya adından "**Biz ki fərq qoymamışıq...**" başlıqlı yazı dərc edərək (1998, 62-ci sayı), öz ünvanına səslənən iradların düzgün olmadığını sübutuna cəhd göstərmişdi. Bu qəzet bir müddət sonra yenidən özünü müdafiə etməli oldu...

Aztirajlı və az tanınan **İNTİBAH** qəzetində bu iki müəllifin

"Balalarımıza boş sözlər yox, mükəmməl dərslilər gərəkdir" məqaləsindən (1998, 23-cü sayı) sonra "Azərbaycan müəllimi" TN dərslilik, mətbuat və nəşriyyat şöbəsinin müdiri Ə.Quliyevin "**Bir daha "Riyaziyyat-1" dərsliyi haqqında**" və "Maarif" nəşriyyatının direktoru S.Əliyevanın "**Redaksiyaya məktub**" adlı iki əks rəyini dərc etməli olmuşdu (1998, 23-cü sayı).

XALQ QƏZETİnin 1998-ci ildən bəri saylarını gözdən keçirdikdə onun daha çox dərslilik problemlərinə toxunduğunu görürük. Qəzet dərslilik nəşri ətrafında mətbuatda qızıışmaqda olan debatlarla reaksiya verərək prof. Zahid Qaralovla ayrıca müsahibə dərc etmişdi (Tərənə Nuriyeva. "**Dərslilər nöqsansız olmalıdır**" (1998, 259-cu sayı). Eləcə də bu qəzetin yeni çıxan kitablar barədə vaxtaşırı olaraq resenziyalar dərc etmək praktikası vardır.

525-ci QƏZETin son illərdəki saylarını gözdən keçirdikdə onun nəşriyyat işinin problemlərinə biganə olmadığı aşkarlandı. İl ərzində bu mövzunun müxtəlif aspektlərinə dair orta hesabla 50-yə yaxın yazı dərc olunur. Düzdür, bu yazıların arasında ayrı-ayrı kitablar barədə resenziyalar çoxluq təşkil edir.

REZONANS qəzeti də bir ara "dərslilik problemini" işıqlandırmaqda fəallıq göstərirdi. Bu müstəqil qəzet sözügedən məsələlərə münasibətdə 1998-ci ildə xüsusilə fəallıq göstərmişdi. Məsələn, Zahid Qaralov və Ələvsət Osmanlının "Azərbaycan müəllimi" qəzetinin səhifələrində dərc etdirdikləri "Yeni nəsələ müasir və milli dərslilər gərəkdir" ("Riyaziyyat-1" dərsliyi haqqında") adlı problem məqaləsi diqqəti çəkdiyindən "Azərbaycan müəllimi"ndən sonra həmin material kiçik bir dəyişiklik və əlavələrlə bu qəzetin səhifələrində də dərc olunmuşdur (1998, 9, 10-cu sayları). Daha sonra qəzet bu iki müəllifin həmin seriyadan "**Riyaziyyat-2" dərsliyi haqqında**" (1998, 11, 12-ci sayları), "**Riyaziyyat-3" dərsliyi haqqında**" (1998, 13, 14, 15-ci sayları), "**Riyaziyyat-4" dərsliyi haqqında**" (1998, 16, 17, 18-ci sayları), "**Fakt üzde idi, biz**

səbəbi axtarırdıq". (1998, 19, 20, 21-ci sayları) məqalələrinə öz səhifələrində xüsusi ardıcılıqla yer ayırmışdı. Müəyyən bir fasilədən sonra "Rezonans" qəzeti yenidən bu mövzuya qayıdaraq Zahid Qaralov və Əlövsət Osmanlının "**Üzrü günahından betər və ya "Riyaziyyat-1" dərsliyinin yeni nəşri haqqında**" irihəcmli resenziyasını dərc etmişdi (1998, 63, 64, 65-ci sayları).

REZONANS qəzeti bir az sonra mənimsədiyi bu mövzunun davamı olaraq S.Qulubəyovanın "**Proqramla dərslük arasındakı fərq aradan qaldırılacaqmı?"** məqaləsini (1998, 26-cı sayı) vermişdi. Qəzet öz iştirakı ilə mətbuat səhifələrində dərslüklərin keyfiyyəti ətrafında gedən debatların bir növ yekunu kimi "**Bütün müsküllər belə çözülə**" başlığı altında Bakı Ali Pedaqoji Qızlar Seminariyasının prorektoru N.Abbasovun etiraf məktubunu dərc etmişdi (1998, 74-cü sayı).

AVRASIYA qəzetinin (sonralar çapına fasilə verildi) dərslük bazarındakı piratçılıqla bağlı "**Bu məmləkətdə hədiyyə də satılır**" başlıqlı yazısı (P.Cəfər, 1998, 8 oktyabr) o vaxt ciddi əks-səda doğurmuşdu.

Yeni nəşrlər barədə resenziyaların bir ümumi qüsuru isə odur ki, bir kitab barədə söz açılanda həmin kitabın məhz hansı nəşriyyat tərəfindən buraxıldığı xatırlanmır. Halbuki bu əmtənin məhz hansı nəşriyyatda işıq üzü görməsi həmin nəşriyyat üçün önəm daşdığı kimi, müəllif və oxucu üçün də maraqlıdır.

Yeni çıxan kitablar barədə iki dildə resenziyalar dərc etmək ikidilli AYNA - ZERKALO qəzetinin praktikasında da var. Məsələn, bu sətirlərin müəllifi 1999-cu ildən bəri AYNA-ZERKALO qəzetinin səhifələrində ən müxtəlif müəlliflərin kitablarına rusca və azərbaycanca 50-yə yaxın resenziya dərc etdirmişdir.

3. Nəşriyyatların fəaliyyətlərinin və məhsullarının mətbuat səhifələrində reklamı

Əlbəttə, nəşriyyatlarımızın buraxdıqları kitabların çoxu satış üçün nəzərdə tutulmadığından onun reklamına da ehtiyac yoxdur. Lakin bu gün qəzetlərimizdə bu və digər kitablar haqqında dərc olunan çoxlu sayda resenziyalara gəldikdə isə, onların əksəriyyəti şəxsi münasibətlərdən qaynaqlanan, müəlliflər və ya kitablar barədə hardasa "xatırlatma" yazılardan başqa bir şey deyildir.

Nəşriyyatların öz fəaliyyətlərini və çap məhsullarını mətbuat səhifələrində ciddi şəkildə reklam etməyə lap son zamanlarda ehtiyac duymağa başladıkları hiss olunur. Bunu nəşriyyatlararası rəqabətin get-gedə güclənməsi ilə də izah etmək olar. Bu sahədə ilk addımı "Çaşıoğlu" nəşriyyatı atmış, "Xalq qəzeti" səhifələrində aşkar reklam xarakterli irihəcmli yazılar dərc etdirmişdir. Son vaxtlar "İndiqo" və "Oskar" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələri də televiziya və qəzet reklamları vasitəsi ilə ictimai diqqəti özlərinə, öz fəaliyyətlərinə cəlb etmək istəyirlər. Eyni zamanda söhbət etdiyimiz bir sıra nəşirlər öz internet saytlarını açmağa hazırlaşırlar. Bütün bunlar ilk addımlar olsa da, ondan xəbər verir ki, rəqabət artdıqca nəşriyyatların özünüreklama qoşulacaqları da geniş şəkil alacaqdır.

Bəzi nəşriyyatların özləri barədə reklam prospektləri tərtib etmələri və yaymaları da, bu sahədə bir yenilik olmaqla təqdir edilməli haldır.

Telekanallara gəldikdə isə, hələlik AzTV-1 kanalının "Səhər" informasiya proqramının "Yeni nəşrlər", "Lider" telekanalının səhər proqramındakı "Kitab rəfi" rubrikalarını xüsusilə qeyd etməliyik.

Bu kanallar demək olar hər gün bu və digər yeni kitablar barədə məlumat verirlər. Bunlar satış işinə ünvanlamasa da, hər hal-

da əhalidə kitaba olan marağı ölməyə qoymamaq baxımından faydalı hesab edilə bilər.

3. Monitoringin "Nəşriyyat işi media vasitələrində" üzrə yekun nəticələri

1. Kitab nəşri və bununla bağlı problemlər mətbuatın diqqət mərkəzindən kənarında deyil. Ölkə mediasında aparıcı qəzetlər bu mövzuya öz səhifələrində ara-sıra yer versələr də, yazıların çoxunda problemə qeyri-peşəkarcasına yanaşma özünü göstərir.

2. Ölkədə 130-a yaxın nəşriyyat, çoxlu sayda mətbəənin fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, onlardan yalnız bir neçəsi (özü də bu son vaxtlardan) öz fəaliyyətlərini qəzet səhifələrində reklam etdirməyə başlamışlar. Dünya praktikasında hər hansı kitab barədə resenziya açıq və ya dolayısı ilə onun satış reklamı demək olsa da, Azərbaycanda kitab bazarı ölü vəziyyətdə olduğundan bu iş tamamilə mənasız bir xarakter daşıyır.

§11. NƏŞRİYYATLAR VƏ MƏTBƏƏLƏR

- 1. Nəşriyyat-poliqrafiya işində tendensiyalar
Ölkə nəşriyyatları və mətbəələrinin texniki bazası**
- 2. Modern Qərb texnologiyası Azərbaycanın çap
sənayesinə daxil olmaqdadır**
- 3. Azərbaycan nəşriyyatlarının beynəlxalq əməkdaşlıq
əlaqələri**
- 4. Ölkədə fəaliyyət göstərən nəşriyyatlar**
- 5. Ölkədə çap xidməti göstərən mətbəələr**
- 6. Monitorinqin "Nəşriyyatlar və mətbəələr" üzrə
yekun nəticələri**

1. Nəşriyyat-poliqrafiya işində tendensiyalar. **Ölkə nəşriyyatları və mətbəələrinin texniki bazası**

a) işin təşkilinə yanaşma

Sovetlərdən 10-a yaxın nəşriyyatın miras qaldığı Azərbaycanda keçən yüzilin 80-ci illərinin sonlarından start götürən say artımı son bilgilərə görə universitet nəşriyyatları da daxil olmaqla 120-ni aşmışdır. Bu sayartımını doğuran amillər arasında nəşriyyat işi peşəkarlarının öz bizneslərini qurmaq kimi bir çox hallarda real imkanlara söykənən normal istəkləri ilə yanaşı başqa, reallığa hesablanmadığından özünü doğrultmayan yanlış cəhdlər də yox deyildi.

Bəlli olduğu kimi, yaxın keçmişdə nəşriyyat qriffi olmayan kitab buraxa bilməzdi. Odur ki, müstəqilliyin ilk illərində bizim dövlət nəşriyyatlarının çoxu bir müddət məhz "qrif vermək" hesabına yaşadı. Belə bir vəziyyətdə təbii olaraq bəzi kiçik mətbəələr bu qriffi almağa çalışırdılar ki, onlara gələn müştəriləri əvvəlcə hansısa nəşriyyatın üstünə göndərməsinlər. Ona görə də kiçik mətbəələrin çoxu tələm-tələsik adlarını "nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi" qoyaraq bir-birinin ardınca qeydiyyatdan keçir və "nəşriyyat" kimi çıxış etməyə başlayırdılar, halbuki onlarda çapaqədərki işləri görən mütəxəssislər komandası yox idi və indi də çoxunda bu yoxdur.

Bu yanaşmadan baxdıqda, "nəşriyyat" və "mətbəə" terminlərinin keçmiş və indiki məzmunlarında mahiyyət fərqlinin yarandığı da günün reallığıdır. Məsələn, dünyada qəbul olunmuş "nəşriyyat" anlamı var - ilk növbədə nəşriyyat oxucu auditoriyasını, onun zövqlərini öyrənir, sonra kitabı onun zövqünə uyğun formalaşdırır, marketing apararaq öz kitabının satışını təşkil edir. Yəni, nəşriyyat yarı kitabı formalaşdıran, yarı satıcı təşkilatdır. Mətbəə isə kitabı yalnız nəşriyyatın verdiyi qəlib əsasında çoxaldan müəssisə kimi çıxış edir. Bəzi poliqrafistlər, məsələn, "Nurlan" NPM-in rəhbəri **Nadir Məmmədli**, nəşriyyatları müstəqil qurum kimi görmürlər. Onların gözündə nəşriyyat əslində müəlliflə

mətbəə arasında "vasitəçi təşkilatdır". Lakin bu yanaşmanı kökündən yanlış sayaraq onunla razılaşmayanlar az deyil. "Kitabçılıq - fikri və bədii iş, mətbəəçilik isə - texniki işdir", - deyə 1992-ci ildən Azərbaycan bazarında çalışan türkiyəli nəşir və mətbəəçi **Xəlil Öztürk** münasibətini bildirir. "Nəşrin istehsalı dedikdə - kitabın redaktəsi, dizaynı və korrekturası nəzərdə tutulur ki, bunun üçün kadrlar gərəkdir. Nəşrin çapı dedikdə - onun mətbəədə çoxaldılması nəzərdə tutulur. Əslində mətbəə zavod funksiyasını yerinə yetirir, nəşriyyat isə yaradıcılıq emalatxanasıdır, - deyə "Yeni Nəsil" Nəşrlər Evinin direktoru **Rafiq İsmayılov** münasibət bildirir. - Çap zamanı nəşriyyatın mütəxəssisi mətbəədə kitabın işıq üzü görmə prosesini nəzarətdə saxlayır. Ona görə də nəşriyyat mətbəənin, nə də mətbəə nəşriyyatın işinə qarışmalıdır, başqa sözlə, nəşriyyat işi və mətbəəçilik iki fərqli məzmunə malik fəaliyyətdir".

Rafiq İsmayılov dünya təcrübəsindən misal gətirir: "Xarici ölkə praktikasında nəşriyyat özünə mətbəə almaq fikrinə düşmür. Nəşriyyatın varidatı - çap üçün əlyazmalar, indiyədək buraxmış olduqları kitabların yazıldığı disklərdir və bunlar yanmaz seyflərdə qiymətli sərvət kimi qorunub saxlanır. Misal üçün, İngiltərənin dünya şöhrətli OXFORD və ya Avstriyanın "Veritas" kimi nəşriyyatlarının mətbəəsi-filanı yoxdur, onlar yalnız kitabı yaratmaqla məşğuldurlar, çap məsələsində isə dünyanın ən müxtəlif ölkələrində onlarca mətbəələrlə əlaqə saxlaya bilirlər".

R.İsmayılov buna bizim ölkə praktikasından bir misal gətirir: "Təhsil Nazirliyi bilavasitə nəşriyyatlarla əlaqə saxladıqda yaxşı dərslilər ortaya çıxır, nəşriyyatlardan yan ötərək birbaşa mətbəələrlə işbirliyi içində olduqda isə, keyfiyyətlə bağlı problemlər yaşanır".

Bizim ölkədə mətbəəsi olmayan nəşriyyatlara bir növ etibarsızlıqla baxıldığı ("birdən buna sifariş verərik, yerinə yetirə bilməz") sifarişçilərin bu iki anlayış arasında məzmun fərqi bilmədikləri ilə izah edilir. Ölkədə nəşriyyat işinin qurulmasında birinci meyl nəşriyyat redaksiyası və mətbəəni bir çatı altında birləşdirməyə

çalışmaqla, sanballı "nəşriyyat evləri" yaratmaq cəhdləridir. Bu tip müəssisələrdə nəşriyyat və poliqrafiya kimi iki tamam fərqli işi bir əldə birləşdirməyə cəhdləri bəzi nəşirlər keçmiş təcrübədən çıxış edərək "zərərli meyl" sayırlar. Onlar deyirlər ki, redaksiya kimi fəaliyyət göstərən nəşriyyatın öz redaktorlar və kitab rəssamları komandasını formalaşdırmadan mətbəə qurması əks effekt verir. Bu yanaşmadan çıxış edənlər öz fikirlərində yaxın keçmişin sovet, habelə çağdaş dünyanın uğurlu təcrübələrinə isnad edirlər: "Nəşriyyat və mətbəənin bir əldə cəmləşməsi həmişə kitabın ziyanına olmuşdur. İki iş bir əldə cəmləşdirildikdə xüsusən poliqrafiya bazası geridə qalmış bizim kimi ölkələrdə bir qayda olaraq kitabın keyfiyyəti istehsal problemlərinə qurban verilir", - deyərək "Elm" nəşriyyatının direktor müavini **Fikrət Süleymanoğlu** məsələyə münasibətini bildirir və əlavə edir: "Adi əmtədən daha çox mədəniyyət abidəsi olan kitabın yaradılması prosesində mətbəəsi olmayan nəşirin ilhamı və təxəyyülü tamamilə azaddır. Mətbəəsi olan nəşir isə öz çap maşınlarının imkanlarının quludur. Təbii olaraq "Romayer"li nəşir "Romayer"nin imkanları çərçivəsində, "Dominant"lı nəşir "Dominant"ın imkanları çərçivəsində quldur. Azad insanla qul əməyinin keyfiyyət fərqi isə hamı bilir..."

Bu mövqedən Qərbin "mətbəəsiz nəşriyyat" variantı daha optimal sayılır: nəşriyyat evinin mətbəəsi olmur, onlar müvafiq kitabı tam hazırlayaraq basılmaq üçün başqa bir mətbəəyə sifariş verirlər. Bu halda nəşriyyat pul ödədiyinə görə sifarişin keyfiyyət tələblərini mətbəə qarşısında ön plana çəkir.

Bu gün öz kiçik poliqrafiya bazasına malik bir çox yeni yaradılmış nəşriyyatların aktivində dünya standartları ilə rəqabət apara biləcək keyfiyyətli kitabların demək olar yoxluğu kiçik redaksiya komandası və kiçik bir mətbəənin bir çatı altında birləşdirilməsi ilə izah edilir. Bu fikri müdafiə edənlərə haqq qazandırmamaq olmur: hələ sovetlər dönəmində "Azərənər" və ona bitişik binada yerləşən 1 saylı mətbəənin bir əldə birləşdirilməsi özünü doğrultmadığından təcili onları ayırmışdılar. "Elm" nəşriyyatı MEA mətbəəsi ilə birləşdirildikdən sonra onun redaksiya işi zəifləməyə doğ-

ru getmişdir. "Milli Ensiklopediya" ilə müvafiq poliqrafiya bazasının birləşdirilməsinin də müsbət nəticə vermədiyi iddia olunur. Yaxud, əksinə, bu gün sırf mətbəəçiliklə məşğul olan, çapaqədərkil işlərin məsuliyyətini nəşriyyat redaksiyalarının öhdəsinə buraxan poliqrafiya müəssisələri aparıcı mövqeyə çıxıb bilməmişlər.

Bu gün Azərbaycanın nəşriyyat evləri özləri bazarı öyrənərək, satışa hesablanmış kitablar çap etmək riskinə nadir hallarda getdiklərindən bu niyyətlə çap edilmiş kitablar çox az faiz təşkil edirlər. Onlar əsasən müəlliflərin və ya dövlətin sifarişlərini yerinə yetirməklə, eləcə də kənarında hazırlanmış (redaktə və korrektura olunmuş) kitablara qrif verməklə məşğuldurlar. Bir sıra dırnaqarası "nəşriyyatlar" isə müəlliflə imkanlı nəşriyyat evləri arasında gerçəkdən vasitəçilik funksiyasını yerinə yetirməklə ödənişdən "pay" alırlar ("dəllal nəşriyyatlar" ifadəsi buradan doğmuşdur və tamamilə haqlı təyindir). Kitabların arxasına yazılan tirajlar da faktik həcmi əks etdirmədiyindən ölkədə nəşriyyatların real iş həcmi barədə fikir söyləmək mümkün deyildir.

Lakin müstəqillikdən sonrakı dövəmdə bu sferada özünü göstərən bütün ziddiyyətli məqamlara baxmayaraq, ölkənin nəşriyyat-poliqrafiya bazası həm texnoloji, həm də təcürbi səviyyə baxımından ildən-ilə inkişaf etməkdədir və xarici ölkələrin iri nəşriyyat evlərinin timsalında formalaşmış qurumlar bizdə hələlik görünməsələr də, bir sıra müəssisələrin inkişaf parametrləri onların yaxın gələcəkdə sanballı müəssisələrə çevrilmə ehtimalı barədə söz deməyə imkan verir. Bu situasiyadan çıxış etdikdə, kitab nəşri ilə məşğul olan müəssisələrin belə bir sürətli sayartımının fonunda çox az sayda nəşriyyat və poliqrafiya müəssisəsinin daxili bazarın sərt reallıqlarını dəf edərək tərəqqi yoluna çıxıb bilməyi, son zamanlar isə bu sayartımı tendensiyasında bir yavaşmanın hiss olunduğu təbii sayılmalıdır.

b) köhnəlmiş üsulla işləmək əl vermir

Sovetlərin çökmə ərafəsində - 1980-1990-cı illəri əhatə edən dövəmdə mətbəələrin sayları indiki kimi çox olmasa da, onların texnoloji səviyyəsi öz yüksəlmə dövrünü keçirirdi. Azərbaycan KP

MK və Nazirlər Sovetinin "Kitab nəşri işinin daha da təkmilləşdirilməsi, poliqrafiya və kitab ticarətinin maddi-texniki bazasının daha da möhkəmləndirilməsi haqqında" 1982-ci il qərarından sonra, məsələn, 4 sayılı mətbəə o dövr üçün modern sayılan tamamilə yeni avadanlıqlarla təchiz olunaraq ölkənin ən müasir mətbəəsinə çevrildi. Eyni zamanda 1 sayılı mətbəənin də bütün avadanlıqları dəyişdi. Almaniya və Çexoslovakiyadan ikirəngli, dördrengli, ən mürəkkəb çap proseslərini yerinə yetirməyə qadir məhsuldar maşınlar gətirilmiş, beləliklə, Azərbaycanda o dövr üçün güclü poliqrafiya maşın parkı yaranmışdı.

Sovetlər çökəndən sonra 1, 3 və 4 sayılı mətbəələr tamamilə sıradan çıxdılar, onların profillərində dəyişiklik baş verdi və özəlləşdirmədən sonra onların avadanlıqlarının çoxu çıxarılıb metal qırıntısı kimi satıldı. Bu bahalı avadanlıqların bir hissəsi heç yeşikdən çıxarılmamışdı. Halbuki onlardan bir çoxu bu gün də dünyanın müxtəlif ölkələrində istismar olunur və həmin illərin çap maşınları bəzən çox baha qiymətə bizim yeni yaranan nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələri tərəfindən alınıb gətirilir (yeri gəlmişkən, ölkə prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il sərəncamından sonra 4 sayılı mətbəənin fəaliyyətini canlandıracağı barədə söhbətlər gəzməyə başlamışdır).

Azərbaycanın nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələrinin bu günkü texniki səviyyəsinə dair əldə edə bildiyimiz bilgilərin təhlili belə bir fikir söyləməyə imkan verir ki, sənayenin bu sahəsi hazırda dirçəliş prosesini yaşayır. Özünü təsdiq edə bilmiş bir sıra nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələri köhnəlmiş avadanlığı vaxtaşırı olaraq yeniləri ilə əvəzləməklə, Qərbin və Yaponiyanın modern və ya nisbətən modern çap texnologiyasına keçməkdə, çağdaş texnologiya və avadanlıqlarla iş təcrübəsini mənimsəməkdədir. Artıq işini bu yöndə qurmuş və qurmaqda olan nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələri ilə yanaşı, hələ də darısqal iş şəraitinə və geri qalmış texnoloji avadanlıqlara malik müəssisələr də az deyil.

Öyrəndiyimizə görə, ölkə poliqrafçılarının Qərbin modern çap texnologiyasını əldə etməkdə qarşılaşdıqları başlıca maneə xaric-

dən alınan istənilən çağdaş texnologiya və avadanlığa görə ödənilən vergilərin yüksək faiz təşkil etməsidir. Halbuki bu əksinə olmalı - inkişaf etməkdə olan ölkələrin təcrübəsinə dayanılmaqla, ölkəyə modern texnologiya gətirən iş adamları həvəsləndirilməli, bu texnologiya öz xərcini çıxaranadək vergilərdən azad edilməlidir. Habelə ölkəyə modern texnologiya gətirmək təşəbbüsündə bulunan müəssisələrə faizsiz kredit verilməlidir. Bizim ölkə praktikasında problemə belə sağlam və uzaqgörən münasibət hələ formalaşmadığından, Azərbaycanın nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələrində avadanlığın yeniləşdirilməsi prosesi istənildiyindən ləng gedir.

Bu gün Azərbaycanın nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələrinin səviyyəsi onlarda çalışan mütəxəssislərin, istifadə edilən maşın və avadanlıqların səviyyəsi ilə ölçülür. Maşın və avadanlıq dedikdə, çapaqədərki avadanlıqlar, çap avadanlığı və çapdansonrakı avadanlıq nəzərdə tutulur. Əlbəttə, hər hansı mətbəənin gücü çap maşını ilə ölçülür və əsas aparıcı avadanlıq məhz çap avadanlığı sayılır. Müşahidələrimiz göstərdi ki, əksər mətbəələrdə kустарçılıq özünü göstərir. Əlbəttə, hansısa bir zirzəmidə "Romayer" çap maşını qoymaq hələ mətbəə statusu qazanmaq demək deyil. Onların əksəri icra etdikləri sifarişlərin çapdan öncəki prosesini bir yerdə icra edir, çap təbəqəsini başqa bir yerdən alır, rəngayırmasını isə tamam başqa bir yerdə icra edirlər. Bu və ya digər spesifikasi işi yerinə yetirmək üçün hansısa bir usta bir başqa yerdən bir günlüyə dəvət edilir.

Bu sferada "Rizoqraf" ciddi maşın sayılmır. Açıq dərk edilir ki, "Romayer" və "Dominant" çap maşınlarında keyfiyyətli çoxrəngli məhsul almaq mümkün deyil. Günün tələbi: keyfiyyətli məhsul üçün ən azı "Roland", "Komori" və "Heydelberq" çap maşınlarının olmalıdır. Bunlar yoxdursa, keyfiyyətli məhsul barədə danışmaq düzgün deyil.

Müşahidələr onu da göstərdi ki, "Rizoqraf"dan bir qədər üstün sayılan "Romayer" artıq bir növ adılmışdır - ondan bir çox müəssisədə var. "Dominant" azdır, "Roland" çap maşını deyilənə görə 6-7 müəssisədə işlədilir. "Azərbaycan" nəşriyyatında "Mül-

ler-Martini" də var, lakin onu işlədə bilmirlər. Poliqrəfçılar yaxşı bilirlər ki, cildləmədə bu maşının tayı-bərabəri yoxdur və başqa maşın hələ fikirləşməyiblər. "Roland" tipində maşın sayılan "Heydelberq"dən 8 müəssisədə var - dünyada üstün mövqeyə malik maşınlardır.

Əlbəttə, mətbəədə iş çapla bitmir - cildləmə prosesi də var. Nəşriyyatların açıb-ağartmadıqları mövzulardan biri də budur: qalın və kağız cildləmə, yapışqanla və sapla tikmə - bunlar çox önəmli şeylərdir və bunu icra edən texnologiyalar heç də hamıda yoxdur. Ölkədə istehsal olunan çap məhsullarında "5 sayılı cildləmə" nadir hallarda görünür, məsələn, bu işi təkəcə QAPP POLİQRAF bacarı, kantvuran maşına da cəmi iki-üç müəssisə malikdir.

Bazara işləmək praktikası çox ləng formalaşsa da, ölkədə nəşriyyat-poliqrəfiya işi gəlirli biznes sahəsinə çevrilməkdədir. Artıq sifarişçilərin kitaba olan tələbləri də yüksəlib, nəşirlərin də işlərinə yeni gözlə baxmağa başladıkları hiss olunur. Köhnəlmiş üsulla işləmək daha əl vermir - son dövrün başlıca yekunlarından biri budur.

Ölkədə qiymətli kağızları buraxmaq üçün mətbəə problemi hələ də həll edilmədiyindən hər il nə qədər vəsait xaricə axır və hələ nə qədər axacaqdır. Düzdür, son zamanlar aksiz markaları, plastik kartların ölkə daxilində çapı ümid verir ki, bir gün pullarımız da ölkəmizdə çap edilə biləcəkdir.

e) xaricdən gətirilən avadanlığa "yaş senzi"

Əldə lazımi qədər vəsait olmadığından ölkənin poliqrəfiya müəssisələri əksər hallarda son texnologiya əvəzinə, Qərbdə artıq istehsal prosesindən çıxarılan köhnə avadanlıqları gətirib quraşdırmaq məcburiyyətində qalırlar. Digər tərəfdən, Qərbdə çap texnologiyası sürətlə inkişaf etdiyiindən, onlar köhnəlməkdə olan texnologiyalarını metal tullantısı kimi təhvil verməkdənsə, Azərbaycan kimi ölkələrə satmaqda maraqlıdırlar. Qərb şirkətləri həttdə istifadədə olan çap avadanlığının bir çox hallarda dizaynını dəyişdirməklə və ya çəkisini yüngülləşdirməklə, əslində isə iş funksiyasında köhnəsindən heç nəylə fərqlənməyən maşınları ye-

ni adda və çox baha qiymətə təklif etdikləri hallar da var...

Son zamanlaradək ölkəmizə bu səviyyədə olan çap texnologiyaları eyni zamanda Türkiyədən daxil olurdu. Burada daxili bazarın sərt rəqabət qanunları poliqrifik texnologiyayı fasiləsiz olaraq yeniləşdirməyi diktə etdiyindən, öz köhnəlmiş maşınlarını idxal olunan texnologiyalar üçün "yaş senzinin" qoyulmadığı qonşu ərəb ölkələrinə, İrana və o cümlədən Azərbaycana satır, bir sıra hallarda isə özləri gətirərək bizim iş adamları ilə birgə müəssisələr yaratmaqla bu texnologiyaların istismarını hələ bir müddət üçün də davam etdirməyi məqsəduyğun sayırlar.

Odur ki, mütəxəssislər yerli poliqrifiya sənayesinin texnoloji bazasının formalaşması prosesində özünü hiss etdirən belə mənfi meyllərin qarşısını almaq üçün ilk növbədə ölkəyə köhnəlmiş maşın və avadanlıqlar gətirməyi yasaq edən qanun qəbul edilməsini, yəni onlar üçün "yaş senzi" qoyulmasını vacib sayırlar. Məsələn, Türkiyədə çoxdan belə bir qanun qüvvədədir. Avropa standartlarına görə ölkəni paslanmış metal zibilxanasına çevirmək yasaq olunduğundan 10 yaşdan yuxarı texnologiya sadəcə ölkəyə buraxılmır. Yeri gəlmişkən, Türkiyədə bu maddə xarici markalı avtomobillərə də şamil olunur.

Qeyd etmək gərəkdir ki, Azərbaycanda nəşr işi üçün gərəkli olan materialın - kağız, karton, rənglər və s. istehsalı da yoluna qoyulmayıb: bunlar ölkəyə əsasən Türkiyədən idxal olunur. Bu materialların alman oxşarları əsasında çox geniş çeşiddə istehsal prosesi Türkiyədə tam mənimsənildiyindən (Türkiyənin öz qiymətli kağızlarını və banknotlarını özü çap etməsi bu işin səviyyəsindən xəbər verən ən gözəl sübutdur) yerli nəşirlər nəşriyyat-poliqrifiya bazarımıza marağ göstərən türkiyəli iş adamlarının diqqətini keyfiyyətli karton, kağız və digər materialların istehsalı işinə yönəltməyi vacib hesab edirlər.

Söhbət etdiyimiz türkiyəli iş adamı, tanınmış KOZAN OFSET şirkətinin sahibi **Hüseyn Kozan**, məsələn, Azərbaycan poliqrifiyasının sürətli yüksəlişini təmin etmək üçün bu sahəyə dair yerli qanunları oxşar Türkiyə qanunlarına yaxınlaşdırmaqda görür.

Əlbəttə, bahalı nəşr sifarişlərinin yerli müəssisələrə deyil, xarici müəssisələrə ünvanlanması ölkədən valyuta axını ilə müşayiət olunur. Odur ki, Azərbaycan poliqrafiyasının başlıca vəzifəsi bu işi ölkədə icra etməyə imkan verən yüksək səviyyəli nəşriyyat-poliqrafiya bazası formalaşdırmaqdır.

Bu gün ölkənin nəşriyyat-poliqrafiya sistemindəki qeyri-sağlam situasiyadan xəbər verən daha bir xüsusat onların çoxunun ödəmə qabiliyyətində olmadığıdır. Misal üçün, "Azərbaycan" nəşriyyatına olan borclar barədə reallıq buna aydın misaldır. Bu nəşriyyatın direktoru **Nazim İbrahimov** "Şərq" qəzetinə müsahibəsində (N 219 (1311), 19 noyabr 2003-cü il) bildirmişdir: bu gün 100-dən artıq qəzet və jurnalın "Azərbaycan" nəşriyyatına 2 mlrd. manatadək borcu var və bu məbləğ son üç ildə yığılıb. 2000-ci ildə ölkə prezidentinə müraciət əsasında qəzetlərin nəşriyyata olan borcları 2001-ci ilin sonunadək donduruldu. Lakin qəzetlər bu müddətədək borcları ödəyə bilmədilər. Qəzet rəhbərləri növbəti dəfə ölkə prezidentinə müraciət etdi və borcların qaytarılma müddəti 2005-ci ilin sonunadək uzadıldı. Nazim İbrahimov deyir: "Ancaq bu qəzetlər elə başa düşdülər ki, üç ilə nə istəsələr edəcək və üç ildən sonra birdən-birə borcu tapıb verəcəklər". Halbuki ildən-ilə qəzetlərin borcu artmaqdadır. Onun bildirdiyinə görə, dondurulmuş borclarla yanaşı hər bir qəzetin orta hesabla 15 milyon manat borcu da əmələ gəlib. Nazim İbrahimov onu da qeyd etmişdir ki, borcu olan qəzetlərin bir neçəsi artıq "Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunmur.

Bir-iki il öncə dövlət tərəfindən KİVə kredit ayrılacağı söhbəti ortaya çıxanda "Yeni Nəsil" Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin sədri **Arif Əliyev** bu kreditlərin toplanaraq konsorsium əsasında çağdaş bir mətbəəçilik müəssisəsi yaradılması ideyası ilə çıxış etmişdi. "Kredit məsələsi" gündəlikdən çıxdıqdan sonra bu ideya da unudulmuş kimi idi, lakin keçən ilin sonunda bu ideya yəni-dən gündəliyə gətirildi. Sırf iqtisadi proqnozlara dayanan bu qeyri-siyasi ideyaya vəsait ayırmağa hazır olan beynəlxalq qurumlar da tapılmış və bu məqsədlə hətta onların tərəfindən müva-

fiq ekspertizalar da aparılmışdır. Lakin məsələ açıq qalır.

2. Qərbin modern çap texnologiyası Azərbaycanın çap sənayesinə daxil olmaqdadır

1-3 oktyabr 2003-cü ildə Bakıda keçirilmiş AzPrintMedia sərgisi inkişaf etmiş ölkələrin yeni mətbəəçilik texnologiyalarının Azərbaycan bazarına gəlişi prosesinin necə getdiyini əyani nümayiş etdirdi. Artıq Qərb ölkələrinin və Yaponiyanın modern çap texnologiyası Azərbaycanın satış bazarına bir çox hallarda istehsalçı şirkətlərin öz təşəbbüsləri ilə daxil olmaqdadır. Bu işi uğurla həyata keçirmək üçün diler şirkətlər də var. Bu sahədə "Halal" firmasının işini ayrıca qeyd etməyə dəyər. Bu firmanın əsas fəaliyyəti dünyanın məşhur şirkətlərinin poliqrafiya avadanlıqlarının satışı və onlara servis xidməti göstərməkdir. RISO (Yaponiya), CREO (İsrail-Kanada), KBA (Almaniya), OKI (Yaponiya), UCHIDA (Yaponiya), IDEAL (Almaniya), ACCO Rexel (İngiltərə), RAPID (İsveç), C.P.Bourg (Belçika), ADAST (Çexiya), RYOBI (Yaponiya), Indigo (İsrail) və b. dünyaca ünlü şirkətlərin daxili bazarımızda dileri olan "Halal" firması bu sahədə tam ixtisaslaşmışdır. Onun yerli poliqrafiya müəssisələri üçün təklif etdiyi məhsullar: rizoqraflar, ofset maşınları, rəngayırma avadanlıqları, kəsicilər, termoyapışdırıcı aparatlar, kollatorlar, bükücülər, nömrələyicilər, steplerlər, paket laminatorlar, rulon laminatorlar, şredərlər, AO formatlı kopirlər və s. əsasən son nəsil avadanlıqlardır. Bakıda yerləşən "RISO", "Poliqraf-1" və "Poliqraf-2" ixtisaslaşmış mağazalarında bu avadanlıqlarla yanaşı, çap işində istifadə olunan kağızların və digər mətbəə materiallarının olduqca geniş çeşidi təklif olunur.

Bəllidir ki, adi ofset çapı dünya üzrə bazardan sürətlə sıxışdırılıb çıxarılır və onun yerinə genişformatlı printerlər və plotterlər gəlir. Bu kəskin dəyişikliyi şərtləndirən - ikincilərin mobil yığıcamlığı və universallığıdır. Genişformatlı printerlərdən istifadə kommersiya baxımından daha faydalı sayılır, bu belə əsaslandırılır ki, onun göstəriciləri ofset çapının oxşar göstəricilərindən xey-

li üstündür. HEWLET PACKARD şirkəti genişformatlı çap sferasında öz ən yeni məhsullar xəttini Azərbaycana gətirmək niyyətindədir. Mütəxəssislər bunun ölkənin nəşriyyat və mətbəəçilik bazarında əsl inqilab yaradacağını deyirlər.

Qarşıdakı dövrdə əla keyfiyyət, geniş imkanlar, aşağı maya dəyərinin nəşriyyatlar arasında həlledici faktor olacağı bildirilir. Rəqib müəssisə üzərində üstünlük qazanmaqdan ötrü modern və məhsuldar texnologiyadan istifadə, müştərilərə müasir xidmətlər təklif etmək, öz işlərinin nəticələrini onlara daha effektiv təqdim etmək zəruridir. Bu seqmentdə biznesin genişləndirilməsi və gəlirin artırılması resurslardan effektiv istifadədən və məsrəflərin azaldılma imkanlarından birbaşa asılıdır.

Digər bir yenilik: naqilsiz çap etmə - çap sənayesində yeni standart təsvirlərin işlənməsi və çapı sahəsində şəksiz dünya lideri HEWLET PACKARD şirkətinin ən yeni texnologiyaları diqqəti cəlb etmişdir və yuxarıda qeyd etdiyimiz genişformatlı printerlər və plotterlər kimi bu avadanlıq da Azərbaycan bazarına daxil olmaqdadır. 2003-cü ilin oktyabrından bu yeniliklərin Azərbaycan mətbuatında reklamına başlanılmışdı.

Mahiyyət etibarını ilə HP şirkətinin işləyib hazırladığı bu texnologiya - tam bitkin bir kompleks olmaqla, müxtəlif sənədlərin ağ-qara və ya rəngli çapında və təsvirlərin məsafədən ötürülməsində istifadəçilərin ən yüksək tələblərini ödəməyə qadirdir. HP Desklet 430 vbt adlanan bu yüngül, mobil, kompakt, mobil rəngli şırnaqlı printer mobilliyi ən mühüm faktor kimi önə çəkən istifadəçilər üçün son dərəcə münasibdir.

Bu texnologiyanın başlıca üstün cəhəti daxilindəki qurğuların naqilsiz olmasıdır. Onun sürətli infraqırmızı portu (IP) və Bluetooth texnologiyası demək olar bütün naqilsiz qurğulardan - cib kompüterindən, rəqəmli kameradan, Nokia markalı mobil telefondan və noutbukdan məlumatların qəbulunu təmin edir. HP Desklet 430 vbt barədə onu da söyləmək olar ki, bu yeni texnologiya Intel prosessoru əsasında USB-port və Macintosh vasitəsi ilə personal kompüterlərlə də birləşdirilə bilər. Prezentasiyalarda,

ezamiyyətlərdə, səyahətlərdə hər hansı mobil çap işini onunla son dərəcə yüksək keyfiyyətdə yerinə yetirmək mümkündür.

Azərbaycanın poliqrafiya bazarında yer tutmaq üçün dünyanın adı çəkilən iri şirkətlərinin məhsulları arasında özünü hiss etdirən rəqabət, əlbəttə, ölkəmizdə poliqrafiya bazasının sürətlə yeniləşdirilməsində öz sözünü deyəcəkdir və bu özünü çox gözlətməyəcək.

3. Azərbaycan nəşriyyatlarının beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqələri

1990-cı ildən sonra yeni yaranan, lakin öz rəqiblərindən öz fəallığı ilə seçilən nəşriyyatların beynəlxalq əlaqələrinin məzmunu sovet dönəmindəki əlaqələrin məzmunundan köklü surətdə fərqlənməklə, ölkədə qəbul etdikləri sifarişlərin xaricdə poliqrafik icrası ilə məhdudlaşdı. Bunu Azərbaycan nəşriyyatlarının Qərb analoqları ilə müqayisədə primitiv texnoloji səviyyəsi və sifarişlərin poliqrafik keyfiyyətinə artan tələblər dikte edirdi.

Bu gün Azərbaycan nəşriyyatlarının beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqələrində başlıca yeri modern alman poliqrafiya texnologiyasını tam mənimsəmiş olan Türkiyə poliqrafiya müəssisələri tutur. Kitab bazarında gözə dəyən yüksək poliqrafik keyfiyyətli nəşrlər, bu sıradan müxtəlif dövlət orqanlarının beynəlxalq auditoriya üçün nəzərdə tutulmuş prestijli sifarişləri bir qayda olaraq bu qardaş ölkənin ayrı-ayrı poliqrafiya müəssisələrində icra olunur. Məsələn, Ayna Mətbu Evi, "Qadın dünyası" kimi nəşriyyatlar İstanbulda yerləşən və MDB ölkələri nəşriyyatları ilə sıx münasibətlər qurmuş və onlara beynəlxalq standartlar səviyyəsində xidmət göstərən "Meqa", "Promat" kimi iri poliqrafiya müəssisələri ilə əməkdaşlıq edirlər.

Azərbaycanlı həmkarları ilə işgüzar münasibətlər qurmuş olan başqa bir iri Ankara poliqrafiya müəssisəsi KOZAN OFSET-in sahibi **Hüseyn Kozan** bizim sorğunun qarşılığında bu əməkdaşlığı şərtləndirən amilləri belə şərh etdi:

- Türkiyə poliqrafiya müəssisələrinə Azərbaycandan sifarişlər ona görə çox daxil olur ki, bizdə yüksək keyfiyyət və sürət təmin

olunmuşdur. Məsələn, bizim KOZAN OFSET Almaniya istehsalı üç ədəd dördrengli və bir ədəd ikirengli son nəsil (2002-ci il) ofset maşınlarına malikdir. Onların üçü 70x100, biri isə 50x70 formatla çap edir. Bütün istehsal tsikli kompüterləşdirilib. Bizim müəssisədə son nəsil xətti çap konveyeri var, yəni çap materialları bir başdan xəttə verilir, o biri tərəfdən isə biz qablaşdırılmış vəziyyətdə kitab bağlamalarını götürürük. Ümumi illik tirajımız 2 mln. nüsxəyə yaxındır. Bundan başqa, biz Ankarada nəşr olunan iri qəzet və jurnalların çapı ilə bağlı sifarişləri də yerinə yetiririk.

Hüseyn Kozanın təsdiq etdiyinə görə, bu gün Avropa ölkələrində hansı çap maşınlarından istifadə edilirsə, Türkiyədə də həmin son nəsil maşınlardır. Bu gün Azərbaycan və Türkiyə nəşirləri arasında sıx münasibətlər müsbət tendensiya ilə inkişaf etməkdədir, hər iki tərəf bir-birlərinin imkanlarına yaxşı bələddirlər. Yeni formalaşmaqda olan Azərbaycan nəşriyyat-poliqrafiya bazarının perspektivlərini gören Türkiyə iş adamları daha da irəli gedərək burada öz bizneslərini qurmağa başlamışlar və uğurla çalışırlar.

Azərbaycan nəşriyyatlarının digər Avropa ölkələri və Rusiyanın poliqrafiya müəssisələri ilə əməkdaşlığı Türkiyə ilə müqayisədə xeyli azdır. Ayna Mətbu Evinin xarici işgüzar əlaqələrində Çex Respublikası, Rusiya, Türkiyə və Britaniya nəşriyyat evləri başlıca yer tutur. Məsələn, bu nəşriyyatın uşaqlar üçün "Mənim ingiliscə-azərbaycanca şəkilli lüğətim" kitabı (2000) İngiltərənin Oxford University Press nəşriyyatı ilə əməkdaşlıqda hazırlanmış və Çexiyada çap edilmişdir. Bəzi başqa nəşriyyatlar bunu faş etməsələr də, dini ədəbiyyat nəşrində yarımleqal şəraitdə İran nəşriyyatları ilə əməkdaşlıq edirlər. Lakin ölkənin nəşriyyat və poliqrafiya sahəsində gedən proseslər yaxın gələcəkdə Qərbin modern çap təcrübəsini mənimsəmənin dərinləşməsi ilə xaricə sifarişlərin sifra endiriləcəyini söyləməyə imkan verir.

4. Ölkədə fəaliyyət göstərən nəşriyyatlar

İlkin kapitalı, maddi texniki bazası, ofisi, ətrafında kitab işini yaxşı bilən peşəkarlar qrupu olmadan nəşriyyat-poliqrafiya işinə

girişmək, əlbəttə, qeyri-ciddi bir işdir. Dövlət qeydiyyatından keçmək, nizamnaməni təsdiq etdirmək, bankda hesab açmaqla məsələ bitmir. İlk kapital ona görə lazımdır ki, bir müddət ziyanla işləmək lazım gəlsə belə, kitablar çap edərək bazara çıxara və öz adını tanıtdıra, özünü reklam etdirə, özünə naşir imici qazana biləsən. Normal məntiqlə düşünsək, heç bir ciddi müəllif öz kitabını tanınmayan bir nəşriyyata etibar etməz.

Bu gün ölkədə öz çağdaş maddi-texniki bazaları ilə çox az sayda nəşriyyat və mətbəə fəxr edə bilər. "Ofis məsələsi" də onun kimi. Çox az sayda nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsinin çağdaş komforta və işgüzar atmosferə malik ofisləri vardır. Maddi-texniki baza və çağdaş ofis - bu iki atribut nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələrinin ən yaxşı səviyyə göstəricisidir.

Əlbəttə, nəşriyyatların "üzlərini ağardan" onlarda çalışan və öz işinin peşəkarı olan əməkdaşlar - redaktorlar, rəssamlar, dizaynerlər, korrrektorlardır. Bu gün ölkədə nəşriyyatların sayı redaktorların sayından çoxdur. Redaktor işi peşəkarlıq, çox yüksək səviyyə tələb edən iş olduğundan, belələrini bəzən çıraqla aramaq lazım gəlir. Belə insanlar respublikada azdır, onların yetkinləşməsi üçün illərlə vaxt tələb olunur. "Tam məsuliyyətimlə bildirirəm ki, bu gün ölkədə nəşriyyatların sayı peşəkar redaktorların sayından qat-qat çoxdur", - deyər naşir Fikrət Süleymanoğlu bu acı gerçəyi təsdiq edir.

Ölkədə fəaliyyət göstərən nəşriyyatlar, onların ünvanları və fəaliyyətləri haqqında məlumat əldə etmək istəyən şəxs üçün, nə qədər qəribə olsa da, bu bir problem məsələdir. Məsələn, "YELLOW PAGES" sorğu kitabının illik nəşrlərində yalnız 15-ə yaxın nəşriyyatın, bir bu qədər də poliqrafiya müəssisəsinin adına rast gəlmək mümkündür. Nəşriyyatlar bir çox hallarda öz ünvanlarını və telefon nömrələrini buraxdıqları nəşrlərin arxasına yazdığı qanuna zidd olaraq "yaddan çıxarırlar". Bunun bir neçə ciddi səbəbini aydınlaşdırma bildik. Bir səbəb kimi "kommunal xərclər problemini" göstərmək olar. Məsələn, bəziləri təsis etdikləri nəşriyyatı öz mənzil ünvanında qeydə aldırır, əgər buradan lövhə as-

sa, işıq, qaz, telefon, kanalizasiya, su, elektrik işığına görə haqqı idarə və müəssisələr üçün müəyyən edilmiş tariflə ödəməli olacaq ki, bu da böyük xərclər tələb edir. Ona görə də adlarını gizlədərək əslində yarımeqal şəkildə fəaliyyət göstərməli olur, özləri barədə geniş məlumat verməyə ehtiyatlanırlar. Onları anlamaq olar.

Bu gün ölkədə fəaliyyət göstərən nəşriyyatları nə qədər paradoksal olsa da, "dövlət" və "özəl" deyə iki qismə ayırmalı oluruq. Ölkənin bazar iqtisadiyyatına istiqamət götürdüyü bir zəmanədə bəzi nəşriyyatların hələ də dövlət tabeçiliyində qalması qərribə təsir bağışlayır - əslində onlar çoxdan özəlləşdirilməli idi. Ölkədə son on ildə yüzə yaxın yeni özəl nəşriyyatın yaradıldığı və onlardan çoxunun cəmiyyətə uğurla xidmət etdiyi bir halda bu nəşriyyatlar dövlətin nəyinə gərəkdir - bilinmir. Məsələn, TN nəzdində "Təhsil", Mədəniyyət Nazirliyi nəzdində "Maarif", "Azərnəşr" və "Gənclik", MEA nəzdində bir neçə nəşriyyatın olması - reallıqdır. Bu yanaşmada bir paradoksalıq da var: deyək ki daha çox mədəniyyətə və incəsənətə aid kitablar nəşr edən "İşıq" nəşriyyatı Mədəniyyət Nazirliyinin qanadı altına alınmır, burada dərslik buraxan "Maarif"ə yer verilir. Halbuki bu məntiqlə "Gənclik" - Gənclər və İdman Nazirliyinin, "Maarif" isə Təhsil Nazirliyinin tərkibində olmalı idi.

Dövlət strukturları, nazirliklər öz spesifik vəsaitlərinin, xidməti kağızların çapı ilə məşğul olan mini-mətbəələrlə kifayətlənməlidirlər. Hər nazirliyin özünə müvafiq nəşriyyat yaratması və açıq kommersiya ilə məşğul olması, təkrar edirik, qanunlardakı boşluqlardan irəli gəlir və inhisarçılıq yaratma cəhdlərdən başqa bir şey deyildir.

Dövlətə gəldikdə isə, dövlət bir nəşriyyatla kifayətlənə bilər. Qanunlar qəbul edildikdən sonra onlar fərqli oxunuş olmasının deyə ilk dəfə tutaq ki, "Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunmalı, yalnız bundan sonra onun təkrar nəşri ilə ölkənin özəl nəşriyyatlarının məşğul olmasına icazə verilməlidir.

Ölkənin birbaşa, yaxud dolayısı ilə dövlət tabeliyində olan nəşriyyatları və özəl nəşriyyatlar barədə əldə etdiyimiz son məlumat-

lara görə, sırf nəşriyyat kimi və nəşriyyat hüququ ilə 100-dən çox müəssisə Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçmişdir.

Digər bir tendensiya isə ondan ibarətdir ki, bunadək nəşriyyatlar əsasən Bakıda cəmləmiş olsalar da, artıq ölkənin digər iri şəhərlərində də nəşriyyatlar yaranmışdır. Amma onların gördükləri iş barədə dolğun informasiya əldə etmək mümkün olmadı.

Nəşriyyat kimi adını xatırlatmış olan müəssisələr barəsində aşağıdakı məlumatlar əldə edildi:

BİRBAŞA VƏ DOLAYISI İLƏ DÖVLƏT TABELİYİNDƏ OLAN NƏŞRİYYATLAR

1. "**Azərbaycan**". Sovet dövründə partiya mətbuatının əsas istehsal bazası sayılan bu nəşriyyat 1920-ci ildə "3-cü İnternasional" adı ilə yaradılmış, 1937-67-ci illərdə AKP MK-nın Birləşmiş Nəşriyyatı və Mətbəəsi, 1967-1991-ci illərdə "Kommunist" nəşriyyatı, sovetlər dağılandıqdan sonra isə "Azərbaycan" nəşriyyatı adlanır. Hazırda ölkənin ən böyük poliqrafiya bazasına malik olmaqla Prezident Aparatına tabedir. "Azərbaycan" nəşriyyatında 250 nəfərə yaxın əməkdaş çalışır. Son zamanlar strukturunda ayrıca redaksiya şöbəsi də yaradılmışdır və burada çapaqədərki prosesin icrası üzrə 10-a yaxın redaksiya işçisi cəmləşdirilib. Öz kompüter mərkəzləri var.

Kitab nəşrində bir artım müşahidə edilir. Əgər 2002-ci ildə 90-a yaxın adda kitab çap edilmişdirsə, 2003-cü ilin sonunda artıq 100-ə yaxınlaşmışdılar. Hökumət sifarişləri ilə yanaşı müəlliflərin fərdi sifarişləri də icra edilir. Xarici əlaqələr aspektində Türkiyənin "Meqa" nəşriyyat evi ilə istehsal sahəsində əməkdaşlıq münasibətləri qurulub. İşlərin həcmnin ildən-ilə artdığını hesaba alaraq, perspektiv planda nəşriyyat və poliqrafiya işləri arasında nə sə bir sərhəd qoymağı, redaksiya-nəşriyyat komandasını gücləndirməyi planlaşdırırlar.

Ünvan: *Mətbuat pr. 529-cu məhəllə. 5-ci mərt. Tel: 38 00 10, 38 00 12.*

2. "**Azərnəşr**". Ölkənin ən qocaman nəşriyyatlarından biridir. 1924-cü ildə təsis edilən bu nəşriyyat Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat, Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsi sistemində fəa-

liyyə təstərirdi. Sovet dövründə daha çox ictimai-siyasi, elmi-kütləvi, tibbi, texniki ədəbiyyat nəşri sahəsində ixtisaslaşmışdı. Azərbaycan dili ilə yanaşı başqa dillərdə də kitablar nəşr edirdi. 1990-cı ilədək ildə 200-220 adda toplam 2 milyon tirajla kitab buraxan bu nəşriyyatı sonrakı keçid dövrünün çətinlikləri sıxdı. 1990-cı ildə 130 əməkdaşın çalışdığı bu nəşriyyatda hazırda 27 əməkdaş qalmışdır. Xarici ölkələrin nəşriyyatları ilə yaradıcılıq əlaqələri itmişdir. Nəşr işlərinin həcmi ildə 30-40 adda və toplam 25-30 min nüsxə tirajla məhdudlaşır. Məhsulları "Qismət" və s. mətbəələrdə icra olunur. Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi ləğv edildikdən sonra Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyinə verilmişdir.

Nəşriyyatda çapaqədərki proseslər kompüterləşdirilib. Üç il öncə İsraildə keçirilən bir kitab sərgisindən başqa sərgilərdə iştirak etməyiblər. Direktor Azər Mustafazadənin bildirdiyinə görə, gələcəyə nikbinliklə baxır, işlərini genişləndirmək istəyirlər. Ən ciddi nəşrləri sırasında Heydər Əliyevin çoxcildliyi göstərilə bilər. 1997-ci ildən bəri 10 cildi çıxmış bu çoxcildliyə Heydər Əliyevin çıxışları, nitqləri, bəyanatları, məruzələri və mühüm fərmanları daxil edilir. Başqa bir qiymətli nəşr kimi "Molla Nəsrəddin" jurnalının oncildliyinin "Qismət" mətbəəsində yüksək poliqrafik səviyyədə buraxılmış ilk iki cildi qeyd oluna bilər.

Ünvan: Hüsü Hacıyev küç.4. Tel: 92 50 15, 92 18 98.

3. "Maarif" nəşriyyatı. Dərslik nəşri sahəsində bu ən stajlı nəşriyyat 1960-cı ildə "Azərnəşr"in tədris-pedaqoji ədəbiyyat redaksiyasının bazasında yaradılmışdır. 80-ci illərdə il ərzində 250 addan çox 5-6 milyon tirajla məhsul buraxan nəşriyyat müstəqillikdən sonra çətinliklər dövrünə qədəm qoysa da, son illər göstəriciləri yaxşılaşmağa doğru gedir. Hazırda Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərir. 50 nəfərə yaxın əməkdaşı var. Son vaxtlar bu dövlət nəşriyyatının da ofis problemi yaranmışdır.

Ünvan: 3 mkr. Tağızadə 4. Tel: 31 58 27, 31 51 91.

4. "Yazıçı" nəşriyyatı. 1977-ci ildə Bakıda Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat, Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsi sisteminə əsasən bədii ədəbiyyat buraxan nəşriyyat kimi yaradılmışdır.

Bədii ədəbiyyat, bədii tərcümə ədəbiyyatı, ədəbiyyatşünaslıq, incəsənət redaksiyaları vardı. Sovetlər dağılanadək bu nəşriyyatda rus, türk, ərəb, erməni, fars və ingilis dillərində də kitablar nəşr edilirdi. Natəvan meydanı 1 ünvanında yerləşirdi. Hazırda fəaliyyətini rəsmən olmasa da dayandırmışdır.

5. "Gənclik" nəşriyyatı. 1938-ci ildə Azərnəşrin bazasında yaradılmış, 1970-ci ilədək "Uşaqgəncnəşr" adı ilə Bakıda Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat, Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsi sistemində fəaliyyət göstərmişdir. Əsasən yeniyetmələr və gənclər üçün kitablar, gənc müəlliflərin əsərlərini çap etməklə məşğul olan bu nəşriyyat 1990-cı ildən sonra çətinliklər dövrünə ayaq bassa da, fəaliyyətini davam etdirmişdir. Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin ləğvindən sonra Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyinə verilmişdir. Hazırda nəşriyyatda 30-dək əməkdaş qalıb işləyir (direktoru - Əlican Əliyev). Bədii ədəbiyyat, ictimai-siyasi ədəbiyyat, rus dilində ədəbiyyat redaksiyaları var. Nə qədər qəribə olsa da, müasir redaksiya-nəşriyyat texnologiyası yox dərəcə-sindədir (cəmi 1 ədəd kompüterin olması buna misaldır). Habelə öz poliqrafiya bazası olmadığından sifarişləri başqa mətbəələrdə icra edilir.

Son vaxtlar öz təşəbbüsü ilə "Azərbaycan lirikası" seriyasından Səməd Vurğunun "Yada sal məni", Mikayıl Müşfiqin "Məhəbbət", Nigar Rəfibəylinin "Bahar nəğməsi" kitablarını nəşr etmişdir. Kitab bazarındakı situasiya profildən kənara çıxmağa məcbur etdiyindən universal nəşriyyat kimi fəaliyyət göstərir. 2002-ci ildə 59 adda kitab nəşr edən bu nəşriyyatın 2003-cü ildə yarımbara az - cəmi 27 adda kitabla çıxış edə bilməsi işlərin tənəzzülə getdiyindən xəbər verir. Nəşriyyatın gələcəyi aydın təsəvvür edilmədiyindən çıxış yolunu büdcəyə qayıtmaqda və dövlət sifarişlərini yerinə yetirməkdə görürlər, əgər bu mümkün olmasa, altı ay ancaq dözə bilərlər. Hazırda Azərnəşrin binasından Bakpoçtamt binasının 8-ci mərtəbəsi kimi əlverişsiz ofisə köçmələri də, heç şübhəsiz, nəşriyyatın taleyində müsbət rol oynamayacaq. Nəşriyyatın son zamanlar buraxdığı uğurlu nəşrlərdən bunları göstərmək

olar: Mustafa Cəmənli, "Səsin ruhu" (2003, 288 səh.); Ağamusa Axundov, "Dil və ədəbiyyat" (2003, 2 cildə, 1-ci cild, 660 səh.); Rübail, "Zamanla əlbəyaxa" (2003); Hüseyn Hüseynov, "Qalxın, məhkəmə gəlir" (2003); Dilavər Lətifov, "Heydər Əliyev və dövlətin aqrar siyasəti" (2003, 776 səh.) və s.

Ünvan: Azərbaycan pr.41 (Bakpoçtamtın binası, 8-ci mərtəbə).

6. MEA "Elm" Redaksiya, Nəşriyyat və Poliqrafiya Mərkəzi.

1945-ci ildə Azərbaycan EA nəşriyyatı kimi təsis edilən bu qurum müxtəlif dillərdə elmi əsərlərin nəşri sahəsində zəngin təcrübəyə malikdir. Sovet dönəmində Azərbaycan alimlərinin elmin bütün sahələrinə dair orijinal əsərlərini və EA elmi məcmuələrini nəşr edirdi. 1990-cı ildən sonra nəşriyyatın fəaliyyətində bir durğunluq yaranmış, bütün beynəlxalq əlaqələri təcridcən qırılmışdır. Hazırda tərkibində nəşriyyat redaksiyası, "Akademkitab" mağazası, mətbəə, "Elm və Həyat" jurnalı var. Elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat, MEA elmi jurnalları seriyası, MEA məruzələri ilə yanaşı, kənar müəlliflərin fərdi sifarişlərini də yerinə yetirir. Redaksiya komandası əvvəlki səviyyədə olmasa da (kadrların çoxu gedib), 35-ə yaxın əməkdaş qalır. Poliqrafiya bazasında ofset çapından istifadə olunur.

Orta hesabla ildə 80-ə yaxın kitab nəşr edirlərsə də (öz nəşrləri və qrifli nəşrlər), son illərin kitab sərgilərində iştirak etməyiblər.

Ünvan: Hüseyn Cavid pr. 31. Tel: 39 24 87.

7. "Nafta-Press" nəşriyyatı. 1996-cı ildən özək kimi fəaliyyət göstərən və bu özək əsasında sonra MEA Geologiya İnstitutu tərəfindən ayrıca nəşriyyat kimi təsis edilmişdir. Hazırda 8 nəfər daimi əməkdaşı var, Direktor Hafız Abiyev öz redaksiya komandasını hələlik tam formalaşmış saymır.

Əvvəl elm yönümlü bir nəşriyyat kimi nəzərdə tutulsa da, hazırda universal nəşriyyat kimi fəaliyyət göstərərək, elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyatla yanaşı bədii və dini ədəbiyyat da nəşr edirlər. Özlərinin çapa hazırladıqları bir sıra kitablar müəllifin arzusu ilə "Elm" nəşriyyatının qrifli ilə işıq üzünə görünür. Çapaqədərki işləri kompüterləşib, başqa bir çox nəşriyyatlardan fərqli olaraq ərəb

qrafikası ilə də kitablar buraxa bilirlər. Öz poliqrafiya bazalarına, rizoqraf maşınlarına malikdirlər. Ağ-qara çapları özləri icra edir, rəngli çap üçün başqa mətbəələrə müraciət etməli olurlar.

Əgər 2002-ci ildə 14 adda kitab nəşr ediblərsə, hazırda bu rəqəm 60-a yaxınlaşıb. İl ərzində hər institutdan 3-4 adda monoqrafiya çap edə bilirlər. Gələcəkdə işlərini genişləndirməyi, yeni çap avadanlıqları almağı nəzərdə tuturlar. Son ən yaxşı nəşrləri sırasında Cəmilə Həsənzadənin "Təbrizin solmaz boyaları" (2001, 194 səh.), 7 cildlik "Azərbaycan geologiyası"nın beş cildi, E.Kərimovanın "Cərrahi ginekologiya" (2003, 388 səh.), "Oftalmologiyanın müasir problemləri" (2002, 358 səh.), Cəlal Bəydilinin "Türk mifoloji sözlüyü" ("Elm" nəşriyyatının qریفi ilə çıxıb), Çapay Sultanovun rusca "Нашествие" ikicildliyi (2003) və s. göstərilə bilər.

Ünvan: *H.Cavid pr. 29 A. Tel: 39 39 72.*

8. "İşıq" nəşriyyatı. 1968-ci ildə Bakıda Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat, Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsi sisteminə yaradılan bu xüsusi nəşriyyat daha çox albom, buklet, plakat, broşura, not-musiqi ədəbiyyatı, incəsənətə dair kitablar buraxmaq sahəsində ixtisaslaşmışdı. 1990-cı ildən sonra fəaliyyətində iqtisadi xarakterli çətinliklər yarandığından ara-sıra hansısa sifarişli nəşrlərlə öz varlığını hiss etdirirdi. Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi ləğv edildikdən sonra bu nəşriyyat 2001-ci ildə özəlləşdirilməli idi. Lakin bu məsələ ətrafında anlaşılmazlıq davam etdiyindən onun taleyinin necə olacağı naməlumdur. Direktor Zemfira İsmayılova dövlət sifarişləri olarsa, fəaliyyətlərini canlandırma biləcəklərini desə də, bu nəşriyyatın perspektivi barədə konkret söz söyləmək istəmədi. Hazırda 25 nəfər əməkdaş məcburi məzuniyyətə göndərilib.

Ünvan: *Mərdanov qardaşları 6. Tel: 93 31 23.*

9. "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi. 1965-ci ildən fəaliyyət göstərən bu dövlət nəşriyyatının öz ofisi və kiçik də olsa, öz poliqrafiya bazası var. Vaxtilə 160 əməkdaşın çalışdığı bu nəşriyyatda hazırda 70-dək personal qalıb, onların da 30 nəfərə yaxını ensiklopediyaçı mütəxəssisdir. Sırf ensik-

lopedik nəşrlərlə yanaşı, hazırda elmi, bədii, publisistik ədəbiyyat da nəşr edirlər. Ölkə prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamından sonra öz fəaliyyətini genişləndirməyə hazırlaşır.

Ünvan: *İçəri Şəhər, Böyük Qala küç. 41. Tel: 92 00 86, 92 87 11.*

10. "Təhsil" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi: dövlət nəşriyyatı olmaqla 1993-cü ilin dekabrında "Maarif" nəşriyyatının qarşısındakı böyük miqyaslı nəşr işlərinin öhdəsindən təkbaşına gələ bilməyəcəyi bəlli olduqda TN tərəfindən bir zərurət üzündən təsis edilmişdir. TN mətbəəsi bazasında formalaşmış olan bu nəşriyyat öz kompüterləşdirilmiş redaksiya quruluşuna, irihəcmli nəşrlərin öhdəsindən gəlməyə imkan verən poliqrafiya bazasına malikdir. Dərslik və dərs vəsaitləri ilə yanaşı, elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat, bədii və uşaq ədəbiyyatı da nəşr edir. Fəaliyyəti ildən-ilə genişlənən bu nəşriyyatda hazırda 100-ə yaxın əməkdaş çalışır.

Ünvan: *Şəhriyar küç. 6. Tel: 94 90 33.*

11. "Hərbi nəşriyyat". Müdafiə Nazirliyinin tabeliyində olmaqla, 1992-ci ildən fəaliyyət göstərir. Lakin işindən ciddi narazılıqlar var. Belə ki spesifik ədəbiyyatdan (nizamnamələr, təlimatlar və s.) kənara çıxan hərbi ədəbiyyata burada anlaşılmaz mənfi münasibət var. Milli hərbi tariximizin araşdırıcılarının (Mehman Süleymanov, Şəmistan Nəzirli, Nuhulla Əliyev və b.) əsərlərinin, gənclərin və orduda xidmət edən hərbi qulluqçuların hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsində istifadə edilə biləsi kitabların, o cümlədən Qarabağ müharibəsinin epizodlarından, milli qəhrəmanların döyüş yolundan bəhs edən çoxlu sayda kitabların ordu kitabxanalarına gedib çatmaması və Rusiyanın "Voennoye izdatelstvo" təcrübəsindən çıxış etsək, bizim "Hərbi nəşriyyat"ın nə üçün təsis edildiyi sual doğurur.

Nə qədər qəribə olsa da, MN sistemində son dərəcə mühüm sayılan bu quruma peşəkar nəşir deyil, bu işlə bağlılığı olmayan istifadə olan keçmiş hərbi komissar başçılıq edir. Əslində bu nəşriyyat MN-dən mahiyyət etibarını ilə formal asılılıqdadır və faktik olaraq kiçik kommersiya firması kimi fəaliyyət göstərir. Hər halda, onun çap məhsullarının sırasında hərbi qulluqçu olmayan, adsız-sansız

şəxslərin "şeir" kitabçalarının üstünlük təşkil etməsi çox söz deyir.

Ünvan: C.Hacıbəyli küç. 26. Tel: 40 35 12, 40 65 24.

12. "Təbib" nəşriyyatı. Azərbaycan Tibb Universiteti nəzdində yaradılmış nəşriyyatdır. Fəaliyyəti zəifdir.

13. "Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi" nəşriyyatı. 1989-cu ildə yaradılıb, funksiyası dünya ədəbiyyatının orijinaldan azərbaycancaya çevrilməsi, nəşri və təbliği, eləcə də Azərbaycan ədəbiyyatının başqa dillərə tərcüməsi və nəşridir. 1989-cu ildə 100 nəfərə yaxın əməkdaşın çalışdığı bu mərkəzdə hazırda 25 əməkdaş qalmışdır. Öz kompüter mərkəzləri olsa da, ayrıca poliqrafiya bazaları yoxdur, sırf nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərir. ATM direktoru Afaq Məsudun bildirdiyinə görə, keçid dövrünün iqtisadi çətinlikləri mərkəzin işinə mənfi təsir göstərmiş, işlərini öldə yalnız bir neçə adda tərcümə ədəbiyyatı buraxmaq və digər fərdi sifarişləri yerinə yetirməklə məhdudlaşdırmışlar. Mərkəz 2004-cü ildən dövlət büdcəsindən maliyyələşdiriləcək. Cari il üçün iş planında xarici ölkə ədəbiyyatları üzrə antologiyaların, Nobel mükafatı laureatlarının əsərlərinin nəşri, "Xəzər" jurnalının nəşrinin bərpası nəzərdə tutulur. Mərkəzin son illərdəki nəşr işlərindən ən yadda qalmanı Qabriel Qarsia Markesin irihəcmli "Patriarxın payızı" və Frans Kafkanın "Qəsr" romanlarının azərbaycancaya işiq üzü görməsi oldu.

Ünvan: A.Məmmədov küç. 27. Tel: 66 23 10.

14. Azərbaycan Respublikası Xatirə Kitabı Nəşriyyatı. Respublika prezidentinin fərmanı əsasında yaradılmış bu qurum 1997-ci ildən fəaliyyətə başlamışdır, 11 əməkdaşı var. Başlıca vəzifəsi Böyük Vətən müharibəsində, Macarıstan, Çexoslovakiya, Polşa hadisələrində, Əfqanıstan müharibəsində, Qarabağ müharibəsində həlak olmuş və itkin düşmüş adamların xatirəsini əbədiləşdirməkdir. Bu redaksiya yaradılanda 2015-ci ilədək 20 cildə xatirə kitabı hazırlayıb nəşr etmək nəzərdə tutulmuşdu. 1997-2001-ci illərdə mərhum Nəriman Həsənelinin baş redaktorluğu zamanı 3 cild kibrillə çıxdı, lakin latın qrafikasına keçidlə bağlı yeni baş redaktor Nahid Hacızadənin rəhbərliyi altında bu cildlərin başlanğıcdan

yeni əlifba ilə və təkmilləşdirilmiş nəşrinə başlanılmışdır. Hər cilddə 15-17 min adam barədə məlumat yer alır və gələcək cildlər üçün nəzərdə tutulmuş məlumatların çox böyük hissəsi toplanmış vəziyyətdədir. Lakin başlanğıcda 30 min tirajla planlaşdırılan bu çoxcildlik hazırda maliyyə çətinlikləri üzündən 2 min tirajla buraxılır. Qeyd edək ki, bu çox ciddi iş üçün ayrılan vəsait kifayət deyildir. Dövlət hesabına olduğundan cildlər ictimai təşkilatlar və veteran komitələri arasında pulsuz yayılır.

20 cildlikdən başqa, Xatirə Kitabı Nəşriyyatı "Azərbaycan haqqında" adlı bir toplu buraxmış (2002, 536 səh.) və pulsuz yaymışdır. Burada Qarabağ savaşı barədə Azərbaycan şairlərinin yazdıqları şeirlər və poemalar toplanmışdır. Redaksiya Heydər Əliyev, Bülbül və başqa görkəmli şəxsiyyətlərimizə həsr olunmuş xatirə xarakterli digər nəşrlərlə də çıxış etməyə hazırlaşır.

Ünvan: İcəri Şəhər, Böyük Qala küç. 41. Tel: 97 20 23

15. "Şərq-Qərb" nəşriyyatı. 1989-cu ildə Dövlətnəşrkomun tabeliyində yaradılmışdı. Bir müddət çoxlu sayda kitab nəşr etdi. Son illərdə fəaliyyəti yox dərəcəsindədir. Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi ləğv edildikdən sonra özəlləşdirmə üçün təqdim olunsa da, əmlakı olmadığından taleyi havadan asılı qalmışdır. Hazırda lövhəsi "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası"nın binasında bir otağın qapısından asılmışdır.

Ünvan: İcəri Şəhər, Böyük Qala küç. 41. Tel: 92 72 81.

16. TQDK nəşriyyatı. Tələbə Qəbulu Dövlət Komissiyası nəzdində fəaliyyət göstərməklə, tələbə qəbulu prosesi ilə bağlı spesifikasiq ədəbiyyat nəşr edir.

Ünvan: Akad. H.Əliyev küç. 17. Tel: 40 30 78.

ÖZƏL NƏŞRİYYATLAR VƏ NƏŞRİYYAT HÜQUQU OLAN MÜƏSSİSƏLƏR

17. "Nurlan" Nəşriyyat-Poliqrafiya müəssisəsi. 1994-cü ildə Nadir Məmmədli tərəfindən yaradılmışdır. Hazırda universal nəşriyyat evi kimi fəaliyyət göstərir. 22 əməkdaşı var. Öz mətbəəsinə, iki "Dominant" çap maşınına və digər poliqrafiya avadanlığına malik olmaqla, ayda orta hesabla 50-yə yaxın kitab nəşr edə

bilir. İranın bəzi nəşriyyatları ilə yaradıcılıq və biznes əlaqələri saxlanır. Son uğurlu nəşrləri sırasında Rəsul Rzanın beşcildliyini göstərmək olar. Bu nəşrə görə Yazıçılar Birliyinin "Rəsul Rza" mükafatına layiq görülmüşdür. Anarın səkkizcildliyinin iki cildi burada işıq üzü görüb. Çingiz Abdullayevin 50 cildliyinin nəşri barədə müqavilə imzalanmışdır. Bundan başqa, "Ziya" qrupunun hazırladığı bir neçə kitab burada "Ziya-Nurlan" adı ilə işıq üzü görsə də, əslində bunlar "Nurlan" NPM-in qrifi altında çıxdığından onun məhsulları sayılmalıdır.

Ünvan: İçəri Şəhər, 3-cü Maqomayev, 8-ci döngə 4. Tel: 97 16 32, 3114189.

18. XXI - Yeni Nəşrlər Evi. Ölkədə ən fəal nəşriyyatlardan biri sayılan bu qurum 1999-cu ildə Oqtay Ələkbərov tərəfindən təsis edilmişdir. Bədii əsərlər, incəsənət təmayüllü kitablar və dərsliklər nəşr edir. "Qızıl Şərq" mətbəsinin təmsalında öz poliqrafiya bazasına malikdir. Nəşriyyat işini yüksək səviyyədə bilən əməkdaşlar cəm olunublar. Çapaqədərki işlər kompüterləşdirilib.

Son illərdə bu nəşriyyat bir sıra yadda qalan nəşrlərlə çıxış etmişdir. Yusif Səmədoğlunun bu nəşriyyatda işıq üzü görmüş "Deyilənlər gəldi başa" kitabında (redaktoru Vaqif Bəhmənli) müəllifin indiyədək çıxmış beş kitabı ardıcılıqla düzülmüşdür. Həm kiril və həm latınla nəşr edilən bu nəşr kitab mədəniyyətimizin son illərdəki ən gözəl nümunələrindən biri kimi qiymətləndirilir. Nəbi Xəzrinin üçcildliyi (2002), Rəsul Rzanın "Rənglər"i, Kitabı-Dədə Qorqud - 1300 yubiley tədirləri ilə bağlı 15-ə qədər kitab burada nəşr olunub. Bunlardan "Kitabi-Dədə Qorqud" (faksimelesi ilə bir yerdə), Anarın "Dədə Qorqud dünyası", Səfərəli Babayevin "Naxçıvanda Dədə Qorqud abidələri", V. Bartoldun "Dədə Qorqud" (rusca, izahlar və şərhələrlə bir yerdə), İshaq Cəfərzadənin "Qobustan qayaüstü rəsmləri" göstərilə bilər. Bu sıradan 2 cildlik "Dədə Qorqud ensiklopediyası", "Kitabi-Dədə Qorqud"un sadələşdirilmiş variantda nəşri və s. kimi unikal kitablar da buraxmışdır. Prezident təqaüdü alan 11 cavan şair və yazıçının kitabları bu nəşriyyatda təmənnəsiz olaraq nəşr edilmişdir.

Ünvan: Həzi Aslanov 80. Tel: 94 28 19.

19. QAPP-POLİQRAF Korporasiyası. 1993-cü ildə yaradılmış, nəşriyyat və poliqrafiya işləri ilə məşğul olan "Patronat" firması və fiziki şəxs Qoşqar Qarayev tərəfindən 1995-ci ildə təsis edilmişdir. Sahibi təcrübəli nəşir Qoşqar Qarayevdir. Ölkədə fəal nəşriyyatlardan biri sayılmaqla, burada indi 30-dan çox əməkdaş çalışır. Öz kompüterləşdirilmiş və artıq formalaşmış sayılan nəşriyyat redaksiyasına və mətbəə bazasına malikdir. Daha çox bədii ədəbiyyat nəşri sahəsində ixtisaslaşmışdır. İl ərzində yüzdən çox adda kitab nəşr edir və iş həcmi ildən-ilə artmaqdadır. Bu nəşriyyatın fəaliyyətində bir önəmli cəhət - onun məhsullarının hardasa 20-25 faizinin öz təşəbbüsləri ilə işlənmiş və öz vəsaitləri ilə nəşr edilmiş kitablar olmasıdır.

Özünə hörmət edən bir nəşriyyat olmaqla, müxtəlif kitab sərgilərində öz çap məhsulları ilə iştirak edir. Məsələn, rusca ensiklopedik xarakterli üçcildlik "Paytaxt sakinləri" nəşrinə görə 1998-ci ildə "Qızıl qlobus" mükafatına (Britaniyada təqdim olunur) layiq görülmüşdür. 2003-cü ildə III Bakı Kitab Bayramında İ.Umudlunun bu nəşriyyatda işıq üzü görmüş "Vəkiloğulları" kitabı (2003, 560 səh.) "İlin maraqlı kitabı" nominasiyasından qalib elan edilmişdir. Nəşriyyat işi üzrə vaxtaşırı keçirilən beynəlxalq tədbirlərdə iştirak etməklə, Almaniya, Türkiyə, Rusiya nəşriyyatları ilə biznes və yaradıcılıq əlaqələri saxlanılır, yeniliklər izlənilir, ən azı informasiya mübadiləsi edilir.

Nəşriyyat qarşısındakı illərdə öz fəaliyyətini daha da genişləndirməyə hazırlaşır. Görüləcək işlər arasında "Mənim kitabxanam" rubrikasında əlifba sırası ilə ölkələr üzrə bir neçə yüz cildlik kitab serialının nəşrinə başlamaq da vardır. Xarici ədəbiyyat üzrə 70 cildə qədər kitab çapa hazır vəziyyətə gətirilmişdir.

Ünvan: N.Rəfiyev küç. 24. Tel: 90 27 57, 98 95 55, 93 72 55.

20. "Çaşıoğlu" nəşriyyatı. Badamdar qəsəbəsində yerləşir. Hikmət Hüseynov tərəfindən təsis edilmişdir. Əsasən dərslük sahəsində ixtisaslaşmışdır. Bu sahənin lideri hesab olunur. Bununla yanaşı ən müxtəlif ədəbiyyatları da nəşr edir.

"Çaşıoğlu"nun istifadə etdiyi çoxrəngli çap maşınları köhnə olduğundan alınan məhsulun bir çox hallarda keyfiyyət baxımından tələblərə cavab verməməsi, redaksiya işinin zəifliyi buraxılan kitablardakı saysız-hesabsız qüsurlarda özünü göstərir. Tenderdə udduğu dərsliklərin bir hissəsini Türkiyədə çap etdirir. Hazırda inkişaf sürətinə və buraxdığı kitab məhsullarının həcminə görə ölkənin ən öndə gedən nəşriyyatıdır.

Ünvan: *M.Müşfiq 2 a. Tel: 317 03 01, 31 28 02.*

21. Ayna Mətbu Evi. 1998-ci ildə yaradılmışdır. İcraçı direktoru Aydın Talışinskidir. Çap məhsulları arasında uşaqlar üçün kitabların daha çox yer tutduğu bu nəşriyyat digər sahələrə aid ədəbiyyat da nəşr edir. İl ərzində 7-10 adda (lakin hər biri başqa nəşriyyatların tirajları ilə müqayisədə xeyli böyük - bir neçə min tirajla) kitab nəşr edə bilirlər. Öz mətbəəsi yoxdur. Hazırda 6 nəfər daimi əməkdaşı var, redaksiya işi kompüterləşdirilib. Nəşriyyat "EUROPEAN EDUCATIONAL PUBLISHERS GROUP" beynəlxalq təşkilatının üzvüdür. Türkiyə, Çexiya, Britaniya, Rusiya, Slovakiyanın iri nəşriyyat evləri, Azərbaycanda çalışan xarici neft şirkətləri ilə yaradıcılıq və biznes əlaqələri saxlanılır.

Qarşıdakı illərdə "Ayna Uşaq Ensiklopediyası"nın növbəti cildlərini nəşr etməklə bərabər, uşaqlar üçün macərə ədəbiyyatı seriyasının buraxılışına başlamaq niyyətləri var.

Ünvan: *Şərifzadə küç. 1. Tel: 97 50 31, 97 51 68, 97 51 74.*

22. "Pedaqogika" nəşriyyatı. 1999-cu ilin dekabrından fəaliyyət göstərən bu nəşriyyat hələlik redaksiya kimi mövcuddur, özünün ayrıca poliqrafiya bazası yoxdur. Direktoru və sahibi riyaziyyatçı alim, pedaqoq Ələvsət Osmanlıdır. Azərbaycanın bir sıra iri nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələri ilə yanaşı Türkiyənin modern poliqrafiya müəssisələri ilə işgüzar əməkdaşlıq əlaqələri saxlayır. Öz komandasının gücü ilə ibtidai siniflər üçün riyaziyyat dərslikləri komplektlərini və müxtəlif tədris vəsaitləri nəşr edirlər (hər il təkmilləşdirməklə).

Bu ildən 1-ci və 2-ci siniflər üçün "Həyat bilgisi" adlı yeni dərsliyi də hazırlayıb çap edəcəklər. Dərslik komplektlərindən əlavə

bu nəşriyyatın son məhsulları sırasında habelə pedaqogikaya dair elmi kitablar da yer alır. Məsələn, nəşriyyatın son bu tip nəşrləri sırasında Zahid Qaralovun "Tərbiyə" üçcildliyi də var, habelə Əbdül Əlizadənin pedaqoji monoqrafiyasını, "Məktəblinin kitabxanası" seriyasından İ.Şıxlının "Dəli Kür", Fərman Kərimzadənin "Axırncı aşırım" romanlarını da çapa hazırlamışlar. Profildən nadir hallarda kənara çıxırlar. Belə "yayınmalara" Borçalı-Qazax ellərinin tarixinə dair qiymətli mənbə sayılan "Tiflis əyalətinin müfəssəl dəftəri. Borçalı və Qazax (1728-ci il)", Vidadi Babanlının "Ömürlük cəza", Tahirə Bünyadovanın "Ziya - mənim taleyim" kitablarının nəşrini misal (Bakı, 2001, 256 səh.) göstərmək olar.

Ünvan: S.Rəhimov küç. 108. Tel: 99 17 03, 99 22 08.

23. "Yeni Nəsil" Nəşrlər Evi. 1997-ci ildən "Yeni nəsil" Jurnalistlər Birliyinin tərkibində olsalar da, 2002-ci ildən ayrıca hüquqi şəxs kimi qeydiyyatdan keçmişdir. Sırf nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərən bu qurumun direktoru təcrübəli nəşir Rafiq İsmayılovdur. Hələlik 8 nəfər daimi işçisi var, yerinə yetirilən layihədən asılı olaraq əməkdaşların sayı arta bilər. Çapaqədərki işləri kompüterləşdirilib, redaktorları, dizaynerləri, rəssamları ilə birlikdə indiki şəkildə redaksiya ansambli formalaşmış sayılır.

Bu nəşriyyat dərslük və uşaq ədəbiyyatı sahəsində ixtisaslaşmaq niyyətindədir. Lakin bununla bərabər 2003-cü ildə nəşr etdiyi unikal "Azərbaycan musiqi alətləri" kitabı səpkisində ölkənin mədəni imici üçün vacib kitabın buraxılışını da davam etdirmək istəyir. "Yeni nəsil" NE öz işlərini sürətlə genişləndirmək yolundadır. Son il ərzində 30-a yaxın adda faydalı kitab hazırlamış və çap etdirmiş, TN ilə əməkdaşlıqda üç-dörd adda dərslük komplekti, məktəbyaşlı uşaqlar üçün tarixi şəxsiyyətlər seriyasından (Qay Yuli Sezar, Makedoniyalı İskəndər, Attila, Əmir Teymur, Corc Vaşinqton və s.) kitablarla çıxış etmişlər.

Ünvan: R.Bəhbudov küç. 10. Tel: 98 45 18.

24. "Səda" nəşriyyatı. Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə 1989-cu ildə Milli Sülh Komitəsinin nəzdində, komitənin təsisçiliyi ilə ədə-

bi nəşr mərkəzi olaraq yaradılmışdır. Direktoru Elşən Hətəmzadədir. Hazırda universal nəşriyyat kimi fəaliyyət göstərir. Özünün 12 nəfər əməkdaşı, kompüter mərkəzi, mətbəəsi var. "Romayer", "Dominant", "Rizoqraf" və s. çap avadanlığı, metal üzərində fotoçap maşını olsa da, rəngayırma imkanları yoxdur (bu işi hələlik kənarında icra etdirirlər). İl ərzində 20-25 adda kitab çap etsələr də, kitab sərgilərində iştirakları yoxdur. "Səda" nəşriyyatı 2001-ci ildə "Humay" mükafatına layiq görülmüşdür. Ən uğurlu nəşr kimi 1999-cu ildə tərcümədə çap etdikləri "Demokratiya: dövlət və cəmiyyət" (278 səh.) kitabını, "Azərbaycan folklor antologiyası" seriyasından 2001-2002-ci illərdə nəşr etdikləri "Göycə folkloru", "Qaraqoyunlu folkloru", "Şəki folkloru", "Gəncəbasar folkloru", "Qarabağ folkloru" toplularını qeyd etmək olar.

Ünvan: Böyük Qala 28. Tel: 92 84 59, 92 87 22.

25. "Mütərcim" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi. İlk özəl nəşriyyatlardan biridir. Telman Cəfərov tərəfindən yaradılmışdır. Özünün kompüter mərkəzi, 14 daimi əməkdaşı, rizoqrafı var. Universal nəşriyyat olaraq ildə 150-200 adda (toplam tirajı 40 minə yaxın) kitab buraxır. Bu mərkəzin ildə 4 sayı çıxan "Mütərcim" ədəbi-bədii jurnalı nəşr olunur. Kitab sərgilərində iştirak edirlər, fərqləndirilmiş nəşrləri olmuşdur. Beynəlxalq əlaqələri qurulmayıb. İşlərini genişləndirmək barədə planları var.

Ünvan: Rəsul Rza küç. 125. Tel: 99 21 44.

26. "Nasir" nəşriyyatı. 1995-ci ildən kiçik müəssisə kimi fəaliyyətə başlayıb. 1999-cu ildə nəşriyyat kimi qeydiyyatdan keçmişdir. Peşəkar naşir, Lvov Mətbuat Akademiyasının məzunu Famil Kərimov tərəfindən təsis edilmişdir. İş kompüterləşdirilib, 8 nəfər daimi və əlavə ştatdankənar əməkdaşları var. Öz məxsusi redaksiya komandasına və poliqrafiya bazasına malikdir. Universal nəşriyyatdır. Hazırda maliyyə problemi olsa da, perspektiv inkişaf planına əsasən işini genişləndirmək, öz poliqrafiya bazasını yeniləşdirmək niyyətindədir. Son nəşrlərindən Viktor Hüqonun Fransa səfirliyinin maliyyə yardımı ilə buraxılmış "Seçilmiş əsərləri" (2002, 384 səh.), beşcildlik "Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı

müntəxəbatı"nın (tərtib edəni Xeyrulla Məmmədov) ilk iki cildi göstərilə bilər.

Ünvan: *Tağızadə 17. Tel: 31 11 00, 314 09 37.*

27. Print House "INDIGO". Bu nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi Azərbaycanda 2000-ci ilin əvvəllərindən fəaliyyətə başlayıb. Güney Qafqazda "INDIGO" rəqəmlə ofset maşınından istifadə edən ilk mətbəə (adı da buradan götürülüb) olmaqla, sərəncamında operativ poliqrafiya avadanlığı, peşəkar əməkdaşlar komandası var. Bu müasir müəssisədə hər növ cildləmə həyata keçirilir, kitablar, jurnallar, etiketlər, bukletlər, təqvimlər, diplomlar, sertifikatlar, vəsiqələr çap olunur.

Ünvan: *Salatın Əskərova 146. Tel: 99 17 12, 99 17 13, 99 17 14.*

28. "Şuşa" nəşriyyatı. 1992-ci ilin oktyabrında Vasif Quliyev tərəfindən təsis edilmişdir. Nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərir. 15 nəfərə qədər əməkdaşı var. Müqavilə qaydasında "Azərbaycan" nəşriyyatının texniki imkanlarından istifadə edir, məhsulları da bu nəşriyyatın mətbəəsində çap olunur. Universal nəşriyyatdır. 1993-94-cü illərdə orta hesabla ildə toplam 100 min tiraja yaxın çap məhsulu buraxan bu nəşriyyatın hazırda illik tirajı 10-15 minə enib. Kitab sərgilərində iştirak edirlər, bəzi kitabları diplomlara layiq görülüb. Beynəlxalq əlaqələri yoxdur. Nəşriyyatın perspektiv inkişaf planı işlənməyib.

Fəaliyyəti dövründə buraxdığı ən mühüm nəşrlər sırasında Məhəmməd ağa Müctəhidzadənin "Riyazül-əşiqin" (1995, 320 səh.), "Təzkireyi-Nəvvab" (1998, 560 səh.), "Gəncə və Qarabağ əyalətinin müfəssəl dəftəri" (1999, 560 səh.), "Qandan göyərən yollar" (1999, 336 səh.), "Şuşa nəğmələri" (2001, iki cildə, 1600 səh.), Surxay Əlibəylinin "Ağdamım - qibləgahım mənim" (2001, 642 səh.) kitabları göstərilə bilər. "Şuşa" Qarabağ münaqişəsinin müxtəlif aspektlərinə dair ən çox kitab buraxmış nəşriyyat kimi diqqəti cəlb edir.

Ünvan: *Mətbuat pr. 529. 3-cü mərtəbə, 117. Tel: 38 11 36.*

29. "Şirvanəşr" nəşriyyatı. Direktoru və sahibi təcrübəli nəşir Qəşəm İsabəylidir. 1996-cı ildə yaradılmışdır. Öz kompüter mər-

kəzi və mətbəəsi, 8 daimi əməkdaşı var. "Romayer" və "Rizoqraf" çap maşınlarından, yapışqanla tikiş praktikasından istifadə edilir. Çap məhsulları arasında uşaqlar üçün nəşrlər üstünlük təşkil edir. Bundan başqa, milli azlıqların dillərində (ləzgicə, xınalıqca, talışca, kürdcə) kitabların nəşri sahəsində təcrübə toplamışlar. Məsələn, Rəhim Alxasın xınalıqca bir-birinin ardınca 12 kitabı burada nəşr edilmişdir.

Ünvan: *Badamdar şossesi 77. Tel: 92 92 27, 92 93 72.*

30. "Borçalı" Nəşriyyat-Poliqrafiya Müəssisəsi. 1996-cı ildə Müşfiq Çobanlı tərəfindən təsis edilmiş, tədrici inkişaf yolu keçmişdir. 12 nəfərlik nəşriyyat redaksiyası və öz mini-mətbəəsi var, kitabları sıfırdan özləri hazırlayıb nəşr edirlər. Redaksiya işi kompüterləşib. Universal nəşriyyat kimi fəaliyyət göstərir və daha çox humanitar sahə üzrə ildə orta hesabla 100 min tiraja yaxın kitab buraxır. Gürcüstan, İran, Türkiyə və Özbəkistan nəşriyyatları ilə beynəlxalq əlaqələri var. Bəzi kitabları İranda (ərəb əlifbası ilə) və Türkiyədə təkrar nəşr edilmişdir. Kitab sərgilərində iştirak edirlər.

Son illərdə buraxılmış nəşrləri sırasında 8 cildlik "Borçalı ensiklopediyası"nı (1999-2003) xüsusi qeyd etmək olar. Habelə "Axtarışda keçən ömür" (2002, 400 səh.), "Fenomen" (Nizami Xudiyev, 2000, 242 səh.), "Vətən torpağı" (Ramiz Abdullayev, 2003, 348 səh.).

Ünvan: *Mətbuat pr.529. 4-cü mərtəbə, "Şərqi səsi" redaksiyası. Tel: 38 24 91, 322 05 55.*

31. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin "Yurd" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi. Dövlət dotasiyasında olan Yazıçılar Birliyi tərəfindən 1998-ci ildə təsis edildiyindən fəlan dövlət tabeliyində olan müəssisə sayıla bilər. Aktiv fəaliyyətə 2000-ci ildən başlayıb və əsasən YB orqanları olan aylıq qalın ədəbi jurnalları ("Azərbaycan", "Literaturnı Azerbaydjan", "Ulduz") nəşr etməklə məşğuldur. Kitab nəşrinə gəldikdə isə, hələlik Yazıçılar Birliyi üzvlərinin kiçik həcmli fərdi sifarişlərini yerinə yetirə bilər. Məsələn, Abbas Abdullanın "Erməni məsələsi və ya oğru elə bağıdır, doğrunun

bağrı yarılr" (2003, 54 səh.) publisistik kitabını qeyd edə bilərik. Nəşriyyat Yazıçılar Birliyindən kənar fərdi sifarişləri də qəbul edir. Mətbəə avada ılığı köhnədir, amma yeni avadanlıq alınması üçün dövlət tərəfindən yardım vəd edilmişdir.

Ünvan: Xaqani küç.25. Tel: 98 27 13.

32. OKA Ofset Azərbaycan-Türkiyə nəşriyyat və poliqrafiya şirkəti. 2001-ci ildə iki Türkiyə və iki Azərbaycan vətəndaşı tərəfindən təsis edilmişdir. Direktoru bu dörd nəfər fiziki şəxsdən biri - peşəkar nəşir Nayma Qaramandır. Redaksiyanın işi kompüterləşib, 20-dək daimi əməkdaşı var. Poliqrafiya müəssisəsi kimi kənar nəşriyyatların sifarişlərini də icra edirlər. Daimi işçi saxlamaqdansa, hər bir işin xarakterinə uyğun olaraq ekspertlər və redaktorlar qrupu cəlb etməyə üstünlük verilir. Bu iki ildə özlərinin yaratdıqları xeyli sayda orijinal dizaynı kitablar nəşr etmişlər. Universal nəşriyyat olsalar da, buraxdıqları çap məhsulunun çeşidi onların daha çox humanitar kitablara, dərslik-pedaqoji ədəbiyyata yer verdiklərini göstərir. İndiyədək keçirilən kitab sərgilərində iştirak etməyiblər. Türkiyənin bəzi nəşriyyatları ilə yarıdıcılıq və biznes əlaqələri var. Nəşriyyatın perspektiv inkişaf planı işlənib hazırlanmışdır. Gələcəkdə işlərini uşaq ədəbiyyatı nəşri sahəsində daha da genişləndirmək niyyətindədirlər.

Buraxdıqları ən keyfiyyətli nəşrlərdən "Bakı - İçəri şəhər" rəngli etnoqrafik albomu (2002, 120 səh.), rus dilində "Abşeron memarlığı" (2003, 682 səh.), Vəfa Quluzadənin rus dilində "Düşmənlər və dostlar arasında" (2002, 232 səh.) kitabları, orta məktəblər üçün dərslik komplektləri və s. göstərilə bilər.

Ünvan: Cavad xan küç. 21 a. Tel: 31 51 76.

33. "Qanun" nəşrlər evi. Eyni adlı jurnal və poliqrafiya mərkəzi var. 1992-ci ildən fəaliyyətə başlamış bu nəşrlər evi Şahbaz Xuduğlu tərəfindən təsis edilmişdir və hazırda 33 nəfər əməkdaşı vardır. Əsasən hüquq ədəbiyyatının nəşri sahəsində ixtisaslaşmışdır, lakin iqtisadiyyat, humanitar elmlər, fəlsəfəyə dair kitablar, habelə bədii ədəbiyyat, qəzet və jurnal da nəşr edirlər.

Ünvan: Ağa Nemətulla 44. Tel: 67 88 87, 67 79 56.

34. "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı. Rusca nəşrlərində adı nədənsə tərcümə olunaraq "Yuridicheskaya literatura" kimi də qeyd olunur. 1997-ci ildən fəaliyyət göstərir. Hazırda icraçı direktoru Səttar Əliyevdir. Hüquq ədəbiyyatı ilə yanaşı bədii ədəbiyyat da nəşr edirlər. Hazırda 15-ə yaxın əməkdaşı olan bu nəşriyyatda işlər əsasən kompüterləşdirilib, öz mini-mətbəələri var, irihəcmli sifarişlərini isə kənar mətbəələrə ünvanlayırlar. Burada ildə orta hesabla 40-50 adda kitab nəşr olunur. Qeyri-hüquq nəşrləri onların praktikasında epizodik xarakter daşıyır. Öz nəşriyyat işlərini genişləndirmək barədə biznes-plan hazırlamışlar.

Ünvan: Məhərrəmov küç.4. Tel: 31 62 54.

35. "Digesta" hüquq firması. Göstərdiyi xidmətlərlə yanaşı hüquq ədəbiyyatı da nəşr edir. 2000-ci ildə Ərşad Hüseynov tərəfindən təsis edilmişdir. Öz poliqrifik bazaları yoxdur. Çapaqədərki işləri kompüterləşdirilib, 5 əməkdaşı var. İş həcmi hələlik geniş deyil - ildə 5-6 adda hüquq ədəbiyyatı nəşr edə bilirlər. Praktikalarda digər sahələrə aid ədəbiyyat nəşri yoxdur. Məhdud sayda kitab nəşr etsələr də, buraxdıqları çap məhsulları keyfiyyət baxımından öz alternativsizliyi ilə fərqlənir. Məsələn, onlar qıfıllı tutucusu olan qovluq şəklində 5 cildə qanunlar külliyyatı buraxmışlar ki, bu da qanuna dəyişiklik ediləndə kitabı yenisi ilə əvəz etmədən yalnız müvafiq maddəni yeni redaksiyada müvafiq səhifəyə yerləşdirməyə imkan verir. Perspektivdə nəşriyyat işlərini genişləndirmək barədə biznes-plan hazırlamışlar.

Ünvan: Mətbuat pr. 24. Tel: 38 04 57, 335 97 37.

36. "Patronat-S" şirkəti. Sahibi Savalan Qarayevdir. 1996-cı ildən fəaliyyət göstərir. İşləri kompüterləşib, öz poliqrifiya bazası var, burada ümumilikdə 20-dən çox əməkdaş çalışır. Şirkət ilk vaxtlar dərslik nəşrində özünü sınamışdır, son zamanlar isə bu nəşriyyatın buraxdığı çap məhsulları arasında hüquq ədəbiyyatı üstünlük təşkil edir. Buraxdığı hüquq nəşrləri sırasında "Müqavilə hüququ. Şərhlər və nümunələr" (2003, 347 səh.), "Azərbaycanda vəkillik" (Q.Cənnətov, 2003, 204 səh., Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondunun maliyyə dəstəyi ilə nəşr olunub), "Uşaq

hüquqları və beynəlxalq qanunvericilik" və s. kimi irihəcmli kitablar qeyd edilə bilər. Çoxtərəfli fəaliyyəti olan bu şirkətdə gələcəkdə nəşriyyat işini aparıcı sahələrdən biri kimi inkişaf etdirmək nəzərdə tutulur.

Tel: 97 12 92, 97 12 93.

37. "MINIMAX MEDIA HOLDING" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi. İbrahim Baharov tərəfindən yaradılmışdır. İllik populyar "Kim kimdir?" toplusu ilə yanaşı dörd dövrü nəşri - "Konsaltinq & Buisness", "Exkluziv", "Konsilium", rus dilində "Mühasibat uçotu" buraxırlar. Bundan başqa Azərbaycan qanunlarının rus dilində nəşri ilə məşğuldurlar. Öz mətbəəsi yoxdur, çap işləri daha çox Türkiyənin "Meqa" poliqrafiya şirkətində icra olunur. Burada 30-a yaxın əməkdaş çalışır.

Ünvan: Böyük Qala 13/15. Tel: 92 08 20, 47 08 20.

38. "BiznesMENin BÜLLETeni" nəşrlər evi. 1993-cü ildən azərbaycanca və rusca eyni adlı bülleten və ayrıca kitablar şəklində biznes sahəsinə bu və digər dərəcədə aidiyyəti olan respublika qanunlarını nəşr edir.

Ünvan: Xaqani 15. Tel: 93 06 65, 93 95 53.

39. "Araz" nəşriyyatı. Peşəkar jurnalist Əlirza Sayılov tərəfindən 1996-cı ildə sırf nəşriyyat kimi təsis edilmiş, şair Məmməd Arazın 60 illik yubileyi münasibəti ilə "Araz" adını götürmüşdür. Öz kompüter mərkəzinə malikdir. Yarımçıq poliqrafik bazaya malik olmaqla, universal nəşriyyat kimi fəaliyyət göstərir. 10-dək əməkdaşı var. Kitab sərgilərində iştirak etməyib, beynəlxalq əlaqələri qurulmayıb. İl ərzində ən müxtəlif sahələr üzrə azərbaycanca, rusca, ingiliscə, ləzgiyə 50-60 adda 25-30 minlik toplam tirajla kitab nəşr edir. İş genişləndirmək planlaşdırılır. Poliqrafik baxımdan ən keyfiyyətli nəşrləri sırasında Flora Xəlilzadənin "Məmməd Araza məktub" (2003, 108 səh.), "Sən yadıma düşəndə" (2003, 234 səh.) xalq mahnıları toplusu, Bəxtiyar Vahabzadənin "Qəlbi dolu gecələr" şeirlər toplusu (2003, 352 səh.), Mais Qasımov, Tofiq Məmmədovun "Bitki kosmetikası" (2002, 374 səh.), Zəminə Xınalının "İncə duyğularda yaşayacaqsan" şeirlər toplu-

su (2002, 84 səh.), Səhrəd Məmmədovun "Viran qalmış yurd yerləri" publisistik kitabı (2003, 256 səh.) və s. göstərilə bilər.

Ünvan: 8-ci km, Əlif Hacıyev küç. 17. Tel: 21 75 26, 32 34 82.

40. "Əbilov, Zeynalov və oğulları" İTK. Ölkədə üstün mövqeyə malik univesal nəşriyyatlardan biri olmaqla, peşəcə poliqrafist Qeys Əbilov və Gündüz Zeynalov adlı iki iş adamı tərəfindən 1994-cü ildə təsis edilmişdir. Özlərinin hazırladıqları kitabları, hazır depozitlərdə gətirilmiş kitabları, mətbəəsi olmayan nəşriyyatların hazırlayıb gətirdikləri kitabları çap edirlər. İş həcmi üzrə göstəricilər ildən-ilə yaxşılaşır, son il ərzində 100-dən çox adda kitab nəşr etmişdir. Öz nəşriyyat redaksiyası ilə yanaşı mətbəəsi də var. Daimi işçi kollektivi 18 nəfərdir.

1997-ci ildə aldıkları A2 formatlı "Dominant", 2000-ci ildə Almaniyadan gətirilmiş "Roland" çap maşınları, 1998-ci ildə Çexiyadan aldıkları cildləmə maşını, ABŞ istehsalı numerator, sapla tikiş, sancaqla tikiş maşınları və təzəlikcə ABŞ istehsalı rəngayırma maşını almaları bu müəssisənin texniki səviyyəsi barədə müəyyən təsəvvür yaradır.

Kitab nəşrində öz yerini qoruyub saxlamağa çalışmaqla bərabər, biznes işlərini genişləndirmək niyyətləri var. Beynəlxalq yaradıcılıq və biznes əlaqələri yoxdur.

Ünvan: M.İbrahimov küç. 43. Tel: 97 36 23, 95 35 69, 94 33 20.

41. "Adiloğlu" nəşriyyatı. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyət (MMC) kimi qeydiyyatdan keçib və 2000-ci ildən nəşriyyat işi ilə məşğuldur. Sahibi Hidayət Əskərovdur. Universal nəşriyyat kimi çıxış etsə də, çap məhsulları arasında bədii ədəbiyyat üstünlük təşkil edir. Burada 15-17 əməkdaş çalışır, öz mətbəəsinə və kompüter mərkəzinə malikdir. Beş ədəd "Romayer" və bir ədəd "Heydelberq" çap maşınlarından istifadə edilir. Sancaqla, sapla, yapışqanla tikiş maşınlarına malik olmaqla, qalın və yumşaq üzlü kitablar buraxırlar. 2003-cü ildə 360-a yaxın adda kitab nəşr etmişlər. Mövcud çətinlikləri nəzərə alaraq tədrici inkişaf yolunu tutublar.

Ünvan: Ü.Hacıbəyov küç. 38/3. Tel: 98 68 25.

42. "Oskar" Nəşriyyat-Poliqrafiya Müəssisəsi. Kamil Əliyev

tərəfindən təsis edilmişdir. 17 nəfər əməkdaş çalışır. Reklam prospektlərindən də göründüyü kimi, hər növ poliqrafiya işlərini yerinə yetirməyə qadirdir. İşlər kompüterləşdirilib, öz poliqrafiya bazası var. Mətbəəsində ikrəngli "Komori", "Heydelberq" və digər tipli avadanlıqlardan istifadə edilir. Müəssisənin istehsal gücü böyük miqdarda çap məhsulları buraxmağa imkan verir. Kitab sərgilərində iştirak etməsə də, 2001-ci ildə Azərbaycanda ilin nəşriyyatı adını qazanmışdır. Perspektiv inkişaf planında artan sürətlə böyümək, çapa qədər, çap və çapdan sonra istifadə olunan yeni, müasir tələblərə cavab verən avadanlıqların alınması və istifadəsi nəzərdə tutulur.

Son vaxtlar konveyerindən çıxmış gözədayər nəşrlərdən F.Ağamalının Heydər və İlham Əliyevlər haqqında 9 cildlik əsəri, A.Mirzəcanzadənin rusca "XXI əsrə aparın yol", F.Camalovun "Mədə və onikibarmaq bağırsağın xora xəstəliyi", İon İliyeskunun "İnteqrasiya və qloballaşma", Sona Çərkəzin "Bəxtimə düşən dünya" şeirlər və məqalələr toplusu, müxtəlif rəssamların əsərlərindən ibarət albom və s. göstərilə bilər.

Ünvan: *Tbilisi pr. 3001 məhəllə. Tel: 30 23 10, 30 23 20, 30 29 92.*

43. "Məmmədli RH" şirkəti. 1998-ci ildə Rafiq Məmmədli tərəfindən təsis edilmişdir. Nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərir, öz poliqrafik bazası yoxdur. Daimi işləyən 4 əməkdaşı var, sifarişləri yerinə yetirərkən müqavilə əsasında əlavə işçilər götürür. Əsasən tərcümə ədəbiyyatının nəşri ilə məşğuldurlar. İllik tirajında əvvəlki illərlə müqayisədə (5000-6000 nüsxə) son illərdə azalma müşahidə olunmuşdur (1500-2000 nüsxə). İllik dövriyyəsi əgər 2000-ci ildə 50 min dollara yaxın idisə, son ildə bu rəqəm 12 min dollara enmişdir.

Bu şirkətin ilk məhsulları sırasında Soros Fondu Təhsil Proqramının bir sıra kitabçalarının tərcüməsi və nəşri, habelən "Müasir ekonomiks" (2001, 560 səh.), "Gənc vətəndaşın pasportu" (2000) göstərilə bilər. Sonuncudan orta məktəblərdə dərs vəsaiti kimi istifadə olunur. Bu nəşriyyatın çapa hazırladığı və Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondu (Translation Project) ilə birgə

maliyyələşdirdiyi nəşrlərdən "Pulun coğrafiyası" (Benjamin J.Cohen, Bakı, 2003, 192 səh.) və "Qlobal siyasi iqtisad: müasir nəzəriyyələr" (Bakı, 2003, 272 səh.) kimi azərbaycanca ilk dəfə işıq üzü görən unikal kitablar var. Yalnız Almaniya ilə beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqəsi var. Təsisçi özü orada poliqrifik bazası olan iri nəşriyyatda 9 ay təcrübə keçmişdir.

Ünvan: *Bakı, Qaracuxur qəs. F.Kərimzadə 95 a. Tel: 77 12 82, 2135630.*

44. "Min bir mahnı" nəşriyyatı. 2003-cü ilin yayında Rafiq Babayev tərəfindən təsis edilmişdir. Texniki işçilərdən ibarət 10-dək əməkdaşı, öz mətbəəsi var. Universal nəşriyyat kimi fəaliyyət göstərsə də, musiqi ədəbiyyatı nəşri sahəsində ixtisaslaşmaq niyyətindədir. Perspektivdə 15 cildlik "Azərbaycan mahnıları not şəklində" kitablar seriyasını buraxmağı planlaşdırırlar.

Ünvan: *F.Ağayev küç. 14. Tel: 39 75 06.*

45. "Nurlar" Nəşriyyat-Poliqrifiya Mərkəzi. 1993-cü ildən fəaliyyət göstərir. Sahibi Hacı İsmayıl Allahverdidir. Azərbaycanda üstün mövqeyə malik nəşriyyatlardan biri olmaqla, kitablar, dərgilər, qəzetlər və s. çap edirlər. İstehsal gücü ildə 2 milyon nüsxə çap məhsulu buraxmağa yetməyə hazırda bu gücün yarısından istifadə olunur. Avadanlıqları alman maşınlarıdır - burada üç "Heydelberq" çap maşını işləyir. 30-a yaxın əməkdaş çalışır. Öz kompüter mərkəzləri var. Son il ərzində 50-yə yaxın adda kitab nəşr etmişlər. Xarici tərəfdaşları arasında Türkiyənin "Meqa" nəşriyyat mərkəzi əsas yer tutur.

Ünvan: *Bülbül pr. 59. Tel: 95 78 31.*

46. "İsmayıl" nəşriyyatı. Nəşriyyat kimi 1996-cı ildə, müəssisə kimi 2000-ci ildə qeydiyyatdan keçib. Sahibi Vəsimə İsmayıl qızı Qarayevadır. Kiçik nəşriyyat olmaqla 4 daimi əməkdaşı var. İş həcmi ildə 10-a yaxın adda kitabla məhdudlaşır. QAPP Poliqrif Korporasiyası ilə sıx əməkdaşlıq edirlər. Tədrici inkişaf yolu tutublar. Ən yaxşı nəşrlərindən "Goranboy" ensiklopedik toplusu (2001, 500 səh.), "Azərbaycan olduğu kimi" (2002, 78 səh.), Budaq Budaqovun "Coğrafiya elminin uğurları" (2002), "Füzuli" il-

lüstrasiyalı albomu (2002, 60 səh.) göstərilə bilər.

Ünvan: *Salatın Əskərova 85. Tel: 97 34 73.*

47. "ULU" istehsalat-kommersiya firması. Məlik Allahverdiyev tərəfindən 1996-cı ildə təsis edilmişdir. Nəşriyyat işi çapa hazırlanmış kitabları nəşr etməkdir. Redaksiya işi kompüterləşib, özünün çap maşınları, 25-ə yaxın əməkdaşı var. İl ərzində 50-60 adda kitab nəşr edə bilər, öz çap məhsulları ilə Bakıda iki kitab sərgisində iştirak etmişlər. Perspektivdə poliqrafiya işini böyütmək planları var. Ən yaxşı nəşrlərindən 2002-ci ildə buraxdıqları 7 cildlik "Azərbaycan nağılları" göstərilə bilər.

Ünvan: *Həzi Aslanov 47 A. Tel: 97 30 39, 94 33 62.*

48. "Qismət" Nəşriyyat-Poliqrafiya və Ticarət LTD şirkəti. İki peşəkar poliqrafist - Zəhid Məmmədzaoğlu və Xəlil Öztürkün idarə etdikləri bu şirkət hazırda Azərbaycanda üstün mövqeyə malik nəşriyyat və poliqrafiya müəssisələrindən biridir. Adından da göründüyü kimi, burada nəşriyyat və mətbəəçilik işi bir çatı altında birləşdirilmişdir. Universal nəşriyyat olmaqla müəssisədə 22 nəfər əməkdaş çalışır. Hər iş üçün ayrıca redaktorlar kəndən müvəqqəti cəlb olunur. Öz texniki səviyyəsinə görə Bakıda yalnız CBS və Kraton kimi poliqrafiya müəssisələri ilə müqayisə oluna bilər. Mətbəəsində birbaşa Almaniyadan gətirilmiş iki ədəd iki-rəngli, 1994 və 1999-cu il modelləri "Roland" çap maşınlarından istifadə olunur. Türkiyə nəşriyyatları ilə yaradıcılıq və biznes əlaqələri saxlanılır. Mətbəəsi olmayan bir çox nəşriyyatların çap sifarişləri burada icra olunur.

Məsələn, "Azərnəşr"-in sifarişləri olan "Molla Nəsrəddin" 10 cildliyinin ilk iki cildi, Heydər Əliyevin məqalə və nitqlərindən ibarət çoxcildliyin indiyədək buraxılmış 11 cildi burada icra olunmuşdur. "Qismət"-in öz təşəbbüsü ilə buraxılmış qapaqlı "Azərbaycan dünyası" rəsmlər toplusu (1998) unikal icrası ilə "Yeni nəsil" Nəşrlər Evinin işıq üzünə çıxardığı "Azərbaycan musiqi alətləri" ilə müqayisə oluna bilər. Azərbaycan Cümhuriyyətinin 80 illiyinə həsr olunmuş bu qapaqlı kitabda 56 azərbaycanlı rəssamın ingiliscə və azərbaycanca biqrafiyası və əsərlərindən rəngli nü-

munələr verilmişdir. Şübhəsiz, 130 min sözü əhatə edən 1700 səhifəlik "İngiliscə-azərbaycanca lüğət" (müəllif - prof. Oruc Musayev) öz sanbalına və poliqrifik icrasının səviyyəsinə görə milli kitabçılıq işində nadir nümunə olmaqla, bu səpkidən yalnız Oxford nəşrləri ilə müqayisə edilə bilər. Yeri gəlmişkən, azərbaycanşünas Betti Bleer bu kitabdan 400 nüsxə alaraq dünya kitabxanalarına ünvanlamışdır. Bəzi nəşriyyatlar kimi dövlət vəsaiti güdmədən öz təşəbbüsləri ilə klassiklərimizdən Nizaminin, Füzulinin, Mehmet Akif Ersoyun seçilmiş əsərlərini və s. çapa hazırlamışlar.

Mətbəə və nəşriyyat olaraq son il ərzində burada 50-yə yaxın kitab keyfiyyətli icrada işıq üzü görmüşdür.

Ünvan: H.Zərdabi pr. 78. Tel: 97 57 61, 97 57 62, 97 70 22.

49. "Nağil evi" nəşriyyatı. 1999-cu ilin fevralında Zakir Quliyev tərəfindən təsis edilmişdir (rus dilində buraxdığı kitablarda nəşriyyatın adı ruscaya tərcümədə "Dom skazki" kimi də qeyd olunur). Uşaqlar üçün ədəbiyyatla yanaşı, ciddi ədəbiyyat da nəşr edirlər. Məsələn, son nəşrləri arasında "Azərbaycan kinosu" iki-cildliyi (2003), İsa Nəcəfov və Elmira Axundovanın "Naşirin ölümü" (2003, rusca, azərbaycanca və ingiliscə), Elmira Axundovanın rusca "Yaşamaq vaxtı" (2003, 540 səh.), Tofiq Əvəzin "Əməyin iqtisadiyyatı" (2003) və s. göstərilə bilər. Müasir çap avadanlığı ilə təchiz edilmiş yığcam mətbəəyə malikdir. Sapla tikiş maşını yoxdur, kantvuran maşını var.

Ünvan: Tramvay döngəsi 2/6. Tel: 98 56 38.

50. "Kompas-Azərbaycan". İş adamı Hikmət Qasimov tərəfindən 1993-cü ilə təsis edilmişdir. 25-ə yaxın əməkdaşı var. İşgüzar məlumatların idxal-ixracı ilə məşğuldurlar. Nəşriyyat kimi ildə bir dəfə "Kompas-Azərbaycan" beynəlxalq kataloqunu, digər elektron nəşrləri buraxırlar.

Ünvan: Süleyman Rəhimov küç.197. Tel: 98 09 41, 98 09 42.

51. "Elm və həyat" nəşriyyatı. Çətin vəziyyətə düşmüş "Elm və həyat" jurnalını yaşatmaq üçün 1995-ci ildə təsis edilmişdir. Hazırda yazıçı Cəmil Əlibəyov tərəfindən özəlləşdirilmişdir. İşlərini kompüterləşdirdilər də, öz məxsusi mətbəəsi yoxdur. Hələlik cəmi

3 nəfər daimi işçisi var. Universal nəşriyyat kimi fəaliyyət göstərir və müxtəlif sahələrə dair sifarişli ədəbiyyat nəşri ilə məşğuldur.

Kitab sərgilərində iştirak etsələr də, mükafata layiq görülmüş kitabları yoxdur. Perspektivdə işlərini genişləndirməyi planlaşdırırlar. Son nəşrləri sırasında Henrix İbsenin "Seçmə dramları" (2002, 362 səh.), Fazil Günəyin "Qara qan" romanı (2002, 462 səh.), Məsumə Məlikova və Elbəy Nəbiyevin "Müasir dövlət və hüquq tarixi" ali məktəb dərsliyi (2003, 635 səh.), Qubad İbadoğlunun "Büdcə bələdçisi" (kitabın içində disketi ilə) (2003, 176 səh.), Yusif Kərimovun "İçinə açılan pəncərə" hekayələr kitabı (2003, 220 səh.) göstərilə bilər.

Ünvan: *Rəsul Rza 26. Tel: 93 00 54.*

52. "Ozan" nəşriyyatı. 1996-cı ildə Asif Rüstəmli tərəfindən təsis edilmişdir. Öz mətbəəsi yoxdur, nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərir. Çap məhsulları arasında humanitar ədəbiyyat üstünlük təşkil edir. Vilayət Quliyevin tərtib etdiyi "Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı" kitabı 2000-ci il I Kitab Bayramında birinci yer tutmuşdur. Bu nəşriyyatın dəyərli nəşrləri arasında Flora Əlimirzəyeva-Mustafayevanın "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının alman dilinə tərcümə sənətkarlığı" (1999, 158 səh.) da qeyd oluna bilər. İldə 10-12 adda kitab hazırlayıb nəşr edirlər. Son zamanlar fəaliyyəti zəifləmişdir.

Ünvan: *H.Zərdabi 39 A. Tel: 34 50 04, 319 80 03.*

53. "Tural" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi. "Tural-Ə" firması tərəfindən 2001-ci ildə təsis edilmişdir. Daha çox sifarişli kitablar nəşr edirlər. Çap məhsulları arasında ədəbiyyat, ədəbiyyatşünaslıq, bədii əsərlər, folklor kitabları üstünlük təşkil edir. İl ərzində 20-25 adda kitab nəşr edə bilirlər. İki ədəd "Romayer", A4 rizoqrafi, əl ilə yapışdırıcı maşın, məftillə tikiş vuran maşınları mətbəənin texniki səviyyəsi barədə təsəvvür yaradır. Nəşriyyat öz çap məhsulları ilə sərgilərdə iştirak etməyib. İcarəyə götürülmüş binada yerləşən bu NPM gələcəkdə öz işini genişləndirmək niyyətindədir.

Ünvan: *H.Zərdabi küç. 39a. Tel.: 34 50 04*

54. "Orxan" Nəşriyyat və Poliqrafiya Müəssisəsi. 1999-cu ildən fəaliyyət göstərir. Naşir Cəfər Bağirova məxsusdur. 14 əməkdaşı var. İşləri müəyyən dərəcədə kompüterləşdirilmişdir. Öz mətbəələri, rizoqrafları və s. avadanlıqları var. Daha çox bədii və elmi kitablar nəşr edirlər. Beynəlxalq əlaqələri qurulmayıb, kitab sərgilərində iştirak etməyiblər. Son dövr nəşrlərindən Şövkət Tağıyeva, Əkrəm Rəhimli və Səməd Bayramzadənin "Güney Azərbaycan" (2000, 514 səh.), Hacı Zəki İslamın "Məktublar, cavablar, yeni şerlər" kitabı (2001, 531 səh.), Nazir Əhmədlinin "Mustafa Kamal Atatürk" kitabını (2002, 218 səh.) göstərmək olar.

Ünvan: Dərnəgül, 3105 məhəllə. Tel.: 62-83-03

55. "Günəş" uşaq və gənclər ədəbiyyatı nəşriyyatı. 1999-cu ildə əsasən uşaqlar və gənclər üçün ədəbiyyat nəşri sahəsində ixtisaslaşmaq niyyəti ilə təcrübəli naşir İsmayıl Vəliyev tərəfindən yaradılmışdır və hazırda nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərir. Bu ötən dövrdə 80-dən çox adda kitab nəşr etmişdir. Çap məhsulları arasında tamamilə ciddi ədəbiyyat da yer alır. Məsələn, İsmayıl Öməröğlunun "İnsan həyatda və sənətdə" (1998, 254 səh.), Nigar Cərulla qızının "Fəlsəfi-bədii fikir tarixində şəxsiyyət konsepsiyası" ("Günəş", Bakı, 2000, 384 səh.) və s. buna misaldır.

Ünvan: İstiqlaliyyət küç. 53. Tel: 92 56 34, 93 59 46.

56. "Qadın dünyası" nəşriyyatı ("Mir jensini" - "Women's World"). 1999-cu ildə jurnalist Lalə Abbasova tərəfindən təsis edilmişdir. Nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərir. Materialları rusca və azərbaycanca olmaqla, ayda 2 dəfə çıxan ikidilli "Qadın dünyası" - "Mir jensini" qəzeti ilə yanaşı bu nəşriyyat yuxarıda haqqında söz gedən üçcildlik "XX əsr Azərbaycan qadınları" ensiklopedik toplusunu, Lalə Nikbinin rusca "Anlamaq istəyirəm" şeirlər və hekayələr toplusunu (Bakı, 2003, 84 səh.) hazırlayıb nəşr etmişdir.

Ünvan: A.Şərifzadə 1. Tel: 97 50 31, 97 51 68, 97 51 74.

57. "Nərgiz" nəşriyyatı. 1998-ci ildə "Nərgiz R" firması nəzdində Hidayət Musayev tərəfindən yaradılmışdır. Daimi 4, müqaviləli qaydada 11 əməkdaşı var. Başlanğıcda pedaqoji və uşaq ədəbiyyatı

yatı sahəsində ixtisaslaşmaya meyl göstərsə də, hazırda universal nəşriyyat kimi fəaliyyət göstərir. Özünün kompüter mərkəzi, 2 ədəd "Romayer" çap maşını var. İl ərzində orta hesabla 100-120 adda toplam 30 min tirajlıq çap məhsulu buraxa bilir. Nəşriyyatın texniki imkanlarını genişləndirmək, cildləmə sahəsinə yeni maşınlar almaq barədə düşünürlər. Yaradıcılıq planında 20 cildlik dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanasının nəşri var. Ən uğurlu nəşrlərindən Şamil Dəlidağın "Azərbaycan mənzum şeirində cinas lüğəti" (iki cildə, 2000, 650 səh.) və "Azərbaycan dilində qafiyə lüğəti" (2003, 300 səh.), Ələmdar Quluzadənin "Poemalar, şeirlər" (2002, 268 səh.), Mürvət Qədimovlu Həkərinin "Yaman dünya, yalan dünya" (2000, 300 səh.), Qəşəm İlqarın "Biz də uşaq olmuşuq" xatirələr kitablarını (2002, 248 səh.) göstərə bilərik.

Ünvan: 8-ci km, Rüstəmov 36. Tel: 23 69 53, 612 16 02.

58. "Tutu" uşaq mədəniyyət mərkəzinin nəşriyyatı. İctimai təşkilatın nəşriyyatı kimi 1996-cı ildən fəaliyyət göstərir. Rəhbəri Tərhan Qorçudur. Nəşrləri öz kompüter mərkəzlərində hazırlayıp, başqa mətbəələrdə çap etdirirlər. İldə 12-15 adda çap məhsulu buraxırlar və bunların əksəri uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ən yaxşı nəşrləri sırasında "Təbiət, rənglər, nağıllar" (2000, 40 səh.), "Bakı" foto-albomu (2001, 196 səh.) göstərilə bilər. Mərkəz habelə 2001-ci ildə özəl layihə çərçivəsində "Uşaqların ekoloji məhkəməsi" adlı üç vəsait nəşr edərək Bakı və rayon məktəblərində paylamışdır. Onlardan tədris vəsiti kimi istifadə olunur. Mərkəz öz nəşriyyat işini genişləndirməyi aktual vəzifə sayır.

Ünvan: Nizami küç. 91, mənzil 35. Tel: 93 21 59, 98 71 80.

59. "R.N.Novruz-94" İstehsalat Kommersiya Firması. 1999-cu ildən fəaliyyət göstərir. Naşir Balaxan Kərimov tərəfindən təsis edilmişdir. İşləri kompüterləşdirilib, hazırda 10-a yaxın əməkdaşı, öz poliqrafiya bazası var. Əsasən orta və ali məktəblər üçün dərs vəsaitlərinin nəşri ilə məşğul olsalar da, ara-sıra publisistik kitablar da nəşr edirlər. Bunlardan Xaqani İsmayılın "Azəri soyqırımı" kitabını (2002, 270 səh.) və s. göstərmək olar.

Ünvan: L.Tolstoy küç. 175. Tel: 94 94 41.

60. "Çinar-Çap" nəşriyyatı. Fərdi müəssisə olaraq 2000-ci ildə yaradılmışdır. İcraçı direktoru İlham İsmayılovdur. Başlıca işləri prezident fərmanına əsaslanan yubiley nəşrlərini çap etməkdir. Eyni zamanda bu nəşriyyat Azərbaycanda kitab işi sahəsində bir maraqlı üsluba imza atmışdır: onlar 2002-ci ildə mərhum yazıçı, istedadlı nasir İsmayıl Qarayevin "Qanlı məktub", "İnsan var hələ", "Küçələr kəşişir, yollar kəşişir", "Yalan", "İntihar", 2003-cü ildə - "Şirzad kişi", "Söyüdlər quruyur", "Bir görüş, bir ayrılıq", "Dərə çəkir adamı", "Sarılmış yarpaqlar", "Bağışla baba", "Sxodka" mikroromanlarını, "Payız yarpaqları" silsiləsindən - "Məni tanıdınmi?" və "Bahar ötdü" romanlarını hərəsi bir kitab olmaqla və orijinal bədii tərtibatda nəşr etmişdir. Naşirlər oxucunun alıcılıq qabiliyyətini, bahalı kitablara pul verə bilmədiklərini, çağdaş insanın psixoloji baxımdan irihəcmli kitabları mütaliyəyə həvəsli olmadığını hesaba almaqla problemə bu optimal yanaşma üsulunu seçmişlər. "Çinar-Çap"ın başqa nəşrləri də az deyil.

Ünvan: 8-ci mkr. 21/83. Tel: 340 91 91.

61. OREON Advertising Co. 1998-ci ildən bəri rusca və ingiliscə "Yellow Pages" ("Bakı. Sarı səhifələr") adlı illik telefon sorğu kitabını nəşr etməklə məşğuldur. Bu qalın nəşrdə biznes, ticarət və xidmətlər sahəsində çalışan bütün firmaların koordinatları yer alır.

62. "Şur" nəşriyyatı. 1992-ci ildə Mədəniyyət Nazirliyinin sahə nəşriyyatı kimi təsis edilmiş, 1997-ci ilədək mədəniyyət və incəsənətə dair kitabların nəşri sahəsində məhsuldar işləmişlər. Hazırda Musa Ələkbərli tərəfindən özəlləşdirilmişdir. Son zamanlar bu nəşriyyatın fəaliyyəti zəifləmişdir.

63. "Bakı" nəşriyyatı. 1998-ci ilin sonlarında Taleh Məlikov (Rəssamlar İttifaqının və Dizaynerlər İttifaqının üzvü) tərəfindən təsis edilmişdir. 5 əməkdaşı və öz mətbəəsi var ("Dominant" və "Romayer" çap maşınlarından istifadə olunur). Son iki ildə əsasən dərslik nəşri ilə məşğul olmuşlar. Onların hazırlayıb nəşr etdikləri "Biologiya" (10-11-ci siniflər üçün) öz məzmununa, orijinallığına və poliqrafik səviyyəsinə görə dərslik nəşri sahəsində ye-

ni bir söz idi.

Ünvan: *Əlövsət Quliyev 65/5. Tel: 94 33 15.*

64. "HERON" kartoqrafiya və poliqrafiya şirkəti. Nəşriyyat işi iki ildə bir dəfə "Bakı yol məlumat kitabçası"nı buraxmaqla məhdudlaşır. İndiyədək iki dəfə nəşr ediblər. Üçüncü nəşri 2004-cü ilin yanvarında işıq üzü görəcək. Beş əməkdaşı var.

Ünvan: *Əliövsət Quliyev 140. Tel: 98 04 49.*

65. "Ağrıdağ" nəşriyyatı. 1997-ci ildə filoloq alim Əziz Ələkbərli tərəfindən təsis edilmiş və universal nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərmişdir. Əsasən humanitar təmayüllü kitablar nəşr etmişlər. Son vaxtlar bu nəşriyyatın iş tempi aşağı düşüb - əgər ilk vaxtlar ildə 40-50 adda kitab nəşr edə bilirdilərsə, hazırda ildə 15-20 adda kitab nəşr edirlər.

Tel: 337 37 03.

66. I.M.PRESS. Ramin Musayev tərəfindən 2002-ci ildə təsis edilmişdir. Onun tabeliyində olan "Nar" mətbəəsi hazırda öz fəaliyyətini dayandırıb (dödrəngli "Dominant" çap maşınları var). Kitab nəşri sahəsində əsasən çapaqədərki prosesləri icra etməklə nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərir. "Avtoqraf" və "Pəssaj" dərgilərini nəşr edirlər. Burada 4-5 daimi əməkdaş çalışır. Nəşriyyat işi sahəsində öz fəaliyyətlərini genişləndirməyə dair biznes-plan hazırlamışlar.

Ünvan: *Rəsul Rza 11, mənzil 38. Tel: 99 01 25, 99 01 26.*

67. "Zaman - İ" poliqrafiya firması. 1992-ci ildə təsis edilmişdir. Bu firma Şəfa İbrahimovaya məxsusdur. Burada 3 əməkdaş çalışır. İldə bir dəfə rusca və ingiliscə Bakı telefon məlumat soraqçasını hazırlayıb nəşr edirlər. Hazırda bu nəşr yalnız ingiliscə buraxılır və "Baku Today" adlanır. Onlar habelə Azərbaycan barədə kartoqrafik kitabçalar və bukletlər də nəşr edirlər. Nəşriyyatın perspektiv inkişafı aydın təsəvvür edilmir.

Ünvan: *Süleyman Tağızadə 56. Tel: 97 24 06, 47 19 28.*

68. "Parni iz Baku" Nəşriyyat Evi. 1999-cu ildə dərslük nəşri ilə bağlı mətbuata sızan qalmaqaldan sonra fəaliyyəti zəifləmişdir.

Ünvan: *İçəri şəhər, 1-ci Qəsr döngəsi, 28. Tel: 47 54 53, 92 72 42.*

69. "Çıraq" nəşriyyatı. Əliğa Cəfərov tərəfindən 1997-ci ildə təsis edilmişdir. Nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərir. Müxtəlif sahələrə dair ildə 2-3 adda kitab nəşr edə bilər. Poliqrafiya bazası yoxdur. Perspektiv inkişaf planında öz poliqrafiya bazasına malik olmaq və işini genişləndirmək nəzərdə tutulur.

Ünvan: *Yeni Yasamal 1, bina 8, mənzil 45. Tel: 92 57 93, 317 70 39.*

70. "Atilla" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

Ünvan: *Bəşir Səfəroğlu 168. Tel: 94 33 16.*

71. Azərbaycan-Amerika Mədəniyyət Mərkəzinin nəşriyyatı. Özünün icarə mətbəəsi var. Ara-sıra kitablar nəşr edirlər.

72. "Şəms" nəşriyyatı. Haqqında məlumat əldə etmək mümkün olmadı.

73. "Sabah" nəşriyyatı. EA Nizami ad. Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən 1990-cı ildə təsis edilmiş, 2000-ci ildə nəşir Şirindil Alışanov tərəfindən özəlləşdirilmişdir. Fəaliyyətdə olduğu müddətdə onlarca dəyərli kitablar nəşr etmişdir. Son zamanlar fəaliyyəti zəifləsə də, ildə 20-30 adda bədii və s. kitablar nəşr edə bilər. Öz poliqrafiya bazası yoxdur.

Tel: 92 61 72.

74. "Boz Oğuz" nəşriyyatı. 1994-cü ildə Rəhimağa İmaməliyev tərəfindən təsis edilmişdir. Bu ötən dövrdə ildə 2-3 adda kitab nəşr etmişdir. Bunların arasında dini səciyyəli kitablarla yanaşı, unudulmuş el şairlərinin topluları, diyarşünaslığa aid kitablar da var. Ensiklopedik xarakterli "Dünya poliqrafçıları və jurnalistləri" toplusu bu nəşriyyatın uğurlu nəşrlərindən sayılır. Publisist Hacı Hacıyevin "İstiqlalın əzablı yolu" kitabını (1996, 170 səh.) Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin "Nicat" nəşriyyatı ilə birlikdə nəşr etmişdi. Rəhimağa İmaməliyevin vəfatından sonra bu nəşriyyatın fəaliyyəti zəifləmişdir.

Ünvan: *Buzovna qəsəbəsi. R. Axundov küç. 64. Tel: 53 06 01.*

75. "İrşad" İslam Araşdırmaları Mərkəzi. AR Dini İşlər Komitəsinin sədri, islamşünas alim Rafiq Əliyev tərəfindən yaradılmışdır. Dini səciyyəli bir sıra kitabları çapa hazırlamış və öz qریف

ilə nəşr etdirmişdir. Bu mərkəzin nəşrləri arasında ciddi elmi əsərlər də var. Məsələn, Tərhan Quliyevin "Əruz və qafiyəşünaslıq" kitabı (1998, 180 səh.) bu sıradan qeyd oluna bilər.

76. "Avropa" nəşriyyatı. 1993-cü ildə Şöhrət Səlimbəyli tərəfindən təsis edilib. Nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərir. 14 əməkdaş çalışır. İl ərzində xeyli adda kitab nəşr edə bilirlər. Öz kompüter mərkəzləri var.

Tel.: 34 30 09, 39 80 54

77. "Dünya" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

78. "TS" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

79. "Azər" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

80. "Bilik" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

81. "Ay-Ulduz" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

82. "Təbriz" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

83. "Vətən" nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi. Fəaliyyəti zəifdir.

84. "Nur-A" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

85. "Kür" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

86. "Qorqud" nəşriyyatı. Fəaliyyəti haqqında məlumat əldə edilmədi.

87. VEKTOR Elm Mərkəzi. 2002-ci ildə nəşr etdikləri "Azərbaycanın tanınmış xanımları" ensiklopedik toplusundan başqa nəşri gözə dəymir.

Tel: 47 14 04, 855 - 214 10 31.

88. "Ergün" nəşriyyatı. Vahid Əziz tərəfindən 1994-cü ildə təsis edilmiş və 1997-ci ildən fəaliyyətini dayandırmışdır. Bu müddət ərzində xeyli sayda dəyərli kitablar nəşr etmişdir.

89. "Əkinçi" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

Ünvan: İzmir küç.1, 5-ci mərtəbə. Tel: 41 67 45, 98 59 34.

90. "Qartal" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

91. "Ağah" nəşriyyatı. Fəaliyyəti zəifdir.

92. "Dirçəliş" Nəşriyyat Evi. Fəaliyyəti zəifdir.

93. "Odlar Yurdu" nəşriyyatı. "Odlar Yurdu" universiteti nəzdində yaradılmışdır.

94. "Diplomat" nəşriyyatı. Ali Diplomatıya Kolleci nəzdində

yaradılmışdır. Firuz Mustafanın "Sınırsız dünya" fəlsəfi traktatını (1999, 94 səh.) yuxarıda bu nəşriyyatın çap məhsulları arasında qeyd etdik. Hazırda fəaliyyəti zəifləmişdir.

Ünvan: *Akad. Həsən Əliyev küç. 135.*

95. "Siyasət" nəşriyyatı. Sorğu kitablarında ünvanı Lermonov küç. 74 kimi göstərilərsə də, burada bu adda nəşriyyatı heç kəs bizə göstərə bilmədi.

96. "Təfəkkür" nəşriyyatı. "Təfəkkür" Universiteti nəzdində yaradılmışdır.

97. "Örnək" nəşriyyatı. MEA Əlyazmalar İnstitutu nəzdində yaradılmışdı. Hazırda fəaliyyətini dayandırmışdır.

98. "Səma" nəşriyyatı. AHY nəzdində fəaliyyət göstərmiş olduğu barədə məlumat var.

99. "Turan" nəşriyyatı. Son illərdə çap məhsullarına ara-sıra rast gəlinirdi. Hazırda fəaliyyəti görünmür.

100. "Oğuz eli" nəşriyyatı. MEA Coğrafiya İnstitutu təsis etmişdi. Hazırda fəaliyyəti faktik olaraq dayanmışdır.

101. "Nicat" nəşriyyatı. Azərbaycan Jurnalistlər Birliyi təsis etmişdir. 1990-1997-ci illərdə fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövrdə xeyli adda kitab bu nəşriyyatın qریفi ilə işıq üzü gördü. Onların arasında Çingiz Qacarin "Qədim və orta əsrlər Azərbaycanının görkəmli şəxsiyyətləri" (1997, 304 səh.) və s. kimi kitabları qeyd etmək olar. Hazırda fəaliyyəti faktik olaraq dayanmışdır.

Ünvan: *Bülbül pr. 18.*

102. "7 gün" nəşriyyatı. Eyniadlı qəzetin nəzdində yaradılmışdı. Təhsil Nazirliyi və müəlliflərlə qalmaqallı məhkəmə araşdırmalarından sonra nəşriyyat sferasından çəkildi. Adı son vaxtlar heç yerdə eşidilmir.

103. "Ekologiya" nəşriyyatı. Təsisçi Məmməd Arazdır. 1987-1999-cu illərdə universal nəşriyyat kimi fəaliyyət göstərmiş, xeyli adda kitablar nəşr etmişdir. Hazırda fəaliyyəti dondurulmuşdur. "Azərbaycan" nəşriyyatının binasında yerləşirdi.

104. Azal Servis. Sorğu kitablarında adı nəşriyyat kimi qeyd olunurdu. *Nizami küç. 103* ünvanında yerləşirdi. 2004-cü il yanva-

rın 1-dən öz fəaliyyətini dayandırmışdır.

105. "El-ALLiance" şirkəti. Əlövsət Babayev və Elxan Rzayev tərəfindən təsis edilən bu nəşriyyat bir neçə il fəaliyyət göstərdikdən sonra 2003-cü ilin yayından öz fəaliyyətini dondurmuşdur.

106. "İrida kompani". Sorğu kitabçalarında adı nəşriyyat kimi çəkilsə də, dislokasiya yeri naməlum ünvana dəyişildiyindən haqqında məlumat əldə edilmədi.

107. "GöyTürk" nəşriyyat, mətbəəcilik və ticarət şirkəti. Baş direktoru Türkiyə vətəndaşı Rəcəi Duman idi. 1997-ci ilədək xeyli adda kitab nəşr etdikdən sonra nəşriyyat kimi fəaliyyətini dayandıraraq, mətbəə kimi qaldı. 2001-ci ildə bu adda mətbəə də özləri tərəfindən ləğv olundu.

İçəri şəhərdə "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası"nın binasında yerləşirdilər.

ÖLKƏNİN DİGƏR ŞƏHƏRLƏRİNDƏ FƏALİYYƏT GÖS- TƏRƏN NƏŞRİYYATLAR

108. "Əskəroğlu" nəşriyyatı.

Ünvan: *Gəncə şəhəri, Atatürk pr. 265. Tel: 56 16 60.*

109. "Sumqayıt" nəşriyyatı.

Ünvan: *Sumqayıt ş., 5-ci məhəllə, 14 A. Tel: 5 09 62, 5 06 98.*

5. Ölkədə çap xidməti göstərən mətbəələr

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu gün nəşriyyat və mətbəə anlayışları arasında dəqiq sərhəd qoymaq mümkün olmadığından, yəni nəşriyyatların mətbəə xidməti, mətbəələrin çoxunun isə nəşriyyat kimi çıxış etməsi yaygın bir situasiya yaradır. Biz "mətbəə" dedikdə, sırf mətbəəciliklə məşğul olan və ya fəaliyyətində bu sahənin ağır basdığı müəssisələri nəzərdə tuturuq. Sorğu kitabçalarında çox az sayda mətbəə barədə məlumatlar yer alsə da, bəzi məlumatlara görə, ölkədə irili-xırdalı 140-a yaxın mətbəə vardır.

Lakin mətbəələr çox olsa da, Azərbaycanda bu gün 15-dək fəal mətbəənin adını çəkmək olar. Bunların sırasında "Azərbaycan" nəşriyyatının poliqrafiya bazası, CBS polygraphic production,

"Kraton", "Qismət", "Əbilov, Zeynalov və oğulları" xüsusilə seçilirlər. Yuxarıda onlardan bəzilərinin nəşriyyat işləri ilə yanaşı malik olduqları çap texnologiyasının səviyyələri barədə də məlumat verildiyindən adlarını təkrarlamağı lazım bilmirik.

1. "Azərbaycan" nəşriyyatının mətbəəsi. Ölkənin böyük texniki bazaya malik poliqrafiya müəssisəsidir. Ölkədə çıxan qəzetlərin çox böyük payı, bir sıra xırda nəşriyyatların kitab çapı sifarişləri burada icra olunur. Ölkədə çıxan əksər qəzetlərin və bir sıra kiçik nəşriyyatların ofisləri də icarə qaydası ilə bu müəssisənin redaksiya binasında yerləşirlər.

2. CBS polygraphic production. Azərbaycanda üstün mövqeyə malik mətbəələrdən biridir. Baş direktoru keçmiş jurnalist Hikmət İsmayılovdur. CBS polygraphic production sırf poliqrafiya müəssisəsi kimi çıxış edərək ofset və qəzet bölmələrinə malikdir. Ofset bölməsində başqa nəşriyyatların təqdim etdikləri hazır kitabları nəşr edirlər. Başqa ölkələrdən də çap sifarişləri aldıklarını bildirirlər. Ofset bölməsinin istehsal gücü ildə 400-500 adda kitab çap etməyə imkan verir. Bu gün isə il ərzində 250-yə yaxın adda kitab buraxa bilməklə, potensial gücünün yarısından istifadə edir. Müəssisədən aldığımız bilgiyə görə, burada iş həcmi aydan-aya artmaqdadır. Paytaxtın Nərimanov rayonu ərazisində yerləşən qəzet bölməsində isə gündəlik, həftəlik, həftədə 3 dəfə çıxmaqla hər gün 24 adda qəzet çap edirlər.

Ofset bölməsində bir ədəd üçrəngli "Roland", bir ədəd ikirəngli "Komori" işlədilir. Müəssisədən bildirildiyinə görə, 2004-cü ildə Almaniyadan ən son model olmaqla beşrəngli "Heydelberq" çap maşınının gətiriləcəyi gözlənilir. Məlumata görə, bu model maşından Türkiyə poliqrafiya sənayesində cəmi 3-4 ədəd var. Bu maşında çapçının əməyi azdır, onda işləyəcək mütəxəssislər isə Almaniyada təlim keçiblər. Müəssisədə habelə çapdan sonra istifadə olunan maşınların hamısı var. Qəzet bölməsində iki ədəd "Albert" maşını işlədilir.

Poliqrafiya işlərinin illik yekunlarına görə, müəssisə 2002-ci ildə İspaniyada "Qran pri" mükafatına layiq görülmüşdür.

Bu gün üçün CBS polygraphic production müəssisəsində 90 əməkdaş çalışır, yeni ildən yeni avadanlıqların alınması ilə bağlı əməkdaşların sayının artacağı gözlənilir.

Ünvan: Şərifzadə küç. 3. Tel.: 47 75 04, 47 75 05.

3. KRATON mətbəəsi. 1993-cü ildən fəaliyyət göstərir. Texnoloji parkı hərəsindən bir ədəd olmaqla "Heydelberq", "Dominant", "Planeta", "Ronald" çap maşınlarıdır. Etiketlər və qablaşdırıcı materialların çapı ilə məşğuldurlar. Kitab çapını nadir hallarda icra edirlər.

Qəzet və jurnal çapı ilə ümumiyyətlə məşğul olurlar.

Ünvan: Zərdabi küç. 74. Tel.: 92 26 11.

4. "Qızıl Şərq" icarə mətbəəsi. Bu mətbəə hazırda "XXI Yeni Nəşrlər Evi" ilə bir əldə birləşmişdir. Mətbəədə bir sıra digər nəşriyyatların çap məhsullarının sifarişləri də yerinə yetirilir.

Bakı ş., Həzi Aslanov küç. 80.

5. ULDUZ Polygraphy Service eksperimental-istehsalat müəssisəsi.

T: 91 00 23, 91 08 73.

6. 3 saylı mətbəə. Fəaliyyəti zəifdir.

7. "Şərq-Qərb" mətbəəsi. Ölkə prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamından sonra fəaliyyətini gücləndirməyə həzirləşdiyi bildirilir.

Ünvan: Aşıq Ələskər 17. Tel: 74 75 62, 74 83 23.

8. "Şans" kiçik müəssisəsi.

9. "Zəngəzur" mətbəəsi. Sahibi İbrahim İskəndərovdur.

Kitablar və blank çapı üzrə sifarişləri yerinə yetirirlər.

Ünvan: Vidadı küç. 140. Tel: 94 24 13.

10. "Çap evi". Bu mətbəə ətrafında son zamanlar böyük bir mübahisə və çəkişmə yaşanır. Onun sahibi Şahbaz Xuduoğlu bu cəhdləri mətbuatda "alternativ mətbəənin sıradan çıxarılması niyyətləri" kimi izah etmişdir.

11. "Aypara" mətbəəsi.

12. "Xəzər-Etiket" mətbəəsi.

13. "Tural-F" firmasının icarə mətbəəsi.

14. "TS" firmasının mətbəəsi.

15. "Elnur-P" KM.

16. "Qələm" poliqrafiya mərkəzi.

Ünvan: *H.Hacıyev 1. Tel: 97 76 10.*

Bu gün dövlət idarələrindən Milli Məclis Aparatının, Nazirlər Kabineti İşlər İdarəsinin, ədliyyə, daxili işlər, təhsil, rabitə nazirlikləri, Dövlət Geodeziya və Xəritəçəkmə Komitəsi, Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi, Azərbaycan Dövlət Dəmiryol İdarəsi, M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanası, bütün dövlət və özəl universitetlər və s. öz mətbəələrinə malikdirlər.

Paytaxtda mobil poliqrafik xidmətlər göstərən firmaların saylarında da bir artım müşahidə olunur. Onlardan: **AzART, AZİZ, AZTEK, AKTA, A.L.S., ARKA, ATA-REKLAM, ATRA, KARAT-R, BUSTAN, VESTPRINT, CUMA, ZAMAN, İDRAK, KARAT, CRA, KRATON, MAKS-MUTON, MEQA-SERVİS, NUR Ko., NYUBERİ İNTERNEŞNL Ltd., OREON, PRESS-ALYANS, RA MAKS, ROYALL İNTELLEKT Ko.Ltd., SARVAN-A, STEND, ULU, FİNEKO, ŞARM** və s. adlarını qeyd edə bilərik.

Hazırda ölkənin digər şəhərlərindən Gəncədə 4 ("100 xidmət", "Trial LTD", "Əskəroğlu", Gəncə şəhər mətbəəsi), Naxçıvan, Sumqayıt, Lənkəran və Şərur şəhərlərinin hərəsində 1 mətbəə fəaliyyət göstərir.

6. Monitoringin "Nəşriyyatlar və mətbəələr" üzrə yekun nəticələri

1. *Ölkədə son on ildə sürətlə çoxalan nəşriyyatların sayartımında indi bir yavaşımaya hiss olunur. Nəşriyyatlar öz işlərini iki formada qururlar - sırf nəşriyyat redaksiyası kimi fəaliyyət göstərmək niyyətində olanlarla yanaşı, nəşriyyat və mətbəəni bir əldə cəmləşdirməklə inkişaf etməyə çalışanlar da var. Bazara işləmək praktikasını çox ləng formalaşsa da, ölkədə nəşriyyat-poliqrafiya işi gəlirli biznes sahəsinə çevrilməkdədir. Müəssisələrin maşın və avadanlıq*

parkı tədricən yeniləşdirilir. Sifarişçilərin kitaba olan tələbləri yüksəldiyindən, nəşirlərin işlərinə yeni gözlə baxmağa başladıkları hiss olunur.

Ölkəyə köhnəlmiş poliqrafiya avadanlıqlarının daxil olmasının qarşısını almaq üçün "yaş senzi"nin tətbiqi bir zərurətə çevrilmişdir.

2. *Qərbin və Yaponiyanın çap texnologiyası istehsalçıları Azərbaycan bazarında yer tutmaq üçün rəqabət mübarizəsinə girişmişlər. Bu şirkətlərin çoxunun ölkəmizdə diler firmaları fəaliyyətlərini get-gedə genişləndirməkdədirlər. Artıq şəhərdə çap texnologiyasının geniş çeşidinin təklif olunduğu ixtisaslaşmış mağazalar açılmış, mətbuatda bu texnologiyanın reklamına başlanılmışdır.*

3. *Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan nəşriyyatlarının qırılmış beynəlxalq əlaqələri tədricən bərpa olunmaqda, yeni yaradıcılıq və biznes əlaqələri qurulmaqdadır. Maşın və avadanlıq parkı yeniləşdikcə çap sifarişlərinin xarici mətbəələrdə icrası azalmağa doğru gedir.*

4. *Ölkədə fəaliyyət göstərən 120-dən çox nəşriyyatı dövlət tabeliyində olan və özəl nəşriyyatlar deyə iki qismə ayırmaq mümkündür. Özəl nəşriyyatlar sırasından artıq bir neçəsi bu sahədə lider mövqelərinə çıxmışlar. İnhisarçı nəşriyyatlar yaratmaq meyli duyulur. Bir sıra nəşriyyatların sıradan çıxdığı, bir qrup nəşriyyatın isə son dərəcə zəiflədiyi müəyyənləşdirildi. Buraxılan çap məhsullarının poliqrafik keyfiyyətlərində bir yaxşılaşma görünür.*

5. *Ölkədə yüzdən çox mətbəə fəaliyyət göstərsə də, görülən işlərin ümumi həcmnin çox böyük hissəsi 15-dək mətbəənin nəzarətindədir.*

Yığılmağa verilib 10.02.2004. Çapa imzalanıb 17.03.2004. Format 60x84^{1/16}. Ofset kağızı. Ofset çap üsulu. Qarnitur A3 Times AzLat. Həcmi 20,125 f.ç.v. Tiraj 500 nüsxə. Sifariş 1672.

"Əbilov, Zeynalov və oğulları" Nəşriyyat-Poliqrafiya Evinin mətbəəsi.
Bakı ş., M.İbrahimov 43, tel.: 97-36-23

İSMAYIL BALI ođlu UMUDLU

KİTAB NƏŞRİ BU GÜN
(*Azərbaycanda kitab nəşrinin monitorinqi*)